

קבץ על יד

דברים שבכתב היוצאים לאור בפעם הראשונה

על ידי
חברת "מקיצי נרדמים"

סדרה חדשה ספר ב (י"ב)

ירושלם
תרצ"ז

KOBEZ AL JAD

Minora Manuscripta Hebraica

Tom. II (XII)

Mekize Nirdamim

JERUSALEM

1937

ראשי החברה

אהרן פריימן, ספרים

נשיא החברה

הועד הפועל בא"י (ירושלים)

ש. אסף, יור	י. נ. אפשטיין
ח. בראדי	ד. ילין
ב. מ. לוין	ש. י. עננן
א. ח. פריימן	מ. רבינוביץ,
הסוכר	הנזכר

חברי הכבוד

אלחנן אדלר, דונדון	פנחס אדלר, פירדפיה
א. אפמביצר, וינה	א. ביכלר, דונדון
י. מ. גוטמן, בודפשט	ל. גינצבורג, ניו יורק
י. דודזון, ניריורק	י. דושינסקי, דונדון
י. דה. הירק, דונדון	ש. זלינמן, אמשטרדם
ישראל הלוי, פאריס	י. מאן, צינצינמי
א. מארכס, ניו יורק	י. ד. מרקין, הסבורג
י. מ. אלכונן, ברלין	י. פריימן, ברלין
מ. ד. קאסיטו, רומא	ש. קרויס, וינה
מ. שור, ווארשא	

מקדש

לחברנו הנכבד החכם המעמיק חקר
פרופ' דר' **אברהם ביכלר** נ"י
מורה דעה ומנהל בית המדרש לרבנים בלונדון
במלאה לו שבעים שנה לאייט

ראשי חברת מקיצי נרדמים

התכן:

באור קהלת לאברהם פריצול יוצא על ידי
שמחה הלוי דר' במברגר א — עד
שירי דוד עונקינירה יוצאים לאור על ידי
דר' יוסף פטאי עה — קכ
אגרת מגן אברהם מארץ המערב חוברה כנראה
בידי אברהם מיכאל קרדוזו וי"ל ע"י
גרשם שלום קכא — קנו
חליטת מכתבים בין ר"מ חאגיז ור"ש מורפורגו
בענין נחמיה חיון וסיעתו וי"ל ע"י
ישעיהו זָנָה קנז — קצו
ספר אשכולות מרורות והליכות שבא חברו
סלימאן שלום בן יחיה חבשוש וי"ל ע"י
שלמה דב גויסטיין קצז — רל
שנויי נוסחאות ל"אגרת המוסר" מאת
א. מ. הברמן רלא — רלו

באור קהלת לאברהם פריצול

יוצא על ידי

שמחה הלוי דר' במברגר

מ ב ו א

ר' אברהם בן מרדכי פריצול (פאריסול^א) נולד בשנת ה'א רי"אב) באביניון והיה חי עוד בו' אדר רפ"ג^ה). בהיותו בן י"ז שנה עוד התעסק בבית יוסף אברהם פריצול^ד). ומסכה בלתי ידועה, אפשר מעוני, הלך בש' רכ"ט למנטובה, מקום שהיה עוד בכ"ח ניסן רל"ג^ה) ובש' רל"ג העתיק מושבו לפירארא. פה היתה לו משרת חזן^ו) ("מנגן") ויחד עם זה היה "סופר", כלומר, עסק בהעתקת ספרים עבריים^ז). גם אביו^ח) ישב בעיר זו ואף הוא היה חזן ומעתיק, ובהיות שאמנות הדפוס עוד לא התפשטה כ"כ, היתה מלאכת ההעתקה דיה להתפרנס ממנה (ע"ד העתקותיו של ר' אברהם בן מרדכי ע' להלן). גם היה משמש בתור מוהל בפירארא^ט). עם כל פעולתו רבת-הצדדים זו עסק הרבה במקצוע החכמה. הארץ הברוכה איטליה המצטינת ביפיה הטבעי היתה מהוללה גם בתור מקום תורה ומדעים ועיני כל השוקדים על החכמה הביטו בגאווה ורחשי כבוד גדול אל הארץ אשר חכמי המדרש אמרו עליה: ויתן לך ... משמני הארץ — זו איטליא^י). אולם כאבן-חן היותר יקרה בנזר גלילות הקהלות הנאורות התנוססה קהלת פירארא, מקום מושב גדולי התורה והחכמה, החוקרים והוגי הדעות^א). פריצול היה בעיני היהודים שם האיש הראוי ליתן לעולם עוד אות ומופת על חכמת איטליא ושישועה הוד חדש על הכתר שמכבר, כתר התורה ודעת היהדות העמוקה. כל חוגי החכמים חשבוהו לאחד משלהם והתיחסו אליו ביראת הכבוד^ב). נוסף לזה היה הוא הראשון

(א) השם הזה המצוי אצל היהודים בימי הבינים ישנו בכתובות שונות. בעברית: אברהם בן פריצול גם אברהם בן מרדכי פריסול; ובכתיבתם: Peritsol, Paresol, Parosol ועוד, והחכם גסטר הודיע זה מקרוב, כי בכ"י אחד שכתבו ר"מ חתם את שמו בתוי-נגינה fa-re-sol (ירחון הברסלואי לשנת 1936 ע' 489); כה"י הזה, שיש לו שער מצויר נפלא, נמצא בספריה שבטורין.

(ב) ואולי רי"ב; ראה בספרי השנה לבריל, ח"ס ע' 113 (הערת ר"ד סימנוון ו"ל).

(ג) צונזן, Gesammelte Schriften, I, עמ' 179.

(ד) כ"י רוטסי 145.

(ה) ע"י שטיינשניידר, המזכיר, כרך ז', עמ' כ"ו.

(ו) ע"י הפרוש לקהלת, ה', א.

(ז) צונזן במקום הנ"ל; שטיינשניידר, שעורים על ידיעת כ"י העברים, עמ' 51. ע"י ר"א פריימן, „קטנות“ (Miscellen), XIII, Z. f. hebr. Bibl., עמ' 30.

(ח) [שמרדכי פריצול בפירארא היה אביו של ר"א ס., הוא רק השערה, אבל אין הוכחה לזה. ע"י ר"א פריימן, XIII, Z. f. hebr. Bibl., עמ' 30].

(ט) שטיינשניידר, המזכיר, כרך ט', עמ' 115. בש' 1503 מל ס. את בנו של בעל הכ"י בנציון 28 ואשתו יינטיל בפירארא.

(י) בראשית רבה ס"ו, ו'.

(יא) ע"י מאמר „Ferrara“, ב „Encyclop. Judaica“, כרך VI, עמ' 958.

(ב) פריצול היה גם המורה לעברית של Franciscus Tissardus. זה האחרון מציין אותו בתור

בין חכמי ישראל בדורו אשר נסה ללמוד ידיעת הארץ ולחקור גלילותיה. התשוקה לחקירה זו נתעוררה בו ע"י ההתגליות הנפלאות שקרו בימיו. זו של שפת נגב אפריקא ע"י בני פורטוגליה וזו של אמיריקא ע"י הספרדים. פרי הגיונו במקצוע זה היה הספר „אגרת ארצות עולם" שחבר לעת זמנתו (ע"י להלן). לרגלי חקירותיו אלו בא להתעסק גם בידיעה הפיזית של הארץ (מחזור השמש, גאות הים וחסרונו ועוד).

כמו כן הגה בפלוסופיה, ביחוד בזו של אפלטון. (א) הכבוד שחלקו לו הבריות כתחו לפניו במהרה שערי החצר של דוכס פירארא בימים ההם. אירקולי לביר. איסטי הראשון (Ercole d'Este I) (ב) ואשתו. זו האחרונה, חובבת המדע ומקרבת חכמים, משכה אותו ואת הנזירים המלומדים לחצרו וערכה ויכוחים בעניני חכמה ודת. חלק מתוצאות הויכוחים האלה יחות דעותיו שנתן להדוכס כתב פריצול בספר, שיש ממנו שתי נוסחאות: האחת בשם „ויכוח הדת" והשניה שמה „מגן אברהם". את דבריו תשובותיו כתב בתחלה עברית ואח"כ תרגמם בפקודת הדוכס ללשון איטלקית ונתנם להנזירים בכדי שיוכלו לעמוד על טיב הוכחותיו ולתת עליהן תשובה בכתב. (ג) מפירארא החליף מכתבים תכופים עם מיסיר ליאון (ר') יהודה ב"ר יחיאל (ד) ועוד אנשים מלומדים. מיסיר ליאון, איש בעל טעם אסתטי דק ובקי בספרי אריסטוטלס, ציצירו, וקווינטיליאן ישב במנטובה ויהי שם רב ורופא חולים ושקד על החקירה בחכמה. (ה) תודות לזה התודע אליו פריצול עוד

הכהן הגדול של בית הכנסת בפירארא והמורה הרשמי של עדת היהודים שם. ע"י ספר-היובל (Festschrift) לכבוד ר"ד סימאנסון, עמ' 177.

(א) אין תוכחה ברורה לזה שעסק ביחוד בחזרת אפלטון, ואם אמת הוא שחבר סצור של חאיסאגוני וכו'. הרי היה מסייע אריסטו. אבל כאמת נראה מפרשו שסגל לו את השקפות הפלוטוניה הערבית הנסדרת על האפלטונות החדשה, שהיתה רווחת גם בין חכמי איטליא. ס — ר.

(ב) אירקולי לבית איסטי הראשון נולד בש' 1433 ומת בש' 1505.

(ג) מן הבקורות העמוקה והמדעית על הדתות הנוצרית והמושלמית נודע ביחוד הספר קשת ומגן של ר' שמעון בן צמח דוראן (הרשב"ץ). קשת מפרקי הספר הזה שנרשמו לעצמם נכנסו ע"י המעתיקים גם לספרי פריצול. ע"י, 1898 Monatschr. f. Geschichte u. Wissensch. d. Judentums, עמ' 421, וכן Literaturbl. d. Orients, 1845 No. 1.

(ד) המכתבים מרא"ם אליו: (משנות 1468, 1474) הם באוצר כה"י די-רוסי 145. וחשוד גם ס. מאור עינים, חלק אמרי בינה, פרק כ"ב (עמ' 236, ווילנא, תרכ"ג) [הספר היותר חשוב במקצוע זה הוא ס. הכלמח" של האפו"ר והרשב"ץ ב, קשת ומגן לקח ממנו רוב דבריו מלה במלה מבלי הזכיר שם המחבר. ס — ר].

(ה) ספר הדקדוק שלו „לבנת הספיר" המכיל קכ"ב פרקים נזכר בפרוש הנבחי לקהלת, בחיות פריצול מראה במקומות אחדים גם על כללי הדקדוק ותכונת הלשון. ר' יהודה ב"ר יחיאל מסביר בחלק הראשון מספרו בארבעה שערים את תורת הנקוד ותורת המשקל ובחלק השני בו, שערים—את תורת הנסיוות. ע"י דוקטס 144, Literaturbl. d. Orients VIII; אוצר נחמד, ב, עמ' 104; נייבויער, רשימת בודל. סי' 1491.

בשבתו במנטובה.א) כנראה התקרב אליו ביחוד כאשר גורש מיסיר ליאון ממנטובה לרגלי הריב שנפל בינו ובין התלמודי הידוע ר' יוסף קולון (מהרי"ק) וגור או הדוכס לשלוח אותו ואת מתנגדו מן העיר.ב)

פריצול עסק גם בחכמת הרפואה.ג) הזדמנות לזה מצא ע"י ידידותו עם הרופא יצחק אברבנאל, נכדו של דון יצחק אברבנאל, שישב גם הוא בפירארא וקנה לו שם ע"י זה שסדר מחדש את הקהלה היהודית שם וכמה שנים עמד בראשה. ע"י אברבנאל שם אליו לבו הפלוסוף והרופא ר' אליהו דילמידיגו, מורה ויושב בקתדרא בהאוניברסיטה של פדובה, ויהיו לידידים נאמנים. את זה מזכיר פעמים רבות ר' אברהם פריצול, שהיה ראוי לתפוס מקום בצדו. ופעם הוא מזכיר את ישיבתו בפירינצי אצל ר' אליהו דילמידיגו) שנקרא לשם מפדובה ג"כ לשם הוראת חכמה.

בימיו של פריצול כמו משיחי השקר אשר למלין ודוד הראובני, והוא הביט עליהם ועל הזיותיהם ודרכיהם הזרות בעיני חשד לא מעט. ממנו נודע לנו שדוד הראובני היו לו מהלכים אצל האפיפור קלימנס השביעי ואצל החשמינים וכי התהלך עם היהודים בגאווה ורום לבב ואף לפני הנוצרים רמי המעלה לא התרפס, כי אם נשאר נאמן לתפקידו שהציב לו — להיות ציר שלוח מאת ממלכה יהודית גדולה. ובאמת הרי הביא עמו מכתב-תעודה מאת הציר של פורטוגליה וגם מלך פורטוגליה אשר את אמתתה. פריצול לא נמנע מלפקוח עיני היהודים יוצאי ארץ זו שנתישבו בפירארא, אשר נטה לבם ללכת אחרי הראובני, על מזמותיו השפלות ותאותו ליטול גדולה לעצמו.

בשנותיו המאוחרות הקדיש עצמו פריצול לבאור המקרא, כלומר, התורה וספרי איוב וקהלת, כי לאלה בלבד עשה פירושים. להערותיו על התורה קרא „פרחי שושנים“. מונח בטבע הדבר ונקל להבין שתוכן ספרי איוב וקהלת לקח את לבו ביותר וכי איש הוגה דעות כמותה, כמו שהוא מתגלה בספריו השונים, ימשוך לתחום מחקרו והסתכלותו הרחבה גם את הפרובלימות של השקפת החיים היהודית והתורות הבלתי-משתנות של אמונת בן ישראל למקור מחצבתו. כל מה שתורת אמונת ישראל שומרת בתור מסורה קדושה וחושבת ליסוד להרגשה יהודית

א) ראה רמ"ש בספרו על ההעקות עמ' 81.

ב) ע"י אגרת שלוחה למיסיר ליאון משנת רל"ד (כ"י דירוסטי 145:13).

ג) למיכך אין זה מן הנמנעות שפריצול הוא מחברה של המהחלה הרבנית המורה מימי חבניס, ס. עלילות דברים, שנכתבה בש. רכ"ח, כי בודאי עוד בישיבתו באביניון שם לבו אל חכמת הרפואה. העתקת כתב-שלטון חזק עם הבאור לו השלים בכ"ח ניסן רל"ג. ע"י גרץ כרך ח', ציון סו.
ד) ע"י אגרת ארחות עולם, פרק כ"א וכ"ט.

אמתית, מה שתודיענו ע"ד מציאות ה' ופעולתו בברואים, ע"ד השארת הנפש, שכר ועונש, העוה"ז והעוה"ב ותחיית המתים — את הכל הוא מכניס לתוך מסגרת באוריו לאיוב וקהלת. על אדות פירושו לאיוב הוא אומר שחברו לבקשת אנשים נכבדים אחדים, והם בקשו ממנו שני דברים: ראשית, באור מפורט של הכתוב עצמו לפי ענינו ועפ"י הדקדוק, ושנית, סכום הדעות העקריות שהשמיעו האנשים המדברים שם בשיחותיהם.א) פירושו לקהלת כנראה רצון עצמו הולידו. הוא מראה על המקורים שמהם שאב רק לפעמים רחוקות, ומטעים ביחוד, שהוא רוצה לבאר, „כל פסוק ופסוק בפני עצמו כאשר יורוני כחותי החלושים ולא אביט אל האבות והיודעים החכמים שקדמוני" — מוכח מזה שברצונו היה לחבר חבור מקורי משלו („ואני כאשר בלבבי אלך והמה יפרשו כרצונם"). לא נשגה אם נשער, שהוא ידע מכל הפרושים לקהלת שהיו בזמנו וקרא אותם וגם שהיו לפניו בעת הכינו את ספרו אלא שלא השביעו אותו רצון. הקצור מצד אחד והאריכות היתרה מצד השני והבאורים הרחוקים שהכניסו לתוך הכתוב היו לו למורת רוח והוא רצה לתת לדורות הבאים דבר מה שיש בו הבעת התוכן העמוק של הספר בתור פתרון החידה של קהלת מבוסס על רוח היהדות. ביחוד השתדל לבאר את הרעיונות העמוקים של קהלת באופן שיבינו גם האנשים הבלתי מלומדים. מה הם מקורותיו לא נראה מספרו, מפני שהוא אינו קורא בשם אלא מראה עליהם סתם. עפ"י רוב ישתמש במאמר: „ויש מפרשים", „חכמי האמת", „יש אומרים", „קצת חכמים" „ואחרים" (במקום שדעתו מסכמת עם דעת רש"י). בשם הוא מביא רק את האבן-עזרא והרמב"ם וגם את פתיחת אבן תבון. במקום שהוא מביא דעות אחרים והן אינן מחוורות בעיניו הוא משתמש בדבור: „ב"א" או „ולהוסיף טעם חדש". עם כל הכבוד אשר רחש לבו להמורה הגדול בחכמה, לאבן עזרא — במקום אחד (ה', א) הוא מביא את דברי א"ע על הפיוטים ככתבם ולשונם — אינו נמנע מלהגיד בפירוש את דעתו המתנגדת. א"ע נותן ערך מיוחד להתקופות; ואולם פ. חושב את הנאמר על הופעות הטבע השונות בעת בואן רק לאיום בכדי לחנך את בני-אדם ליראת אלהים. גם להחלומות אין שום ערך בעיניו. מן המקומות שהוא מראה שם על חכמת הרפואה — והוא הלא הצטיין להיות ככן בית בכל המקצועות — יש לציין את דבריו, שאפשר לגרש את המרה השחורה ע"י אכילת פירות חדשים. גם משתמש הוא בחכמת הדקדוק העברי לשם הבאת ראיה לבאורי המלים

א) ר' עזריה מן האדומים מזכיר את הפרוש הזה בהראותו על סגולת הארץ לישוב: „עיקר הישוב בפאה צפונית כמ"ש באיוב על תהו בפי' פריצולא' (מאור עינים, חלק אפרי בינה).

שלו ומראה על מקומות דומים בתנ"ך. יחד עם המפרשים העברים השפיעו עליו גם ספרי המלומדים האי־יהודים. ידיעותיו הרחבות והמקיפות ושאיפתו אל האמת עוררו אותו לחקור במדה מרובה גם בספרות הבלתי־עברית שהיתה בזמנו; אני מציין את אפלטון והטבעיים.

מפירוש ר"א פריצול לקהלת נמצאים ארבעה כ"י ומהם היו לפני: כ"י אשר 7 = ה. ב. לוי 10 וכ"י רוסי 48. האחרים הם: כ"י בודליאנא 134 וכ"י פירו (Perreau) 25/11². כ"י אשר: אותיות מרובעות, ניר בכריכת עור עם כבישת־זהב על הטבלה העליונה מבלי שנדפס עליה שם הספר. הכ"י הזה כולל: א) פירוש לאיוב; ב) פירושו לפרקי אבות עם מה שמובא בפרק א' על הדת הנוצרית (נוצר בהקטלוג של כ"י לידן, עמ' 393); ג) הפירוש לקהלת. כ"י רוסי לא יכולתי להשיג מפני שהיה במצב מקולקל; הטופס שלו הושווה על ידי העתקה עם הטופס של כ"י המבורג.

ר"א פריצול בתור מחבר ומעתיק.

א. ח ב ו ר י ו

רכ"ט—רל"א. דרשות, מאמרים ומכתבים, כ"י רוסי סי' 145, 2, 8, 13. ר"ל. מפתח למורה נבוכים מראה כל המקומות המובאים שם מן המקרא. כ"י אמברוזיאנא (Ambrosiana) 116 (ע' ברלינר, VII Magazin, עמ' 112 וכו'). רל"א. קצור של האיסאגוגי לפורפיריוס ושני הספרים הראשונים של ח' התגיון לאריסטוטלס. כ"י רוסי סי' 145³. א)

ר"ס. הערות על התורה בשם „פרחי שושנים“, כ"י רוסי סי' 201. חבור זה נזכר בס' „תורת אלקים“ (חמשה חומשי תורה עם תרגום איטלקי ופירוש עברי חדש, ווינא תקפ"א) של יש"ר מגוריציא.

רס"ד (או: רס"ו). מגן אברהם: ויכוחים שהתוכח פריצול לרצונו של הדוכס אירקולי לבית איסטי הראשון עם הגזירים. מן החבור הזה יש שתי נוסחאות, האחת נקראת ויכוח הדת והשניה—מגן אברהם. הראשונה: כ"י ברלין 189, בודליאנא 665² וסי' 2166; השניה: כ"י ברלין 122, ב) כ"י בודל. 2018⁴, 2165, 2295², כ"י קויפמן 310, כ"י רובנס 10 Q, כ"י

א) [ספק גדול הוא אם חבר פ. ספר כזה. גם שטיינשניידר מסתפק מאד בדבר (ע' המזכיר כך ו', עמ' כ"ח וגם Hebr. Uebers., עמ' 81) וסופך רק על הודעתו של פיררו. ואולי מפני שהעתיק את פירושו של מיסיר לזיון לפירוש אבן רושד על הספרים האלה ותרגומו של ר' יעקב אנטולי להם ייחסו לו חבור כזה. ס — ר].

ב) [שני כה"י שבברלין מחזיקים רק את חלק הראשון. ס — ר].

סרבל 69, רשימת המוזיון הבריטי, נוספות סי' 27, 108, כ"י ברסלא 33, כ"י ב"מ הרבנים בנויארק. הספר מחולק לשלשה חלקים: א) ע"ב פרקים נגד הדת הנוצרית (התשובות על שאלות הנוצרים); ב) נגד הדת המושלמית; ג) שיחה פילוסופית בין מורה ותלמידו ע"ד האמתיות של היהדות כנגד העקרים של הדת הנוצרית. שם נזכרו גם התנועות המשיחיות הכוזבות ותוצאותיהן וכן הופאת אשר למלין בפירארא ש"ס. היה עד ראיה לה.

רע"ו. פירוש לס' איוב (כ"י אשר 7), נדפס ראשונה במקראות גדולות „Biblia Rabbinica“ בוויניציא רע"ז—רע"ח ואח"כ נדפס שנית במקראות גדולות „קהלת משה“, אמשטרדם תפ"ד—תפ"ו.

רע"ז. פרוש לפרקי אבות. כ"י אשר 7, כ"י פיררו 26. רפ"ד. „אגרת ארחות עולם“. נדיב אחד העיר את פריצול לחבור הספר הזה, שהיה הספר העברי היותר חשוב לפי מדת הימים ההם. תוכנו: בחלק הראשון הוא מתאר חלוקת המים והיבשה. שלשת חלקי הארץ הישנים, שבעת האקלימים, מדות האורך והרוחב שהארץ נמדדת בהן, מדידת הארץ הנושבת וזו שאין בה ישוב, את הים התיכון וארחות הנסיעה מוויניציא; גם את עשרת השבטים ומדינתם. בחלק השני הוא עוסק בנסיעות הים של אנשי פורטוגליה. התגלות דרך הים להודו, התגלות אמיריקא, ומדבר גם על מקום גן העדן איפה הוא נמצא לפי השערתו. המפה שהיתה דבוקה אל הספר אין למצוא עוד. ב) הס' „אא"ע נתרגם ללשון רומית ע"י הייד (Hyde), שהוסיף עליו הערות מושכלות והוציאו לאור בשם: „Tractatus itinerum mundi“ (אוקספורד, 1691). המקור העברי נדפס: פירארא רפ"ו, וויניציא שמ"ז, אופינבך ת"פ, אוקספורד תקכ"ז, פראג תקנ"ג ועוד בחלק הו' מן „Thesaurus antiquitatum“ של Ugolini. בכ"י הוא נמצא ברשימת בודל. סי' 2053 וברשימת דירוסי סי' 300^א. רפ"ה. פרוש לקהלת, עי' לעיל.

פריצול הניח גם היסוד ל„לוח אילן הדקדוק“ של ר' יוסף מפדובא (תלמידו של ר' אליהו בחור). כ"י בודל. סי' 1496 (עי' גם ספר-היובל לר"ד סימאנסען, עמ' 177).

א) נמצא אצלי בכ"י ראני חושב לפרסמו בזמן מן הזמנים.
ב) [לפי צונץ, כתבים ח"א ע' 179, לא חיתת כל ספה דבוקה אל אא"ע].

ב. ה ע ת ק ו ת י ו.

- רכ"ח. ס' רוח חן המיוחס לר"ש אבן תבון, כ"י די-רוססי 145.
- רל"ב. הפרושים של מיסיר ליאון לפרושי אבן רושד על האיסגוגי של פורפיריוס ושני ספרים מח' ההגיון לאריסטוטלס עבור האחים יהודה ויעקב במג' טובה, רשימת בודליאנא, עמ' 500.
- רל"ג. תרגום ר' יעקב אנאטולי של הספרים א—ג מח' ההגיון לאריסטוטלס (עי' ר"מ שטיינשניידר, Hebr. Uebersetz. עמ' 81).
- רל"ג. (בפירארא), כ"י 88. Medic. cod. 28 Plut. — ספר עלילות דברים. (עי' אגרות יש"ר, א', עמ' 121; החלוץ, א', בסוף; אוצר נחמד, ד', עמ' 177 וכו').
- רל"ח. כ"י לוצאטו (2).
- רל"ט. סדר תפלות לברית מילה, כ"י די-רוססי 1129.
- רמ"א. חמשה חומשי תורה, כ"י פירדו 11 (או קיניקוט 125).
- רמ"א/רמ"ב. כ"י אלמנצי 177 (בסרמדה אצל מנטובה).
- רמ"ב. פי' רש"י על התורה, כ"י בנציון 28.
- רמ"ב. ס' תרי עשר, כ"י פרמא 1.
- " פרוש הרד"ק לתרי-עשר, כ"י די-רוססי 79.
- רמ"ח. סדור תפלות שלם עם תהלים, כ"י די-רוססי 1118.
- רנ"ד. מחזור עבור עמנואל נורצי, כ"י Plomazckie (וורשא).
- רע"ו. סדור תפלות עם תהלים, כ"י די רוססי, 474.
- ר"פ. חלק מבאורו של ר"נ כספי לס' הכוזרי, כ"י די רוססי 395.
- ר"פ. ס' אסתר עם התפלות, רשימת בודל, של נייבויער סי' 139.

על עוד העתקות שיצאו מתחת ידו של פ. עי' XIII, Z. f. Hebr. Bibliogr. עמ' 30—31 (פריימן) ועמ' 69 (E.N. Adler)

ספרתי את פרשת חיי ר' אברהם פריצול ותקון הטופס של הפרוש והא לכם פרושו על מגלת קהלת. בהערותי אני מראה מקום המאמרים המובאים מן המקרא והספרות התלמודית. כי היה ר"א פריצול אישיות הראויה לכך שנכבד ונוקיר את עבודתה, תוכיח העובדה שהכניסו את פרושו לאיוב אל ההמקראות גדולות. מפני מה לא נעשה כן גם עם פרושו לקהלת, חידה היא ותהי לחידה. בטרם אסיים אני רוצה לתת תודה במקום הזה למנהל הביבליוטיקה

העירונית של המבורג, הפרופ' Menzel , עבור הדרשו לי בטובו בכל שעה שבקשתיו.

ואחרון אחרון חביב תודה כפולה ומכופלת להנהו אנשי מדע ואנשי השם שטרחו ועמלו והגיהו את מלאכתי והעירו את עיני בהערותיהם המחוכמות, החכמים הפרופ' אהרן פרימאן בפפד"מ והד"ר סולר בבערלין. מספר מהערותיו של זה האחרון הכנסתי לתוך הערותי; נתתי אותן בסוגרים וקראתי עליהן שם בעליהן: ס-ר.

ב.

באור קהלת לאברהם פריצול

אמר אברהם פריצול בן מרדכי פריצול א) מאבניזון גר פירארא. בהיות הספר הנכבד הזה ספר קהלת סובב קוטבו בטבעיות ובמדיניות ובהקבלת דעות ובחירות הפכיות בחלוקות אפשריות והכרחיות במציאות. עם מה שירמוז בו מעלת ההשגחה העליונית אשר היא מיד האלהים ומתת אלהים לזוכים בה לטובה ויראתו ית' המחוייבת למאמינים שייראו מלפניו ושמירת מצותיו. אמרתי לדבר בו ולבאר חלקיו כל פסוק ופסוק בפני עצמו כאשר יורוני כחותי החלושי ולא אביט אל האבות והיודעים החכמים אשר קדמוני. אשר דברו בו באופנים מתחלפים. זה יקצר וזה יאריך. זה יקשור הפסוקים יחדו וזה ירחיק אותו מרעהו. זה אומר בכה וזה בכה. זה ידלג וילך למקוטעים וזה יפרש דרך הדרש והתרגום. וכלם דברי אלהים חיים המה. אמנם לתת מרגוע רחב בהבנת הספר הזה אדבר בו כרצוני וירוח לי. וכבר ידוע ב) מה שבקשו חכמי' לגנוז להיות דברנו סותרים זה את זה. כגון כי פעמים ישבח החכמה ופעמים יגנה העמל בה. לעומק אמתותה ולקוצר ימינו והשגתנו ופעמים ישבח האדם לראות טוב בעמלו שטורה בו ופעמי' יגנהו להתענג בתאוות כי יביאנו אלהים במשפט ופעמים יאמר כדמות כפירה לפי דעת הפילוסוף הטבעי שאין יתרון לאדם מן הבהמה לפי הנראה. ופעמים ירמוז לפי המאמין ברוח שתשוב אל האלהים אשר נתנה ופעמים יגנה הכעס בחיק כסילים ינוח. ופעמים ישבחהו טוב כעס משחוק. וזולת אלה רבים מספר. לכן אמרתי לישב הפסוקים כל פסוק ופסוק בפני עצמו על דרך פשט וחלוק הכרחית מכת המדבר' בעלי החקירות כפי שיעלה במחשבתי הקצרה ומה' אשאל העוזר ואומר: עזרי מעם ה' עושה שמים וארץ.

א.

דבר י קהלת בן דוד מלך בירושלם.

דבר י. חכמי האמת ג) שמו הבדל בין דברי לאמרי ובין וידבר לו יאמר ואמרו כי מלת דברי יורה על קשי המאמרים כגון ואלה הדברים אשר דבר משה ד) דברי ירמיהו ה) וזולתם ומלת אמרי יורה על רכות ו) המאמרים

א) בכ"ה: נ"ע. ב) שבת ל:

ג) מכות י"א. עיין גם בראשית מ"ב פסוק ל.

ד) דברים א' א.

ה) ירמיהו א' א. ו) בכ"פ: רכות.

ומתיקותם כה תאמר לבית יעקב א. ולזה התחיל הספר הזה דבר י לפי שבו מקשי' הדברים והמוסרים והגזומים בחלוקות המקרים ובבחינות האנושיות. קהלת. יתכן לומר כי קהלת היא פעל מלה בינונית כדמות תאר לנקבה וכן הוא על משקל עוקדת שומרת רוכלת דוברת מן בנות צלפחד דוברות ב. ויורה מלת קהלת על המחשבה והחקירה השכלית ר"ל אלה דברי החקירה קהלת ואוספת החכמה לבן דוד שחננו ה' בחכמה ויחכם מכל האדם וקראי הנה בלשון נקבה בערך אל המחשבה השכלית והחקירה הקהלת ואוספת וקובצת החכמה בחקירתה וכן נקרא אגור בן יקא ג. בלשון זכר כי אחר שאגר החכמות הקיאת ובוה האופן לא יקשה ה"א הידיעה ד. כי בשמות התארים זכרים ונקבות תפול עליהם. מלך בירושלם לעומק חכמת הספר הזה ייחס בו כאלו חברו והודיעו לחכמי ירושלם החשובים מכל יתר ישראל כי שם התורה והחזיון ה. וספר משלי שיש. ב. מוסרים כוללים וחכמה ראויה לכל ישראל יחס אותו מלך ישראל בכלל. ואולם שיר השירים שמדרגתו גדולה בסודות הדבקות והנבואה יחס אותו לבדו ז. לפי מה שזכה בה והשיגה ולכן אמר שם אשר לשלמה.

הבל הבלים אמר קהלת הבל הבלים הכל הבל.

ראינו דברי שלמה כלם בחכמה ודעת בכל מה שדבר וחבר אם כן אינם הבל אלא בערך הנבראים שבסוף הם ומקריהם ח. כלים ונפסדים וכל מה שיקרה ט. לנושאי המקרים וכל מעשיהם הכל להם תבל. ולכן הבל הבלים אמר קהלת בערך השומעי' והנבראים ור"ל אמרו ורמזו י. בששה תבלים שזכרו הנה לששת ימי בראשית שהכל הבל כי שית אלפין שנין הוי עלמא וחד חריב. הבל תבלים בצרי סמוך לתבלים ור"ל הבל מעט מאד מהבלים על דרך שהפך קדש קדשים שיר השירים למעלה ותוספת והבל לבד בשש נקודות כשהוא מופרדת.

מה יתרון לאדם בכל עמלו שיעמול תחת השמש.

בהיות תכלית גוף האדם אל העפר לא יהיה לו יתרון ולא נצחות לכל מה שיעמול בגופו תחת השמש שירצה לומר בעני' העולמי' מהגלגל ולמטה כי הכל כלה ונפסד והעמל בו יניחנו ולפי' אין לו יתרון שיועילנו בסופו אולם מה שיעמול מצד הנפש והשכל שירמזו בו אל רצון השם אשר למעלה מהשמש זה ימצאנו ויותר לנפשו להיות לו יתרון וזכר השמש להיות כחו גדול בהויית הנמצאי'.

א) שמות כ' ה. ב) במדבר כ"ז ז.

ג) משלי ל' א.

ד) בכ"ה: אשר במלת קהלת בספר הזה שנסתפקו בה רבים באמרם שלא תפול ה הידיעה בשם העצם ובהיותה תואר לנקבה המחשבת כתואר הצדק בה"א הידיעה.

ה) אוריא דא"י מחכים. (ב"ב קנ"ט.). ו) בכ"פ: יש. ז) אולי צ"ל: לעצמו.

ח) בכ"פ: ומתקריהם. ט) בכ"פ: שיקרום.

י) קה"ר על הפסוק שלפנינו.

ותחתונים ובקיומם יותר מכל כוכבי עליון אשר בסבתם ובגלגולם יתהוו המציאות בהווי' ונפסדי' מצד הרצון העליון הקדום כמאמר אפל טון שהשם יסתכל בעולם הגלגלים ויתהוו ממנו המציאות.

דור הולך ודור בא והארץ לעולם עומדת.

התחיל לבאר היות תכלית המעשים לכל העמלים בקנייני העולם תכל וריק מבלי היות להם יתרון לפי שנראה דור הולך ונפסד ודור בא חדש והוה אולם תארץ ירצה לומר הארץ בקיום חלקיה ומיניה לעולם עומדת בטבע הנראה וקיימת בלי הפסד פעולותיה. רבים חשבו המאמר הזה והארץ לעולם עומדת שכפר שלמה המלך בחדוש העולם וגם שלא תפסד מאחר שהיא קדומה והר"ם במורה הסיר זאת המבוכה באר הטב והענין) בו שאין הכרח מפסוק זה לומר שהאמין שלמה בקדמות מכח שיאמר והארץ לעולם עומדת לפי שאפשר שתאמר לעד אחר היותה מחודשת וברואה בשלמות כמו שנראה קיום הגלגלים והכוכבים והמאורות שהם נבראים וקיימי' ונצחי' ומ"מ אמר הנביא והארץ כבגד תבלה ב) אשר לפי הפשט הוא הפך זה ועקרו מבואר באופן אחר רמז ליושביה.

וזרח השמש ובא השמש ואל מקומו שואף זורח הוא שם.

וזרח. הזכיר זריחת השמש וביאתו לשקוע שהוא הראש הממונה מ"ה על סבת ההורים והפסדם והיותו חוזר בסבוב אל מקומו הראוי ומשם שואף וכוסף וחושק לעלות על חצי כדור הארץ לגלגול טבעו ושכ זורח ויאיר ושואף לפי דעת רבים ר"ל שוקד ומתמיד לזרוח שם. או שואף חושק ומושך ומוציא התולדות מרוחת וזועים ודומיהם ושואף מן כעבד ישאף צלג.)

הולך אל דרום וסובב אל צפון סובב

הולך הרוח ועל סביבותיו שב הרוח.

הולך, אחר שזכר סבוב השמש היומיי ספר עתה הליכתו ששה חדשים לצד הדרום ויתקרב הצפון ואחר יתחלף ויסבוב את הצד הצפוני ששה חדשים אחרים בחלוף מקומות זריחות המאריכות היום כי כל ימי השנה אין מקומות הזריחות שוות רק שני ימים בשנה בהשוות היום בניסן ותשרי וכן על סביבותיו מהשמש שב הוא וישוב אל הרוח לצד ההוא בזריחות נחלפות מקצרות היום, ובזה הפסוק כולל חלקים רבים מחכמת התכונה הטבע והוא באור סדר ההויה וההפסד כי בארבע תקופות השנה סבות גוברות על ארבע יסודות ד) ויתבאר מזה טעם פסוק

(א) בכ"פ: ובענין. (ב) ישעי' נ"א ו'.

(ג) איוב ז' ב'.

(ד) עיין בס' עברונות לר' אליעזר בלין, ובס' כרם שלמה לז"ר ס' קס"ו ובתשו' הגאונים דפוס ליק ס' י"ד ובאגרת השבת להראב"ע (כ"ח ח"ד ע' 164 והלאה) ובאכזריות סוף שער התקופות, ועיין בס' חזון למועד לז"ר מרגליות יפה דף ס"ז מה שהביא בשם חתם סופר; ועיין ג"כ בשו"ת צמח צדק ס' י"ד.

דור הולך ודור בא בתנועת השמש וקור וחום שגורמים הויה והפסד, גם יתבאר מזה אין יתרון לעמל העמלים תחת השמש אחר היות המורכבים כלם נפסדים מגלגול סבותיו. הולך הרוח. ר"ל הצד ההוא ואחרים אמרו (שרוצה לומר) מן רעיון רוח שר"ל רצון וחשק השמש המוכן למרוצתו טבעית ישיש כגבור לרוץ אורח. א)

כל הנחלים הולכים אל הים והים איננו מלא אל מקום שהנחלים הולכים שם הם שבים ללכת.

כל. ספר בזה סדור אחר טבעי גדול מעשהו מחוייב במציאות ונמשך ג"כ מתנועת השמש כמו שהתבאר בטבעיות כי מרוצת כל הנחלים והמעניות הולכים אל הים כי משם יצאו על ידי עבים ואידים ונביעת מים מהם במעניות טבעיות ובקרבת השמש לדרום יגברו מימי הצפון וירוצו אל הים ולעולם לא יהיה מלא כי לא יוסיפו להיות מים לעולם חדשים במציאות לפי שנברא שלם ואין כל חדש רק המקום שהנחלים הולכים הם שבים ללכת למקומם הטבעי מים אל ים ומרוח אל [רוח עד ים המקיף] ב) ובאמצעות רוחות נושבות טבעיות.

כל הדברים יגעים לא יוכל איש לדבר לא תשבע עין לראות ולא תמלא און משמע.

כל. כל הדברים האלה שזכרנו וכל הנמשך מהם באישי כל המינים ההווים והנפסדי' ובחלוף מקריהם וטבעיהם ובפרט כל חלקיהם ומזגם וטבעם הם יגעים בעצמם לרבוים עד אין תכלית ומיגעים אחרים באופן כי להיותם כמו בלתי בעלי תכלית לא יוכל איש לדבר בהם דבור שלם ולא תשבע עין חושיי ולא עין השכל לראות אותם בשלמות תכלית ויגם לא תמלא און מתאוה לשמוע הצריך והתאכ בו. כי יקצר המדבר ויחסר השומע.

מה שהיה הוא שיהיה ומה שנעשה הוא שיעשה ואין כל חדש תחת השמש.

מה שהיה. כבר בימים קדמונים א) מן המקרים וחדושי התולדות והתמורות תחת גלגל השמש הוא שיהיה ג"כ לעתיד כי יתגלגל עוד השמש והגרמי' השמימיים ויחייבן במקרי' הראשונים וכן מה שנעשה בארץ באישיה ופרטים ד) הבהירי' הוא שיעשה ג"כ לעתיד ואין כל חדש תחת השמש וכן בערך אל הרואה שהוא חדש אצלו ורז"ל בגמרא ה) אמרו וישב הים לפנות בקר לאיתנו תנאי התנה

א) תהלים י"ט ו'.

ב) ד' תיבות הללו אינם בכייה.

ג) בכי'': קדומים. ד) נראה שצ"ל: ופרטיה.

ה) שבת פ"ח. עיין בעל הטורים פ' בשלח.

הקביה מששת ימי בראשית על הים שיתבקע ועל השמש שידום בימי יהושע וכו' הדא דכתיב אין כל חדש.

יש דבר שיאמר ראה זה חדש הוא
כבר היה לעולמים אשר היה מלפנינו.

יש דבר שיקרה בעולם אם מתולדות הזמן בגרמים השמימיים או ממקרים^(א) הבחירות האנושיות שיאמר האומר זה חדש הוא ר"ל חדש אצלו אבל כבר היה לעולמים אשר היו בימי קדמוניות כי בכמו זה יגזרהו הסבוב הגלגלי וכמו זה כבר קרה באישים.

אין זכרון לראשונים וגם לאחרונים שיהיו
לא יהיה להם זכרון עם שיהיו לאחרונה.

אין זכרון, באר בפסוק הלז טעם הפסוק הקודם שאין כל חדש רק בערך מי שלא ראה הדבר ההוא לעולם ואמר אין זכרון לזמן ההווה הדרושים הראשונים שעברו על כל הפרטים וגם לבאים באחרונה לא יהיה להם זכרון ואף שיהיו אחרי זה הזמן הווה יען מרוצת הזמן התדירי והארוך אחריו יהיה סבת השכחה אפשר רצה בזה בעניינים המקרים אם מהגרמים השמימיים או בבחירות האנושיות שישכח עניינם אולם הדברים האלהיים העקריים הכתובים בספר התורה הם קיימים נצחיים ידועים למאמיני^(ב) כאמרו לא תשכח מפי זרעו^(ג).

אני קהלת הייתי מלך על ישראל בירושלם.

אני קהלת, אפשר ששלמה המלך קבץ וחבר דבריו^(ד) הספר הזה בזקנותו לדעת רביסו^(ה) או בזמן שנטרד לפי דעת חכמי^(ו) וזה אמרו הייתי מלך אמנם אמרו בפרטות היותו מלך על ישראל בירושלם הורה על מעלתו ומעלת העם החכם ישראל עם סגולת ה' והמקום המקודש והנבחר אליו המקום אשר בחר ה' עם חכם ועיר הנבואה וההשגה וזה שער השמים.

ונתתי את לבי לדרוש ולתור בחכמה על כל
אשר נעשה תחת השמים הוא ענין רע נתן
אלהים לבני האדם לענות בו.

ונתתי את, אמר שרצה לתת לבו לדרוש הוא בעצמו עם היודעים וגם לתור במקום שהיו חכמי^(ז) ע"י אנשים התרים בשמו לעיין בחכמה בעיון ובדקות על כל אשר נעשה תחת השמים^(ח) ושנברא תחת גלגל הירח ולמטה בדברים הטבעיים

(א) נראה שצ"ל: ממקרי. (ב) דברים ל"א, כ"א.

(ג) בכי"ה: דברים. (ד) מדרש רבה שיר השירים פרש' א'.

(ה) עיין רבנו בחיי בנתיחה לפ' בראשית.

(ו) בכי"ה: השמש.

או אפשר שירצה להתבונן בהשגחה במה שיגיע על כל הנבראי' תחתונים כלם ואמר שהחקירה הזאת להיותה בלתי קיימת בנמצאי' שכלם ישתנו מרגע אל רגע שדבר זה הוא ענין רע נתן אלקים לבני האדם להשתוקק בדבר כזה אשר לא ישיגוהו לענות בו שיתענה ויצר בו וידוע אמרם ז"ל להגיד מעשה בראשית אי אפשר לדעת סודר בריאתו וחדושו ויקשר א' קצתם בקצתם לרוב הספקות והחקירה בו.

ר א י ת י כ ל ה מ ע ש י מ ש נ ע ש ו ת ח ת ה ש מ ש
ו ה נ ה ה כ ל ה ב ל ו ר ע ו ת ר ו ח .

ראיתי, זה טעם למה שאמר למעלה שהוא ענין נתן האלקים לבני ואדם לענות בו וימשך כי אפילו בקשת החכמות מצד הבחינה הזאת רע היא כי מה טעם להתבונן בדברים שאין להם קיום מתמיד נצב עומד כי כל המעשי' שנעשו תחת השמים כלם נפסדים בלי קיום כלל ולזה הכל הבל ורעות רוח ר"ל מחשבת רוח מן בנת לרעי' ב' ורעיון רוח ג'.

מ ע ו ת ל א י ו כ ל ל ת ק ו נ ו ח ס ר ו נ ל א י ו כ ל ל ה מ נ ו ת .

מעות, ובהיות הנמצאים ההיום מעותדים להפסד בהכרח אם כן זה הסודר מעוות שאין לו תקנה וכיון שיחסר מחלקיו ויפסד מן המציאות לא יוכל להיות נמנה או רצה לומר כי ראה בחומר הנמצאי' הנבראי' מה שיקרה להם בלכול שני שיש בו עוות ההרכבה באברים וחסרונם במזגם מה שלא יתקן ולא יתכן בו תקון ומניין ורז"ל פירשהו ד' במוליד ממזר שאין לו תיקון ומי שלא קרא ק"ש בזמנו שלא יוכל להמנות בו ה'.

ד ב ר ת י א נ י ע מ ל ב י ל א מ ר א נ י ה ג ד ל ת י
ו ה ו ס פ ת י ח כ מ ה ע ל כ ל א ש ר [היה] ל פ נ י
(בירושלם) [על ירושלם] ו ל ב י ר א ה ה ר ב ה ח כ מ ה ו ד ע ת .

דברתי אני, אחר שספר כי לבקש החכמה ולתור אחריה הוא ענין רע לענות בו כאמור אמר בלבו אחר שהגדיל והוסיף חכמה בטבעיות מכל מה שקדמנה בירושלם כי שם מקור החכמה ולבו ראה [חכמה] ודעת וחכמה היא כל חכמה שיתחכם בה האדם בטבע העניינים מצד מה שהם ודעת הוא הדבר שידעוהו מבלי התחכמות ולמידה למי הפשט זה המקום או שאפשר שיוורה על דעת מושכלות עליונות והסכים לדעת ג"כ הוללות ושכלות ועקרה ו' ותכליתה כמו שאמר.

(א) חסר בכייה. (ב) תהלים קל"ט ב.

(ג) קהלת ד' ט"ז. בכייה: כמו ורעיון.

(ד) תגינה ט. (ה) ברכות כ"ז.

(ו) בכייה: ועד תכליתה.

וּאֶתְנָה לִבִּי לַדַּעַת חֲכָמָה וְדַעַת הוֹלָלוֹת וּשְׂכָלוֹת
יִדְעֵתִי שְׁגָם זֶה הוּא רַעֲיוֹן רוּחַ.

ואתנה. עתה רצה לספר מה שנתן לבו לדעת חכמה ודעת שזכר וגם הוללות ושכלות שזה ירמוז לתענוגי הגוף והזמן שגם זה בודאי רעיון רוח הוא. ואפשר כי הוללות הוא הפך התהלה והשבח ר"ל דבר שיגונה האדם בו במחשבות הבליו ודברים ומעשים של הבל ושכלות הוא רדיפת ההנאות שיסכל האדם בהם ויובן מזה הפסוק כי שתי הדעות האלה אם בחכמה ודעת שלא ישיג תכליתה וילאה בה כמו שיתבאר ואם בהוללות ושכלות שהכל הבל ורעיון רוח, ואפשר על צד הרמז כי הוללות ושכלות ירמוז על מה שבקש שלמה לדעת החכמות הזרות שהם הוללות ושכלות בערך דרכי ה' ותורתו וזה רמזהו חכמי האמת באלף נשים דשלמה שכך מנין סעיפי האילן מהבחינות ז' מאות נשים בחכמה ודעת, וג' מאות פלגשים בהוללות ושכלות ולכן נקראו פלגשים אשר אברהם אבינו נתן מהם מתנות לבני פלגשיו(?).

כִּי בָרוּב חֲכָמָה רַב כַּעַס
וְיוֹסִיף דַּעַת יוֹסִיף מְכָאוֹב.

כי ברוב, אמר כי בהרבות החכמה ירבה הכעס בסבת תשוקת החכם לדעת תכליתה והתר ספיקותיה ולא ישיגם. וכן מוסיף דעת יוסיף מכאוב וגם כאשר ידע תכלית המושג אליו ויזכור ויתבונן כי האדם כלה ונפסד וחכמתו תעתק ממנו ולא יעמוד רגע במצב אחד רק ישתנה מרגע לרגע עד ההפסד על כן בהתבוננו זה ועם שאר ספיקות בידיעות יוסיף מכאוב וכעס.

ב.

אִמְרַתִּי אֲנִי בִלְבִי לֵכָה נָא אֲנִסְכָּה בְּשִׂמְחָה
וּרְאָה בְּטוֹב וְהִנֵּה גַם הוּא הֵבֵל.

אמרתי אני, עתה יאמר שנתן בלבו ללכת לבחור בנסיון החלק השני מהוללות ושכלות ואמר בלבו, לכה נא אנסכה למזוג משתאות יין בשמחה ולראות זמנו בטוב התענוג, וגם זה הבל. כי יגיענו ההפסד בסוף ובהתענוג ג"כ מפסיד החכמה והדעת. אנסכה, מלשון יין נסיכם א) עתיד מבנין פיעל בתוספת ה"א כמו אדברה וירוח לי ב) והראיה שהוא מלשון תענוג נסוך יין שהפסוק הבא יאמר למשוך ביין את בשרי.

לִשְׁחֹק אִמְרַתִּי מֵהוֹלָל וּלְשִׂמְחָה מֵה (זאת) [זוה] עוֹשֶׁה.
לשחוק, אמר בהרגישו בחינת התענוג בשחוק שהוא דבר מהולל ומגונה

ולשמחה שאמר אנסכה בשמחה מה (זאת) [זה] עושה כי תפסק ולא תמשך ותאבד כמות השכל שהשחוק והשמחה הפכית להם.

ת ר ת י (אני) ב ל ב י ל מ ש וך ב י ין א ת ב ש ר י ו ל ב י נ ה ג (בשמחה) [בחכמה] ו ל א ח ו ז (בשכלות) [בסכלות] ע ד א ש ר א ר א ה א י ז ה ט ו ב ל ב נ י ה א ד מ א ש ר י ע ש ו ת ח ת ה ש מ י מ מ ס פ ר י מ י ח י י ה מ.

תרתני, אמר שרצה לתור בחינה אחרת למשוך בשדו ביין בתענוגי הזמן כי משתה א) היין עקר ולמשוך ירצה לומר להתענג ולהמשיך בשדו על דרך מושכי העון ב). והחקירה הזאת ברדיפת התענוגים הוא באופן זה שלבו ודעותיו ינהגו וילכו אחר חשק החכמה ועם כל זה יאחזו בשכלות התאוות הגופיות ולהתבונן בהם איזה טוב מהם לבני האדם לבחור להתענג תחת השמים מצד מה שהוא נברא הווה במספר ימי חייהם שאחר יפסדו ואמר שעשה את כל אלה התענוגים.

ה ג ד ל ת י מ ע ש י ב נ י ת י ל י ב ת י מ נ ט ע ת י ל י כ ר מ י מ. הגדלתי, אמר מה שהגדיל לעשות בבחינה ג) הזאת הגופית כל הדברים האלה על ד) הסדור הנאות בקודם ובמתאחר.

ע ש י ת י ל י ג נ ו ת ו פ ר ד ס י מ ו נ ט ע ת י ב ה מ ע ץ כ ל פ ר י. עשיתי, גם אלה התענוגים תועלת הגוף לטייל ולאבד המרה השחורה עם אכילת הפירות הטובים בזמניהם אולם במה שאמר שנטע בהם כל פרי יורה על חכמת שלמה שנטע כל אילן ואילן במקום המתחכם אליו להיותו חכם בטבע הנמצאות ויודע טבע המחצבים והמקורות וטעם מקומות העפר ומראיתם הראויים לכל נטע ואילן.

ע ש י ת י ל י ב ר כ ו ת מ י מ ל ה ש ק ו ת (ב ה מ) [מ ה מ] י ע ר צ ו מ ח ע צ י מ.

עשיתי לי, הטובים לגויות ולנפש עיפה ולתועלת צמיחת האילנות לנוי ולצל. ברכות מים, מקום כנוס מים.

ק נ י ת י (ל י) ע ב ד י מ ו ש פ ח ו ת ו ב נ י ב י ת ה י ה ל י ג מ מ ק נ ה ב ק ר ו צ א נ ה ר ב ה ה י ה ל י מ כ ל ש ה י ו ל פ נ י ב י ר ו ש ל מ.

קניתי (לי), מבואר הוא כי כל אלו הדרושים צרכי הגוף המה והשיג וקנה

א) בכירה: משתי. ב) ישע' חי' יח.

ג) בכירה: בבחינה; בכירה: הבחינה.

ד) בכירה: על כך.

מהם לרוב מכל גדולי ישראל ומלכיה הקדמונים אליו בירושלם.

כנסתי לי גם כסף וזהב וסגולות מלכים
והמדינות עשיתי לי שרים ושרות
ותענוגות בני האדם שדה ושרות.

כנסתי, אמר שכנס ואצר באוצרותיו כסף וזהב לרוב שלא כדת התורה ואף כי בזה לא הטא את לבבו. וסגולת מלכים והמדינות, הם אבנים טובות ומרגליות שהם סגולת מלכים נאהב וחביב להם לחשיבות ערכם וגדלם א) במעוט כמותם וגם נקראים סגולת מלכים כי להם למלכים תועלת סגולתי מלבד גודל ערכם. והמדינות הם כנוסי האוצרות ובתי הנשק ב) לתועלת קיום המדינות. שרים ושרות, משוררים זכרים ומשוררות נקבות כי בקולן יעירו האדם לשמחה יתרה ולעזר המשגל, ורז"ל אמרו ג) קול באשה ערוה, ותענוגי וותענוגות בני האדם, יכול שאר מיני התענוגים סיכת שמן טוב ובשמים ולבושים הגונים ומכובדים. שדה ושרות, ירצה בהם נשים שדודות ולקוחות לתשמיש תענוגי שלב הגדולים הלהוטים במשגל כוסף בהם יותר מהנשים הביתיות אצלם, ושדה ושרות על דרך רחם רחמתי לראש גבר ד) וי"א ושדה ושרות רוחות מזיקים ומזיקות כי יש מהם זכרים ונקבות לדעת רז"ל ה) שפרים ורבים כבני אדם לילית ואגרת בת מחלת ואשמדאי מלכא דשידיו ו) הם השודדים והשודדות בעולם כי גם בהם משל שלמה המלך ע"ה.

וגדלתי והוספתי מכל שהיה לפני בירושלם
אף חכמתי עמדה לי.

וגדלתי, כלל בזה מה שאפשר בבחינות תענוגי הזמן מכל מה שקדמהו בירושלם, אולם לבד חכמתו עמדה לו קיימת בשכל כי כל יתר הדברים עוברים וכלים והולכים להם בלי קיום.

כ) [וכן] אשר שאלו עיני לא אצלתי מהם לא
מנעתי את לבי מכל שמחה כי לבי שמח מכל
עמלי וזה היה חלקי מכל עמלי.

כל אשר, גם כל אשר שאלו עיני לא אצלתי ולא הפרשתי ללכת לראות מחמד עיני וכן לא מנעתי לבי מכל שמחה וזה היה חלקי להתענג בעמלי. אצלתי, לשון הפרשה והבדל, אצלת לי ברכה ז).

א) אולי צ"ל: ויקרם. ב) בכייה: השק. ג) ברכות כ"ד.

ד) שופטים ה' ל'. ה) חגיגה ט"ו.

ו) מסכים ק"י.

ז) בראשית כ"ו לו.

וּפְנִיתִי אֲנִי בְּכָל מַעֲשֵׂי שַׁעֲשׂוּיֵי דִי וּבְעַמְלַ
שַׁעֲמַלְתִּי לַעֲשׂוֹת וְהִנֵּה הַכֹּל הֵבֵל וְרַעוֹת רוּחַ
וְאֵינִי יֹתֵרוֹן תַּחַת הַשָּׁמַשׁ.

ופנית, אמר כי בהתבונן בשכלו מכל עמלו ומעשיו שהוא כלה ונפסד,
שאם כן הכל הבל כיון שאין לו קיום.

וּפְנִיתִי אֲנִי לְרֵאוֹת חֲכָמָה וְהוֹלָלוֹת וּסְכָלוֹת
כִּי מָה הָאָדָם שִׁיבֹא אַחֲרֵי הַמֶּלֶךְ [אֵת] אֲשֶׁר
כָּבַר עֲשׂוֹהוּ.

ופנית, העריך והקביל יחד חקירה אחרת בעסק החכמה והוללות וסכלות
יחד וגזר ואמר כי ההשתדלות בחכמה שלא נוכל להשיג תכליתה לרוב פרטיה
כמעט אין ראוי להתעסק בה כי רבו חלקיה וסבותיה מכל נמצא ונמצא ומה האדם
הארצי מוגבל קצר השכל ונפסד שיבא אחרי המלך ה' צבאות בורא עולם שיוכל
לגזור ולהבין. אשר כבר עשוהו (בלשון רבים על דרך נעשה אדם) הבה נרדה
שיורה על רבוי סבותיו בחכמתו לאין קץ ובאמצעות עושי רצונו. ועל דרך פשט
מי הוא האדם הפרטי שימלאנו לבו לבא בחקירה הזאת אחרי המלך כמוני
שנתחכמתי ונתעשרתי ויכולתי לעמוד בחלקי בחקירה הזאת ובנסיון הכל להתבונן
בכל אשר כבר עשוהו הקודמים ובכל מה שעשוהו הנסיונות והגרמי' השמי'.

וּרְאִיתִי אֲנִי שִׁישׁ יֹתֵרוֹן לַחֲכָמָה מִן (הַשְּׁכָלוֹת)
[הַסְכָלוֹת] כִּי יֹתֵרוֹן הָאוֹר מִן הַחֹשֶׁךְ.

וראיתי, הודיע בזה כי גם שיקרה חולשה ומקרים למתעסקים בחכמה שאין
ראוי להעריך ערכה למשתדלי' בסכלות התענוגי' והקניני' שגם הוא כלה ונפסד
ולגזור תכליתם אחד לומר והכל הבל. כי בודאי הבדל גדול ויתרון יש ביניהם
כיתרון האור מן החשך. כי האור שהוא החכמה יאיר עיני המשתדל בה במושגיו
ואף כי יקרזהו מקרי' ויקצר שכלו (והשכלות) [והסכלות] לרודפי התענוגים הוא
חשך האמיתי המחשיך השכל והמחליא את החמר בהרבות התענוגים.

הַחֲכָמִים עֵינָיו בְּרָאוּ וְהַסְכִּיל בַּחֹשֶׁךְ הוֹלֵךְ
וַיִּדְעֵתִי גַם אֲנִי שֶׁמִּקְרָה אֶחָד יִקְרָה אֶת כָּלֵם.

החכם עיניו, המתעסק בחכמה תמיד עיניו בראשו בהשתדלו בידעת
הנמצאות והחכמה בהם וישמר בכל מה שיוכל לברוח מן הספקות וגם ישתדל
להנצל מהמזיק ויכלכל מעשיו בחכמה. אמנם הכסיל המתעסק בחמריות הולך
בחשך להשפיל אור השכל ומי' מקרה אחד יקרה לשני גופות האלה המתעסקי'

(א) בכייה: כחותיו ומחשבותיו הכלולות במציאות עליונות ותחתונות ולזה אמר עשוהו.

(ב) בראשית א' כ"ו. קהלת רבה י"ד. (ג) בראשית י"א ו'.

בשתי הדרושי' ההפכים הנזכרי' מה שיהיו ממקרים הרעים הקורי' בשפלי' לגבונים ולסכלים יחד או מקרה המות ובוהו האופן וזולתו נמצא ספר זה דבריו סותרים פעם ישבח דרוש אחד ופעם יגנהו, ולפעמים במקום אחד ממש יגנה הדבר וישבחהו וזה אמרו תכף בזה.

ואמרתי אני בלבי כמקרה הכסיל גם אני יקרני
ולמה חכמתי אני אז יותר ודברתי בלבי
שגם זה הבל.

ואמרתי, ובהיות הדבר כן כי גם הוא חכמתו לא יועילהו להשמר ממקרה הכסיל אם כן למה יטרח בחכמתו ולא ישיג חפצו ולא יוכל להנצל מן המקרים וגזר ואמר בלבו שגם זה הבל. אם שירמוז כי עסק וטורח בחכמה רע או שיאמר שגם זה הבל לגנות התחכמה בעבור המקרים הקורי' אל החומר ושאין ראוי בסבת זה לברוח מהתחכמה ולגנותה, והפירוש הראשון טוב מזה.

כי אין זכרון לחכם עם הכסיל לעולם בשכח
הימים הבאים הכל נשכח ואיך ימות החכם
עם הכסיל.

כי אין, גם זו חקירה אחרת נוספת לגנות החכמה והחכם. כיון שלא יהיה זכרון לחכם שנתחכם עם הכסיל אחרי היות הכל נשכח בימי' הבאי', ועוד טענה אחרת, איך ימות החכם כמיתת הכסיל. (בשני א') שיהיה נשכח מלב מציאות שניהם, ב' כי ימותו שניהם.

ושנאתי את החיים כי רע עלי המעשה שנעשה
תחת השמש כי הכל הבל ורעות רוח.

ושנאתי, אמר ששנאתי מציאות החיים בנמצאו' וחיים גם דבר להיות כמו למה לי חיים ב) ולא יתפרד) כמו שמים ומים ולמה יש חיות ברוע המעשה הזה ובסוף הכל הבל ורעות רוח וכבר ביארנו מה שנעשה תחת השמש בדברים התחתונים ולא במה שהוא למעלה מן השמש כי סדר נצחי להם.

ושנאתי אני את כל עמלי שאני עמל תחת השמש
שאני חנו (לאחר) [לאדם] שיהיה אחרי.

ושנאתי, באר טענה אחרת בזיון וצער לעמלי' תמיד וכמעט בלתי נהנין בעמלן ואמ' שנאתי אפי' אני בעמלי שעמלתי ואניחתי לאדם שיהיה אחרי.

(א) בכ"י: בשתי. (ב) בראשית כ"ז מ"ו.

(ג) ר"ל מהשם "חיים" לא נמצא מספר יחיד: עיין אבן עזרא.

וּמִי יוֹדֵעַ הַחֲכָמִים יִהְיֶה אִם כָּל וִישָׁל (ו) ט בְּכָל עֵמֶל יִשְׁעֵמֶל תִּי וְשִׁחֲכֵמֶתִי תַחַת הַשָּׁמַשׁ גַּם זֶה הֵבֵל.

ומי יודע הצער הזה והספק הזה גובר ברוב העולם להניח ממונו וחפצו וכליו ומכתביו בחכמה למי שיהיה ספק בו אם חכם יהיה או סכל. אבל כאשר ירגיש בחייו סכלות יורשו ופחיתותו ביותר יצטער ויבכה, ואפשר ששלמה ע"ה מצטער ונתנבא על ירחבעם בנו וזה אמרו למעלה בפרטות ושנאתי אני, כי די לו לומר ושנאתי, וכן באחרים.

וּסְבוּתִי אֲנִי לֵיאֵשׁ אֶת לְבִי עַל כָּל הָעֵמֶל
שְׁעֵמֶל תִּי תַחַת הַשָּׁמַשׁ.

וסבותי, ולהיות הדבר מחייב לכל הווה שיפסד ויניח כל מעבדיו לזולת הסכים לסבב במחשבותיו לשכות ולהסיר מלבו ולעשות יאוש מממונו שעמל לבלתי הצטער במה שהמחשבה לא תועיל לו לאיש הסרת הדבר מהלב ובלשון תלמוד אחר יאוש בעלים.א)

כִּי יֵשׁ אָדָם שְׁעֵמְלוֹ בַּחֲכָמָה וּבִדְעָתוֹ וּבְכִשְׁרוֹן
וְלֵאדָם שֶׁלֹּא עֵמֶל בּוֹ יִתְנַנּוּ חֲלָקוֹ גַּם זֶה
הֵבֵל וְרַעָה רַבָּה.

כי יש, באור חלוקה זו נמשכת באנשים אם שיהיה אדם שיקבץ ממון שעמל בו בחכמה ובדעת ובכשרון שאפי' שיקבץ ממון בכשרון המעשים והיושר או שיהיה זה הממון לאדם שלא עמל בו כלל מחוייב הוא שיתננו חלקו ר"ל שיתן הוא חלקו שטרח לאחרים ומלת יתננו שהוא יתן ממנו לזולתו. והנז"ן שנייה כנוי לממון או יתן לו והנזן כנוי לזולתו וחלקו ר"ל מה שנפל לחלקו מן המערכת ואפי' בלא עמל הכל יתן לאחרים אחר המות וזה תבל אמנם רעה רבה לתת ממון הזולת לאחרים לא עמלו בו לפי הטבע.

כִּי מֵהַ הוּוֹה לֵאדָם בְּכָל עֵמֶל וּבִרְעִיוֹן לְבוֹ
שֶׁהוּא עֵמֶל תַּחַת הַשָּׁמַשׁ.

כי מה, נותן טעם לדבריו במה שאמר למעלה ששנא אתה) החיים ושנא אתה) העמל ושהסכים ליאש ולהוציא מלבו הצער במחשבת תכלית ממנו ואמר לתת הערה לאחרים כי מה הווה, מה טעם ומה תכלית בעמלו וברעיון לכו, ובמחשבות השתדלות לכו. מה הווה, מה יהיה ומה יועיל לו.

א) ב"ק פ: וקיד"ז: ועיין מהרי"ק שורש ד', ש"ע ח"מ סי' רס"ב סי"ה. תשרי הגאונים

סי' רפ"ה.

ב) חסר בכ"ה. ג) חסר שם.

כִּי כָל יָמָיו מִכְאוּבִים וְכַעַס עֲנִינוּ גַם בַּלַּיִל
לֹא שָׁכַב לְבוֹגִם זֶה הֵבֵל הוּא

כי כל, זהו הטעם שראוי לשנוא החיים והעמל אחר שלא יזכה להנחת בו
ויניחתו ללא ידע כי כל ימיו מכאובים בהשתדלו בקושי להשיג מבוקשו וגם יכעס
במונעו רצונו וגם בלילה יחשוב מחשבות בתועלות מועילות להשיג החפץ גם זה
התוספת מהמכאובי ואבידת השינה הבל הוא.

אֵין טוֹב בָּאָדָם שִׂיא כָל וְשִׁתָּה וְהִרְאָה אֶת נַפְשׁוֹ טוֹב
בְּעַמְלּוֹ גַּם זֶה רֵאִיתִי אֲנִי כִּי מִיֵּד הָאֱלֹהִים הֵיאָ

אין טוב, ראיתי הפסוק הזה דמשתמע לתרי אנפי וכן הוא מפורש בשתי
דעות. הא' שאין טוב לאדם אשר הוא כילי וצר העין לפי דעותיו לאכול ולשתות
ולהתענג כי קובץ על יד ירבה א. וגם זה ראיתי כי מיד האלקים הוא שיעמול
ולא יזכה לאכול יגיעו על דרך יכין ואחר ילבש וזרע ואחר יאכל ב. והפירוש
השני שחסר בפסוק מלת רק, וזה פירושו כי אין טוב באדם אחר שיעמול רק
לאכול ולשתות ולהתענג ולראות טוב בעמלו ומי שיזכה לזאת המעלה להיות עמל
וליהנות ולהתענג בו גם זה ראיתי כי מיד האלהי הוא אדון הסדור וההשגחה
לזכות זה המעל במעלות בהיות טבע העמלים טבועים במדת הכילאות והצמצום,
ואשרי הזוכה לאכול עמלו. והפירוש השני הוא טוב מהראשון.

כִּי מִי יֵאָכֵל וּמִי יִחוּשׁ חוּץ מִמֶּנִּי

כי מי, הוא האיש שהגיע למדרגה זו לאכול ולזכות ביגיעו ובקבוץ עמל
חכמתו ומי יחוש וימהר לעשות זה חוץ ממני שנתעצמתי בהקדמה זו לאכול
ולשתות ולהיות זוכה מיד האלהי במתנה זו, יחוש ענין מהירות ימהר יחישתה.
ויש מפרשים יחוש מענין הרגשה מן החושים המשיגים בהרגשת ממה שירגישו.

כִּי לָאָדָם שְׂטוֹב לִפְנֵי נֹתֵן חֲכָמָה וְדַעַת וְשִׂמְחָה
וּלְחוּטָא נֹתֵן עֲנִין לְאִסּוּף וּלְכִנּוּס לִתְלָט לְטוֹב
לִפְנֵי הָאֱלֹהִים גַּם זֶה הֵבֵל וְרַעוּת רֹתָה

כי לאדם, הודיע בפסוק הזה שתי חלוקות נופלות באישים מאת האלקי
עם הבחירה האנושית ובאמרו לטוב לפני האלקי הורה על ההשגחה האלהית
והאחת כי לאדם שטוב לפניו בחירת החכמה נתן לו האלהי חכמה ודעת
כי הבא לטהר מסייעין אותו וגם השם נתן לו שמחה לשמח בהשגת חפציו

(א) משלי י"ג י"א.

(ב) כיון לאיוב כיז י"ז ושם ל"א ח', ושנה את לשון הכתובים.

(ג) נראה שצ"ל: העמל בעמלו. (ד) = הכילות.

(ה) ישע"ה ה' י"ט. (ו) שבת ק"ד.

במזונו' ובצריך אליו וזה מבלי טורח, או ושמחה שישמח במושג, ויש מפרשי' שטוב לפניו ר"ל האיש שטוב לפני ה' והחלוקה השנית הוא כי יש חוטא נתן לו אלקי' לאסוף ולכנוס ממון ולא יזכה בו, למען תתן לצדיק שהוא טוב לפני האלקי' על דרך שבארנו כיין וצדיק ילבש (גם זה הבל שיאכל האחד הרבה ולא יעמול בו ובסוף ימות ויכלה וגם זה הבל ורעות רוח לחיטא העמל ולא יזכה בעמלו.

ג.

ל כ ל ז מ נ ו ע ת ל כ ל ח פ ן ת ח ת ה ש מ י ם

לכל זמן, אחר שבאר מציאות שתי החלוקות ההפכיות הנמצאות באישים יבאר כי יש זמן מיוחד לכל דרוש וכן עת לכל דבר נרצה שיצטרך לעשות תחת השמים עם שיהיה כל אחד (הפכי לאחר והכל מצד המערכת שהוא העת המחייב המקרי' בשפלים תחת גלגול הגלגל ולזה יחס הכל לזמן ולעת.

ע ת ל ס ע ת ו ע ת ל ע ק ו ר נ ט ו ע.

עת לסעת, עת לסעת אילנות ועצים לקיום ולתועלת העולם ועת לעקור האילנות הנטועים להרחיב הישזבים או לעקור אותם להזיק בעת המלחמות את הבעלים שלא יזכו בנחלת נטיעותיהם והעתים והמבטים העליונים גורמים.

ע ת ל ה ר ו ג [ו ע ת ל ר פ ו א] (ו) ע ת ל פ ר ו ן ו ע ת ל ב נ ו ת.

עת להרוג, הראים בדין או במלחמה, ועת לרפא מי שחייב להרפא, ועת לפרוץ הבניינים במלחמות, או לפרוץ ולחדש בנין גדול מהראשון.

ע ת ל ב כ ו ת ו ע ת ל ש ח ו ק ע ת ס פ ו ד ו ע ת ר ק ו ד.

עת לבכות, ולספור במקרים הרעים והמות ועת לשחוק ולרקוד ולכרכר ולפזז בשמחות החתנים (ושמועות טובות ובחדוש יום הולדת והמלכה וההצלחות.

ע ת ל ה ש ל י ך א ב נ י ם ו ע ת כ נ ו ס א ב נ י ם ע ת ל ח ב ו ק ו ע ת ל ר ח ו ק מ ח ב ק.

עת להשליך אבנים, המזיקין בשדות ובמסלות. ועת כנוס אבנים, להכניס לבנייני'. ועת לחבוק, לבחורים את נשותיהם להוליד בנים ולמשגל הראוי בעתו'. ועת לזקנים ולחולים לרחוק מחבק הנשים כי סם מות המשגל להם.

(א) איוב כ"ז י"ז.

(ב) בכ"י: אחת. (ג) רש"י.

(ד) חבוק לשון משגל כמו ירושלמי ביצה פ"ב ה"ה, ושבת פ"ג ה"ג.

ע ת ל ב ק ש ו ע ת ל א ב ד ע ת ל ש מ ו ר ו ע ת ל ה ש ל י ך .
 עת לבקש, עת לבקש למי שצריך וחסר לדבד. ועת לאבד ולהסתיר ממון
 לפעמים שיהיה להציל לו מרעתו, וכן עת לשמור ולצמצם הממון הנמצא אצלו
 ליום הבא. ועת להשליך בים ממנו וסחורתו כשיסתער הים עליהם דומיא וישלכו
 הכלים) דיונה בן אמת' להקל מעליהם פן יטבעו בים או להשליך ממתנו בפזור
 להשיג מבוקשו להשקיט ולהשביע שובים ואנשים להציל הנפש.

ע ת ל ק ר ו ע ו ע ת ל ת פ ו ר ע ת ל ח ש ו ת ו ע ת ל ד ב ר .
 עת לקרוע, עת לקרוע כמשמעו וכו' מבואר הוא. עת לחשות במקום שהדבור
 מזיק, ועת לדבר כמאמר האומר במקום שהשתיקה תוליד המות הדבור חכמה.
 לחשות, ענין שתיקה מן גם אני ידעתי החשוב).

ע ת ל א ה ו ב ו ע ת ל ש נ א ע ת מ ל ח מ ה ו ע ת ש ל ו ם .
 עת לאהוב, עת לאהוב אפי' השונאי' לחבבם בעת הצורך, ועת לשנא אפי'
 האוהבי' מפתח הבוגדי' מהם. עת מלחמה וכו' ידוע הוא ומבואר כי גם בחבור
 הכוכבי' יחוייב עניינם ויתפרסם ליודעי בינה לעתים.

מ ה י ת ר ו ן ה ע ו ש ה ב א ש ר ה ו א ע מ ל .

מה יתרון, אם הדבר כן שנראה הפוך הזמנים והעתים לחייב בשפלים שנוי
 הפוך מבלי היות קיום לשום דבר א"כ מה יתרון העושה ועמל בו כי יתהפך
 ויאבד הוא ומעשיו.

ר א י ת י א ת ה ע נ י ן א ש ר נ ת ן א ל ה י ם
 ל ב נ י ה א ד ם ל ע נ ו ת ב ו .

ראיתי, אמר שהשיג וראה את הענין שנתן האלקים בסדורו ובהשגחתו לבני
 האדם בדיעות ובחידות לענות בו מענין עני' וצער. או נאמר לענות בו להתעסק
 בו לפי קצת המפרשי' מן ענין שר"ל עסק.

א ת ה כ ל ע ש ה י פ ה ב ע ת ו ג ם א ת ה ע ו ל ם נ ת ן ב ל ב ם
 מ ב ל י א ש ר ל א י מ צ א ה א ד ם א ת ה מ ע ש ה א ש ר ע ש ה
 ה א ל ה י ם מ ר א ש ו ע ד ס ו ף .

את הכל, ואמר כי עם היות הדברים מתחלפי' ומתהפכים בשפלים בדעו'
 ובפעולות מ"מ הכל עשה יפה בעתו וזה מבואר בטבעיות בהתחלף העתים יתחדשו
 הענינים, כאשר ביארתי בפירושי לאיוב בפסוק התקשר מעדנות כימה) וכו' גם

(א צ"ל: ויטילו את הכלים (יונה א' ה').

(ב מ"ב ב' ג).

(ג ושם כתב וז"ל: האם תוכל אתה לקשור בידך מה שיפתח מן המערכת והפירות

את העולם ר"ל ענין העולם וסדורו בנמצאות נתן האלקי בלבם של בני אדם לחקור חקירה בנמצאות ולדעת סבותיהם ועניינם, מבלי אשר לא ימצא האדם ולא ישיג את המעשה אשר עשה האלקי מראש ועד סוף, כי האדם קצר הידיעה להשיג המושכלות בשלמות אם בטבעיות ובחלקי כל נמצא ונמצא שלא יבא אל תכליתם וכל שכן באלהיו ובעצם האלוק, שמ"מ נתן ה' כח בלב האדם להשיג במה ששיג ודי לו במעט החכמה המושגת^(א). לא ימצא, לא ישיג מן ואם לא תמצא ידוב ומצא להם^(ג).

י ד ע ת י כ י א י נ ט ו ב ב מ כ י א מ ל ש מ ו ח
ו ל ע ש ו ת ט ו ב ב ח י י ו .

ידעתי, בפסוק הלז גזר אימר טבעי ואלקי ואמר כי אין טוב בהם בכל טרחת האדם כי אם לשמוח בשמחת הגוף להספיק לו חלקי צרכו ובתנאי שיעשה טוב בחיים להשיג מה שיוכל להשיג מהשלמות והמעשים טובים על דרך אמרם ו"ל^(ד) חציו לכם וחציו לה' שהוא הטוב הגמור.

ו ג מ כ ל ה א ד מ ש י א כ ל ג ש ת ה ו ר א ה ט ו ב ב כ ל ע מ ל ו
מ ת ת א ל ה י מ ה י א .

וגם כל האדם, וגם האדם שאכל ושתה בתענוגי הזמן וגם שיראה טוב בכל עמלו שאפשר שיכלול ג"כ בעמל עיונו במושכלות ובמעשים טובים שהוא הטוב האמיתי מתת אלהים היא שהכין לו אלהים מן השמים ונמנע כמעט הוא לאדם לזכות לשתי שלחנות אלו^(ה). או ר"ל שיראה טוב בכל עמלו בעולם הזה בעשרו יבבניו ובכל אשר לו שלא יגיעהו מקרים וצירים הנופלים בעתים, ונכון הוא.

י ד ע ת י כ י כ ל א ש ר י ע ש ה ה א ל ה י מ ה ו א י ה י ה
ל ע ו ל מ ע ל י ו א י נ ל ה ו ס י פ ו מ מ נ ו א י נ ל ג ר ו ע
ו ה א ל ה י מ ע ש ה ש י ר א ו מ ל פ נ י ו .

ידעתי כי כל, אמר כי הסדור והנהגה שיעשה האלהים בשפלים, ואם שתתהפך בזמני עתים לטובה ועתים לדעה הוא יהיה לעולם להגיע טובות ורעות בשפלים ובדבר הזה עליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע לומר כי לא ישמור הצדק כי צדיק ה' צדקות אהב^(ו) והאלקי עשה הסדור הזה מהגעת הרעות והפחדנות

והטובות כוכב כימה שהוא מכוכבי צפון או אם תפתח אתה מה שימשך אליו כוכב כסיל הדרומי לעצור בפירות ובצמחים או אם תקשר אתה מה שיקשור כוכב כי המעדות או אם תפתח אתה מה שיפתח זו כוכב צפוני סבת החם המוציא מעדות ופירות והכוכב כסיל כוכב דרום הפכי לזה..... (איוב ל"ה ל"א).

(א) מורה נבוכים חלק ג' פכ"ה; מדרש רבי קהלת.

(ב) ויקרא י"ב ה'. (ג) דברים א' כ"ב. (ד) פסחים ס"ח ע"ב.

(ה) ברכות ה'. (ו) תהלים י"א ז'.

לעולם לראויי' כדי שייראו האנשים מלפניו ולא יחטאו.

מה שהיה כבר הוא ואשר להיות כבר היה
והאלהים יבקש את (ה) נרדף.

מה שהיה. אמר כי הסדור וההנהגה האלהית תמיד הוא באופן אחד בעבר והווה ועתיד והאלהי' שהוא אדון ההנהגה הזאת וסדור העליוני יבקש תמיד דבר העליוני הזה הנרדף והמסודר ממנו להגיעו אם הטוב או הרע הראוי אליו. ויהיה מלת נרדף הפועל היוצא ונרדף מאת ה' להגיעו למטה על ידי אמצעיו ומשרתיו עושיא) רצונו האלהים יבקש אותו ויתמיד הגענו.

ועוד ראיתי תחת השמש מקום המושפט
שמה הרשע ומקום הצדק שמה הרשע.

ועוד ראיתי. ועוד ראיתי בזמנים מתחלפים תחת השמש מתולדות האנשים ובחירתם שפעמי' במקום המשפט ישתנה לחמס ושוד, כאמרו צדק ילין בה ועתה מרצחים ב) וזה הוא סבת השתנות ההשגחה מטובה לרעה והגמול והפורענות מגיע באישים כפי פעולת המקבל מאת ה' אדון כל הארץ. וזה טעם כי האלהי' יבקש הדבר הנרדף ועשה מדת הפורענות לראויים שייראו מלפניו כאמור.

אמרתי אני בלבי את הצדיק ואת הרשע יפוט
האלהים כי עת לכל חפץ ועל כל המעשה שם.

אמרתי. אמר בלבו על סלוף הסדר ועוות ההנהגה בעתים ובמקומות ובאישים וגם כגון רשע וטוב לו צדיק ורע לו ג) כי לא יפלא (זה) וזה המבינים הדבר הזה כי את הצדיק ואת הרשע יפוט האלהים כי צדיק הוא וזה בעתים ידועים לכל חפץ שירצה הוא השופט ועל כל המעשה, שם מוכן לבא השכר בסוף או שם יורה לעולם הבא כי שם תשלום כל המעשה, כאשר פירש החכם א"ע. ב).

אמרתי אני בלבי על דברת בני האדם לברם
האלהים ולראות שהם בהמה המלהם.

אמרתי אני. אחר זאת באר בחינה אחרת על דברת בני האדם לברם האלהי' שהשם ברר אותם והבדילם בהמתנת השכל מן הבהמות ואחר כן נתתי לבי לראות עוד כי עם כל זה בהמה המה מצד החומר אשר להם כי תמיד בחינם ירחפו החומריות והתאוות ובסוף שימתו ויפסדו באופן אחד כמו שביאר בפסוק הבא.

(א) בכ"י: עושה. (ב) ישעי' א' כ"א.

(ג) ברכות ז'.

(ד) בפרשו לספוק שלפנינו.

ועל דברת כמו על דבר שריא) על דברתי מלכי צדקב).

כי מקרה בני האדם ומקרה (בני) הבהמה ומקרה אחד להם כמות זה כן מות זה ורוח אחד (להם) [לכל] ומותר האדם מן הבהמה אין כי הכל הבל. כי מקרה, זה באור הפסוק הקודם כי מקרה אחד לכל בענין רדיפת בקשת צורכי החומר אשר ישיגו כלם מה ששיגו על צד המקרה אין יתרון לאדם מן הבהמה) בהשתדלות הלז ואחר כי ידוע ומפורסם כי הפסד אחד לכלם במות מצד החומר המעוטר למות כי כל הווה נפסד ותוספת השכל אשר בו לא יצילנו ביום מותו ולא ידע הדרך אשר ילך בו כי עין לא ראתה אלהים וזולתו).

הכל הולך אל מקום אחד הכל היה מן העפר והכל שבל העפר.

הכל הולך, והראיה ממה שנאמר למעלה כי הכל הבל ר"ל האדם והבהמה הולך אל מקום אחד ר"ל עקר ורוב הרכבתם מן העפר היה וגם ישובו ועם כי כבר יש בכל נמצא תחתון נברא חלק הברחי מד' יסודות אמנם רובו מן העפר ולזה גם ישוב ויתר חלקיו מג' יסודות האחרות יעופו למקומם הטבעי ולא יראו לעיניהם).

מי יודע רוח בני [ת] אדם העולה היא למעלה ורוח הבהמה היורדת היא למטה לארץ.

מי יודע, ממה שיש בו מקום ספק מתכלית הכחות המייעות ו) והרוחניות אשר בכל נמצא ונמצא כי לא מד' יסודות הוזה אנה יפנו ואנה ילכו אמר זה הפסוק לפי דעת המספק בו כי מי יודע רוח בני אדם השכלי אם יעלה לשמים שיאו ורוח הבהמה הבהמית אם תרד למטה כי זה הוא עקר לדעת תכליתם.

וחכמי האמת הבינו בזה הפסוק באור הגמול והעונש באמרו רוח האדם מי שהוא אדם אמת על דרך אדם אתם העולה למעלה נפשו לגן עדן ורוח הבהמה האדם הבהמה שאמרו אדם ובהמה שר"ל האיש השלם והאיש הבהמי שניהם יושיע ה' בהשגחתו ולזה ישאל השואל הוזה ברוח הבהמי אם תרד למטה לארץ בזקרת התהום בנהיגם ועם היותו הכל בכלל דרכי האמונה, אמנם רבים יספקו בזה כי לא ידעו מה הוא רק באמונה דתית נפש הצדיק בטוב תלין וכו', והנסיף ואמר ו)

א) בראשית י"ב ז'. ב) תהלים ק"י ד'.

ג) עיין עקדת יצחק שער נ"ט.

ד) ישעי' ס"ד ג'.

ה) עיין א"ע בפרושו לפסוק הבא.

ו) נראה שצ"ל: החינניות.

ז) חסר בכ"פ.

וּרְאִיתִי כִּי אֵין טוֹב מֵאֲשֶׁר יִשְׁמַח הָאָדָם בְּמַעֲשָׁיו
כִּי (היא) [הוא] חִלְקוּ כִּי מִי (יביאהו) [יביאנו] לָרְאוֹת
בְּמַה שִׁיהִיה אַחֲרֶיהָ.

וראיתי כי אני, אמר עוד בהחלט כי אחרי שהגוף כלה ונפסד והנפש לא יכולנו להשיג בנצחותה או באבודה ומה היא א"כ טוב לאדם שישמח במעשיו כי הוא חלקו שהשיג בעמלו ועוד סבה אחרת שטוב לאדם לשמוח במעשיו שאחרי לכתו במותו מי הוא שיביאנו לראות משך עסקיו שיהיה אחריי איכה הם נמשכים כאמרו יצערו בניו ולא ידעו).

ג.

וּשְׁבַתִּי אֲנִי וְאֶרְאֶה אֶת כָּל הָעֹשׂוֹקִים אֲשֶׁר נִעְשִׂים
תַּחַת הַשָּׁמַשׁ וְהִנֵּה דֹמְעַת הָעֹשׂוֹקִים וְאֵין לָהֶם
מִנְחָם וְלִמִּיד עֹשׂוֹקֵיהֶם כֶּח וְאֵין לָהֶם מִנְחָם.
ושבתי אני, יען כי החליט למעלה כי הצדיק והרשע ישפוט האלהים אמר
זה שבתי אני מעצמי ממחשבתי ואראה ואצטער על כל העשוקים הבוכי' ומורידי'
דמעה ואין להם מנחם ועוזר גם ראיתי הכח והיד החזקה המסור לעשוקי' ואין
להם מנחם לעשוקי' שהם שתי מבוכתי. א' שאין להם לעשוקים מנחם מחסרונם,
ב' שיצטערו בכח המסור לעושקים לגזול ואין מתנע ולזה לא יתנחמו.

וּשְׁבַח אֲנִי אֶת הַמֵּתִים שֶׁכָּבְרָה מוֹתוֹ מִן הַחַיִּים
אֲשֶׁר הֵמָּה חַיִּים עַד נָה.

ושבח אני, ושבח אני את המתים שיצאו מן המבוכות האלו שלא יקרה
מקרה עוד מן החיים המעודדים לכל צרה וצלקה. עדנה, כמו עוד, או שתי מלח
כמו עוד נא.

וְטוֹב מִשְׁנִיָּהֶם אֶת אֲשֶׁר עָדֵן לֹא הִיה אֲשֶׁר לֹא רָאָה
אֶת הַמַּעֲשֵׂה הָרַע אֲשֶׁר נִעְשִׂה תַּחַת הַשָּׁמַשׁ.

וטוב, מבואר כי הטוב משני החלקי' האלה מהחי המעודד למקרים והמת
שסבל בחייו מן הצרות והמקרים טוב הוא מהם מי שלא נברא כלל מן המעודד
להיות נברא. עדן כמו עדיין ב).

וּרְאִיתִי אֲנִי אֶת כָּל עֵמֶל וְאֶת כָּל כְּשֵׁרוֹן הַמַּעֲשֵׂה
כִּי הִיא קִנְאָת אִישׁ מֵרַעְהוּ גַם זֶה הִבִּיל וְרַעוֹת רוּחַ.

(א) צ"ל יכבדו (איוב י"ד כ"א).

(ב) עיין רש"י.

וראיתי, הודיע בחינה אחרת טבעית מצוייה בעמלים באיזה אופן שיהיה העמל וגם את כל כשרון המעשה שיעשה האדם ביושר הענינים והנה הכל בא מתוך קנאת האדם המקנא בחברו אם שיהיה קנאה מהקנינים שיקנא האדם במי שגבר עליו בממון או במושכלות ג"כ תפול פעמים רבות יקנא איש על רעהו ומדת הקנאה מדה פחותה בנפש רק המקנא בפועלי האון.

ה כ ס י ל ח ל ב ק א ת י ד י ו ו א ו כ ל א ת ב ש ר ו .

הכסיל, ראה בזה לעורר האדם בהשתדלות הצריך אליו וגנה הכסיל העצל שמאבד זמנו וחובק את ידיו מעשות דבר ואוכל את בשרו כי בחסרון השתדלו בצורך חייו יתחייב שיחסרו המזונות וידל בשרו וירזה כאלו הוא ממש אוכל בשרו.

ט ו ב מ ל א כ פ נ ח ת מ מ ל א ח פ נ י מ ע מ ל ו ר ע ו ת ר ו ת .

טוב מלא, המאמר הזה מרגלא בפומי דכולי עלמא. וזה כי אמת הוא שהוא טוב כל עת שמלא כף נחת יספיק לבעל מלא כף נחת. ולדעת החכם א"ע הוא מאמר הכסיל שאזהב המנחה וחובק את ידיה ואולם יד חרוצים תעשיר א) אם השעה משחקת לו, והשתדלות והחריצות טוב על כל פנים, ואוי ליושב ובטל.

ו ש ב ת י א נ י ו א ר א ה ה ב ל ת ח ת ה ש מ ש .

ושבתי, חשבתי כי באמרן ושבתי אני יתכן שירמוז ששב ממחשבתו הקדומה בבחינה ב) אחת וראה דרוש אחד מתנגד לכוונה הראשונה מענין העמלים או כדומה, או יהיה ושבתי אני לשון בשובה ונחתה, דעתו ושכלו ראה העין הזה שזיכר.

י ש א ח ד ו א י נ ש נ י ג מ ב נ ו א ח א י נ ל ו ו א י נ ק צ
ל כ ל ע מ ל ו ג מ ע י נ י ו ל א ת ש ב ע ע ו ש ר ו ל מ י א נ י
ע מ ל ו מ ח ס ר א ת נ פ ש י מ ט ו ב ה ג מ ז ה ה ב ל
ו ע נ י נ ר ע ה ו א .

יש אחד, אחר שגנה העצל ושבח המשתדל והעמל. הביא בחינה זה לגנות העמל וכלי ואחר שראה במחשבתו במציאה יש אחד ואין שני בלא אשה כי האחד האמתי הוא איש ואשתו והיו לבשר אחד ג"כ ואח אין לו ומ"מ מתעמל וכוסף ממון רב ולמי אני עמל הוא התעוררות המחבר שאמר בשמו אה פעמיא) העמל האחד הוא ממש יאמר זה בהיותו עיף ויגע למי אני עמל ומחסר את נפשי מטובה לבלתי הסתפק אפי' בהכרחי הצריך לי מיגיעי גם זה העמל הבל כי ישוב לו להבל וענין רע הוא לו.

(א) משלי י ד. (ב) ככ"י: בבחינת.

(ג) ישעיה י ט"ו. (ד) נראה שצ"ל: בשם.

טו בים השנים מן האחד אשר יש להם
שכר טוב בעמלם.

טובים, אפשר שהבחינה הזאת היא כנגד כת האישים שונאי הזווג לבלתי הרבות בהוצאות ובמחיה לצרכי הבית ומשתדלים ועמלים להרבות כסף וזהב ולא יהנה ממנו. כמח שאמר יש אחד ואין שני, וגם מה שיאמר בפסוק הבא אם ישכבו שנים חם להם או שיגנה האנשים שונאי השותפות והחברים להיותם מקטני אמנה בזולת ואמר כי על כל פנים טובים השנים מן האחד כאמרו חז"ל וקנה לך חבד א) אם במושכלות אם בעסקי העולם. או חברה או מיתותא ב) כי בהיות האחד עוזר את חברו בעסק העמל הצריך וההכרחי לו אם באיש ואשתו או בשותף השנים יהיה שכר טוב להם בעמלם וכן יהיה בשנים העמלים במושכלות.

כי אם יפולו האחד יקים את חברו
ואילו האחד שיפול ואין שני לה קימת.

כי אם, ביאר ג) הטעם שהשותפות בשנים או איש באשתו טוב כי אם יפולו אחד מהם במקרה האחד יקים את חברו ועזרהו במה שיהיה אפשר ואילו האחד שיפול ואין שני עוזר לו. ואי לו כמו אוי לו ד).

גם אם יש כבו שנים וחס להם ולא אחד איך יחס.
גם אם, מבואר כי משכב השנים בחורף איזה שיהיו איש ואשתו או שותפו החום הטבעי יועיל בזולת, וידוע כי הזווג טוב.

ואם יתקפו האחד השנים יעמדו נגדו
והחוט המשולש לא במהרה ינתק.

ואם, הוסיף לבאר תועלת השנים בשותף או בזווג כי אם יתקפו האחד איזה שיהיה להזיק להם אל השנים יעמדו בפרץ לנגדו. והחוט המשולש אם שיהיו שלשה בשותף או בזוג שיולידו בן, לא במהרה ינתק. [ינתק] ישבר [מלשון] נתוק וכרות, ה) ננתקה את מזרותימו, ורז"ל בדרש באגדהו רמזו הפסוקים האלה מן האחד וטובים השנים והחוט המשולש שצריך מקרא משנה תלמוד.

טוב ילד מסכן וחכם ממלך זקן וכסיל
אשר לא ידע להזהר עוד.

טוב ילד, בהיות כי בבחינת שקדמו נמשך מהם הבל ורעות רוח לכלם

א) אבות פ"א י'. ב) תענית כ"ג, ב"ב ט"ו.

ג) בכ"פ: ועוד. ד) רש"י.

ה) ויקרא כ"ב כ"ד. ו) תהלים ב' ג'.

ז) ירושלמי טאה פ"ח ה"ט.

ואף לחכמים שהמות יפריד עסק השגת החכמה ושתפחד מאתו במציאות העולם הזה אמר עתה בבחינה הזאת טוב ילד עני וחכם שאפי' בילדותו השיג מערך החכמה שעור מפורסם שלא כמנהג יותר מועיל במציאה ממלך עשיר וזקן וכסיל נוטה אל הכסילות והתענוג בבלבול ההנהגה המדינית והנהגת גופו ועצמו ולא ידע להזהר עוד לחסרונו מהשגת החכמה כאמרו א) יום מלכנו החלו שרים חמת מיון. מסכן כמו עניב) מן ארץ אשר לא במסכנות.ג).

כ י מ ב י ת ה ס ו ר י מ י צ א ל מ ל וך כ י ג מ ב מ ל כ ו ת ו
נ ו ל ד ר ש.

כי מבית. זה הילד מסכן וחכם מבית הכלא יצא מבטן אמו כלוא שם או מבית הסורים ממש וכיון שיצא נוטה אל החכמה מוכן הוא למלוך בקיום המלכות ששיגנו והילד השני שהוא המלך זקן וכסיל הנזכר בפסוק גם הוא עם היותו כסיל במלכותו כבר נולד רש ומעותד לאבדן קניינו לסכלותו או שנולד רש וערום מבטן אמו מכל חמדה כמו הילד מסכן וחכם אלא שיש הבדל בהבנה ובחירה כי הילד מסכן וחכם מעותד למלוך ולהתקיים והשני שהוא מלך זקן וכסיל מעותד שירד ממלכותו ולא יתקיים. וחכמי' ז"ל והמפרשי' פרשו ד) אלה הפסוקים על יוסף הצדיק. הסורים כמו האסורים, אשר אסירי המלך אסורים.ה).

ר א י ת י א ת כ ל ה ח י י מ ה מ ל כ י מ ת ח ת ה ש מ ש
ע ה י ל ד ה ש נ י א ש ר י ע מ ו ד ת ח ת י ו.

ראיתי, כי ראה בטבע המין האנושי הנמשכים והולכים תחת השמש כלם נוטים אחרי הילד השני המלך הזקן וכסיל ועשיר יותר ממה שילכו ויטו אחרי הילד הראשון ילד מסכן וחכם אל ההתנשאות וירצה לומר כי בטבע החיים כלם נוטים אחרי הבלי הזמן והממון יותר משיטו אחרי החכמה, וזהו מני קדם תקוע בחזר האדם אין תרופה בו. ולפי משך הפסוקים טוב ילד מסכן וחכם נקרא ילד ראשון במעלת השכל ומלך זקן וכסיל נקרא ילד שני המתאחר אחרי החומרים אמנם למשך הפסוק הוא הילד השני הוא שיוליד המסכן החכם וימלוך בעושר רבים ירדפו אחריו ויאהבוהו את זקן ועשיר וכסיל.

א י נ ק ק ל כ ל ה ע מ ל כ ל א ש ר ה י ה ל פ נ י ה מ ג מ
ה א ח ר ו נ י מ ל א י ש מ ח ו ב ו כ י ג מ ז ה ה ב ל
ו ר ע י ו נ ר ו ח.

אין קץ. אמר שאין קץ לכל העם לכל אשר היה לפניהם בחינת שני המלכי'

א) הושע ז' ח'. ב) שבעה שמות נקראו לעני, תנחומא בהר.

ג) דברים ח' ט'. ד) מדרש רבה קהלת.

ה) בראשית ל"ט כ'.

הנוכרים עם ילד מסכן וחכם, ומלך זקן וכסילת ואם כי בחנו ובחרו במלך זקן וכסיל כי היא בחינת הקנינים והממון מעולם הראשונים שעברו לא שמחו בו שמחה קיימת ונצחית יען כי נפסקה ונאבדה וגם האחרונים לא ישמחו בו לעתיד להיות בחינת הקנינים בחינה דמיונית ופחותה במדרגה מן החכמה כמאמר החכם שהקנינים קנין דמיוני לגוף והחכמה קנין נצחי לנפש ולזה אמר כי גם זה הבל ורעיון רוח לבחור בקנינים יותר מהחכמה.

ש מ ו ר ר ג ל ך כ א ש ר ת ל ך א ל ב י ת ה א ל ה י ם
ו ק ר ו ב ל ש מ ו ע מ ת ת ה כ ס י ל י ם ז ב ח
כ י א י נ ם י ו ד ע י ם ל ע ש ו ת ר ע .

שמור, השמירה הזאת בלכתך אל בית האלהים להתפלל או בלכתך אל בית העיון במושכלות היא על דרך א) פלס מעגל רגלך ומחשבותיך וכן תהיה קרוב ומוכן לשמוע דבר ה' ותורתו יותר ממה שיחשבו הכסילים המתעסקי' בקניני העולם כי יספיק להם אחרי התעסקם בעניניהם לתת זבח קנין לה' וכי במחשבה הזאת אינם יודעים ואינם חושבים לעשות רע רק טוב להם להתעסק בחפצם וזבח מה יספיק לתת לפעמים לה' וכוונת הפסוק בזה הפירוש על דרך ג) הנה שמוע מזבח טוב ורבים פירושם יש בזה, יש אומרים הקרוב לשמוע שה' ית' עם היות מעלתו רחוקה ממדרגתו לאין שעור מ"מ הוא קרוב לשמוע ולהבין מעשינו. וכן יפרשו כי אינם יודעים לעשות רע, שחסר בו מלת רק ר"ל שהכסילים אינם יודעים לעשות רק רע כל היום כמו שבארו בפסוק אין טוב באדם שיאכל ושתה. כי בודאי חסר בו רק שיאכל ושתה.

ה.

א ל ת ב ה ל ע ל פ י ך ו ל ב ך א ל י מ ה ר ל ה ו צ י א ד ב ר
ל פ נ י ה א ל ה י ם כ י ה א ל ה י ם ב ש מ י ם ו א ת ה (ב א ר ץ)
[ע ל ה א ר ץ] ע ל כ ן י ה י ו ד ב ר י ך מ ע ט י ם .

אל תבהל. למהר הדבור במרוצה על פיד בענין התפלה כי צריך מתון וחתוך אותיות וכן לבך אל ימהר להוציא דבר בלתי ראוי לפני האלקי' אם להעלותו או לנשאו בהרבות הלולים או דברים אחרים בלתי נכונים לבאר מעלתו ורומו ותהיה כמקצר כוחו וידוע מאמר רז"ל) ההוא דנחית קמי דר' חנינא פתח בו האל הגדול הגבור והנורא והעוז והאמץ וכו' ונעים זמירות אמר ודומו סלה) ולך דומיה תהלה) כי האלהים משגיח) ואתה על הארץ לקבל פורענות הנזול מצנורי

א) משלי ד' כ"ו. ב) נראה שצ"ל: קרבן

ג) שמואל ט"ו כ"ב. ד) ברכות ל"ג:

ה) תהלים ד' ה'. ו) שם ס"ה ב.

ז) נראה שיש להוסיף: מן השמים.

ההשגחה על כן יהיו דבריו מעטים. תבהל מן ויבהלוא) לשון מהירות ובהלה. ויתכן לפרש הפסוק להזהיר האדם ללכת בהדרכה בעיני המושכלות ובאלהיות פן ילכד) כאותם שנכנסו בפרדס). והחכם בן עזרא בפירושו בזה הוכיח תוכחת מגולה נאותה וארוכה את הפיטנים בעלי היוצרות והאופנים והזולתות אשר דברו בלשון הגר יון וכשדים וחצים מדבר אשדודית ובלשון עם ועם מלבד מה שיתרחקו מדרכי הדקדוק ויפיו) הדבר בכל מה שדבר כי מה לנו בתפלותינו במועדי ה' לדבר בלשון יון וכשדים ועתה הביטו נא אל תפלות אבותינו יעקב אבינו במראה סולמו ומשה אדונינו בתורתו ונעים זמירות בזמירותיו ושלמה המלך ככלות בנינו ועל כלם מטבע תפלות הנשאים הקדושים אנשי כנסת הגדולה לשון קדש ברור מללי ואין בו לשון זרים ובי נשבעתי כי זה לי כחמשי' שנה בפירארא היותי מתפלל וחזן תמידי ונלאיתי ונצטערת להבין בתפילי שמות מלות ופעלים זרים צריכים באור וגזרות זרות אשר להגיד תלא כחי וקולמוסי אמר החכם הפייט עם היותו צדיק וירא חטא ביוצרו של פסח אלף אלפים שמות ופעלים זרים לא מבני ישראל המה. וביצור יום שני של שבועות) בסופו יש הכאות) קוליות רבות נעימות חשוכות ישרות להבין למצאי דעת אמר תרקו ברקו ארקו סדקו עזקו תרוקו. חוקו עושקו לחשוקו. אמרו לי חכמי הדור באלה כי צדיק לי פרוש חזק כראי מוצק. כי סודות קבלה הִמָּה ואני אמרתי אולי אמצא גזרה. ואען ואומר אפשר כי תרקו מן תורק שמדו). ברקו מן ברק ברקח). ארקו מן ארקא. סדקו מן בצק שבסידקי ערבהט). עזקו מן ויעזקהוי). תרוקו (מן) אפשר גם הוא מן תורק והמותד גניח לחזק עושק חשוקו. היתכן להתפלל בדברים לא יובנו ולהסמך בידיעת וצדקת הפייטן המחבר והמקובל כי צדיק וישר הוא ג"ע אולם המתפלל לא ידע מה ידבר לפני המלך הקריכהו נא לפחתך לשאול תחנה ולא ידע במה יתגבר ומלין זרים יחבר. אמרו חכמי האמת ודברת בם זה לשון קדשיא) אשר אין בו לא שם מיוחד לזוהמת גוף ולא שם לכלי מגונה ופעולת משגל מגונת ולנו לבדנו נתן הלשון לנחלה וזאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל(ב).

כי בא החלום ברוב ענין וקול כסיל ברוב דברים. כי בא יבאר פחיתות הרבות הדברים ועוות הסדר במקום שאינו ראוי לפי שידמה להגעת החלום אל החולם מורכב מספורים ומראות כוזבות ונמנעות יגיעו מהדמיון והמחשבה ומשתוף המאכלים והלחות הגוברות כן ידמה קול כסיל ברוב דברים ועל כן יהיו דבריו מעטים כמו שבאר למעלה גם בדברים המדיניים.

(א) אסתר ר' י"ד.	(ב) בכ"י: תלכד.
(ג) חגיגה י"ד:	(ד) בכ"י: ויפה.
(ה) אלהים בהנחילך ללאונטי.	(ו) כן בכ"י.
(ז) שה"ש א' ג.	(ח) תהלים קמ"ד ו'.
(ט) משנה פסחים פ"ג ב'.	(י) ישע"ה ב'.
(יא) עיין ירושלמי פאה פ"ו ה"א.	(י"ב) דברים ד' מ"ו.

כאשר תדור נדר (לה') [לא להים] אל תאחר לשלמו
 כי אין חפץ בכסילים את אשר תדור שלם.
 כאשר, ולהורות גתן תוספת ביאור ביראת ה' ומה שראוי להשמר בדבור ה'
 הנמשך מאתנו למעלתו ית' ולמעט הדבור אליו שאם על צד הקרי תדר נדר לה' א'
 שלא תאחר לשלמו ורז"ל אמרו שלא נאחר יותר משלש רגלים ב, כי אין לה' חפץ
 בכסילים המהותלים לנדור נדר לה' ודבריהם דברי הבאי רק אשר תדור שלם תוך
 משך שנה אחת כאמור.

טוב אשר לא תדור משתדור ולא תשלם.
 מבואר ענינו מן התורה וכי תחדל לנדור, ולא תטמא הנפש במהתלות הדבור
 לה'.

אל תתן את פיך לחטיא את בשרך ואל תאמר
 לפני המלאך כי שגגה היא למה יקצוף האלהים
 על קולך וחבל את מעשה ידיך.

אל תתן, הזהיר עוד למעט הדבור בדברים המתיחסים לדבר לפני האל ושלא
 יתן הרחבת פיו לדבר דברים בלתי ראויים אם לידור נדר ולדחותו כאמור או בדבר
 אחר שיגרום לחטיא את בשרו ולהגעת הפורענות אליו רצה בזה להורות כי החטא
 גופני הוא מחמת הרכבת החומר והבשר ילקה ואל תאמר לפני המלאך הסובב וחונה
 על כל דרכי איש בהגעת המלקות לאמר כי שגגה היא במה שחטא כי זה יהיה
 תוספת עון לכזב לפני האלהי יודע תעלומות על הקול הכוזב הזה כי אולת בחירתו
 הוא יתירסנו ולא שגגה וחבל האלהים את מעשה ידיך להשחית עסקיך ולתת קללה
 במה שישתדל להשיג וזאת ראיה לאמתות ההשגחה האלהית.

כי ברוב חלומות והבלים ודברים הרבה
 כי את האלהים ירא.

כי ברוב, אמר לאיש ירבה עליו חלומות והבלים ודברים הרבה שיירא את
 ה' כי בטבע החלום להסתבך בו דברים רבים והבלים מסוכסכים מפחידים ובאלו
 יהיה די לך להיות ירא אלקים כי דברים וחלומות כאלו מקרים ושגגה הם ומ"מ
 התנהג בהם ביראת ה' ושלא לעונן ולנחש בהם ויתכן שיאמר כי בחלומות יש דברים
 והבלים הרבה יגיעו לאדם שלא מדעתו אולם ביתר הענינים הדבריים את האלהי
 ירא שהיא מדת הדין וזה במעוט דברים.

אם עשק רש וגזל משפט וצדק תראה במדינה
 אל תתמה על החפץ כי גבוה מעל גבוה שומר
 וגבוהים עליהם.

אם עשק, אחר שאמר למעלה את האלהי ירא ושלא יתפחד מבלבול חלומות

(א) שם כ"ג כ"ב. (ב) ר"ה ד.

(ג) וברים כ"ג כ"ב.

ודברים הרבה שבהם שאולי לדעת רביאם) הם כחצי נבואה להגיד לאדם מה שיחו. אמר עתה שאם יראה איש עושק רש ועני ואיש גזל משפט וצדק במדינה ואין מוחה אל תתמה על החפץ הזה הנמשך ברשע על דרך צדיק ורע לו. כי תדע לך שיש גבוה אל עליון שהוא על כל גבוה איזה שיהיה מלאך גלגל וכוכב ממונה מאתו עליוני שומר הדבר והוא האל ית' השומר משגיח ורואה וממתין. וגבוהים עליהם. ר"ל כי יש גבוהים ממונים מאתו על כל פועל האון להיות נפקדים גם הם ליום הבא באמצעותם).

וְיִתְרוֹן אֶרֶץ בְּכָל הָאָרֶץ לְשֵׁד נֶעְבָּד.

ויתרון, הגיד קהלת בזה הפסוק יתרון הארץ ותוצאותיה שיש לה תועלת מתא(ו?) בכל הנמצאים עליה עד כי גדלה יתרונה כי אפי' המלך העשיר בסגולת מלכים וכסף וזהב הוא עובד ומשועבד לתועלת הנמשך מן השדה ובלעדו לא ישלם מציאותו כמו יתר האישים הצריכים לתועלת השדה ג"כ אשר יש להם מציאות וקיום בזולת' אבנים טובות ומרגליות, ואפשר שירמוז זה הפסוק ביתרון הארץ והשדה דרוש נכבד זה תאורו כי אף שאמר למעלה שיש גבוה מעל גבוה שומר דרכי העושק רש וגזל במדינה לתת להם גמולם כי גם כן יש יתרון בזה לארץ והשדה לפקוד גם היא על רשעים חטאים באמצעות חסרון התבואות והעדרם ועל דרך זה מלך לשדה נעבד מיראתו ממניעת תבואותיה הצריכים אליו כי בכל עתות שלומים או מלחמות הם עם כל הגללים עמהם לחם חקם עקר להם.

אוֹהֵב כֶּסֶף לֹא יִשְׁבַּע כֶּסֶף וּמִי אוֹהֵב בַּהֶמוֹן
לֹא תִבּוֹא הָגֵם זֶה הַל.

אוהב, הנה זה חטא תקוע בנפש המתאוה כי מי שהתחיל לחטא בתענוג אהבת הכסף מעולם לא ישבע כסף. ומי אוהב בהמון גם יש מי שאוהב המון אנשים רבים לשרתו, כי מלת המון בזה יורה על המון גוים או שיאהב המון קבוץ כסף וזהב בביתו לבד ולא יחמוד בטבעו לתבואה וסחורות ומוזנות אחרות רק להמון כסף וזהב כי עקר הכל הוא ומכל מקום גם זה הבל שיהנה מעט ממנו ואחר ימות ויניחנו.

בְּרִבּוֹת הַטּוֹבָה רַבּוֹ אוֹכְלִיהָ וּמִהָ כֶּסֶף
לִבְעָלֶיהָ כִּי אִם רֵאוֹת עֵינָיו.

ברבות, יבאר מה שימשוך למקבצי כסף כי ברבות הטובה ירבו אוכליה שמשרתים רבים ועבדים יתצבו לשרת למשך רבוי הכסף המגיע לבעליו. ומה כשרון, ומהו היזר וכזר הדבר לבעליה אשר הוא עמל בו שדוב ממונו זרים אוכלים אותו רובו, ומעט הוא המגיע לחלקו בודאי אין לו בזה רק ראות עיניו שיראה שיש לו ממון רב ויגיעה רבה וזרים יאכלוהו תמיד. כשרון, מן וכזר

(א) ברכות נו: חלום אחד מששים לנבואה. (ב) מגילה ט"ו.

(ג) עיין כוזרי מאמר ג' מ"ג.

הדברא) בתוספת נו"ן האמנ"תי, ומשקל אחר מוציא אסירים בכשרותב).

מתוקה שנת העובד אם מעט ואם הרבה יאכל
והשבע לעשיר איננו מניח לו לישון.

מתוקה, טבע העמלים והעובדים שימתק להם שנתם אם מעט ואם הרבה
יאכלו לחדות רובם עניים ושפלים מספיק להם לקנות פעלם ולאכול מה שיספיק
להם ואחר ישכבו וינחו בשינתם בלי מחשבה ועמל עד אור הבקר, אולם העשיר
הלהוט שאוהב כסף ולא ישבע כסף כמו שזכר אפי' במיטתו) איננו מניח לו לישון
ר"ל רוב השובע וההצלחה הגוברת לא יניחנו לישון אם להוסיף ולהרבות ממון או
שיתפחד לאבדו ולא יאמין בזדיו כמו שיתבאר.

יש רעה חולה ראית תחת השמש
עושר שמור לב עליו לרעתו.

יש רעה, זאת הרעה החולה ומגעת תחת השמש מימי קדם היא עושר שמור
ומיוחד ומעותד לבעליו לרעתו להעלילו ולחטפו ממנו ובפרט בגולה לרבים מנדיבי
ישראל זה דרכם כסל מקרה רע למדו) כאשר נבאר. חולה מן יחולו על ראש יואבה)
ויגיעו וינחו או מן חלי ומדוה. שמור לבעליו, מעותד ועומד, מן שמר את הדברו).

ואבד העושר הוא בענין רע והוליד בן
ואין בידו מאומה.

ואבד, ידוע הוא לרבים אבידת העושר המקובץ בטורח משך ימים רבים
ובענין רע בלתי ראוי יאבדוהו ברגע והולידו בנים עניים חמרי פתחים ובכל דור
ודור עינינו ראות, וה' יודע על מה זה).

כאשר יצא מבטן [אמו] ערום ישוב ללכת כש בא
ומאומה לא ישא בעמלו שיו לך בידו.

כאשר, יבאר באבדת העושר שזכר שיאבד אותו לגמרי עד כי ערום יצא
וערום ישוב ללכת כשבא. ואפשר שירמז טעם האבדון הזה על שלא השתדל
בשלמות השכל וכשרון המעשים וזה אומרו שישוב ערום ר"ל מכל שלמות שכלי
שלא השתדל בו, ומאומה לא ישא, מטוב המעשים שלא עשה וזה רע מאד לאבד
ממונו בחייו שלא יזכה בו ממי שלא יזכה בו?) רק יניחנו לבניו.

וגם זה רעה חולה כל עמת ש בא כן ילך
ומה יתרון לו שיעמול לרוח.

וגם זה, הרחיב הספור באבידת הקנינים לבעליהם) שהיא רעה חולה

א) אסתר ח' ה'.

ב) ככ"י: במטחו.

ה) ש"ב ג' כ"ט.

ז) שבת קנ"א.

ב) תהלים ס' ז'.

ד) עדה"כ תהלים מ"ט י"ד.

ו) בראשית ל"ז י"א.

ח) ככ"י: לבעליה.

ומגעת אליו כל עומת שבא אליו בלא כשרון המעשה כן תאבד ותלך לאחר עד כלה וכל אלה המקרי' קודם) לאוהבי הקנינים ושונאי השתדלות החכמה בכל יום חולה מגעת וכבר בארנוה. עומת, כנגד וכמו שבא, מן לעומת קלעיב).

גם כל ימיו בחשך יאכל וכעס הרבה וחליו וקצף. גם כל, ידוע זה ללהוטים אחר הממון כי כל ימיהם בחשך יאכלו, וכל היום לא יאכלו בהתעמלם בממון עד החשך בערב ואולי שלא ידליק נר, וכעס הרבה כשלא ישיגו חפצם. וחליו וקצף, כי פעמים יחלה בחולי תגבורת השחורה וגם קצפו וכעסו מאליהם בקושי העסק להשיג את אשר יחפצו. או בחשך יאכל, שהמזון שיאכל האיש הצר עין יאכלנו בחשך נפשו ורצונו שרע בעיניו שיצטרך להוציא ולפזר מה שיוציא לרוב תאותו לקבץ ומצטער להוציא ונמצא מה שאוכל אוכל בחשך ובצרה.

הנה אשר ראיתי אני טוב אשר יספה לאכול
ולשתות ולראות טובה בכל עמלו שיעמול
תחת השמש מספר ימי חיו אשר נתן לו
האלהים כי הוא חלקו.

הנה אשר, ובהיות הסדור הרע הזה מקרה נופל באישים ראיתי אני בקיום בחינתי מה שיפה וטוב להתענג בכל עמלו ובאמרו בכל עמלו ירמוז לכל תענוגי צורך גופו שלא יחסר ממנו והכרחי והראוי מאכל ומשתה לבוש כי הוא חלקו המגיע אליו מאת ה' מן השמים והוא האלהים אדון הכחות והשפע נותן ולוקח לרצונו במשפט ובסדור קדום בחכמתו בלי שנוי.

גם כל האדם אשר נתן לו האלהים עושר ונכסים
נה שליטו לאכול ממנו ולשאת את חלקו ולשמוח
בעמלו זו מתת אלהים היא.

גם כל, יבאר בפסוק זה ענין נפלא למבינים כי גם האדם שזכה מאתו ית' בעושר ונכסים ועם זה השליטו האלהים להניח אליו בחירה זו לאכול ממנו מאשר יעמול, ולשאת חלקו שישא ויקח חלקו הצריך לו ולשמוח בעמלו שלא כמנהג הכילי כליו רעים ולהוטים אחר הממון באמת כי הבחינה הזאת לעמלים מתת אלהים היא וברכה יתרה עליו ומחשבו מקום עיון וספק באמרו והשליטו האלהים אם כן נראה שהבחינה ביד האלולים והתשובה בזה הוא ענין ארוך ועמוק ומבואר הוא מדברי הר"ם ופתיחת אבן תבון במסכת אבות, ודי. ואולם על צד הפשט לדעתי ירצה לומר והשליטו האלהים שה' נתן לו כח בטבע בריאותו בבחירה זו לנשות להיות תאב לאכול מיגיעו, ועל דרך זה לא יצטרך לבאורים אחרים עתה כי הכילי וצר עין טבע בריאתו בבחירה זאת מהכילות וג"כ בהפך זה יהיה הנדיב והאוהב לאכול מיגיעו.

(א) נראה שצ"ל: קורים (לשון מקרה). (ב) שמות ל"ח י"ח.

(ג) שתי המלים "ישיגו חפצם" חסרות בכי"ה.

כִּי לֹא הִרְבֵּה יִזְכּוֹר אֶת יְמֵי חַיָּיו כִּי הָאֱלֹהִים
מַעֲנֶה בְּשִׂמְחַת לְבוֹ.

כי לא, זה טעם למה שאמר לאיש הטובה לאכול בעמלו ומתת אלהים הוא שצודק דעתו בבחירה זו יען כי לא הרבה יזכור ויארך ימי חייו לכן טוב לאכול מיגיעו בעודו חי כי כצל ימינו עלי ארץ^(א). וה' אלהים הוא אשר נתן לו מענה והסכמה טובה להסכים בשמחת לבו שרוצה לשמוח בעמלו כאילו האלהים עונה אמן על רצונו לזכותו בזה. וזהו באור מענה על דרך ומה' מענה לשון^(ב) שה' ית' עונה עליו אמן להסכמתו שיאכל וישתה.

ו.

יֵשׁ רַעָה אֲשֶׁר רֹאִיתִי תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ
וְרַבָּה הִיא עַל הָאָדָם.

יש רעה, יזכור רעה אחרת תחת השמש הפך לאיש אשר השליטו האלהים לאכול בעמלו, וזאת אשר יזכיר שהוא רעה רבה על האדם עשיר ועמל ולא ישליטנו האלהים לאכול ממנו, כמו שנבאר.

אִישׁ אֲשֶׁר יִתֵּן לּוֹ הָאֱלֹהִים עוֹשֶׁר וְנַכְסִים [וְכָבוֹד]
יֵאִינְנוּ חֹסֶר לְנַפְשׁוֹ מִכָּל אֲשֶׁר יִתְּאוֹה וְלֹא יִשְׁלִיטֵנוּ
הָאֱלֹהִים לֹא כּוֹל מִמֶּנּוּ כִּי אִישׁ נִכְרִי יֹאכֹלֵנוּ
זֶה הַבֵּל וְחִלֵּי רַע הוּא.

איש אשר, המקרה והבחירה הזאת היא בהפך הראשון שזה ישיג כל תאוותיו בעושר ונכסים ולא יחסר מכל מבוקשיו באסיפת הממון, אמנם לא ישליטנו האלהים אשר בראו באופן זה בבחירתו שלא יאכל מיגיעו ואיש נכרי יאכלו אשר לא מיוצאי חלציו. וזה אופן אחר נבדל מהמכרים והמקרה הזה הוא הבל וחילי רע שיש בו מן הדאגה והחלי, או חילי רע מן על (ה)רשעים יחול^(ו)ג, יחולו על ראש יאבד^(ד), ינחזו, וכבר בארנוהו, ולפי מה שהשגנו ממחלוקות האלה שהגיד קהלת מקריהם כלם נבדלות זו מזו והמעין ירגיש בהבדלם כלם מיני פורעניות לדאויים.

אִם יוֹלִיד אִישׁ מֵאָה וּשְׁנַיִם רַבּוֹת יַחִיה וְרַב שִׁיֵּה יוֹ
יְמֵי שְׁנָיו וְנַפְשׁוֹ לֹא תִשָּׁבַע מִן הַטּוֹבָה וְגַם קְבוּרָהּ
לֹא הִיתָה לוֹ אִמְרַתִּי טוֹב מִמֶּנּוּ הַנֶּפֶל.

אם יוליד, הפסוק מבראר מעצמו למי שיקרוהו מקרים אלה כי טוב ממנו הנפל שלא טרח ולא ראה שמש ולא נצטער, ואיוב נתאוה וחשק באלה אמר או כנפל טמון לא אהיה^(ה).

(ב) משלי ט"ז א'.

(ד) ש"ב ג' כ"ט.

(א) איוב ח' ט"ו.

(ג) ירמ' ל' כ"ג.

(ה) איוב ג' ט"ז.

כי בהבל בא ובחשך ילך ובחשך שמו יכוסה.
 כי בהבל, עתה יבאר הטעם שטוב ממנו הנפל כי בהבל בא ממעי אמו מטפה
 סרוחה ובחשך ילך בהתעסקו בעולם הזה ולא ישבע מטובה כלל. ובסוף ובחשך
 המקרים האלה יכוסה שמו וישתכח מלב הבאים, או שיאמר שהנפל בהבל בא ובחשך
 ילך בקבר ושמו יכוסה כי לא יהיה גם בנמצאים.

גם שמש לא ראה ולא ידע נחת לזה מזה.
 גם שמש, וזה הנפל שזכר גם הוא לא ראה שמש ולא ידע שום דבר ונמצא
 סופו מהנפל כי יש לו נחת ומנוחה שלא טרח כלל מזה שזכר ובחשך שמו יכוסה.

ואלו תיה אלף שנים פעמים וטובה לא ראה
 הלא אל מקום אחד הכל הולך.

ואלו חיה, יבאר כי אפי' אורך הימים בצרה ובצוקה לאיש שזכר הכל הולך
 אל מקום אחד, ויתבאר מהחלוקות האלה מיני הרעות הקורות במציאות לבוחרים
 קבוץ הקנינים וגם עם אורך הימים, ובאומרם הלא אל מקום אחד הכל הולך ירמוז
 אם שימות בארך ימים או בקוצר ימים או לרודפי החכמה או למי שמואסים ומרחיקים
 עצמם מהחכמה שהיא בודאי שלמות לנפש נראה שהכל הבל ורעה רבה.

כל עמל [ה] אדם לפיהו וגם הנפש לא תמלא.
 כל עמל, הודיע כי כל מה שיעמול האדם הוא בעבור פיהו לקיום גופו או
 לפיהו לפי הצריך לו מפחדו שלא יחסר לו גם הנפש המתאוה לא תמלא להשתדל
 לקבוצ עוד וסוף קבוצו הבל לו. ויש מפרשים וגם הנפש המשכלת למשכיל לא תמלא
 מחקר לדעת המושכלות על דרך אשר יעמול הגוף תמיד ויתאוה להשיג מבוקשיו
 לפיהו.

כי מה יותר לחכם מן הכסיל
 מה לעני יודע להלוך נגד החיים.

כי מה, אחר שהודיע כי סבת העמל הוא בעבור פיהו הקיש עתה יחד שני
 מיני העמלים ואמר מה יתרון לחכם העמל במושכלות ולא ישיגם בשלמות, מן הכסיל
 העמל בקנינים ויניח הכל. וכן מה לעני שהוא עני בממון ועני בשכל ומשולל מחכמה
 להלוך נגד החיים להיות לו מציאות בחיים הללו וטוב לו מות מחיים כי מת נקרא
 שמו והנה שלשת החלוקות האלו יפסדו בלי יתרון וימותו.

טוב מראה עינים מהלך נפש גם זה הבל
 ורעות רוח.

טוב מראה, אמר כנגד בעלי התשוקות והמתאזרים תאוה אי זו שתהיה כי טוב
 מראה עינים שעניו ראות מה שהשיג והנמצא אתו בקנין השגתו בודאי יותר טוב
 מהלך נפשו לבקש גדולות ונוספות ובאולי לא ישיגם והיה מה כי גם זה המוחזק
 אשר במראה עינים הכל הבל ורעות רוח כי יניחנו לזולתו.

מֶה שֶׁהִיא כִּבְר נִקְרָא שְׁמוֹ וְנוֹדַע אֲשֶׁר הוּא אֶדֶם
וְלֹא יוֹכֵל לִדְיִן עִם שֶׁהִתְקִיף מִמֶּנּוּ.

מה שהיה, (כא) מה שהיה והגיע לו לאדם היה מצויה במציאות ונראה לעין
שיש לו אם בהשגת חלק חכמה שהשיג או בקנינים בודאי כבר נקרא שמו של זה
המשיג בהשגתו ונודע אשר הוא אדם במדרגת השגתו המוגבלת לו, ועם כל זאת
לא יוכל לדין עם שתקיף ממנו, ר"ל אל תחשוב כי בעבור תחלת השגתו שיהיה יכולת
בידו לדין ולהשיג עוד יתרונות וגדולות עם המניע העליון שהוא תקיף ממנו ויכול
ומגביל ברכות והצלחות למקבלי וזוכים כי בודאי לא ישיג אלא מה שהוגבל אליו
ומסודר אצלו להשיגו. או אפשר לומר כי האדם העני במדרגה והחכם המוגבל
בחכמתו לא יוכל לדין עם מי שתקיף. [שהתקיף] בה"א נבלעת כתובה בלתי נקראת
והוא שם תואר ור"ל עם מי שהוא תקיף ממנו על דרך דוד שאמר לא הלכתי בגדולות
ובנפלאות ממניי.

כִּי יֵשׁ דְּבָרִים הַרְבֵּה מֵרַבִּים הַבָּל מֶה יוֹתֵר לֵאדָם.
כִּי יֵשׁ דְּבָרִים הַרְבֵּה, ובסוף אותם הכוסף ולקושי השגתם או מניעת השגתם,
ירבו העמל לעמלים ובסוף הכל יהיה הבל אם שישגם או לאו אם כן מה יתרון
לאדם הזה.

כִּי מִי יוֹדַע מֶה טוֹב לֵאדָם בְּחַיִּים מִסֵּפֶר יָמֵי חַיֵּי
הַבָּלוּ וַיַּעֲשֶׂם כִּצְלֵא שֶׁר מִי יִגִּיד לֵאדָם מֶה יִהְיֶה
אַחֲרֵי תַחַת הַשֶּׁמֶשׁ.

כי מי יודע מה טוב לאדם, לבחור בו בחיים בעולם הזה אם בהשתדלות
המושכלות או בקנינים המדומים במספר ימי חיי הבלו בעולם ההווה וההפסד הזה
באופן כי בבחירה הזאת צריך לעשות ימי החיים הלזו כצל אשר מי הוא אשר יגיד
לאדם מה יהיה אחרי מותו ולגזור ולדין כי השתדלות במושכלות טוב מי יאמר לו
מה יהיה אחרי להודיע בבאור אופן השארות הנפש מה היא אם לא נדבר זה
באמונה מקובלת ועין לא ראתה אלהים זולתך^א או לגזור ולדון השתדלות בקנינים
טוב ממנו למען התענג בהם כדאות עין ויש בו ספיקות רבות ומקרים רעים ג"כ
הן בחייו והן אחרי תחת השמש מי יגיד לו מה יהיו מקניניו. באור הבחינות
והספקות האלה ודומיהם יובחנו מפי בחינת הטבע וראות העין לאנשים מבלי תורת
ה' כי הוא ותורתו אמת וסוף השכר לבא כאשר נבאר בספר הזה בפסוק כי על כל
אלה יביאך אלהים במשפט ויבאר כי יש אלהים שופטים^ב וגם הרוח תשוב אל
האלהים אשר נתנה^ג כי זה עמוד להשארות הנפש. אולם כת המדברים מבלי דעת
תורת ה' ימצא אצלם לחקור בטבע על חלופי החקירות האלה וה' אלהים אמת.

(א) תהלים קל"א א'.

(א) ככ"ה: יאמר כי.

(ב) תהלים נ"ח י"ב.

(ג) ישעי' ס"ד ב'.

(ה) קהלת י"ב ז'.

ז.

טוב שם משמן טוב ויום המות מיום הולדו.
טוב שם, השמן הטוב הריחני לא יורגש כי אם לקרובים אליו ובהריקו מכלי
אל כלי, אולם השם טוב ילך למרחוק בחיי האיש ואחרי מותו ובוה יש יתרון בשם
טוב יותר משמן טוב ויותר מכל הדברים הנזכרים וכן יום המות אשר ישלמו בו
כל פחדי המקרים לאיש המת טוב לו מיום הולדו שהוא יום מעותד להתחלת הצרות
המקרים לגדל.

טוב ללכת אל בית אבל מלכת אל בית משתה
באשר הוא סוף כל האדם והחיי יתן אל לבו.
טוב, וכמשפט הזה טוב ללכת אל בית אבל במה שיתבונן בו בתכלית
מציאותו החומרי ויתפחד וישמר במה שיגזרוהו השכל, יותר מלכת אל בית משתה
אשר יתענג ויבעט האדם ויחטא ברבוי תאות החומר. ובהיותו בבית האבל שהוא
סוף כל האדם החי יתן אל לבו להשמר מן החטא. ובעל המשנה^א אמר דע מאין
באת ולאן אתה הולך.

טוב כעס משחוק כי ברוע פנים ייטב לב.
טוב, טוב הכעס הבא והגובר באדם לגעור בכוחות המתאוות יותר משחוק
לרדוף אחר ההתול והתענוגים, כי ברע פנים, שישתנה האדם בו לחשוב מחשבות
לבלתי רדוף אחרי ההבל ולהדבק בכחות הנפש המשכלת ויצטער במחשבות ההבל
ועשיתם אז ייטב לב וירבה בשמחת השכל שהוא הלב האמתי לאדם והכעס הזה
טוב הוא הפך מה שיאמר והסר [כעס] מלבך^ב.

לב חכמים בבית אבל ולב כסילים בבית שמחה.
לב, זהו טעם וביאור למה שקדם בפסוקים הקודמים כי לב החכמים האמתיים
שהוא השכל וגובר עליהם הוא בבית אבל להתבונן בתכלית האדם ולרדוף במועיל
לשכל. או פירוש אחר שלב החכמי הגובר במושכלות הוא תמיד בבית אבל לאבד
ולהשחית כחות החומר כי אבלות החומר הוא במניעת תענוגים ושמחה לנפש
המשכלת אמנם לב כסילים רודפי התענוגים תמיד הם בבית שמחה לאכול
ולהשביע התאוה.

טוב לשמוע גערת חכם מאיש שומע שיר כסילים.
טוב, המחבר הזה מושך תרופה למה שזכר כי טוב לשמוע גערת חכם
שיגער בחוטא בתאוות שהוא יותר משובח מאיש שומע שיר כסילים, כי שיר
כסילים הבל הוא אחרי שהוא כסיל. ועקרו שטוב לשמוע ולנטות אחר גערת הלב
החכם והמשכיל המעוררו למושכלות יותר מאיש נפתה שומע שיר כסילים מרוב
כחותיו המתאוות תאוות רבות ורעות. וטעם חכם בלשון יחיד ובכסילים לשון

(ב) קהלת י"א י"ז.

(א) אבות פ"ג מ"א.

רבים לזה הפירוש כי הגערה מהחכם אינו אלא לרדוף אחר השכל שהוא אחד, אמנם שומע שיר כסילים הם מיני תאוות רבות ורעות ורעות זרות.

כ י כ ק ו ל ה ס י ר י מ ת ח ת ה ס י ר כ נ ש ח ו ק ה כ ס י ל
ו ג מ ז ה ב ל.

כי, כמו שהסירים והקוצים תחת הסיר שלא יועיל הקול ההוא דבר אל הסיר ולשומעים ממתני בשול הסיר ורתיחתו אף כי ישנאו הקול ההוא לחשבם שימשך הזק ממנו, כך שחוק הכסיל ותאוותו ושיר הבליו. והמשל והנמשל מבואר הוא וגם זה הבל בערך תכלית הכסיל כאשר יפסד ולא יועילנו בחירתו. סירים, קוצים. את דרכך בסירים. וסיר עם סירים לשון נופל על הלשון. כמו אשדות תושד ועקרון תעקרב.

כ י ה ע ו ש ק י ה ו ל ל ח כ מ ו י א ב ד ל ב מ ת נ ה.

כי, הפסוק הזה יסבול שתי כינות צודקות בהפוך נושא לנשוא ונשוא לנשוא הראשון ואמת הוא כי העושק והממון יהולל החכם להסירו מגבירו ולנטות אחר הממון וכן המתנה והדרון יאבד את לב השכל והאמת והיושר לנטות אחרי הבצע ועורכי הדיינים והדיינים ומכתבי עמל כתבו כאשר המה יוכיחו על זה. והביאור השני טוב ממנו. אמר כי החכם האמיתי יהולל תמיד העושק ויגנהו על דרך אוהב חמס שגאה נפשו. וכן הלב השכלי מהאדם החשוב יאבד המתנה וידחנה וימאס בה. על דרך שונא מתנות יחיה. להיות מתוק מאד האוכל מיגיעו יותר מהאיש הממתין לאכול מעושק ומתנות.

ט ו ב א ח ר י ת ד ב ר מ ר א ש י ת ו ט ו ב א ר ר כ ר ו ח
מ ג ב ה ר ו ח.

טוב, מבואר הוא כי הסבה התכליתית משובחת שבסיבות ולהיותה טובה ראוי המתבונן שיבין בה ושינהיג בחינותיו בערך הבנת התכלית, ולזה נוכל לפרש טוב ארך רוח להאריך רוח במשך עסקיו בהדרכה להגיע אל המועיל ולהשמר מן המזיק יותר טוב מגבה רוח להגביה רוחו בחפץ עסקיו ולרוץ וילכד. או טוב ארך רוח להאריך רוחו ולברוח מן הכעס יותר מגבה רוח שרץ וממהר בכעס, כמו שיאמר:

א ל ת ב ה ל ב ר ו ח ר ל כ ע ו ס כ י ה כ ע ס
ב ח י ק כ ס י ל י מ י נ ו ח.

אל, אזהרה לנח לכעוס כי היא הקשה שבמדות ולדעת קצת חכמים אדון הנביאים חטא בה. אמנם בחיק כסילים חסרי הבחירה וההכרה. וההרגל ינוח

(א) הושע ב' ח'.

(ב) צפני ב' ד', ושם: א ש ד ו ד ב צהרים יגרשוהו; ואולי צ"ל: שודד תושד (ישעי' ל"ג א').

(ג) תהלים י"א ה'. (ד) משלי ט"ו כ"ו.

(ה) עיין א"ע וספורנו עה"ת (פ' חקת). ו' או: ההבנה.

ויכשלו בה. ורבים הם כל היום. וזה הכעס אינו מן המדרגה האחרת השנית אשר זכר בזה הספר שאמר טוב כעס משחוק שהוא הפך לכעס הזה.

אל תאמר מה היה שהימים הראשונים היו טובים מאלה כי לא מחכמה שאלת על זה.

אל תאמר, טבע האנשים הבאים בימים כשזיקנו ויסבלו ממקרי הזמן מה שיסבלו יחטאו בכונה הזאת לגנות זמנם ההווה ולתת שבח ותהלה לזמן שעבר עד כי יצקו תמיד ויאמרו מי יתנני כירחי קדם^(א) וזכרתי ימים מקדם^(ב). ואפשר שזמן שעבר היה רע מזה, והטעם כי ימי הבחורות לכל הבחור^(ג) בכל עת שיהיה מתוקים וימי הזקונים מרים, ולכן הזהיר החכם הלל באזהרה הזאת שתמנע ממנה למען לא תחליש ותרבה דאגה אל הזקן ביותר וימנע מהתחזק במה שצריך לעשות, ואמר כי לא מחכמה שאלת^(ה) על זה כי אם חכמת חכמת לך^(ד) לדעת כי הזמן והגלגל אחד הוא טובב טובב ומחייב מה שיגיע בנמצאות ואין כל חדש רק למקבל המקרה החדש וחדש הוא אצלו ולא אצל הימים הראשונים כי מה שהיה הוא שיהיה^(ו).

טובה חכמה עם נחלה ויותר לרואי השמש.

טובה, הודה ולא בוש כי החכם ועשיר יפה וטוב מאד ויותר לרואי שמש ר"ל ויתרון זה במי שיזכה בשתי אלו המעלות תורה וגדולה במקום אחד אין יתרון כמוהו לרואי השמש בעולם הזה כי העושר עוזר לבקשת השלמות ואם אין קמה אין תורה^(ה) וידוע כי החכם העני נמאס לפני העשיר ולא יחשבוהו כי חכמת המסכן בזויה^(ו). אולם בהמצא שניהם יחדיו אין טובה ומעלה כמוהו, אשרי הזוכה בה. או נאמר טובה חכמה עם נחלה לכל אדם שבעולם ויותר טובה תהיה לשרים ולמלכים ולעשירים רואי השמש אשר אצילות מלכותם עושרם ותפארתם יגיע עליהם באמצעות השמש הממונה והמסודר עליהם מאתו ית' לזכותם במעלתם, ועל הרוב השדים והעשירים ישתדלו בחלק נחלת הזמן וירחקו מהשגת המושכלות וכאשר יזכו בשני השולחנות האלה החכמה והנחלה אז יותר טוב להם להשלים מציאותם. והם הגדולים נקראים רואי השמש רואים ומשיגים בהצלחתם הנאצלת מהשמש.

כי בצל החכמה בצל הכסף ויתרון דעת החכמה תחיה (א) בעליה.

כי בצל החכמה וכו', אפשר כונת הפסוק ככה כי מי שינוח ויחפוץ לחסות בצל החכמה בודאי ימשך מהצל ההוא השכלי שינוח בצל הכסף כמו שקרא לאבות השלמים בהשתדלם בדעות ובמושכלות אמרו^(א) ואברם כבד מאד במקנה ובכסף ובזהב ויתרון גדול למי שיש לו דעת או ויתרון זה מהחכמה על הכסף הוא לדעת שהחכמה

(א) איוב כ"ט ב'. (ב) תהלים קמ"ג ה'.

(ג) משלי ט' י"ב. (ד) ראה ר"ה כ"ה:

(ה) אבות פ"ג מ"א. (ו) קהלת ט' ט"ז. (ז) בראשית י"ג ב'.

תחיה את בעליה בגוף ותחיה ג"כ לקנות ההשארות מה שהכסף לבדו אינו משלים הנפש החסרה אם לא תשתדל בעסק השכלי.

ראה את מעשה האלהים כי מי יוכל לתקן את אשר עוֹתוֹ.

ראה, ואם כן הוא שהמושכלות יש להם יתרון על הכסף כאמור מה זה שנראה במעשה האלהים אשר עשה את האדם והוא תמיד כיוסף ונוטה אחר הכסף שהוא הפך הכונה למלך המגונה על השלם ומי הוא אשר יוכל לתקן העוֹת והחמס הזה אשר עוֹתוֹ הוא יתעלה להרכיב השכל עם הבשר כאמרם מה אנוש כי תזכרנו? שיתחזק החומר המזוהם על השכל הבהיר והנקלה בנכבד ויהיה זה על דרך שאמר איוב: לה' לו שוגג ומשגה על שהרכיב שני ההפכים האלה יחדיו שאם לא הורכבו לא יחטאו, כי המלאך לא יחטא והבהמה לא תזכה. או באופן אחר, ראה את מעשה האלהים אשר עשה את האדם ויקרה מקרה בהם שיש הרבה שלא יזכו בהשתדלות החכמה ולהתענג בה אם לעוֹת המקרים הקור' אליו או לעוֹת ולחסרון הגויה וכליה ואיבריה בלתי מוכנים לקבל החכמה מי הוא שיוכל לתקן את אשר עוֹתוֹ תולדת האיש הזה במקרי או לתקן חסרון הכנת החומר באבריו, וכנוי עוֹתוֹ אל הזמן או אל החומר. עוֹתוֹ לשון עון ובלבול וחסרון עבר מהדגוש מנחי הלמ"ד. מן לעוֹת אדם בריבוג.

ביום טובה היה בטוב ובימים רעה ראה גם את זה לעומת זה עשה האלהים על דברת שלא ימצא האדם אחריו מאומה.

ביום טובה, בפסוק הלז הורה לנו קהלת עוד סדור הנהגת העולם התחתון מאת האלהים באמצעות עושה רצונו במה שיפול ויגיע בשפלים חלופי הטובות והרעות וההפסד כנגד ההויות בגלגול הגלגל עם הבחירות האנושיות הקורות בעולם ולא יוכל המקבל להמלט ממנו וזאת פרוש תשובה מספקת למה שאמר למעלה כי מי יוכל לתקן את אשר עוֹתוֹ כי הטבע מהחומר והבחירה עם הגרמים השמימיים יגזרו אלה, ולזה אמ' קהלת אל המקבל הפרטי ביום טובה היה בטוב, ביום טובה שהגיע אליך מן הטוב המוגבל כאשר הוא היה בטוב ותשמח בו כי זמני הוא ולכך אמר ביום טובה לשון יחיד בפרטות שתסדר בו עסקיך להשלים רצונך והצריך לך בקיום מציאותך בגוף ובשכל. וכן ביום רעה שיגיע אליך המקרה ההוא ראה והתבונן בו כי טבע וחיוֹב גם הוא מגלגול הגלגל המניע ועם שאפשר שאתה גרמת לך בבחירתך והתבונן שלא אמר ביום רעה תבכה ותצעק לפי שאחר הגעת הרעה מקבלים שוא עמלו בוכים בו? רק ראה ושתוק כי גם הוא תתגלגל

(א) תהלים ח' ה'. (ב) איוב י"ב ט"ז. (ג) איכה ג' י"ב.

(ד) חזון עדה"כ תהלים קכ"ז א' וע"ד שאמרו במשנה ברכות פ"ט ג': הצועק לשעבר וכו'.

וכאשר יחנו כן יסעו, והסבה בזה כי גם את זה לעומת זה עשה האלהים, ר"ל והמעשה הזה שעשה האלהים בחלוף ההפכים האלה להגיע במציאות טוב ורע קוד וחום בריות וחלי שלוה או מלחמה הויה והפסד ודומיהם עשאו החכמה האלהי וסדרו על דברת וסבה טבעית והכרחית שלא ימצא האדם אחריו בחקירתו בדרכי הסדור או שלא ימצא אחריו מאומה ושום דבר שאפשר להיות שלא היה או יהיה והוה כי הכל מסודר זה לעומת זה בחלוף הפכי כי כל העולם כך הוא מורכב מהפכים ומסודר במקרי הפכים ולא ימצא אחריו מאומה שלא ימצאהו מחוייב ונמצא במציאות בטבע גלגול הגרמי השמימי ועם חלוף הבחירות כאמור אשר בטבע הנבראי ובוה האופן יהיה סדור העולם בשלם שבפני כולל חלקי האפשר. על דברת כמו על דבר שרהב, וענינו למען או בעבור ועם כי יש פרושים רבים על זה אני אספיק מן הבא בידי והמפרש יפרש. אמרו בדרשג גם את זה לעומת זה עשה האלהי אלו כחות הטומאה שנבראו לעומת הקדושי, ודי. ולמה נבראו ואינם ישרים לפני ה' אלא שהם מחוייבי המציאות בחיוב מלאכת האלקימא ליודעים להקשות את הרך והגגר ולהגיר את הקשה ובהגבלת בעלי אסופות נפרדי והיו לאחדים בידו, וחוכרי חבר החכמי שבהם ידעו מזה שעור השגתם.

את הכל ראיתי בימי הבל ישי צדיק אובד בצדק ויש רשע מריך ברעתו.

את הכל וכו', זכר בחינה זאת הרעה נבוכו בה רבים מהסדור העליון שימצא צדיק רודף הצדק ורע לו ורשע מרשיע וטוב לו והתשובה בזה מבוארת לחכמי האמתה בחלוף מדרגת האנשי יש צדיק גמור ויש צדיק שאינו גמור, יש רשע גמור ויש רשע שאינו גמור ובדברי תורה והנביאים מפורש ענינו ואני הארכתיו בו בבאורי לאיוב ושם תמצאנוה. בימי הבל, ימי הבחירות שהם קצרי הנסיון והבחינה.

אל תהי צדיק הרבה ואל תתחכם יותר
למה תשומם.

אל, אזרה זאת צריכה מאד במציאות אצל דעות האנשים המסגפים נפשם בענויים ובתעניות להראות העמים כי צדיקים המה מאד ולא יביטו אל אשר ידקרו שצריך להם קרבן לכפר על אשר חטא על הנפש, ורז"ל אמרו: די לך במה שאסרה תורה וכן אלו בעלי כריעות והשתחויות בבית הכנסת המכריעי גופם בברכת מודים לשבר חליות שדרתם ונרשקי עמודי התורה במהרה ירצו ולא יעפו לקיים מאמרה קרוב אתה בפיהם וכן אל תתחכם יותר אם בהרבות הלמוד יותר מכחך

(א) במדבר ב' י"ה, וע"ד שהשתמש בו ראב"ע בשירו "מילדי יום" (דוידון, אוצר, אות א' מס' 1352) באמרו: כי הטובות גם הרעות/כאשר יחנו כן יסעו.

(ב) בראשית כ' ח', (ג) איני יודע מקומו.

(ד) ברכות ד', (ה) עיין בפירושו על איוב ח'.

(ו) עדה"כ זכרי י"ב י', (ז) ראה ירושלמי נדרים פ"ט ה"א.

(ח) ירמי' י"ב ב'.

בשקידה רבה וארוכה או להכנס בחכמה רמה ורחוקה ממנו. למה תשומם ותתבהל בעצמך הן הצדיק ביותר הן החכם ביותר הנזכר אשר מאליהם יתעלו ויתגאו וישתוממו ויתבהלו. ובדרשא) אל תהי צדיק הרבה זה שאול שאמר כי חמל העם על מיטב הצאן והבקר למען זבוח לה', והנה שמוע מזבח טוב ונשתומם ונרחה ממלכותו, ואל תתחכם יותר, אלו שנכנסו לפרדס) וכו'.

א ל ת ר ש ע ה ר ב ה ו א ל ת ה י ס כ ל
ל מ ה ת מ ו ת ב ל א ע ת ד.

אל, כאשר באר בפסוק הקודם שראוי לברוח מהיות צדיק ביותר וחכם ביותר לסבה המבוארת משממון השכל, כן באר הנה לברוח מעשות רשע הרבה אם שיהיה חוטא בהרבות עברות כנגד הדת האלהי, ואל תהי סכל בחטאות גופניות להיות משולח ואדוק וקשור בהם, למה תמות בלא עתך כי החוטא לה' והחוטא בהריגה וגזל וגאוף וזולתם יתחייב או יסתכן להיות מעוֹד למוֹת בלא עתו, אם מצד הגמול העליון או התחתון. וסכל, הנה הוא החוטא בחומריות בלא הבנת השכל ויסתכן ג"כ.

ט ו ב א ש ר ת א ח ו ז ב ז ה ו ג מ מ ז ה א ל ת נ ח
[א ת] י ד ד כ י י ר א א ל ה י מ י צ א א ת כ ל מ.

טוב וכו', יודיע כי להיות האדם מורכב מהחומר והצורה שהוא מחוייב לתת לכל אחד חלקו הן מחלקי החכמה והשכל אמר טוב אשר תאחוז בזה וקראו טוב כי טוב הוא. אולם ממה שצריך לחומר אל תחשוב להפטר ממנו כי לא תהו בראה) רק וגם מזה אל תנח ירך שתתן לו חלקו בעתו ובראוי כי ירא(ה) אלהים המשיג ויודע חבור היצירה הזאת מאת ה' יצא משותף עם כלם במדה ובמשורה וימשך בחייו לתת לנפשו ולגופתו הראוי לו, ורז"ל אמרו) חציו לכם וחציו לה'. את כלם, עם כולם.

ה ח כ מ ה ת ע ו ז ל ח כ מ מ ע ש ר ה ש ל י ט י מ
א ש ר ה י ו ב ע י ר.

החכמה, בהיות כי גזר למעלה חיוב התעסקות בשני החלקים בחכמה לשכל ובמה שיצטרך לחומר הודיע כאן מעלת החכמה ממה שתעזו לחכם להצילו מרעתו או להציל זולתו ועיר אחת יותר מעשרה שליטים אשר בעיר, והטעם כי העשרה שליטים בהיות כי לא ייחס בהם חכמה רק השולטנות מחוייב הוא שאינם במדרגת החכם שזכר, וזה אפשר כי בהנהגתם יחטאו ונכשלו, אולם מי הוא חכם אמתי מעוטר בחכמה שזכר יכלכל עצתו במשפט ויושיע הנשמעים אליו, ומספר העשרה משוכח לתורניסם) ולכל דבר שבקדושה, ועשרה מאמרות ועשרה ספירות ועשרת

(א) מדרש רבה קהלת פ"ז ל"ג. (ב) חגיגה י"ד:

(ג) ישע"י מ"ה י"ח. (ד) פסחים ס"ח:

(ה) עיין בית ועד לחכמים שמנה ס"א דברים מן הש"ס והמדרש שנסודו על מספר "העשרה", ועיין ג"כ Bischoff, Babylon. Astral. im Weltbilde ע' 101 והלאה.

הדברות יוכיח, ועל דרך הרמז ירמוז על שלמו' החכמה האמתית אשר תעוז לחכם לעלותו למעלה מעשרה שליטים הם (מעלת א) השכלים הנפרדים עד כסא הכבוד אשר הם בעיר קדוש ישראל עליון.

כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא. כי אדם, יבאר מניעת האדם לבא לתכלית השלמות וגם ממניעות החטא להיות כחות החומר גוברות ולזה אמר כי אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא. ר"ל שיתעסק וימשך בעשיית הטוב שהוא עסק במושכלות והעסק האלהי כי מכל מקום לעתים מה יתפעל ויחטא.

גם לכל הדברים אשר ידברו אל תתן לבך
אשר לא תשמע את עבדך מקל לך.

גם לכל, מוסר זה ראוי והגון לכל אדם למאוס הרכילות ולשון הרע, ואמר גם לכל הדברים הבלתי הגונים אשר ידברו האנשים אל תתן לבך לשמעם ולקבלם ולהצטער בהם וזה בפרט כאשר לא תשמע עבדך מקללך שאתה בעצמך תשמע מפיו הקללה, כי אז בזה לא יוכל השומע לשמוע קללת עבדו באזניו אבל אם יגידו לו כאלה שעבדו מקלל אותו בזה ודומה לו אל תתן לבך כיון שלא תשמענו אתה באזניך. וזה לדעתי טעם אשר לא תשמע את עבדך מקללך, ויהיה אשר לא תשמע כמו כאשר או כמו אם, ובדרכים רבים פרשוהו המפרשי' ולהוסיף טעם חדש אמרתי את אלה, אשר ידברו (כמו) ותדבר מרים.

כי גם פעמים רבות ידע לבך אשר גם אתה
קללת אחריים.

כי גם וכו', והטעם שלא תתן לבך למגיד הרכילות ולדוברי רע יען כי פעמי' רבות בחלוף הפעולות ידע לבך השכלי שנצטערת וגם אתה קללת אחרים.

כל זה נסיתי בחכמה אמרתי אחכמה
והיא רחוקה ממני.

כל זה וכו', אמר כל זה שהגדתי לך וחקקתי להעיר בזה הספר נסיתי בחכמה ובבחינה כמו שאמר עשיתי בניתי. האמנם במשך חפצי במושכלות אמרתי אחכמה להשיג החכמה בשלימות חלקיה ובהסרות הספקות ובכאור ההקדמות והנמשך ממנה, ואתבונן והיא רחוקה ממני לעומק החכמה האמתית ולקוצר השכל המבולבל בכלי החומר ומקרי הזמן. (ובדרש) אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני, זו סוד פרה אדומה הנתנה למשה רבינו לבדו, שנאמר ויקחו אליה.

רחוק מה שהיה ועמוק עמוק מי ימצאו.

רחוק, דבר הווה ועובר לו ומרבה עליו אורך משך הזמן, אמר בערך הבאים

(ב) במדבר י"ב א.

(א) בכי"ה: מדרגת.

(ד) במדבר י"ט כ.

(ג) קהלת רבה פ"ט פ"ג.

העתידים רחוק מה שהיה וכן בכל עת בתמידות יתרחק ממנו וילך לו ולא יתקרב אליו לעולם כן הוא בערך חקירת הדבר העמוק מאד מאד מי ימצאנו כי בכל שתטרח חקירה בדבר ההוא שיפול בו העומק המאודי כאמרו עמוק עמוק פעמים מי ימצאנו מן השפלים אם רוח אלהית לא יהיה אתו.

ס ב ו ת י א נ י (ב ל ב י) ן ו ל ב י ן ל ד ע ת ו ל ת ו ר ו ב ק ש ח כ מ ה
ו ח ש ב ו ן ו ל ד ע ת ר ש ע כ ס ל ו ה ס כ ל ו ת (ו) ה ו ל ל ו ת.

סבותי, אמר שסבב במחשבת לכבו לתור לדעת ולבקש חכמה עליונית ואלהית עם שכבר ידע הטבעיות כמבואר בויחכם מכל האדם, רק היה מבקש חכמה אלהית עם החשבון שהיא החכמה הקרובה אליו בסדור הגלגלים והכוכבים במרוצתם ופעולתם ובהקבלותיהם ובחבוריהם ופגיעתם זה בזה שתפול בחקירת החשבון וגם לדעת רשע רדיפת החמר וכסל תאוותיו, או רשע כסל המרשיע בעברות בכסל בחירתו הרעה ואם יכול יוכל לו וגזר ואמר כי הרשע והכסל הזה הוא סכלות והוללות וגנאי לנפש המשכלת, לא שנבאר רשע כסל וסכלות והוללות ארבע שמות נרדפים כי די לנו פה בשתים מהם אם לא נבאר אותם בארבע מיני פחיתות.

ו מ ו צ א א נ י מ ר מ מ ו ת א ת ה א ש ה א ש ר ה י א מ צ ו ד י ם
ו ח ר מ י ם ל ב ה א ס ו ר י ם י ד י ה ט ו ב ל פ נ י ה א ל ה י ם
י מ ל ט מ מ נ ה ו ח ו ט א י ל כ ד ב ה.

ומוצא וכו', יבאר כי בכל התאוות הגופניות ובכל מה שיתאווה האדם החומרי המזיק לנפש והגוף שהאשה רודפה הוא מר מן המות כי המומת כבר מת, אבל זו שהיא יותר רע מן המות בחיים היא האשה בדריפת האיש החפץ והמשגל עמה ביותר אשר היא מצד גופה בעתות תשמישיה למה שתאהב המשגל בתמידו היא בגופה מצודים ורשתות להכניע כוחות נפש האיש במושכליו, חרמים, להחרים הגוף האנושי ולהחלולו בחלאים רעים ונאמנים ושטופי זמה בבחרותם ימי זקנתם יוכיחו, או חרמים מלשון) משטח חרמים ורשת גם כן, לבה אסורים ידיה, ר"ל כי האשה לבה ומחשבות ערמותיה ודבריה וידיה ותצעותיה כי תחזיק ג"כ באים בדבריה לנשקו ולחבקו בתצעותים או תהיינה לבה וידיה כמו בית אסורים ובית כלא ללכוד האיש הנלכד, ושיעור הפסוק כך הוא האשה היא בגופה מצודים וחרמים לאיש ובאמצעות לבה וידיה כמו בית האסורים ובית כלא להשלים ללכוד האיש במכמרתיה, ויש מפרשי' שהיא מצודים וחרמים לבה כמו בלבה חסר בית השמוש ואסורים וסוהר וכלא ידים ללכוד האיש כאמור טוב לפני האלהי' רודף המושכלות ימלט ממנה, כי כן צריך אליו שלא יסרידנו ניאוף חוטא בחומריות בתאוות ילכד לה, למען תיסרטו רעתו מצודים מענין ציד לחיות ועופות, חרמים מלשון חרם וחרבן או לשון מיני רשת משטח חרמים) והכל שרש אחד.

ר א ה ז ה מ צ א ת י א מ ר ה ק ה ל ת א ח ת ל א ח ת ל מ צ א ח ש ב ו נ .

ראה זה, שדברתי אליך באשה ובחשק מצאתי אמת אמרה, ר"ל אמר אותה קהלת שהיא המחשבה קהלת ואוספת החקירות ואחת לאחת בבחינה אמתית למצא חשבון ר"ל אחת כנגד מקבילו האחר כדי למצא חשבון אם שיהיה במספר המקבילות הטוב משניהם, או חשבון מן המחשבה וחקירה בם לדעת עניינו ומצאתיו וחקרתיו.

א ש ר ע ו ד ב ק ש ה נ פ ש י ו ל א מ צ א ת י א ד מ א ח ד
מ א ל פ מ צ א ת י ו א ש ה ב כ ל א ל ה ל א מ צ א ת י .

אשר טוב, אמר מה שרצה לבקש עוד בנפשו ובחקירתו ולא מצא אדם אחד מאלף מצא וכו'. והפסוק הזה הוא ביאור למה שגנה את האשה במזג פחיתותה להרחיקה מן האיש, ומן הראוי להתבונן בה שגם היא מורכבת מחומר וצורה כמו האיש והכרחית במציאות בעתות מזומנות לקיום המין להוליד בדומה, ואם שיחסר ממנה תוספת האמה החוצה וצורת כלי הולדה אשר לאיש הלא גם לה לעמת זה פנימה הצריך להולדה ולמה האשה תרד פלאים משלמות השכל כי דעתן של כלן קלותא) שאשה בכל אלה לא מצא, ר"ל בכל אלו השלמויות אשר יעוטר בהם שכל איש לא מצא, ואם יהיה כדברי רז"ל ב) שהולדת הנקבות תלויות בזכרים איך תשתפך ורע קדש האישי לנקבו' קלות וחלושות לרקחות ולטבחות ולאופות ובכלי דעת מלין יכבירו. אמרו הטבעיים כי הרכבת חמר האשה חסר המזג ורפה התרכבת וחלש בכלי השכל ברוך היודע לעשות ההבדלה הזאת כי המרכיב התחתון לא ידע וה' יאספנו על כן יעזוב איש המזיק וידבק במועיל.

ל ב ד ר א ה ז ה מ צ א ת י א ש ר ע ש ה ה א ל ה י מ א ת ה א ד מ
י ש ר ו ה מ ה ב ק ש ו ח ש ב ו נ ו ת ר ב י מ .

לבד ראה, לבד ראה זה בשכלך מצאתי אותו אמת אשר עשה האלה' את האדם מצד מה שהוא אדם ישר שלם במציאותו ולרדוף אחר המושכלו' שהוא עיקר בריאתו. והמה לשון רבים, ירמוז האדם עם האשה שהכל אדם אחד ויקרא את שמם אדםג), ר"ל והמה כשיתחברו יחדיו האדם ואשתו, או שנאמר והמה הצורה עם החמר כשיתערבו יחדו בנפש התאני והמתעורר, בקשו חשבונות ומחשבות רבים זכר ונקבה יחד. חשבונות לשון נקבות ורבים לשון זכרים שלא כמשפט הלשון הכל מעורבב ומבולבל יחד בהפך יושר כונת היצירה האלהית להגביר את הצורה והשכל ולהכניע החמר והתאוות (זה רמז) לאדם הראשון שנברא ישר ואחר כך עם אשתו או עם תאוות חומרו בקש חשבונות וחטא.

(א) שבת ל"ב

(ב) ברכות ס': איש מוריע תחלה יולדת נקבה אשה מורעת תחלה יולדת זכר.

(ג) בראשית ה' ב'. (ד) מ"ר קהלת פ"ו צ'.

ח.

מִי כִּהְחַכְמָם וּמִי יוֹדֵעַ פֶּשֶׁר דְּבַר חֲכָמַת אָדָם
תֹּאכִיר פָּנָיו וְעֵז פָּנָיו יִשְׁוֹנָא.

מי כהחכם, יען גינה האשה ושבח את האדם אמר כי כל האדם לא יתואר בשלמות השכלי רק מי שהוא כהחכם במדרגת הקרוי חכם בעצם ומי שהוא יודע פשר ופתרון הדברים המסופקים והאותות המורים על בעלי החכמה הוא כי חכמת אדם כאשר הוא חכם תאיר פניו משלמותו לשומעים ורואים ואף אם פניו בלתי מפוארות וכי בחכמתו ג"כ עוז פניו ישונא אם יש בו איזה עזות או פתיחותא פנים ישונא ויתחלף לאורה מחכמתו. פשר, תרגום של פתרון. ישונא, יומר וישתנה באלף באחרונה תמורת ה"א.

אֲנִי פִּי מֶלֶךְ שְׁמוֹר וְעַל דְּבַר תְּשׁוּבָת אֱלֹהִים.
אני פי מלך, אחר השתדלות האדם במושכלות יצטרך בשתי תקונים אלה כוללים לקיום האדם בחיים הלזו ואמר קהלת אני אומר כי פי מלך זמני תשמור מצותיו ועדותיו המדיניות או התוריות למלך ה' ועל דברת שבועת אלהים להזכירו ולהיות נשבע באלהים תשמר משניהם כי מלך אי זה שיהיה לא ישא לפושעים בו וינשבע באלהים לשוא לא ינקהב).

אֵל תְּבַהֵל מִפְּנֵי תֵלֶךְ אֶל תַּעֲמוּד בְּדִבְרֵי רַע כִּי
כָּל אֲשֶׁר יַחְפוֹץ יַעֲשֶׂה.

אל תבהל, אל תבהל ללכת מפניו בבהלה ובחפזה בנסעך מפני המלך כי יהיה כבורח מפניו וחפץ להתרחק. אפשר שרמו לנפטרים מבית הכנסת שלא יתבהלו ללכת כדעת רז"ל ובהלכה). ואל תעמוד בדבר רע אחרי לכתך ממנו, כי כל אשר יחפוץ המלך הנזכר יעשה אם המלך בחלקי מלכותו או המלך ה' כי עיני ה' משוטטות בכל הארץ).

בֹּא שֶׁר דְּבַר מֶלֶךְ שְׁלוֹטוֹן וּמִי יֹאמַר לוֹ מַה תַּעֲשֶׂה.
באשר דבר מלך שלטון, בו ומולך עליו תשמר ותיראנו, ומי יאמר לו מה תעשהה) בהנקמו מעוברי רצונו המלך שזכר או מלכו של עולם.

שׁוֹמֵר מִצְוֵה לֹא יֵדַע דְּבַר רַע
וְעַתָּה שֶׁפֶט יֵדַע לִבְחָכָם.

שומר, מצות המלך מלכו של עולם לא ידע ולא יאונה אליו רע, או שנאמר כי השומר מצוה ומתעסק בה לא ידע דבר רע שלא יגיע אליו פגול בהתעסק בה

(ב) עיין ירושלמי סנהדרין פרק ג' ה"ה.

(ד) עדה"כ דהייב ט"ז ס.

(א) גראה שצ"ל: סחיתות.

(ג) ש"ע איח סי' י"ב.

(ה) איוב ט' י"ב.

לשמה) וכן בשומרי מצות המלך המדיני ועת ומשפט ידע לב חכם המשכיל המתבונן לעות דבר בזמנו ולעשות משפט בזמן ובדבר הראוי או שידע זמן הגעת המשפטים ויברח מפחד המקרים בכל מה שיוכל.

כ י ל כ ל ח פ ע י ש ע ת ו מ ש פ ט
כ י ר ע ת ה א ד מ ר ב ה ע ל י ו.

כי לכל, יבאר בפסוק זה חלק הפסוק הקודם שאמר ועת ומשפט יודע לב חכם ואמר על החכם שזכר שיודע העת ומשפט באמת יצדק בבחינתו לדעת אותו אם יוכל כי לכל חפץ וענין שראוי להגיע על האדם או שיבקשהו לעשות יש עת מעותד לעשותו ובדעת יודעי העתים שאומרים כי משפט המקרים הקורים על האדם החכם התוכן ידעו כי משפט בשמים הוא ויברח ממנו החכם במה שיוכל. כי רעת האדם רבה עליו. ר"ל כי רעת המקרים הנפלים על האדם באופנים מתחלפים רבה עליו, או כי רעת האדם ועונותיו רבה עליו בטבע הגוייה. ולכן יהיה מוכן לעתות המקרים ולזה יש עת ומשפט לכל חפץ ולב חכם יודע אלה מצד החכמה ליודעיה כי מעטים הם כאשר יבאר.

כ י א י נ נ ו י ו ד ע מ ה ש י ה י ה כ י כ א ש ר י ה י ה
מ י י ג י ד ל ו.

כי איננו יודע, האדם שחטא או האדם בכלל מה שיהיה לעתיד והיה כאשר יהיה מוכן להגיע מה שנגזר עליו לבא מי יגיד לו או כי איננו יודע החכם שזכר מה שיהיה ואפילו כי יתבונן להנצל מהמויק יען כי אפי' החכמים יודעי בינה לעתים לא ישפטו משפט פרט. מיוחד מן המיוחדי' לאיש פרטי ובזמן מיוחד, כי חכמת השופטים האלה קצרה מאד רואים ואינם רואים מאשר ולא כל אשר.

א י נ א ד מ ש ל י ט ב ר ו ח ל כ ל ו א א ת ה ר ו ח ו א י נ
ש ל ט ו נ ב י ו ס ה מ ו ת ו א י נ מ ש ל ח ת ב מ ל ח מ ה
ו ל א י מ ל ט ר ש ע א ת ב ע ל י ו.

אין אדם שליט ברוח, נתן טעם אחר בהגעת המקרים למטה כי אפילו לחכמי המתבוננים לברוח מן המויק שלא יוכל האדם להיות שליט ברוח הנסגר ולכלוא אותו ולהסגירו כל יצא החוצה כי תנועת גלגל חמה יציאנו. וזה רמז אל הרוח שהוא הרצון האלהי מי ימנענו מהגיע על צד. כי אין שלטון ביום המות להיות האדם מורכב מהפכים מוגבלים וככלות הגבול יכלה ויפסד כי כל הוה נפסד. וכן אין משלחת במלחמה. ר"ל אין יכולת ולא משלח יד למנוע המלחמה אשר גזרו שחקים ממעל, או משלחת חרב מנב' בשלח יעבורו שחרב אנוש לא ימנענה אחר הגזרה וכן לא ימלט רשע את בעליו ר"ל כי כל בוצע בצע לא ימלטהו רשע את ממונו ברעתו הראויה לו להגיעה עליו בעתה.

את כל זה ראיתי [ונתון] את לבי לכל (ה) מעשה
אשר נעשה תחת השמש עת אשר שלט האדם
באדם לרע לו.

את כל זה, עם כל זה שזכרתי ראיתי חקירה זו במיני ההצלחות הזמניות
ונתון אל לבי בבחינה שכלית לכל מעשה אשר נעשה תחת השמש בעת חזמן מה
ששלט אדם אחד על אדם אחר שלא יגורו הסדר והיה שלטנות זה לרע לו, וענין
המן על מרדכי יוכית.

ובכן ראיתי רשעים קבורים ובאומם מקום קדוש
יהלכו וישתכחו בעיר אשר כן עשו גם זה הבל.
ובכן, ובכן עם שראיתי, ראיתי רשעים הגיעו לקבורה והרצון בזה קבורים
ע"י בניהם כי זאת היא הקבורה הראויה והמאושרת כקבורת אבותינו ע"ה כלם
על ידי בניהם, ובאומם מקום, ר"ל וראיתי שבאו אורים ומקום קדוש זרע קודש
יהלכו גם הם בדרכי צדקת אבותיהם ובסוף ימותו וישתכחו בעיר בלא נין ונכד
כי מי שאין לו בנים נשכח בודאי אשר כן עשו כמעשה אבותיהם הטובים, ר"ל
ישתכח בעיר זכר הצדיקים האלו אשר כן עשו שעשו ביושר מעשיהם ולא הועילו
להם גם זה הבל, ועוד) סדר בהשארות זכר הרשע ובאכזריות זכרון טובות הצדיק
ובן צדיק לפעמים, כן עשו, אפשר שהוא מן) כן בנות צלפחד, לפי הפרוש השני,
ובאו ממקום קדוש כמו באו ממקום קדוש, בתוספת ר"ו כמו ורכב וסוס) ואיה
וענה) ודומיהם.

אשר אין נעשה פתגם מעשה הרעה מהרה על כן
מלא לב בני האדם [בהם] לעשות רע.

אשר אין נעשה, נתן סבה לתגבורת הרשע להחזיק ברשעתו ואמר בקשר
המסוק הקודם כי בדאות הרשע אשר אין נעשה דבר ר"ל עונש ונקמה על מעשה
הרעה שעושה הרשע לתת לו גמולו מהרה כראוי לפי דעתו רק כי בכל עת יצליח
דרכו על כן מלא לב בני האדם הבהמי בבחינה זו לעשות רע, כאמרו) אמר נבל
בלבו אין אלהים ולא יזכר מדת ארך אפים לרשעים אולי ישוּבו), ומאריך עו' בזה
ואומר, פתגם תרגום של דבר מן ונשמע פתגם המלך).

אשר חוטא עושה רע מאת ומאריך לו כי גם יודע
אני אשר יהיה טוב ליראי האלהים אשר ייראו
מלפניו.

אשר חוטא, תוספת באור למה שאמר שראה חוטא עושה רע מאת עבדות

(א) נראה שצ"ל: ועוד.

(ב) במדבר כ"ז ד'.

(ג) תהלים ע"ו ד'.

(ד) בראשית ל"ו כ"ד.

(ה) תהלים י"ד א'.

(ו) עירובין כ"ב.

(ז) אסתר א' כ'.

ומאריך לו ה' ית' ועם כל זה כי גם יודע אני בחקירה וידיעה אמתית אשר הוא טוב ליראי האלהים בהגיעם מן המקרים רעים ובצדקתם שהם צדיקים וגם בראותם אורך שלות הרשע שעם כל אלה ראוי שייראו מלפניו ולא יחושו באלה להצטער ולהתלונן בשלות רשעים רק לשמוח לתוחלת גמול הנפש והשארותה או כי בודאי רשעים ובניהם ילקו וצדיקים כתמר יפריחו ואחריתם ישגא מאד וכל החלוקות האלה מבזרות בספר איוב ורעיו. עושה רע מאת, בתי' הסמיכות במקום ה'א כמו עזרת מצרא) מכת בלתי מרהב).

ו טוב לא יהיה לרשע ולא יאריך ימים
כצל [אשר] איננו ירא מלפני (ה) אלהים.

וטוב, וגם ודאי הוא כי טוב שלא יהיה לרשע ולא יאריך ימים בהצלחתו וחיוו רק כי כצל יהיו והסבה בזה אשר איננו ירא מלפני האלהים כי זה הוא הרשע האמיתי לכפור בהשגחה ובגמול ובעונש כאמרו) אמר נבל בלבו אין ה' ראנו.

יש הבל אשר נעשה על הארץ אשר [יש] צדיקים
אשר מגיע אליהם כמעשה הרשעים ויש רשעים
שמגיע אליהם כמעשה הצדיקים
אמרתי שגם זה הבל.

יש הבל, הפסוק הזה כמעט דומה לחלוקה שזכר למעלה שאמר ובכן [ראיתי] רשעים קבורים רשע וטוב לו צדיק ורע לו. אמנם ההבדל שיש ביניהם כי הפסוק הראשון יורה על אורך הצלחת הרשע ושימות בה ושיקבר וכן על רעת הצדיק שימות בצרה וישתכח מן הלב אולם הפסוק הלז יורה על חלוקה אחרת שיגיד ההבל הזה בלשון שיגיע ר"ל שיגיע לצדיק ולרשע דרך הגעה מה במקרה ברגע אבל לא יאריך לפי שאמר אשר מגיע. והפסוק מבואר, וגם זה הבל בסדור הזה אף כי יגיע ולא יאריך.

ושבחתי אני את השמחה אשר אין טוב לאדם תחת השמש כי אם לאכול ולשתות ולשמוח והוא ילונן בעמלו ימי חייו אשר נתן לו האלהים תחת השמש. ושבחתי, אחר שחקר בבחינות ובחלוקות האלה שזכר הנפלות באישים נעדרי הסדר עם מה שימצא עם קוצר השגת החכמה כאשר אמר למעלה וכאשר נפרש עוד בפסוקים הבאים, החליט כוונתו ואמר ושבחתי את השמחה להתענג בכל מיני השמחות במדה ובמשורה כי אין טוב לאדם תחת השמש בעולם הזה לבד כי אם לאכול ולשתות ולשמוח ירצה בתוספת השמחה הזאת שאמר ולשמוח שתהיה האכילה והשתיה במדה ובמשורה שלא יצטער ברבוי ההוצאות כאשר יקרה

(א) תהלים ס' י"ג. (ב) ישעיהו י"ד ו'.

(ג) תהלים נ"ג ב', וראה ישעיה כ"ט ט"ו.

לבעלי הפזור אשר ברוב פוזרם יצטערו ויתאבלו ולא ישמחו באכילות ושתיית
ההמה כאשר יצטרכו לזולת. והוא ילוננו ר"ל והוא התענוג שהתענג ילוננו וינהיגנו
בהדרכה בקיום גופו להתנאות בצריך לו כל ימי חייו אשר זה נתן לו האלהים
בגזרת השגחתו תחת השמש כי למעלה מהשמש אין שם אכילה ושתייה.

כאשר נתתי את לבי לדעת חכמה ולראות את
הענין אשר נעשה על הארץ כי גם ביום ובלילה
שנה בעיניו אינו רואה.

כאשר, האמת כי מה שגזרתי בבחינתי זאת שאמרתי פעמים רבות כי טוב
לאכול ולשתות הסבה בזה היתה כאשר נתתי את לבי ומחשבתי לדעת חכמה אמיתי
עליונית וגם לראות סדר הענינים והדרושים אשר נעשו על הארץ למטה בשפלים
סדרם סברתם וגלגולם. וארא מניעת השגתם הרבוי החקירות והספקות שיקרה
למתבודד בם כי גם ביום ובלילה על מטתו שינה לעיניו לא יראה ולא יזכה לה.

וראיתי את כל מעשה האלהים כי לא יוכל האדם
למצוא את המעשה אשר נעשה תחת השמש בשל
אשר יעמול האדם לבקש ולא ימצא וגם יאמר
החכם לדעת לא יוכל למצא.

וראיתי, תוספת באור לפסוק הקודם ואמר עוד את כל מעשה האלהים יורה
על כל המעשים כלם דרך כלל. מאת ה' מן השמים קשר העולם העליון עם התחתון.
ואחר פרט ואמר בודאי כי לא יוכל האדם למצא אפי' הסבות והמקרים והמעשה
אשר נעשה תחת השמש כל שכן מהעליוני' על דרך שאמר ירמיהוא) כי את רגלים
רצת וילאוד ואיך תתורה את הסוסים העליונים. בשל, ר"ל בעבור אשר יעמול
האדם באורך ימים ובעומק חקירה לבקש ולא ימצא להפיק עיונו וגם כי יאמר
החכם ויחשוב בלבו בהשגת חכמתו כי חכם הוא לדעת בקשתו לא יוכל למצא
כאמור. בשל, כמו בעבור, בסבה, כמו בשלי הסערב, בעבורי.

ט.

כי את כל זה נתתי אל לבי ולבור את כל זה אשר
הצדיקים והחכמים ועבדיהם ביד האלהים גם אהבה
גם שנאה אין יודע האדם הכל לפניהם.
כי את כל זה, כי עם כל זה שזכרתי בבחינות הנזכרות נתתי אל לבי לחקור
ולבור כמו ולברר את כל זה ר"ל עם כל זה גם כן אשר הצדיקים במעשיהם
והחכמים בעיון חכמתם ועבדיהם ומעשה עבודתם והצלחתם שהיא הכל ביד האלהים
להיות מה שגזרה חכמתו על צד הסדור השמימי. גם אהבה גם שנאה, ר"ל גם
אהבה גם שנאה שיאהב האדם את חבריו או שישנאהו, אין יודע האדם באמתות

הדברי' הכל לפניהם ר"ל אם הכל אסור בבחינה לפניהם מן האנשי' תאוהבים או השונאים את הזולת ואיש אחר לא ידע אותו בודאי ולא ימנע מהיות מה שיקרה ופירושים רבים יש למלת לפניהם.

הכל כאשר לכל מקרה אחד לצדיק ולרשע לטוב ולטהור ולטמא ולזובח ולאשר איננו זובח כטוב כחוטא הנשבע כאשר שבעה ירא.

הכל, כל מה שיקרה במציאות מהבחירות והמקרים הכל הוא מגיע במקרה כאשר לכל מקרה אחד. כאשר, ר"ל כל נמצא שיש להם מקרה אחד בעצם מציאותם להפסד כך במקרים האחרים הקורים באנשים וגם בבחינתם מקרה אחד ויהיה מי שיהיה מכל חלקי האנשים ובפרטי מעשיהם הן שיהיה צדיק או רשע וכו' ולטוב, ולא הביא הפכי לו כי אם נאמר שיהיה הטמא הפך הטוב והטהור והטופי ואמר כטוב כחוטא לפי שהחוטא רע והרע הפכי לטוב והוא כמו כמוני כמוך) אשר עניינו אני אהיה כמוך.

זה רע בכל אשר נעשה תחת השמש כי מקרה אחד לכל וגם לב בני האדם מלא רע והוללות בלבבם בחייהם ואחריו אל המיתים.

זה רע, הדבר הזה שזכר למעלה רע מאד בכל אשר נעשה תחת השמש בהיות הדבר הזה גלוי ומפורסם כי מקרה אחד לכל וגם לב בני אדם החסרים בעבור זה מלא רע להרשות עצמם בעשיית רע והוללות בלבבם ר"ל וג"כ הוללות המחשבות הכוזבות גוברות' בלבבם בחייהם בעוד בחיים חיתם ואחריו מן כל אחד ואחד מבעלי המחשבות הכוזבות ידברו עתק להמתים לאמר ולחשוב זה כי אחר מקרה המות יקרה עוד הפסד הנפש שהוא אל המתים מבלי היות גמול ועונש. או ואחריו אל המתים ר"ל כי הרע וההוללות שנתמלאו לבם במה שיחטאו כל אחד מהם יהיה אל המתים ר"ל שהמות ישיג כלם בלי ראייה בהשארות, וטוב בחיים לעשות כל הצריך לגוף כמו שיבאר.

כי מי אשר יבחר אל כל החיים יש בטחון כי ל כל לב חי הוא טוב מן האריה המת.

כי מי אמר כי כל נמצא אשר יחובר מציאותו אל כל החיים באיזה מין ממיני החיים יש לו בטחון בטוח במציאות חייו, באופן שהשכל יגזור כי לכלב חי הוא טוב בשלמות מציאותו מן האריה המת, ודו"ל) רמזו זה בתינוק חי שאין צריך לשמרו מן העכברים אמנם עוג מלך הבשן מת צריך לשומרו מן העכברים. יבחר כתיב ויחובר קרי.

כִּי תַחֲיִים יוֹדְעִים שִׁמּוֹת וְהַמָּתִים אֵינָם יוֹדְעִים
מֵאוֹמָה וְאֵין עוֹד לָהֶם שֹׁכֵר כִּי נִשְׁכַּח זָכְרָם.

כִּי הַחַיִּים, הַזִּכִּיר הַתּוֹעֵלֶת הַזֶּה הָאִמְתִּי לֵאמֹר כִּי הַחַיִּים יוֹדְעִים שִׁמּוֹת וְלֹא
יִתְחַיֵּב שִׁישְׁתַּדְּלוּ לְהַשִּׁיג מֶה שֶׁאֲפֻשָּׁד בְּשִׁלְמוֹת מִצִּיאוֹתָם וְלִהְיוֹת בְּמִדָּה וּבִמְשׁוֹרָה
כַּחוֹת נַפְשָׁם וְגוֹיֵיתָם, וְלִתֵּת לְכָל אֶחָד חֶלְקוֹ כִּיּוֹן שֶׁהֵם יוֹדְעִים שִׁמּוֹתוֹ בּוֹדָאִי, אִמָּנָם
הַמָּתִים אַחֵר הַפֶּסֶד הַגּוֹיִי אֵינָם יוֹדְעִים מֵאוֹמָה בְּטִבְעַת הַבְּחִינָה הָאִמְתִּית הַטְּבַעִיית
מַעֲנִינֵי הָעוֹלָם הַזֶּה כִּי נַעֲדְרוּ כַּחוֹת הַמוֹחַ הַזִּכֹּר וְהַמְדָּמָה וְיִתֵּר כְּלֵי הַחוּשִׁים.
וּמֵהַנֶּפֶשׁ הַשְּׁכֵלִית לֹא נִדְבָּר כִּכָּן דְּבַר כִּי אֵין כִּכָּן מְקוֹמוֹ, כִּיּוֹן שֶׁאִמָּר וְהַמָּתִים אֵינָם
יוֹדְעִים מֵאוֹמָה, וְיֵשׁ אוֹמְרִים א' וְהַמָּתִים אֵלּוֹ הַרְשָׁעִים שֶׁנֶּפֶשָׁם נִאֲבָדָה אַחֲרֵי מוֹתָם
וְאֵינָם יוֹדְעִים מֵאוֹמָה, אִי פִירוּשׁ אַחֵר כִּי הַמָּתִים אֵין לָהֶם יָדִיעָה בְּדִבְרֵי שִׁיכּוֹל
לְהַרְבוֹת וּלְהוֹסִיף שְׁלֵמוֹת, וְזֶה אִמָּרוֹ אֵין עוֹד לָהֶם שֹׁכֵר כִּי אַחֲרֵי מוֹתָם לֹא יִקְבְּלוּ
הַפְּחוֹת וְהַיֹּתֵר מֵאֲשֶׁר הֵמָּה כִּי נִשְׁכַּח זָכְרָם רַ"ל נִשְׁכַּח זָכֵר מִצִּיאוֹת חַיֵּיתָם.

גַּם אֶהְבֵּתָם גַּם שִׁנְאָתָם גַּם קִנְאָתָם כִּכְּרֵי אֲבִדָּה וְחֶלֶק
אֵין לָהֶם עוֹד לְעוֹלָם בְּכָל אֲשֶׁר נַעֲשֶׂה תַּחַת הַשָּׁמַיִם.

גַּם אֶהְבֵּתָם, הַפֶּסֶק הַזֶּה פִּירוּשׁ הַקּוֹדֵם שֶׁאִמָּר וְהַמָּתִים אֵינָם יוֹדְעִים מֵאוֹמָה
וְשֶׁאֵין עוֹד לָהֶם שֹׁכֵר כִּי שְׁלֹשֶׁת הַתִּאֲרִים הָאֵלֶּה אֶהְבָּה שִׁנְאָה קִנְאָה שִׁתְּנֵהֶם בָּהֶם
הָאָדָם בְּחַיָּיו נִאֲבָדוּ מֵאֲתָנוּ, וְהוֹסִיף וְאִמָּר כִּי חֶלֶק אֵין לָהֶם לְעוֹלָם יִרְמוּזוּ בֹזֵה הָעוֹלָם
הַשֶּׁפֶל וְזֶה אִמָּרוֹ בְּפִירוּשׁ בְּכָל אֲשֶׁר נַעֲשֶׂה תַּחַת הַשָּׁמַיִם אִמָּנָם הִנִּיחַ מְקוֹם לְמֵאֲמִין
הָאִמְתִּי לֹמַר כִּי מֵאֲשֶׁר נַעֲשִׂית תַּחַת הַשָּׁמַיִם מֵהַקְּנִינִים לֹא יִשְׁיִיגוּ תּוֹעֵלֶת גּוֹפִי
עוֹד וְלֹא יִהְיֶה לוֹ חֶלֶק בּוֹ, אוֹלָם מֵהַחֶלֶק וְהַגְּמוּל הַעֵיּוֹן אֲשֶׁר לְמַעַל מֵהַשָּׁמַיִם יִשְׁיִיגוּ
וְיִגִּיעוּ אֶל הָרְאוּיִים לְפִי מֶה שֶׁרְאוּ לָהֶם, וְכֵן הוּא לִירְאֵי ה' וְלַחוֹשְׁבֵי שְׁמוֹ, וְהַכּוֹפְרִים
בְּהַשְׁאָרוֹת וּבַגְּמוּל וּבַעֲוֹנָם אִמָּרוּ בֹּזֵה רְאִיָּה כִּי אַחֲרֵי הַמוֹת הַכָּל נִאֲבָד וְשֶׁאֵין חֶלֶק
עוֹד לְעוֹלָם הַבָּא בְּכָל מֶה שֶׁעוֹשֶׂה תַּחַת הַשָּׁמַיִם בְּעוֹלָם הַזֶּה, כִּי מֵת הַגּוֹף, וְהַנֶּפֶשׁ
תִּבְלֶה כִּי לֹא נִדְעַת רַבֵּר מִמֶּנָּה וּמוֹתֵר הָאָדָם מִן הַבְּהֵמָה אֵינָּה, יִכְרֹת ה' שְׁפָתַי חֲלָקוֹת
כֹּאֲלֵהּ.

לֶךְ אֲכוֹל בְּשִׂמְחָה לַחֲמֵךְ וּשְׂתֵה בְּלִבְּךָ יֵינֶךָ

כִּי כִכְּרֵי רְצָה הָאֱלֹהִים אֶת מַעֲשֵׂיךָ.

לֶךְ אֲכוֹל, יִתְכֵּן הַדְּבָר הַזֶּה וְהַנִּמְשָׁךְ אֲתוֹ לְכַתִּי הָאֲנִשִּׁים הַמַּתְעַסְקִים בְּצָרִיךְ
עוֹלָם הַזֶּה וְגַם אִם לֹא יִהְיֶה לָהֶם עֵסֶק בְּמוֹשְׁכָלוֹת רַק מַתְעַסְקִי וְנוֹשְׂאִים וְנוֹתְנִים
בְּצוֹרֶךְ הַזֶּמֶן וְהַעֲזִיר לְכָל אֶחָד מֵהֶם וְאִמָּר לֶךְ אֲכוֹל בְּשִׂמְחָה לַחֲמֵךְ וְיֵינֶךָ כֹּל עֵת
שִׁיְהִיָּה לַחֲמֵךְ וְיֵינֶךָ רְאוּיִ לֶךְ שֶׁהוּא שֶׁלֶךְ בְּכַשְׁרוֹן הַמַּעֲשֶׂה שֶׁלֹּא יִהְיֶה מַעֲשֶׂה וְגוֹל
כִּי כִכְּרֵי רְצָה הָאֱלֹהִים אֶת מַעֲשֵׂיךָ, וְיִדְוֹעַ כִּי אֵין רְצוֹן הָאֱלֹהִים בְּעוֹשֶׂה וְגוֹל וְאוֹכֵל
וְיִשְׁכַּח בְּלַחְמוֹ וְיֵינֶךָ בְּבוֹר לִבְבוֹ וְכוֹשֵׁר יִגִּיעַ רְאוּיִ הוּא שִׁיאֲכֹלוּ בְּשִׂמְחָה בְּצָרִיךְ
לֹל לְסַפּוֹקוֹ וְגַם הָאֱלֹהִי כִכְּרֵי רְצָה אֶת מַעֲשֵׂיךָ כִּיּוֹן שֶׁהֵם בְּאִמְנוֹנָה.

בכל עת יהיו בגדיך לבנים
ושמן על ראשך אל יחסר.

בכל עת, הזהיר לכל אחד שיהיו בגדיו לבנים ר"ל נקיים מחטא ועם כל זה שישתדל בכשרון המעשים להשיג שם טוב על פני חוץ כשמן הטוב על הראש שיוחש ריחו לכל. ומה שאמר בכל עת על דרך שאמרו רז"לא) שוב יום אחד לפני מיתתך וגם) כל מעשיך יהיו לשם שמים.

ראה חיים עם אשה אשר אהבת כל ימי חיי הבלך אשר נתן לך תחת השמש כל ימי הבלך כי הוא חלקך בחיים ובעמלך אשר אתה עמל תחת השמש. ראה חיים, התיר לראות חיים עם אשה אשר אהבת רצה בזה להתנהג באופן ימשכו חיים ובריאות בחבור המשגל, וזה אומרו כל ימי חיי הבלך וזה בודאי הוא חלק האדם ועמלו שיעמול תחת השמש לעמוד בחיים עם אשתו ולהוליד בדומה ועל דרך זה אמרו רז"ל) מי שנושא אשה לשמה זוכה לחיים דכתיב ראה חיים עם אשה. ויש מפרשי על צד הנסתר, ראה חיים עם אשה שהיא הנפש החיונית להשתדל בחיים הנצחיים במושכלות טבעיות למודיות אלהיות, אמנם עמל בזה לא ייוחס עניינו תחת השמש בפסוק הזה והנפש המשכלת איננה אשה, כי החמר אשה והצורה השכלית היא הזכר).

כל אשר תמצא ידרך לעשות בכחך עשה כי אין
מעשה וחשבון ודעת וחכמה בשאל אשר אתה
הולך שמה.

כל אשר, אחר שהודיע לאדם לעשות רצונו בדברים הפרטים שזכר בפרשה הזאת שיאכל וישתה לחמו ביושר המעשה ושיוזהר מן החטא עם שיראה ויתנהג בחיים עם אשתו רצה בפסוק הזה להזהיר האדם שישתדל לעסוק במושכלות ובמצות ובחלקי התורה כל מה שיוכל ואף כי לא יוכל להגיע לתכלית הראוי והנרצה. וזה יעשה בכל כחות הגוף והנפש יען כי אין מעשה גופני ולא חשבון מספריי או מחשבי ולא דעת במושכלות הראשונות ולא חכמה איזו שתהיה בשאל אשר אתה הולך שמה, רצה בזה אל הגוף החמרי אשר כלו היה כלי לנפש המשכלת וידוע כי העולם הזה עולם המעשה לעושים, והעולם הבא עולם הגמול לנפשה) והיא לא תקבל הפחות והיתר עוד.

שבת יוראה תחת השמש כי לא לקלים המרוץ
ולא לגבורים המלחמה וגם לא לחכמים לחם

(א שבת קנ"ג. (ב אבות ס"ב מ"ב.

(ג בלשון הזה איננו, אבל ראה קהלת רבה במקומו ויבמות ס"ב:

(ד היא דעת אפלטון; ראה מורה נבוכים מ"א פ"ח.

(ה ראה מוסרי הפילוסופים שער ב' ס"א ורשב"ג בכתר מלכות בתחלתו.

ו ג מ ל א ל ג ב ו נ י מ ע ו ש ר ו ג מ ל א ל י ו ד ע י מ ח נ
כ י ע ת ו פ ג ע י ק ר ה א ת כ ל מ .

שבתי וראה, שבתי ממחשבתי אשר גזרתי למעלה מזה שאמר כל אשר תמצא ירך (עשה בכחך) [לעשות בכחך עשה] וראיתי כי לא יצדק להשיג הרצון והתחפץ כי אף למי שהם קלים לפעמים לא יהיה להם מרוצה ולא לגבורים המלחמה ללחום ולהנצל, וגם לא לחכמים הראויים להיות להם לאכול לצרכם ימנע מהם הלחם וכן לנבונים לא יגיעו לעושר, וגם לא ליודעים חן שישגיגו מתנות חן ומעלה, והסבה כי עת ופגע יקרה את כלם. רמז בזה כי גם שישתדלו ויהיה להם הבנה בדברים הנזכרים לא ימשך להם ולא יתיסדו בה להיותם מעותדים תחת העת והזמן [והתגלגל] (ו)המתגלגל והסובב ותחת הפגע והמקרה המונע המבוקש. ולפי הכונה הזאת יצטרך לאדם השתדלות ומזל עולה וצומח והשתדלות הוא מה שאמר למעלה כל אשר תמצא ירך לעשות בכחך עשה. והמזל מה שאמר הנה כי עת ופגע יקרה את כלם. שר"ל כי לכל אחד יהיה להם עת ופגע במקרים שיקרה להם, או שירמזו זה אל המקרה המיוחד לכל שהוא המות בסוף לכלם כמו שיתבאר עוד.

כ י ג מ (ה א ד מ) ל א י ד ע (ה א ד מ) א ת ע ת ו כ ד ג י מ
(ה נ א ח ז י מ) (ש נ א ח ז י מ) ב מ צ ו ד ה ר ע ה ו כ צ פ ר י מ
ה א ח ו ז ו ת ב פ ח כ ה מ י ו ק ש י מ ב נ י ה א ד מ ל ע ת
ר ע ה כ ש ת פ ו ל ע ל י ה מ פ ת א ו מ .

כי גם, מלבד העת והפגעים רבו, יש עוד כי לא ידע האדם את עתו שהוא המות להציל ממנה כי תכף יאבד כל אשר לו להיות כל אדם חי נמשל כדגים הנאחזים במצודה וכצפורים המתעסקים למצא מזונם וכרגע ילכדו בפח שתפול עליהם פתאום. וזה רמז לחלאים והמקרים הפתאומים הממיתים.

ג מ ז ה ר א י ת י ח כ מ ה ת ח ת ה ש מ ש ו ג ד ו ל ה ה י א א ל י .
גם זה, ועוד ראיתי דבר חכמה תחת השמש וגדולה היא אלי לחשוב ממה שימשך ממנה. ובוה נתן שבח ומעלה לרדיפת המושכלות ועשה משל בדבר.

ע י ר ק ס נ ה ו א נ ש י מ ב ה מ ע ט ו ב א א ל י ה מ לך ג ד ו ל
[ו ס ב ב א ו ת ה] ו ב נ ה ע ל י ה מ צ ו ד י מ ג ד ו ל י מ .

עיר קסנה, אין רחוק בהבנת הפסוקים האלה על פי הפשט לתגבורת מדת הכפוי טובה בעולם. אולם חכמי האגדה פרשו הפסוקים האלה רמז לציור האדם וכחות נפשו הבהמית והשכלית באופן זה ואמרו: עיר קסנה זה הגוף ואנשים בה, אברים של אדם, מלך גדול יצר הרע, איש מסכן יצר טוב וכו', וכן רוב המפרשים רמזו וציירו הפסוקים האלה על גוף האדם וכחות הנפש הגופנית והדמיוניות, והשכל הוא היצר טוב המסכן והחכם כאשר נבאר.

ו מ צ א ב ה א י ש מ ס כ נ ח כ מ ו מ ל ט [ה ו א] א ת ה ע י ר

ב ח כ מ ת ו ו א ד מ ל א ז כ ר א ת [ה] א י ש ה מ ס כ נ ה ה ו א .
ומצא בה, אחר הגעת התעוררות התאוות הגופניות לאדם שהיא בעיר
הקיפוח מצודים לפעמים נמצא איש מסכן וחכם בה שהוא השכל אשר הוא כולו
ומסתתר לחולשתו וקם ומלט את העיר בחכמתו הוא האיש אשר נטו כחותיו אל
החומר שהוא סבת אבדתו וזה המסכן קם והעיר ומנע הגוף ואבדיו ותאותיו מרדוף
אחרי ההבל והצילו ומ"מ לא ימנעו הכחות המתאוות לשוב לחטא בהנהגה, וזה אמרו
ואדם לא זכר את האיש המסכן ההוא, ר"ל אין אחד מתאוות האדם שיוזכרו תועלת
האיש המסכן ההוא ומעשהו הטוב לכבד ולהיות נענה וגשמע אל השכל המסכן ההוא
שהוא סבת ההצלה והחיים רק יוסיפו עון על פשע אם לא יקום המסכן להצילו.

ו א מ ר ת י א נ י ט ו ב ה ח כ מ ה מ ג ב ו ר ה ו ח כ מ ת ה מ ס כ נ
ב ז ו י ה ו ד ב ר י ו א י נ מ נ ש מ ע י מ .

ואמרתי אני, ואמרתי אני בודאי כי טובה חכמה מגבורה כיון שראינו חכמת
המסכן שהוא התעוררות השכל שגבר על כל התאוות הגופניות הגוברות תמיד
בטבע, ומ"מ חכמת המסכן בזויה דרך פשט כי החכם לבוש בלואי סתבות חכמתו
לור נחשבה בעיני עם הארץ הנצולים) ולאפס ותורתו תהיה ערכה וכן השכל החכם
בחנותו בין העם המתאווים חשק התאוות יבזוהו וישפילוהו והיה כלא היה, ולדעת
עוד פירוש טובה חכמה להיות מעוטר בה יותר מהיות מעוטר לגבור.

ד ב ר י ח כ מ י מ ב נ ח ת נ ש מ ע י מ מ ז ע ק ת מ ו ש ל ב כ ס י ל י מ .
דברי חכמים, ומתארי החכמה כי דברי החכמים כשהם בנחת זה עם זה הם
נשמעים ומקובלים יותר מועקת מושל בכסילים שהכסילים לא ישמעו למושל וצועק
אם שיהיה חכם או כסיל, ואין יחס לפשט הזה מריש הפסוק לסופו אם לא באמר
דברי חכמים הנשואים ונותנים זה עם זה כאשר הם בנחת נשמעים ומקובלים יותר
משיקובל זעקת מושל שאין לו סדר בהנהגת דברו שאף שיהיה מושל ושוטר וצועק
בזעקה בכסילים בבלי סדר לא יקובלו דבריו ויחסוהו לחסר הסדר כי לא יכלכל
דבריו במשפט.

ט ו ב ה ח כ מ ה מ כ ל י ק ר ב ו ח ו ט א א ח ד
י א ב ד ט ו ב ה ה ר ב ה .

טובה חכמה, טובה חכמה נמשכת בהנהגת העיר להציל ולהגין בה יותר
מכלי קרב להצטרך להצילה מרוב חיל ושמלה מגללה בדמים, ולפי זה הפירוש
יתכן לומר טובה חכמה והנהגת המדינה בקבוץ חלקיה להמשיך לב העמים באהבת
קיומה בחכמה יותר משיחפוץ המלך להעמידה ולהחזיק בה בכח מלחמה, וחוטא
אחד שיחטא בהפיכת העיר יאבד טובת החכמה וכל טוב שבה, או פירוש אחר,
טובה חכמה לאיש המעוטר במעלת החכמה להציל גופו ולעלותו יותר משיעוטר
להנצל ולהתעלות בכלי קרב, קרוב למה שאמר למעלה טובה חכמה מגבורה, אולם
חוטא אחד שיחטא באחד מכחות ומתאוות בעבירות ראשיות יאבד טובה הרבה

להשפיל השכל ולהחליטו) ולבזות האיש המזוהם בחטא הרע החזק כי יקרא נזם זהב באף חזירב) חכם ששמועתו רעה.

י.

זבובי מות [יבאיש] יביע שמן רוקח יקר

מחכמה (ו) מכבוד סכלות מעט.

זבובי מות, הרצון בזה להורות נקיות לבעלי החכמה שצריך שינצלו ויכריחו מהשגיאות ואומר כי הזבובים המתים ונטבעים בשמן רוקח ומבושם יאם כי הזבובים מעטים הם יביעו אבעבועות ותחתות) מעפוש הפסדם ויבאישו ויפסידו שמן הרוקח) כן יקר מעלת האיש המעוטר בחכמה ובכבוד העושר, סכלות מעט, אם יהיה בו יביע אותו ויפסידהו, ויביע שזכר עומד במקום שנים ומלת יביע יש בו דעות רבות, אם מלשון מבוע או אבעבועות וזולתו ואני אומר לשון רבוי הוא יביעו ידברוה) יביע אמרו) וירצה לומר יביע וירבה פעולת' הסרחון שיגבר מזבובי מות ושעור הפסוק ככה זבובי מות יביע הפסד שמן רוקח כן סכלות מעט יביע יקר חכמה וכבוד. ואפשר לפרש הפסוק הלו בהפך מה שאמרנו על דעת כונת אוהבי ההתולים ותענוגי הזמן ויאמרו כמו שזבובי מות יביע אבעבועות ויבאיש שמן רוקח כן לפעמים יקרה שיהיה יקר מחכמה ומכבוד סכלות מעט ר"ל כי לזמנים ומקומות מה יהיה יקר ונחשב סכלות והתול מעט יותר מחכמה ומכבוד על דעת אוהבי מהתלות.

לב חכם לימינו ולב כסיל לשמאלו

לב חכם, להיות הצד הימין שלם התנועה והפעולה יותר מהשמאל. יאמר כי לב החכם ודעותיו ופעולותיו הם לימינו ליושר המעשה והבחינה לבחור במושכלות ולהתנהג במועיל. ולב כסיל בבחינותיו ובדרכיו לצד שמאל בהפך לדרוך הבלי הזמן.

וגם בדרך כשהסכל הולך לבו חסר

ואמר לכל סכל הוא.

וגם בדרך, לא די שאמר למעלה לב כסיל לשמאלו ואולי חסרון דעתו ומחשבותיו הלביות ושמאליות תהיינה נסחרות בלבו כי גם בדרך מ"מ כשהסכל הולך ובחר בלבו החסר הבחינות הפחותות תיראינה ותגלינה לעיני רואים באופן כאלו ממש הוא בעצמו יאמר לכל כי סכל הוא בעזות מעשיו ובחירותיו.

אם רוח המושל תעלה עליך מקומך אל תנח

כי מרפא יניח חסאים גדולים.

אם רוח, יזהיר האדם לאמר שאם רוח המושל שהוא היצר הרע הגובר על

א) נראה שצ"ל: ולהחליטו. ב) משלי י"א כ"ב וראה כמדדש משלי שם.

ג) נראה שצ"ל: מתהוות. ד) ראה ירושלמי קדושין פ"א ה"ט.

ה) תהלים צ"ד ד'. ו) תהלים י"ט ג'.

האדם תעלה עליך להטותך הדרך מקומך ומצב מעמדך הטוב אל תנח לפי שהוא מקומך הראוי לך ולא תשמע לו ולא תאבה אליו כי מרפא ותרופה כזאת למשול ברוחו יניח וישקוט חסאים גדולים מן האדם, ורז"ל אמרו: פגע בכך מנול זה משכחו לבית המדרש ושם תעמוד במושכלות וזה מקומך.

יש רעה ראיתי תחת השמש כשגגה שיוצא
מלפני השליט.

יש רעה, ולפעמים יקרה רעה שיחטא האדם מבלי בחינה כלל ומבלי מחשבה קודמת ותהיה כשגגה שיוצא מלפני השליט שירמוז ליצר הרע השליט כי כמו כן יחטא השליט כשיסכל בהנהגת המשפטים שלא ידעם. שיוצא, בינוני מן הקל לנקבה. נתן הסכל במרומים רבים ועשירים בשפלות ישבו. נתן הסכל בממך כמו בשין ואפשר שהוא שם תאר לאיש המשכיל ואמר נתן האיש המשכיל במרומים רבים במעלות רבות ועל מדרגות אנשים שהם במרומים רבים, המשכיל הוא למעלה מהם ומוזה ימשך כי כאשר נתן המשכיל למעלה מרבים כי עשירים בשפלות ישבו ובמדרגה שפלה יהיו מאליהם כי העשירים נעדרי החכמה לאפס נחשבו בעיני המשכילים. או יתכן לפרש עוד באופן זה לומר נתן הסכל שהוא האיש המשכיל ואם עניי יהיה נתן ומוכן הוא שיוכל לעלות במרומים רבים ובדרכים נבדלים מצד חכמתו. אמנם עשירים היורדים ממונם בשפלות ישבו ולא יתעלו להיותם נעדרי החכמה. או פירוש אחר נתן הסכל מאת ה' במרומים רבים למעלה הוא השכל הפועל המקנה לראויים במרומים רבים מדרגות מושכלות נבדלות. ומן המעלה תגיע השפעת השכל למשכילים המשופעים הזוכים. אמנם העשירים המתעסקים בעניי העולם השפל הזה אשר הוא שפל המצב ושפל המדרגה בשפלות ישבו וגם יעמדו כי כל מגמת פניהם למטה בהבלי העולם השפל ולפי הפירוש הזה יהיה סכל בסמך שם דבר להשכל, ויש פירוש סכל מן סכלות והוללות לאיש סכל ומהולל שנתעלה בסכלותו. ועשירים, עשירים בתורה. שלא תועיל להם תורתם בשפלות ישבו, ויש דוחק בפירוש הזה.

ראיתי עבדים על סוסים ושרים הולכים
כעבדים על הארץ.

ראיתי עבדים על סוסים, זאת היא בחינה אחרת יקרה בעולם הפכית באנשים אשר לא יוכלו להנצל ממנה אם שיהיו האנשים חכמים או סכלים, והפסוק מובן. חופר גומץ (ב) (ה) [ב] יפול ופורץ גדר ישכנו נחש. חופר גומץ, יבאר כי לפעמים סבת הגעת המקרים לבני האדם שהוא יהיה גרמא בנזקיו והמשיל בקשת האדם להזיק לזולת באדם חופר גומץ ופחת כי יפול בה על דרך) בור כרה ויחפרה. וכן ג"כ ופורץ גדר שאינה ראויה להריסה ומתעסק בפרצה להזיק לאחר כי שם ישכנו נחשין] וכן משפט הפסוק הבא אחר זה. וגומץ ר"ל פחת וחרץ ואין לו דמיון במקרא.

מסיע אבנים יעצב בהם בוקע עצים יסכן בם.

מסיע אבנים, גם אלה מקרים יקרו להזיק לאדם בבחירות מחשבותיו כגון איש שיסיע אבנים אפילו ממקום למקום שיעצב בהם בטרחו ולא ימלט מן העיצבון וכן בוקע עצים יסכן בם שיסתכן בצער ובסכנה בטורח בקיעת העצים. ויש מפרשים יסכן לשון חמום, ואחרים לשון סיכום וצנינים, ואחרים לשון סכנה, וכן דעתי נוטה כיון שאמר למעלה בפסוק זה ממש יעצב בהם. וענין הפסוקים האלה להורות מקרים הקורים בבחירות האנושיות לרע לו ולמנוע מבוקשיו ולזה יקרא זה עולה וזה יורד, זה ישיג וזה לא ישיג.

אם קהה הברזל והוא לא פנים קלקל
וחילים יגבר ויתרון הכשיר חכמה.

אם קהה, הפסוק הזה הערה ואזהרה לאדם בהשתדלות העסקים אם שיהיו עסקי העולם הזה, או בעסק החכמה שצריך שיודרו האדם בהם. אם קהה הברזל, ר"ל כאשר קהה הברזל ועלה החלודה עליו מה טעם היה זה. והוא לא פנים קלקל ר"ל כאשר לא קלקל ולא לטש ולא השחיו פני הברזל שאם קלקל ולטש לא קהה הברזל. וחילים יגבר, כי כשהברזל וכלי המלחמה לטושות וחדודות יגבר החילים ויחזק כחם וידם מבני החיל. או וחילים יגבר שצריך להתגבר ולעשות חיל. כמו איש חילם, אשת חילם, ויתרון הכשיר, אמנם יתרון הכשיר כל דבר ולחקנו להביאו אל השלמות הוא החכמה ר"ל הזרמות וההשתדלות בה. קהה לשון שחרות ושנוי הפנים מן כהה הנגע, בחלוף קריף. קלקל, לשון השחזה ולטישה כפול בן ארבע אותיות, מן נחושת קללד, ולדעתי קלקל לשון קלקול ממש כי הלוטש והמחדד מקלקל החלודה אשר עלתה על הברזל והורס אותה.

אם ישוך הנחש בלא לחש ואין יתרון לבעל הלשון.
אם ישוך, טעם הפסוק הזה נוטה אל הקודם אליו ואמר כאשר ישוך הנחש איש בלא לחש שהאיש הנשוך לא לחש לחשו בעת הצורך יאמר עליו כי אין יתרון ולא תועלת לבעל הלשון שיודע הלחש ולא נודרו להשמר מן המזיק כן יקרה לחסרי לבב המתרשלים לקנות חכמה והצריך אליו בחייו. אם ישוך, כמו כאשר.

דברי פי חכם חן ושפתות כסיל תכלענו.

דברי פי חכם, נותן טעם למעלת דברי פי חכם שהם חן לשומעים ובהפך כי שפתות כסיל ומאמריו תבלעו וישחיתו שיודע לכל כסילות דעתו ומחשבותיו, ואמר עוד

תחלת דברי פיהו סכלות ואחרית פיהו
הוללות רעה.

תחלת דברי, מבואר מעצמו כי מסגולות דברי הכסיל האמתי מתחלתו סכלות

(א) שופטים ב כ"ט. (ב) משלי ל"א י.

(ג) ויקרא י"ג ב"ו. (ד) יחזקאל א' ז.

לגוף ואחרית פיהו הוללות רעה לנפש למה שימשך מחבור דבריו בסכלות מחשבותיו החמירות להזיק לגוף ולנפש. תבלענו, תשחיתנו.

והסכל ירבה דברים לא ידע האדם מה שיהיה
ואשר יהיה מאחריו מי יגיד לו.

והסכל ירבה דברים, הפסוק הזה יסבול פירושים רבים לדעת דברי הסכל מה הם ויתר דברי הפסוק, אולם לכיון הפסוק עם הקודם אליו ועם הפסוק הבא יתכן לומר בזה, אמר והסכל לפעמים ירבה דברים לחזוק דעתו ומעשיו ברדפו אחרי הקנינים כי טובים המה לסבות רבות באופן לא ידע האדם השומע דבריו מה שיהיה על רבוי דברי הסכל ומה שימשך ממנו ואשר יהיה מאחריו מן הסכל שזכר מי יגיד לו אם יצדקו דבריו אם לא לפי שאפשר שיקרהו בהפך דבריו ודעתו.

עמל הכסילים תיגענו אשר לא ידע ללכת אל עיר.
עמל הכסילים, העמל והטורח שיטריחו הכסילים להגיע אל חפצם ולא יוכלו להשיג הטורח הזה תיגע כחם ויחלישם להיותם נעדרי הסדר ומשוללים מהנהגה ולזה הטורח והעמל ההוא תיגעם ולא ישיגו חפצם כאיש אשר לא ידע דרך מבוא ללכת אל עיר הפוסח וגולה הנה והנה ולא יגיע אל שער העיר.

אי לך ארץ שמלכך נער ושריך בבקר יאכלו.
אי לך ארץ, פשט הפסוק מבואר מענינו כי מלוכת הנער בלא דעת ואכילת השרים בבקר סבת הריסת תקון המדינה כאמרו יום מלכנו החלו שרים חמת מיין משך ידו את לוצצים^א. אמנם ירמוז גם כן שאוי לו לאדם ארצי שהמלך הגובר עליו הוא נער והוא היצר הרע, אשר עליו מעוריו משנער מבטן אמו. ושריך בבקר יאכלו, ירמוז לתאוות הגופניות הגוברות בבקר בבקר בבחרותו, גם כי יזקין לא יסור ממנו^ב, אי לך, כמו אוי לך.

אשריך ארץ שמלכך בן חורים ושריך בעת יאכלו
בגבורה ולא בשתי.

אשריך ארץ, ידוע למבינים כי המלך שהוא בן חורים בטבע הוא שישקוט עמו ועבדיו מפחד וממסים וממוניות^א וכן אשריך ארץ כאשר שריך יאכלו בעת הראוי אחר שהשתדלו בהנהגה וביושר ולא בשתי שהוא ההפך מהנהגה על דרך שתי שהוא ההפך המתערב עם הערב מתערב הפוך עם השתי ושניהם הפכים בקו הלכס. ויש מפרשים בשתי לשון השחתה, כמו ונשתו מים מהים^ב, נשתה גבורתם^ג, ויש מפרשים, בשתי כמו בשתיה, מן שתו ושכרו^ד מנחי הלמד^ה, וירצה לומר בגבורת השכל ולא בשתיה ובלבול השכל כמשפט שותי יין וירמוז הפסוק

(א) הושע ז' ה' (ב) משלי כ"ב ר'.

(ג) בכ"ה: וארנוניות. (ד) ישע' י"ט ה'.

(ה) שם נ"א ל'. (ו) ירמ' כ"ה כ"ז.

(ז) חסר בכ"ה.

ג"כ למשכילים אשרי מי שמלכו המולך עליו הוא השכל בן חורין שהתאוות הגופניות לא יטרידוהו.

בעצלותים ימך המקרה ובשפלות ידיים ידלוף הבית. בעצלותים, יודיע מה שצריך להשתדל בהשגת המבוקש, ולפי שהבחינות הם שתיים בקשת הקנינים ובקשת המושכלות לכך אמר בעצלותים לשון רבוי ועל דרך קבוץ הזוגות מאתים שנתים, רחם רחמתיים^(א) ואמר כי בסבת העצלות ימך וידל ויעני. המקרה שם האומן הבונה והמקרה הקורות לבית שלא ימוט, או שם לבעל הבית בעל התקרה שהוא המקרה אותה בדמיו ויפסיד בהפסדה, או המקרה שם לתקרת הבית ממש שתפול בעצלות מניעת תקונה, ובשפלות ידיים להשפיל הידים למטה תלויות ונעות הנה והנה לבלתי תרימם לגדור גדר על החלק שהתחיל לנפול ידלוף ויזול הבית מזרם המטר שיפול בו. וכן יתכן פירושו בעצלותים, ממניעת ההשתדלות הענין בתורה והחכמה ובשפלות ידיים לברוח מהחלק המעשי התורני ימך המקרה וידלוף הבית רמז לגוף האדם וקניניו שיפסדו. ימך, ידל מן וכי ימוך^(ב), ידלוף לשון נזילת גשמים משברי עליוני הבית, מן דלף טורד^(ג).

לשחוק עושים לחם ויין ישמח חיים
והכסף יענה את הכל.

לשחוק, יודיע המנהג הפשוט בעולם כי תמורת ההשתדלות שצריך לאדם בשני חלקיו לקיומם אם במושכלות ובהכרחי לגופו כאמור למעלה לא ישתדלו הפחותים כי אם באכילה ובשתיה ואמר לשחוק במיני ההתולים עקר קבוצם עושים לחם וסעודה רבה קרואים יחדיו לאכול וגם היין הטוב צריך בו כי הוא ישמח חיים, אמנם הכסף לאשר יש בידו יענה ויזמין וישיג את הכל ויהיה מלת יענה לשון הזמנת והגעת הדבר הנרצה מן אענה את השמים והם יענו את הארץ^(ד) נגזר מלשון^(ה) ועונתה לא יגרע שהוא לשון זמן ונמשך מלשון מענה לשון^(ו) שיזמין הדבר הנרצה.

גם במדעך מלך אל תקלל ובחדרי משכבך אל
תקלל עשיר כי עוף השמים יוליך את (הכל)
[הקול] ובעל כנפים יגיד דבר.

גם במדעך, ידוע כי הטלת המסים והארנוניות מהמלכים וממציאי היוקר ומקסיני איתת התבואות מהעשירים סבת איבת ושנאת ההמוני להם ועמי הארץ יצעקו יום יום על זה ממסי המלכים ומיוקר המיקרים את התבואות או בדומה לזה לכן הזהיר כל אחד ואחד גם במדעך ובמחשבתך על מלך אחד שיוזק לך בעולות אל תקלל אותו בלבך בלא דבור. וכן העשיר, יען אפשר שיודע הדבר באופן

(א) שופטים ה' ז'	(ב) ויקרא כ"ה ז'.
(ג) משלי י"ט י"ג	(ד) הושע ב' כ"ג.
(ה) שמות כ"א י'	(ו) משלי ט"ז א'.

מהאופנים הרחוקים אם מעוף או בעל כנפים ויזיקוך ויפסידוך, וחכמים רמזו את אלה אם לרוחות של קדש או טמאה ובתלמוד מעשים רבים^א.

יא.

שלח לחמך על פני המים כי ברוב הימים תמצאנו.
שלח לחמך. הפסוק הזה יורה לאדם שיתנהג במדת הנדיבות והחסד לראויים או בלתי ראויים ולהתמיד במעשה הצדקה וזה אמרו כי ברוב הימים אשר תתמיד הצדקה תימצאנו לתועלתך. ואולם הפשט הנגלה מן הפסוק וצחות דבורו נודע לדייגים שולחים לחמם על פני המים ובסוף הימים יגדילו הדגים או דג יפה וימצאוהו.

תן חלק לשבעה וגם לשמונה כי לא תדע
מה יהיה רעה על הארץ.

תן חלק לשבעה, הנה המאמר הזה יסבול דעות רבות להיות מספר השביעי חשוב ומיוסד ושלם. אמר תן חלק לשבעה אם תוכל להתבונן במרוצת ותנועת שבעה גלגלים בסבותם ובקשר חבוריהם וגם על השמיני ממנו אשר בו מהוראת הסבות הנופלות, כי לא תדע מעצמך מה יהיה רעה ר"ל מתי תהיה רעה או כמה תגדל הרעה. ד"א תן חלק לשבעה להנהיג עצמך במדה ובמשורה בשבעת ימי השבוע וגם לשמונה שבו תתחיל חלילה ההנהגה האישית להכין למציאותך המידי^ב הצריך לך לנפש המשכלת ולגוף כי לא תדע מה יהיה רעה על הארץ יען כי אתה לא ידעת מה יהיה רעה באיזה אופן תקרה הרעה בחיידך או יום המות מתי יהיה. ואחרי^ג רמזו הפסוק הזה לדרושים אחרים. אמר תן חלק לשבעה הם רמז לשבעה מיני החכמות והשמינית קדש, ויש רמזו על ז' ימי טומאה והשמיני לטהרה התחלת הטהרה ושמיני למילה, או תן חלק לשבעה לחדש תשרי השביעי והמוקדש ומרחשון שמיני להתחכם בזריעות, כאותה ששנינו רביעה ראשונה ורביעה שנית שיש מי שיצליח באחת ולא באחרת ואין בכל אלה מגמת פשט הפסוק והנמשך ממנו.

אם ימלאו העבים גשם על הארץ יריקו ואם יפול
עץ בדרום ואם בצפון מקום שיפול העץ שם יהוא.

אם ימלאו, אמר בקשר הפסוק הקודם גם כשתתן חלק לשבעה וגם לשמונה אל תחשוב לדעת להנצל מן המעותה להיות כי אתה לא תדע מה יהיה רעה על הארץ וכיון שכתוב בספר השמים העתיד להיות צריך שיזול למטה, והראיה דמיונית על זה כי כאשר ימלאו העבים גשם מצד תנועת המקיף צריך עכ"פ שעל הארץ יריקו ויגיעו וכן כאשר יפול עץ בדרום ובצפון במקום המוכן ליפול שם יהוא, שם יהיה או יהיו, ר"ל שצריך שיהיה מגיע מה שמעותה להיות. יהוא, בתוספת אליף כמו ולא

(א) ע"ז י': (ב) המידי. (ג) ראה מ"ר קהלת במקומו ועירובין מ':

אבואא). ההלכוא אתיב). והרבויו שבו הוא הוראת לעצים שיפלו בדרום ובצפון ורמז לרבויו העתידות.

שומר רוח לא יזרע ורואה בעבים לא יקצור.
שומר רוח, ועם היות בטבע העבים להריק גשם והרוח להפיל עצים מי שיירא וירצה לשמור ולהמתין עד יעבור רוח או עד יעברו העבים לא יזרע ולא יקצור כרצונו לפי שאפשר שיקום רוח אחר ויגיעו עוד עבים אחרים, ואין ראוי להסמך להמתין זמנים אחרים והתורה אומרת) לא תעזובנו. שומר רוח לשון המתנה, שמר את הדברו).

כאשר אינך יודע מה דרך הרוח כעצמים בבטן
המלאה ככה לא תדע את מעשה האלהים אשר
יעשה את הכל.

כאשר אינך, יבאר כי אין לך להשען בעתות הזמן לפי דעתך ולמנוע עסקיך בספק הזמן בהשתדלות הצריך לך כי שומר רוח לא יזרע. והביא ראיה זאת בפסוק זה ואמר כאשר אינך יודע דרך הרוח תכלית הלוכו וסבותיו אנה ילך ומה יעשה אשר הוא בעצמים והעצמות אשר בבטן המלאה מההריון מה הוא ומה תכליתו או כעצמים דברים נסתרים מן עוצם עיניוה), ככה לא תדע מעשה האלהים אשר יעשה את הכל בשפלים בהשפעתו וברצונו הקדום על פי משרתיו. כעצמים, מן עצמות אדם) כגון נפשות נפשים. או כעצמים מן עוצם עיניו, כאמור.

בבקר זרע [את] זרעך ולערב אל תנח ידך כי אינך
יודע אי זה יכשר הזה או זה ואם שניהם
כאחד טובים.

בבקר זרע [את] זרעך, ובהיות כי אינך יודע דרך הרוח והעבים אל תתעצל במניעת הזריעה ותנועת היד בשדות ובכרמים בבקר ובערב בכל עת אשר תצטרך כי אינך יודע איזה יכשר וכו'. ובה רמז להתמיד העיון במושכלות בזמן הבחירות והזקנה. ולדעת רז"ל) צווי ואזהרה בעסק פריה ורביה בזמן הבחירות והזקנה כי לפעמים הבנים בימי הזקנה טובים מתולדות הבחירות, כי הזקנים כחות המתאוות חלושות בהם.

ומתוך האור וטוב לעינים לראות את השמש.
ומתוך האור, אמר כי האור שהוא אור השכל הוא מתוק ומעולה להשכיל המושכלות על דרך שהאור טוב ג"כ לעינים החושיות אשר בהם יגיע לראות צורת השמש והלוכו או אור שמש מעשה האדם וטעם מתיקות האור כטעם ראה ריח

(א) ישע"י כ"ח י"ב. (ב) יהושע י' כ"ד.

(ג) ויקרא י"ט כ"ד. (ד) בראשית ל"ז י"א.

(ה) ישע"י ל"ג ס"ו. (ו) מ"ב כ"ג י"ד. (ז) יבמות ס"ב:

בניא) וכל העם רואים את הקולות) וטובת העינים בזה ייוחד אל הרצון האנושי ששישג מה ששישג בחוש הכלי) מהעין ומהטובה לא הגיע אל העין.

כי אם שנים הרבה יחיה האדם בכלם ישמח ויזכור את ימי החשך כי הרבה יהיו כל שבא הבל.

כי אם שנים הרבה יחיה, יודיע שהתענוג במתיקת האור וגם מה שטוב לעינים שזכר כי גם אם שנים הרבה יחיה האדם ובכלם ישמח בהשגת הטוב המושג בם, אמנם לא ימלט מפחד המקרים המגיעים כי בודאי ג"כ יזכור אותם, שהם ימי חשך ואפלה כי הרבה יהיו הקורות לאדם במשך חייו וכל שבא לאדם איזה דבר שיהיה הכל יהיה הבל בסוף.

שמח בחור בילדות ויטיב לבך בימי בחורתיך והלך בדרכי לבך ובמראה עיניך ודע כי על כל אלה יביאך [ה] אלהים במשפט.

שמח בחור, רבים חשבו הפסוק הזה כלו גזום והפחדה לרודפי תאוות הזמן כיון שמשלים הפסוק ודע כי על כל אלה יביאך האלהים במשפט, ונכון הוא. אמנם אחרי שכבר גזר אומר: לא אחת ולא שתיים בספר הזה בבירור שראוי לראות טוב בעמלו ומתת אלהים היא מי שיוכח לזה וגם מחוייב בטבע לתת לגוף ולנפש כל אחד חלקו יתכן לפרש שהפסוק הזה יזכיר האדם לחלק השתדלותו לחצאין כאשר כבר בארנו חציו לגוף וחציו לנפש להיות הדבר הזה טבעי ומחוייב כאמור, ואמנם מי שיכלה ימיו בצד החמרי ויניח העסק השכלי לגמרי עליו נאמר כי על כל אלה יביאך האלהים במשפט. ונאמר ככה שמח בחור בילדותך מה שיתחייב אל הילדות ויטיב לבך בימי בחורותיך ר"ל שהלב המשתוקק והמתאוה כשישיג המבוקש הוא ייטיב לגוף וימתיק לו במושג וישיבעהו. אולם עם כל אלה יזכיר אל האדם ואמר לו עוד והלך בדרכי לבך ובמראה עיניך, שירצה לומר שתלך ג"כ בדרכי הלב המשכיל ודורש המושכלות וכן ובמראה עיניך שירצה כמה שאפשר בחקך שהוא רומז אל עין השכל ועין התבונה כי כיון שאמר שמח בילדותך ויטיב לבך בימי בחורותיך מה טעם לכפול תכף ולומר עוד והלך בדרכי לבך ובמראה עיניך, אלא ששני לבבות יש לאדם הלב הראשון מן שמח בילדותיך ויטיב לבך כנגד הגוף והחלק השני הוא והלך בדרכי לבך ובמראה עיניך ישוב אל לב השכל והתבונה והחכמה. ואם לא תשמור הסדר הזה לחלקו כראוי דע כי על כל אלה יביאך אלהים במשפט אם תדבק בתאוות ותניח השלמות.

והסר כעס מלבך והעבר רעה מברך כי הילדות והשחרות הבל.

והסר כעס, הכעס הזה איננו מהמין הנז' למעלה טוב כעס משחוק ולהיות הכעס מהמדות המזיקות ומפסידות לאדם הוהיר בו ואמר והסר כעס מלבך שלא

תכעס לשום דבר ובזה ימשך והעבר רעה מבשרך כי הכעס מבלבל השכל ומפסיד הגוף להחלותו בחלאים שחוריים ונתן סבה להתעוררות הכעס הנולד מקוצר בחינת היושר מן הילדות והשחרות והבחורים קלים להתפתות והוא הבל, או נאמר באופן אחר, אמר למתעסק בהשתדלות המושכלות כאשר יקרהו קוצר ההשגה לעומק המושכל שלא יצטער בו ושישמח במרשג ואמר לו והסר כעס מלבך שהוא השכל ופן ירבה ההתמדה בתוספת התאוות שהם סבת הריסת הגוף שצריך לתת לו ג"כ חלקו אמר והעבר רעה מבשרך כי הילדות ימי הילדות והשחרות שהוא ימי הבחורות הבל, שחרות, מן כמו השחר עלה) כי ימי הבחורות כשחר ליתר שעות היום, או שחרות לשחרות השערות ובלשון ר"ל ונח לתשחורתב).

יב.

וּזְכוּר אֶת בּוֹרְאֶיךָ בְּיָמֶיךָ בַּחֲרוּתֶיךָ עַד אֲשֶׁר לֹא יִבְאוּ יְמֵי הָרָעָה וְהַגִּיעוּ שָׁנִים אֲשֶׁר תֹּאמַר אֵין לִי בָהֶם חֶפֶץ.

וזכור את בוראך, הזכירה האמתית לבורא לזכרו תתחייב בשלשה דרושים במחשבה בדבור ובמעשה. והחכם שזוכה לזכרו באלה בתחלת ימי בחרותו טוב לו כי יתחנך וירגיל בו וגם כי יזקין לא יסור מהם בטרם יבאו ימי הרעה מגטיית הכוחות והגענת חלשת האברים ורפיון המזג והלחות כאשר יתבאר כי בימי השיבה והחלאים לא תוכל להתעסק בצריך לזכור הבורא כי תאמר אז בשנים שהכחות יאספו אין לי בהם חפץ. ועתה יבאר המקרים הראשיים המונעים העסק בשלמיות בפרטות. והאמת כי המפרשים המקרים נחלקו בפירוש הכנייים האלה ומקריהם ושמות החלאים הקורים בטבע לאנשים, ואני כאשר בלבבי אלך והמה יפרשו כרצונם. עד אשר לא תחשך השמש והאור והירח והכוכבים ושבו העבים אחר הגשם.

עד אשר לא תחשך, אמר שתזכור הבורא בטרם יחשכו שלשת בחינות אלה שהם שלשה זמנים לאדם גידול עמידה ירידה. כנגד ימי הגדול אמר השמש שעולה האדם כעלות השמש בצאתו וכנגד ימי העמידה, אמר והאור שהוא האור השולט בחצי היום. כנגד ימי הירידה המשיל לנטיית האדם בהחלש האור הגדול לאור הירח המתמעט עד למדרגת מעטית ככוכבים, ואז יתחילו ושוב העבים אחר הגשם שישובו מובאי הליחות להתחלש ולהמעט מכחם) כשוב העבים ללא דבר אחרי הזילם והתיכם הגשם שהמטירו למטה והעבים נפסדים מאליהם.

בְּיוֹם שִׁיזוּעוֹ שׁוֹמְרֵי הַבַּיִת וְהַתְּעוֹתוֹ אֲנִשֵּׁי הַחֵיל וּבִטְלוֹ הַטּוֹחָנוֹת כִּי מַעֲטוֹ וַחֲשָׁכּוֹ הָרְוָאוֹת בְּאֲרוּבוֹת. בְּיוֹם שִׁיזוּעוֹ, יזכיר קצת מקרי הגוף הרעים המונעים העסק האלהי ביום

שיוועו ברתת הידים שהם שומרי הבית הוא הגוף, והתעוותו הרגלים שהם אנשי החיל התקיפים ועתה ילכו בעוות הנה והנה כמקפץ נכה רגלים ובטלו השנים הטוחנות האוכל כי מיטעו מהיות מספרם ונפלו ואינם ולא יוכל האדם לעוס המאכל, וחשכו הרואות בארובות שהם העינים יושבות על מלאת במקומם שעתה יחשכו בפנימי סביבות העין שהם הארובות. שיוועו, מן ולא קם ולא זעא, והתעוותו מן נתיבותי עוהב.

וּסוּגְרוּ דְלִתִּים בְּשׁוֹק בִּשְׁפֹל קוֹל הַטַּחְנָה וַיְקוּם
לְקוֹל הַצִּפּוֹר וַיִּשְׁחוּ כָל בְּנוֹת הַשִּׁיר.

וסוגרו דלתיים בשוק, רבים אמרו, שהם השפתים ויתכן לפרש וסוגרו דלתיים בשוק בשפל קול הטחנה שיוסגרו דלתיים הנקבים התחתונים גדולים וקטנים שיקרוהו מקרים רעים עוצרים במניעת כח דחיית המותרות שלא יוכל ללכת לנקביו שהם בשפל קול הרוחות היוצאות למטה מטחינת המאכל, ויקום לקול הצפור, ובסבת עוצר המותרות בפנים ועליית האידים יאבד השינה ויקום לקול צפור קטן שיעוררהו וישחו כל בנות השיר, שיאבד תנועת הקולות השיריות או שיוסגרו אוניו משמוע או שלא יתענג עוד בקול שירים כמאמר ברזילי הזקן, לא אשמע עוד בקול שרים ושרות. וישחו לשון כי שחה לעפר נפשנו.

גַּם מִגְבוּהַ יִירָאוּ וְחַתְּחָתִים בְּדֶרֶךְ וַיִּנְאֹץ הַשֶּׁקֶד
וַיִּסְתַּבֵּל הַחֲגָב וְתִפְרֹה הָאֲבִיוֹנָה כִּי הוֹלֵךְ הָאָדָם אֶל
בֵּית עוֹלָמוֹ וְסִבְבוּ בְּשׁוֹק הַסּוֹפְדִים.

גם מגבוה ייראו, דעות רבות בפירושו, והיותר קרוב בהגיע האדם בחלשת האברים האלה ייראו ויפחדו אבריו לעלות במקום גבוה וחתחתים ואימה ורעד בלכתו בדרך ואז ינאץ השקד ר"ל יציץ ציץ השערות הלבנות בגופו כאשר ינץ אילן השקדים הצצת פרחיו הלבנות, ויסתבל החגב האדם ישא יסבול ויסתבל מאליו לשאת החטוטרת המתחדשת אחריו שהיא כצורת חגב המהופך בשדרתו ועל כרחו של אדם ישאנו ויסבלהו. ותפר האביונה, יופר כח התאבון לתשמיש אשה. וכל אלה יקרו לאדם יען היותו הולך לבית עולמו התחתון להשיב היסודות שבו למקומם או הנפש המשכלת לעולם העליון, אז וסבבו בשוק הסופדים לספוד. חתחתים, מן חתת אלהים, מן המרובעים, וינאץ, מן ובוסר גומל יהיה נצהח, עלתה נצהט, והנאלף נוספת, וראמה וישבהי, והאנחויא, השקד, לובן פרחי אילן השקדים.

(א) אסתר ה' ט'.

(ב) איכה ג' ט'.

(ג) שבת קנ"ב.

(ד) צ"ל אם אשמע; ש"ב י"ט ל"ו.

(ה) תהלים מ"ד כ"ו.

(ו) שבת קנ"ב, ועיין ג"כ מ"ר במקומו.

(ז) בראשית ל"ה ה'.

(ח) ישע"י י"ח ה'.

(ט) בראשית מ' ט"ז.

(י) זכרי' י"ד י'.

(יא) ישע"י י"ט ו'.

ויסתבל עתיד מבנין התפעל, מן נושא סבלא). חגב, חטוּטרת חגבים. אביונה, תענוג הכח התאב לתשמיש מן לא תאבה לוב).

עד אשר לא ירתק חבל הכסף ותרופץ גולת הזהב ותשבר כד על המבוע ונרוץ הגלגל אל הבור.

עד אשר לא ירתק, בטרם אשר לא ירתק וינתק סדר חבל הכסף מחוליות עצמות השדרה הלבנות ככסף שהם מרותקים ומחוברים יחד ותרופץ ותשבר גולת הזהב שהוא מוח מבוע האמצעי שבתוך החוליות נוטה גוֹנוֹ לצהוב וזהב הבא מן המוח שהוא כגג) ומעין נוזל תוך החוליות' שלמעלה עד למטה ותשבר כד האסטומכא שהוא כדמות כד וצלחית נצב על המבוע בין הלב והכבד ששם מבוע ההתכה להמשיך מזון לכל הגוף, או ותרופץ כד על המבוע כלי המרה שהוא כמו כד ממש הנצב ושוכב על הכבד שהוא מבוע ומקור הדם וחיי הגוף ונרוץ הגלגל מכל האברים ההמה שהם בקרב מגולגלים יחדו ויפלו אל בור כרס התחתון לקבל ההפסד, כי זה משפט הנפטרים בכל אבריהם שינתקו וישברו. ירתק מן עשה הרתוקו) והסמן רתוקותה) שלשלאות ור"ל שבירת ונתיקת הרתוקות מחוליות השדרה שהם כרתוקות' ושלשלאות. ותרופץ, מן ותרפץ את גלגלתו) לשון שבירה, גולת הזהב, מן גל וגלות מים), כד, מן ותלא כדהח). ונרוץ מן ותרפץ הנז', הגלגל, גלגול האברים הפנימיים למטה בבור הבטן.

וישוב העפר על הארץ כשהיה והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה.

וישוב העפר, וכמשפט הזה יעשו ג"כ שלשה היסודות האחרים, רק כי יסוד האש והאוויר יעלו אל מקומם ויסוד המים יתבלע למטה והעפר ישוב ויתראה על הארץ, כי רוב הרכבת האיש מן האדמה כאמור, אמנם הרוח השכלי תשוב אל האלהים אשר נתנה וזאת ראייה להשארות הנפש נגד מנתת) האומרים שאין אצלנו הזכרה כלל להשארות הנפשו).

הבל הבלים אמר הקוהלת הכל הבל.

הבל הבלים, כבר בארתי שכל דברי שלמה מלאו חכמה ודעת ויען דבר בדבריו אלה דברים סותרים זה את זה בערך הבדל הבחינות האנושיות אשר הם מוגבלים ובסוף נעדרים בלי קיום באישים מזה הצד הבל הבלים המה. אמר הקוהלת ר"ל אמר שלמה המלך במחשבתו הקוהלת והכוללת והאוספת חכמות רבות, והוא

(א) מ"א ה' ט"ו. (ב) דברים י"ג ט, ורש"י שם.

(ג) אולי צ"ל: כגל. (ד) יחזקאל ד' כ"ב.

(ה) מ"א ר' כ"א. במקום: והסמן אולי צ"ל: והקבוצ. (ו) שופטים ט' נ"ג.

(ז) יהושע ט"ו י"ט. (ח) בראשית כ"ד ט"ז.

(ט) נראה שצ"ל: דעת. י' עיין כוזרי מאמר א' ס' קט"ו.

שם תואר לנקבה היא המחשבה הקוהלת, ולזה תפול הה"א הידיעה כאשר בארתי, והכל הבל.

ויותר שיהיה קהלת חכם עוד למד דעת את העם ואזן וחקר תקן משלים הרבה.

ויותר שהיה, ויותר מדברים אלה אשר נקראו הבל הבלים כבר היה בעל המחשבה הקוהלת ואיש חכם אמיתי בחכמות אמיתיות כאמור ויחכם מכל האדם. ועוד מלבד אלה למד דעת את העם שבאו מקצות הארץ לשמוע חכמתו ולא מנע מהם, ואזן וחקר, הפליג לשמוע ולחקור ולהשמיע לאזני השומעים חכמתו וכן השמיעם והבינם החקירה מופתית את אשר יפרש, ותקן משלים רבים וידבר שלשת אלפים משל ויהי שירו חמשה ואלף ב, ומכאן יראה שספר קהלתג בבחרותו, לפי דעת קצת, ולדעתי הוא ההפך כאשר בארתי בפסוק אני קהלת הייתי מלך, ואזן וחקר, פועל יוצא עבר מן הדגוש, ויותר שהיה, יתכן ויותר שהוא מן יתרון.

בקש קהלת למצא דברי חפץ
וכתוב יושר דברי אמת.

בקש קהלת, אמר כי מלבד החכמות הטבעיות אשר אפשרותם בכח השכל האנושי בקש קהלת למצא דברי חפץ והם מה שנעלם משכל הטבע השגת האדם להבינו ותמיד כל היום חפץ האדם לדעת אותם וגם בקש לדעת תעלומות חכמה ממה שכתוב בספר יושר התורה שהם דברי אמת, או כתוב יושר יהיה ספר יושר אם לאברהם אבינו או זולתו, ודברי אמת, טעמי תורה וסתריה שהם אמת, וכבד מצאנו שאמר בכמו אלה אמרתי אחכמה בסוד פרה אדומה והיא רחוקה ממני לפי דרש רז"ל.

דברי חכמים כדרבונות וכמשמרות נטועים
בעלי אסופות נתנו מרועה אחד.

דברי חכמים, הודיע כי דברי חכמים האמיתיים כי דבריהם בחכמת ה' הנמצאות או בחכמת התורה הם בתחלת סדורם כדרבונות להישיר האדם בהבנתם במה שידברו באופן הראוי לשומעים ואחר כך הם כמשמרות נטועים בלבות השומעים כיון שהגיעו באזני השומעים בהדרכה כדרבן המוליך ביושר השוורים אחר הדרכת למוזן יהיו נטועים ותקועים כמשמרות, וגם דברי החכמים שאמרו אחר היותם סדורים ביושר ונטועים בזכרון כמשמרות יהיו בעלי אסופות לפי שיכילו מאסיפת החכמה וקבוץ דברים נוספים כאמרו, תן לחכם ויחכם עוד, וכלם נתנו מרועה אחד, הוא רועה ישראל אל עולם, ורז"ל בחגיגהה דרשוהו

(א) מ"א ה' י"א. (ב) שם שם י"ב.

(ג) נראה שיש להוסיף: חברו. (ד) משלי ט' ט'.

(ה) דף ג'.

באופן אחר. דרכונות כמו מלמד הבקר מקל ובראשו מחט להיישיר השוורים
בחרשהא, משמרות בש"ן כמו בסמ"ך. אסופות, יש אומרי' שהמסמר יש לו
עטרה למעלה שאוסף ומקבץ כל מה שתחתיו.

ויותר מהמה בני הזהר עשות ספרים הרבה
אין קץ ולהג הרבה יגיעת בשר.

ויותר מהמה, יתכן לומר שאם תרצה לדבר יותר מהמה שדברו החכמים
זההר בני מעשות ספרים הרבה, וחסר מ"ם במלת עשות ר"ל שתהיה נזהר
מעשותם, ופן תחסא בלהג הדבור לדבר דברים אין בהם תועלת, וגם ביגיעת
בשר לטרוח טורח בתוספת הדבור ובפרט כשיהיה בדבר בלתי הגון. או שיוזו
האדם לעשות ספרים הרבה כי אין קץ לדבור ולהג הרבה שימשך מדברי החכמה
וגם יגיעת בשר יש בה רק שיהיה [נזהר] בהם במה שיכתוב וידבר על העצים
וכו"א. להג לשון דבור והגיה כי להג והגה שני שרשים בדבור אחד.

סוף דבר הכל נשמע את האלהים ירא
ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם.

סוף דבר, רוצה לזכות השומעים חכמתו ודבריו ואמר סוף דבר החכמה
הזאת מהבחינות המבארות בזה הספר הכל נשמע מחלקי הבחינות המובאות בו,
אמנם תכלית כל מה שנשמע הוא יראת ה' להמנע מהעבירות בלא תעשה, ואת
מצותיו שמור מכל חלקי התורה כי זה כל האדם מצות עשה ולא תעשה ועקר
יצירתו וסוף גמולו כמו שיבאר ואמר

כי את כל מעשה האלהים יביא במשפט
על כל נעלם אם טוב ואם רע.

כי את כל מעשה, הפסוק הזה הודיע בו הגמול והעונש הנמשך מאתו ית'
על כל הנבראים ואפי' בצדיק ורע לו ובהפך, וגם ירמוז בו תחיית המתים לדעת
רבים, וזה אמרו כי את כל מעשה כולל כל המעשים אם במה שיעשה האדם או
שיעשה האלהים שהוא יכול ודיין יביא אותו המעשה במשפט על כל נעלם שכבר
נעשה ונעלם מעיני העושים, או על כל נעלם שעבר בימים קדמונים ואין עתה
שיוכרם לתת להם גמולם אם טוב להטיב לטובים או בהפך אם בעולם הזה או
בעולם הבא או בתחיית המתים. ה' יהפוך לכל עמים שפה ברורה לקרא כלם
בשם ה'.

זה מה שהגבלתי אני אברהם פריצול למרש בספר קהלת פה פירארא
ואתחזהו שלוחים לשר חשוב זרע קדש מצבתו בשנת פר"ו ורב"ג, תם, תל"ח.

שִׁירִי
דָּוִד עֹנֵק יְיָ ה

יוצאים לאור
בצרוף מבוא והערות
על ידי
ד"ר יוסף פֶּטָאִי

דוד עונקינירה ושירתו

„הכל תלוי במזל, אפילו ספר תורה שבהיכל“ — ואפילו ספר שירה שבגניזה. בבודליינה אשר באוקספורד נמצא כתב יד (מספר 1986)¹) המכיל ערב-רב של שירים ממשוררי סאלוניקי ממאה ה־ט״ז. מרגליות ואבני חן מעורבות בשברי חרס ואבני חוצות. מאסף השירים היה מעריצו ומכבדו של ר' סעדיה לונגו, שנחשב בעיניו כראש משוררי הדור, וכל פעם שמזכירו הוא מעטירו בזר שבחים, גוזמאות ומחמאות, בסגנונו של הזמן ההוא. אמנם אחרי קריאת כל השירים, קל לבוא לידי מסקנה ברורה, שהחשוב שבכולם הוא הצעיר שבחבורה. דוד עונקינירה, אשר גם שמו לא נזכר עד עתה בתולדות שירת ישראל. מזלו גרם, שמחבר רשימת כתבי היד העבריים בבודליינה, החכם נ״ב בואיר, דלג במקרה על כל שיריו ויחסם לסעדיה לונגו, בעוד שכמה שירים ובפרט מאלה שבדף ככ״א עד דף קל״ג הם כלם פרי רוחו של דוד עונקינירה. גם השיר שנכתב לר' ישראל נג'ארה „על אשר אנשי בליעל דברו עליו כזבים להפיר ברית אהבים, אשר מימים רבים“, הוא מעונקינירה ולא מלונגו כמו שחשב נ״ב בואיר. יש בשיר הזה איזה רוח ונועם המסמן את שירתו של דוד:

הַן מְלֹאכֵי רַחֲמִים שְׂרָפֵי חֲסִדִּים אֲשֶׁר / הָיוּ סִבִּיבִי בְּשִׁכְבְּנוּ וְקִיּוּמֵנוּ
שָׁבוּ וְעָסוּ מְעִיל קִנְאָה וְאַף וְחִרּוֹן / הִתְאַסְּפוּ נוֹעְדוּ יַחַד בְּלוֹחֲמֵינוּ.

וישראל נג'ארה, שכנראה הוקיר מאד את דוד, השיב לו גם הוא בהתפעלות ולבביות:

הִנֵּה אֲנִי הִדַּל בְּעוֹדִי אֲחֻזָּה / סִנְסַן יְדִידוֹתָךְ וְלֹא אֲרַפֶּךָ...

נג'ארה משתדל לשכך את חמת ידידו וכותב אליו שירים אחדים שנדפסו בספרו „זמירות ישראל“ דף קמ״ב ע״א והלאה („ואלה הדברים עם השירים, שלחתי אל מבחר נוגנים ושרים, המאיר לארץ ולדורים, החכם הר' דוד נעים זמירות וכו״). הסגנון והתוכן, המבוא והסיום מעידים על השירים הללו שנכתבו בימי נעוריו של נג'ארה כאל איש העומד במדרגה למעלה ממנו, דברי משורר עני למשורר עשיר:

1) על כתב היד הזה הרציתי באוניברסיטה העברית בירושלים ביום י״ג באפריל 1933 וב„אהל שם“ בתל־אביב. קטעים מן ההרצאה נדפסו ב„הארץ“ גליון ב' באייר תרצ״ג בשם „שירי חול של משוררי סאלוניקי“ וב„מאזנים“ גליון מ״ה (קצ״ה), ח' באייר תרצ״ג בשם „משוררים בלתי ידועים“.

„ענותך תרבני וכו', אני הדל באלפי, בימי חרפי, וגם עד זקנה ושיבה ימלא פי תהלה לדוד, כה אמר אחיך ישראל". והוא מחבב ומפנק אותו בשם „דוד נעים זמר, יפה עינים" אשר „יכבד מנתו עם מליצי הזמן, אם יהיה אתם בכף מאזנים, כלם בשיר רחשים כמו מר מדלי, אך הוא כמי מעיין ומקוה מים..."

מי היה דוד עונקניירה זה? מקורות חייו יודעים אנחנו רק מה שנזכר בכתב יד בכותרות על השירים שלוקחו ממנו ותפארתם נתנה לאחר, ואולי כתגמול חטאת נעוריו שנסה להתפאר הוא בנוצות זרים.¹⁾

משפחת עונקניירה מגולי ספרד ידועה לנו. בזמן ההוא היו שלשה מחברי ספרים בשם יצחק עונקניירה. האחד שחבר פירוש „צפנת פענח" לספר ראומה, דיני שו"ב של הר' נחשון גאון, ונדפס בקושטא שכ"ו, השני הוא „החכם המליץ השלם" מחבר הספר „איומה כנדגלות", שנדפס בקושטא של"ז, והשלישי שהיה „מתורגמן בבית מקדש השר הדוכס דון יוסף הנשיא" ותרגם את ספר הוכוח הפי-לוסופי של השר עם החכם הנוצרי, שיצא לאור בשם „בן פורת יוסף" גם כן בקושטא בשנת של"ז. בהקדמה לספר „איומה כנדגלות" משתרעת לפנינו תמונה יפה מחיי היהודים בזמן ההוא. יצחק המחבר „בא לעיר עדינה, מלאתי משפט ותבונה, רבתי עיר קוסטנטנינה" ונפגש בחוץ עם קרובו יצחק המתורגמן, בן ביתו של הדוכס היהודי, שהחריד ממשלות וחלם חלום שיבת ציון המתחדשת על ימה של טבריה. ארמונו של הנשיא בלבדיירי (Belvedere) פתוח לחכמים וסופרים המתחרים בשירים ומליצות והנדיב הידוע מספיק להם כל צרכיהם (גם רופא החצר של השולטן האדיר הוא משורר עברי, ר' משה המון, שעל מותו מקונן סעדיה: „קול המון כקול שדי"). יצחק השלישי שמח לקראת קרובו ומעניק לו מטובו ועשרו, והם מאצילים זה אל זה מרוחם המלאה אהבת השירה. והנה שני יצחק עונקניירה משכימים וקמים בבוקר, „לטייל בפרדסים לקול הצפרים תחת הציצים" ובלויתם נער עברי הולך ושר לו את שירת ר' אברהם אבן עזרא במלחמת אלפא ביתא. „ויבט אלי קרובי הר' יצחק ויאמר אלי: אם תוכל לעשות כשירה הזאת, הנה טבעתי בידך הפטדה. ואען ואומר: כדברך כן אעשה" והוא הולך וחורז ונוצח. אך לא רק בעיר הבירה בקושטא יש מרכז עברי לחכמה ולשירה, ארמון נדיב כבית ועד, ובית דפוס בצדו, כי אם גם בסאלוניקי, שבה חיתה המשפחה האצילה ספוגת התרבות, דון יחיא, שקלטתה בסביבתה את כל משוררי העיר, ובאו שמה משוררים צעירים מקרוב ומרחוק, גם מקושטא ומכל מדינות המלך, שתחת ממשלתו עמדה אז גם מצרים וגם ארץ-ישראל.

אולי היה דוד עונקניירה בנו של יצחק האחד מן השלשה הנזכרים? או אולי בנו של עונקניירה הרביעי שנזכר גם הוא בכתב יד זה, דף ק"ג, „מכתב

1) על חיי עונקניירה ועל שירתו עיין בספרי „משוררים עבריים" (הונגרית), בודפשט, 1910, כרך ראשון, ע' 323 והל' ובמהדורה שניה, בודפשט, 1920, כרך שלישי, ע' 114 והל'. בהערות של המהדורה הראשונה 1), ע' 378 והל') נתפרסמו בראשונה אחדים משיירי גם בעברית.

שלומים לשמואל עונקינירה ולכל בני הישיבה". ואולי היה דוקא בנו של יצחק המתורגמן והתחנך בארמון הנשיא כבן עשירים מפונק, כאשר נראה בכמה משירי המשוררים הכתובים אליו, כאל איש אשר תורה וגדולה מאוחדות אצלו. "תורה והעושר והכבוד לך הנה נתונים ממעון שמיד" – כותב סעדיה לונגו אל הבחור הנחמד, שהכירו בתחלה באופן קצת משונה: דוד הצעיר בא לסאלוניקי ורוצה להתראות את המשורר המפורסם, פאר העיר והדרה, ושולח לו כעין פתיחה להכרה אחד משירי בן דורו, שאלתיאל גאליפפא, המתחיל "שא נא לשון עטי זמיר אוגרת, שא נא תני אל הגביר אגרת". דוד שנה את סדר החרוזים ודלג מקצת הבתים, שלא יורגש מראשיהם שם המחבר. בודאי לא היה השיר ידוע כל כך ורק אחד מן הבקאים ביותר העיר על "הפלאגיום". והנה סעדיה מתנפל על מציאה זו וחורו עליה חרוזים במשחק מלים ורמזים מתנ"ך ותלמוד, על "מים גנובים ימתקו" במשלי ט' י"ז, "גנובת בית פרעה", במ"א י"א כ', והאמורא "גניבא" בגטין ז' ע"א:

יִבְהִילוּ הַמַּחֲשֹׁבֹת בַּחוּזָתָם / שִׁיר צַח וְסִימָנֵי צְקוּרִים גַּם שְׁמוּטִין

שִׁיר צַח מְמַלֵּל בְּרִבְרֵב עִם הַמְּלִיצָה / שִׁירִים פְּמִים יִמְתְּקוּ צָפִין וְשָׁטִין

עָמְדוּ לְהַתְחַסֵּס לְבֵית דָּוִד וּלְבֹאֵר / תוֹךְ לַהֲקַת נוֹגְנִים וְעָמַד צָר וְהַשְׁטִין

כִּי הַמְּלִיצָה בֵּית לְפָרְעָה בְּמַלְכִים / גַּם־כֵּן יִפִּי הַשִּׁיר אֲמוֹרָא הוּא בְּגִטִּין.

גניבת שירים כנראה לא היתה דוקא מן העבירות שנחרץ עליהן, "יהרג ואל יעבור" וגם להלן נמצאים עוד במאסף בין שיריו שנים עם הערות בצדם: "גנוב הוא אתו מדון וידאל בן בנבנישתי", הוא השיר הסאטירי המתחיל: "ידידות יפת תואר חזקה ואדרת, חלקה כחמאה אך שעירה כאדרת", והשיר הקטן שתחלתו: "רקת יפת תואר כעין ברכת, ובנאמה לב חושקים עושקת", ועלינו להכיר תודה על המצוה הבאה בעבירה, שעל ידי זאת נשארו שני השירים היפים האלה, שלא נמצאו במקום אחר. אפשר שבמקרה לא היו אז אצלו שירים מפרי רוחו ואולי היה אז במצב רוח של "אין חזור, של סלוק שכונה, כאשר כתב אחרי כן לסעדיה:

אִם הִתְמַהֵמָה / לָךְ הוּד נִיבִי / גַּם בֵּת שִׁיר שָׁר / כָּה אֶלְמֶת

דַּע לֹא צֶלֶב־כֵּן / פָּלוּ שִׁירֵי / פְּכָלוֹת מִים / מִן־הַחֲמַת (שיר ב').

או אולי הרשה לעצמו בן עשירים זה דבר התול ומשחק, כאשר הוא כותב לסעדיה: "הלא ידוע לך המאמר, כי מיטב השיר כובו". אמנם שירי דוד עונקינירה שלהבא מספיקים להוכיח שהוא לא היה זקוק כלל וכלל לשאוב "מים גנובים" מבארות זרות, היה לו מעיין נובע שירה חיה מרגשי עצמו, כאשר העיד עליו גם ישראל נג'ארה.

סעדיה בעצמו חבב וקרב את עונקינירה מאד, אחרי התאונה הקטנה הזאת, כשהכיר בו את המשורר בעל הכשרון שיגדל ויהיה לתפארת החבורה. הוא אמן וטפח אותו בדיני השירה ודקדוקיה, ואזן ותקן את שיריו על פי שיטתו, עד שהתלמיד נעשה לחבר והתחרו יחד בכתיבת שירים על נושא אחד, או על פסוק

אחד. יחד הלכו לטייל בסביבות סאלוניקי, או לכפר פלוסטירייה ששם גר הנגיד המשורר תם 'י' יחיא ומשפחתו, וחברו שירים על יפי הטבע ועל כל מקרה ופגע, ולפעמים יצאו שניהם להלחם בדו-קרב של שירה ומליצה או במלחמת שלשתם יחד עם משורר אחר, כמו ר' אברהם ראובן, יהודה זרקו, יהודה 'י' עזרא וכו'. עונקינירה רכש לו שם טוב בינתיים גם בשירי התול וכשסעדיה רוצה להעניש איזה עשיר שלא עמד בדבורו, הוא קורא לעזרה „שני בני היצהר, גדלו על ברכי השיר והמליצה, המריקים מעליהם פניני המאמרים וזמרת הזמירים, נטעי נאמנים, חכמים וידועים לתהלה ולתפארת כהור' תם 'י' יחיא וכה' דוד עונקינירה יצ' ויבואו איש ממקומו וכלי מפץ שירו בידו'.

גם כשהתחרו יחד עם סעדיה לונגו ואברהם ראובן „בשתוף מלת אחד", בלי ספק יצא כמנצח דוד עונקינירה, שהשתמש בהודמנות זו לתת בטוי להשראת רוח קהלת שבנפשו אז (שיר א').

סעדיה הוכיח אותו על אשר „דוד חטא אינו אלא טועה, כי היגיעה בחכמה להבל דמה", ואברהם ראובן „טהר את הבית מטעותו" (בית ג' בשיר א') ובמקום „יפתח" שהוא לשון התראה תקן „ואפקח עין שכלי". אך אלה בחכמותיהם ודקדו-קיהם ודוד עונקינירה בא בכח השירה הנובעת מלבו.

שנת הולדתו של דוד עונקינירה היתה באמצע המאה הט"ז לסה"נ. ישראל נג'ארה שנוולד בשנת 1555 היה כנראה צעיר ממנו קצת. במשפחת עונקינירה היתה מסורת לחבב את השירה להלכה ולמעשה. כך נתחנך גם דוד על תורה ועל דרך-ארץ בסביבה רוויה תרבות וידע גם את שירי הגויים, הספרדים והתורכים, כנהוג אז אצל משוררי זמנו שקיימו וקבלו: „מכל מלמדי השכלתי". כשגדל הצעיר, נסע לפעמים תכופות מקושטא לסאלוניקי להכנס בשיחת ידידות עם חוג המשוררים שהיו שם באוירה של יצירה עברית. כל אוצר השירה לשעבר היה ביניהם ערך חי ופועל ומשפיע. למעלה ראש עמדו גבירול, אבן עזרא והלוי, שעליהם אמר סעדיה: „המה בנו שער השיר, המה קרוהו ויעמידו מנעוליו, והנה ה' נצב עליו". על האחרונים, אחרוני ועמנואל, היו ויכחים מי מהם גדול מחברו, וסעדיה, ראש המדברים, גוזר ואומר כלפי הרופא מרומא, שמושיב למעלה את עמנואל הרומי:

אַס־נַחֲשָׁבוּ שָׁרִים וְנוֹגְנִים קְדָמוֹנִי / תֹּר עַל־לִחְיִים וְעַל־צֹאֵר חֲרוֹזִי
אֲשִׁים כְּחוֹתֶם עַל־לִבִּי גַם־זִרְעִי / וּלְצִיץ בְּמִצְחִי אֶת־יְהוּדָה הַחֲרוֹזִי.

וגם המשוררים שבדורות המאוחרים לא חדלו מלהשפיע את מתקם. הרופא המשורר משה עאבאסי מתפאר לכתוב שיר „אשר לא קדמוני בו בנו פיאררה ובן לביא ובדרשי והגורני והבונפיד והאזובי". וכאשר עוזב דוד עונקינירה את סאלו-ניקי, שולח הוא לידידו הצעיר ברכת פרידה לבבית:

הֵלֹא זֶה הוּא יָדִיד נַפְשִׁי בְּחִירִי / בְּנֵי דָּוִד מְשֹׁשׁ לִבִּי וְטוֹבִי
אֲשֶׁר שָׁכַח לִבִּי פְּלִיגֹנִי / בְּחִבָּתוֹ בְּהִתְהַפֵּץ מִסִּבִּי

וְהוּא הָיָה מְנַגֵּן אֶת־נְגִינָת / זְמִירוֹתַי בְּעַת שַׁחְרִי וְעֶרְבִי
וְעֵתָהּ כִּי נִדְּר הָרְחִיק עֲנֵנוּ / יָכֵס שְׁמַשִּׁי וְלֹא יִגָּה שְׁבִיבִי.

דוד עונקינירה היה הולך ושב לסאלוניקי, וישב שם ימים או עשור וכאשר הגיעו ימי האביב יצא יחד עם אחוזת מרעהו, בחורי חמד אשר כגילו, לרעות בגנים וכר' ולהתענג על הדר הסביבה, ודוד הפליא עצה לשבח בשיר שלשה דברים נפלאים שמצא בארץ הזאת: פחם שחור ומבריק בשחוריותו, טיט שחור אשר כי ידבק באיש לא במהרה ינתק ובנות יפות תואר ושזופות שמש", והוא לא נזהר לדבר בלשון נקיה ודמה הבתולות לעבטיט ופחם, חם לב הר' סעדיה בקרבו כי לא יאות לדבר כן וישא משלו:

הַשִּׁיר לָךְ דּוֹמֵי בְּנֵי דָּוִד וּמִי / יִתֵּן וְתָשׁוּב בָּךְ וְתִתְּנֶנָּם
שִׁיר עַל־עֲלָמוֹת נַעֲלָמוֹת תַּעֲנֶה / קִנְיָה לָךְ מִבְּעֵי בְּלִי־נָחַם
כִּי נִשְׁמָדָה מִמֶּךָ צְבִיבָה אִי לְזֹאת / קָדֵר לְבָבְךָ בְּעַת יָחַם
מִתְקַלְמָמָה הָמָּה אֲדָמָה עַל־מִשָּׁל / יַעֲלוֹת אֵלַי עֲבָטִיט וְאֶל־פָּחַם
קוֹמָה בְּרַח־לָךְ אֶל־מְקוֹמָךְ הַיְדִיד / בְּלִי־יִשְׁרָפוֹךָ בְּהִבֵּל פֹּה חָם...

שירו של עונקינירה שבודאי היה פחות מלאכותי ויותר פשוט, לא נמצא בכתב־יד. אך אחרי ימים, כנראה, נשא עונקינירה את אחת העלמות השחורות ששרפתו בהבל פה חם. שם כלתו ממשפחה מיוחסת בישראל ריינה, היא מלכה, וסעדיה כותב שירים לכתובת דוד וכלתו: „וזאת להוד יחסה ורוב יפיה שמה מלכה, והיי עוד כל ימי הארץ“. וזאת הפעם מרגישים אנחנו את עומק אהבת סעדיה ומסירותו לידידו הצעיר:

שָׁרִים לְדָוִד בְּמַחְלוֹת יַעֲנֵנוּ / שִׁירוֹת וְתִשְׁבָּחוֹת כְּהַרְרֵי אֵל
וְאֵנִי לְבָדִי אֲצַרִיךְ פִּלּוֹל וְשִׁיר / מִכֶּתֶם לְדָוִד שְׁמֵרָהוּ אֵל...

ובמכתם אחד על פי אגדת התלמוד של „אילן אילן כמה אברכך“, גם כן אותה תאהרה העמוקה:

בְּמָה אֲקַדְמָךְ חֲתָנִי נִכְבֵּד | רַבּוֹ לְמַעְלָה רֹאשׁ תְּהִלָּתִיךָ
תּוֹרָה וְהַעֲשֶׂר וְהַכּוֹד לָךְ / הֵנָּם נְתוּנִים מִמַּעַן שְׁמִיךָ
עַל־יְדֵי־יְמִינְךָ נִצָּבָה שְׁגֹל כְּמוֹ / שְׁמֶשׁ בְּעַת יַעֲלָה בְּרוֹם אֶפְקִיךָ
הֵן תֹּארִיךְ יָמִים לֹא־חֵי אֲחִלִּי / יִהְיוּ כְּמוֹתְךָ נְסִיעוֹתֶיךָ.

כאילו היה דבר מה מעורר פחד בלב הידיד, הדואג לאריכת ימיו, ומנפש חרדה יוצאת התפלה הבודדת: שמרהו אל.

מכאן ואילך נעלמו עקבות חיי המשורר ותולדותם ועומדת לפנינו רק שירתו

בלי כל סעד וסמך לרברי ימיו הפרטיים, שבודאי היו מתחלפים בהם טוב ורע. יגון ושמחה, גיל ואבל, כמו ששר במכתמו היפה: אדאג ביום טוב (שיר ה'). דוד עונקינירה היה משורר בעל רגש דק שלבו חרד ומגיב על כל תנועה מבפנים ומבחוץ, ואם בתחלה השפיעו עליו בעיקר הספרים, מקראי ימי נעוריו, במשך התפתחותו היה הולך ומקבל שפע רב מחליפות החיים שזרמו אז בשטף כביר בתורכיה, שיהודיה בכלל וגולי ספרד בפרט נהנו מן החופש הרוחני ומן הגדול הכלכלי שהתגאתה בהם ארץ הנצחונות. סגנונו היה מושפע ממליצות הזמן. יש אשר ישורר בסגנון שיר עם לועז, ויש שתנוח עליו רוח המזרח הקרוב או רוח משוררי ספרד הקדמונים:

ראו גבר זמן בוגד רדסו / וכפדור בעצם יד צנפו
תמל חכב בגאותו שחקים / והיום מעלי תבל הדפו
והפשיטו לבושי השמחות / ומעטה האנחות העטיפו... (שיר י"א).

ויש אשר יבטא את רגשותיו ורעיונותיו בצמצום מלים כבדות, בשעה שתחלוף עליו רוח היאוש ומרה שחורה רובצת על נפשו והוא מסגיר את עצמו כעבד עולם ליגון ודמעה. שיר קצר כזה הוא אחד מן המיוחדים הבוקעים ונכנסים אל הלב: אקצץ את פתילי השמחות, וכו' (שיר י"ב). ויש אשר המשורר יתמסר להסתכלות בטבע והוד יפיו והוא שוכח כל יגון ומספד וצער עולם וממלא את נפשו בהדר הבריאה ויפעתה. גם בשירי תקופת ספרד מוצאים אנחנו רק לפעמים שירי טבע אשר עליהם חותם הטבע, הוא חותמו של הקב"ה: „אמת". לרוב נכתבו התאורים הרבים עם הגוזמאות הגדולות על פי פסוקי התנ"ך ונשאבו ממקורם של שיר השירים, מזמורי תהלים וציורי הנביאים, מקריאה ולא מראיה, מן המסורת ולא מן ההסתכלות, הכל בדרך כלל, בלי יחס מיוחד מצד אישיותו של המשורר. דוד עונקינירה כתב שירי טבע מתוך התעמקות בטבע. וחבה יתרה, הוא לא כתב על „הרים גבוהים ורמים" סתם, כי אם „לפאר ולשבח ההר הנקרא בו ש ד א ג י":

שלום לך מקום וארץ חפץ / משכן מנוחה אל יגיצי כח...
בך הנשמות העצובות מצאו / שמחה ויגון שכחו שכת...
באתי אני צעה ותצה פאני / הבא בנבכי התהום לפתח
מכה ונדפה מחלי חשק אשר / בי נגעה ידו באש לקדח
באתי בך מקום ולבי החליף / יגון בצד שמחה פקח-קוח (שיר י"ג).

שירי האהבה של עונקינירה אשר קרא להם „שירי עגבים" מלאים רוח ועדינות. גם פה מרגישים אנחנו את הרגש האמתי ואת היחס הפנימי של המשורר שאינו שר על פי הקבלה של תאורי האשה בכתבי הקדש, כי אם דולה את פנינו

חרויו מלבו הרוח בגלי אהבתו. לא הרבה שירים נשארו מן הזמן ההוא ואפילו מן התקופות הקודמות, כמו שיר זה של דוד עם ההתחלה היפה והמעוררת:

אין לי בעולמי לבד אוריך / אין לי בחלדי רק שתי ציניך
בלתך אני נשכח כמת מלב / אחיה בהביט אל-מאור פניך... (שיר טו)

לא כל טורי השיר עומדים על הגובה החגיגי הזה. אחרי שורות יפות באות שורות בסגנונו ובשפתו של עמנואל הרומי, שהשפיע עליו הרבה:

אחר אשר יצרך יצירתך / עשה והשלים מעשה חניך...

אך עוד שורות אחדות ותנה גלי השיר מתרוממים מחדש:

מי יעלך על בתי ההוד / יעדה צדי זהב בצורלניך...
מי זה ילחך את-עפר רגלך / ישקוד שעריך ומסתניך
מי זה אשר נתן באזכרך / קרבן מקום בשמך וקנמלניך
מי זה אשר ישא בבה נשפה / נסך בהוד יפיך ותרגניך
על-לב אסירך דברי נחם / העלי ארוכה לי בסמניך
כי את צרי שבירי ואת שבירי / אין לי בחלדי רק שתי ציניך.

עונקינירה קבל השפעה מעמנואל הרומי לא רק בחומר כי אם גם בצורה. מאות בשנים מעמנואל עד עונקינירה כמעט שלא מצאנו בשירה העברית את שיר הזהב, הסוניטה האיטלקית, שהכניס עמנואל אל תוך השירה העברית והצליח בה כל כך.¹ כנראה גם מאסף השירים לא ידע להבדיל בין סוניטה ובין שאר השירים. נדמה לי, שהסוניטות הללו ובכלל כל השירים, שלא הקפיד בהם עדין על טהרת החרוזים ועבר לא רק על הלאו החמור של ר' אברהם אבן עזרא „לא תחרוז בשור וחמור“, כי אם חרו רק באותיות השמוש של נטיית הפועלים (נגרשתי — טעמתי; חמדתי — בחנתי וכו'), הם כלם מימי נעוריו, כשלא עמד עדין על עיקרי החרוז ומהותו, בעוד שבשיריו האחרונים נעשה למדקדק גם בנדון זה, שהמלים החוזרות תסתיימנה גם בסוף שרשיהן באותה האות (יעלה—נעלה; היכלך—פועלך). השפעת עמנואל הרומי נכרת לפעמים בשורות שלמות כאלה „על מה שעת

(1) חיים שירמן בספרו „מבחר השירה העברית באיטליה“, ברלין, תרצ"ד, הוציא לאור סוניטות מיוסף בן שמואל צרפתי (ע' רל"ב) וממשה בן יואב (ע' רל"ח והל') מתחלת המאה ה־15. שרניחובסקי בספרו „עמנואל הרומי“, ברלין, תרפ"ה, משער, שיש עוד סוניטות נעלמות בגנזי ביבליאוטיקאות ולשם ראייה הוא מזכיר את סוניטות דוד עונקינירה, שראה אצלי בכודשט ככתב יד (ע' 140).

ראשך שחורות, שאלו". או בשורה הרכה: „ובשערה ימי חיי ענוקים", המעלה בזכרוננו את התמונה היפה של עמנואל: „חיי תלויים בעגיל אוניד". ולפעמים יש איזה כח כפרי בשורות כאלו: „ומרשת זמנו הוא ימלט, יחידתו כמו עוף עם כנפו" או:

צְבִיָּה נְעִלְמָה צִלְתָּה וְנִסְעָה / וְגִבְיָה צִלְ-עֲנָנִים מֵאַרְקִים
וְנִשְׁאַרְתִּי בְתוֹךְ חֲשָׁן אֶפְלָה / כְּמוֹ עֶכְבֶּר מֵהֶלֶךְ בְּסֻדָּקִים (שיר מ"ו).

או בקינה המקוננת על תוגת המשורר המבקש מפלט מפני חצי האהבה בבדידותו בגנות ובפרדסים:

בְּאֵתִי אֲנִי עֲנִי לְהֵנִיס אֶת-יְגוֹן / לְבִי אֲבַל הֶכְפַּל לְשִׁבְעָתַיִם
הָעַת אֲשֶׁר אֶרְאֶה צְבִיּוֹת פָּרְשׁוּ / יַחַד לְחֻשְׁקֵיהֶם שְׁלוֹמוֹתַיִם
נִתְחַדְּשׁוּ נִתְקַבְּצוּ נִתְרַגְּשׁוּ / רָצוּ וּבָאוּ בְּעֲדֵי צַדִּיקִים
אֲשֶׁב אֲנִי בְּדָד וְזֻעַף מִבְּלִי / נָחַם וְלֹאֲשִׁי שֶׁחַ בְּבִין בְּרָפִים... (שיר מ"א)

וסוף השיר אנחת איש שמרגיש עצמו כמגורש מעדן חלומי והוא מנודה ומנודה משני עולמות:

הֶלֶב אֲשֶׁר הָיָה אֵלַי גִּיל מִחֲנָה / מְקוֹל בְּכִיתוֹ עָמְדוּ גֵהִרִים
דָּלַת מְשׁוֹשׁ דִּרְפוֹ לִפְנֵיו נִעְלָה / עֲנִי וְאֶבִּיּוֹן בְּעִבּוֹר נִעְלָים
עֶפֶר אֲשֶׁר הָיָה מִדְּלָג בְּצִבִּי / קָרָא שָׁמַיִם הֵיוּ נִכָּה רִגְלִים
לֹא יַעֲלֶה מָרוֹם וְלֹא יֵרֵד אֶל-תְּהוֹמוֹ / נִבְהֵל וְנִדְּהָם יַעֲמֵד בִּינְתֵימִים...

השפעת עמנואל נכרת לפעמים גם בנטע זר של נבול פה שהכניס המשורר הרומאי אל תוך אהלו של שם הצנוע, לפי טעם השירה האיטלקית החפשית שבזמנו. גם סעדיה הלך קצת בעקבותיו ואין כאן המקום להתגדר בו. אך דוד עונקינירה התרחק מן הכיעור ומן הדומה לו. הוא התחרה עם סעדיה בשיר „על חושק יצא למעיין גנים ויבשו מקוריו" כפי הרומנטיקה של הימים ההם, או חקה את השיר הספרדי: „אשו אש לה וירכין קומו לה רוזה" ועשה כמתכונתו בעברית: „ראו דמתה צבית חן בתולה לשושנה בגן עדן שתולה". אף הוא לא הסכים לפסק דין האומר „קול באשה ערוה" וכשהיה בארץ דמשק, ששם התראה בודאי עם ידידו נג'ארה, היה „רועה בגנים ולוקט ורדים, והנה קול יעלה מחולל צבאים מרעת ומזמרת, דבכי חשק הגיונה, ועגבים על לשונה, ובשמעי את הקול עמדתי משתומם וכו' עד כי בחלון ביתה בעד אשנבה נשקפת, או שנסתי רעיוני באזור זמירי להודיעה חשקי אשר בלבי בערה", וכתב סוגיטה יפה ומכתם על:

יַעֲלֶה יֶפֶת צֵין אֲשֶׁר שָׁמְעָה / אֲזִי זְמִיר חֲשָׁקָה הִתְחַנְּנָה
נִפְשִׁי, וְהוּא בָּעַר קֶרֶב לְבוֹ / תְּמִיד וְנִפַּח בְּאֵשׁ פֶּחֶם (שיר י"ז).

והנה אותו הפחם, והרומנטיקה של סאלוניקי שנפגשנו בהם כבר, והנה אותי כח הקול הכובש ששר עליו עונקינירה במקום אחר בתמונה נהדרה, לקוחה מאגדת התלמוד על ר' יונתן בן עוזיאל (סוכה כ"ח):

גם עוף מצופף על פני שמי לקול / תתן המון שירך אשר חשקתי
יתמהמהו ויתמהו ויפלו... (שיר כ"ט).

ויש שמרחיק לכת ושר "על אשר שמע בהיותו בבית הכסא לקול צבית חן" (1). אמנם עד כה ולא יוסיף, והרי שירים כזה: "ראו דדים כראשי החניתות" (שיר ל"ב) כבר מצאו להם מקום גם בשירת התקופה הספרדית, ואפילו אצל ר' יהודה הלוי ור' משה אבן עזרא בעל הסליחות.

ועונקינירה שהתחנך בימי נעוריו על ברכי רבים, מצא לו את דרכו הוא אשר הלך בה לבטא את זעזועי נפשו והמית רגשותיה. חבל שלא הגיע אל פסגת מרומי השיר כפי כשרונו הראוי לגדולות. כמה משיריו לקויים במותרות ופספוטי מלים, ולפעמים במקום שאתה מוצא את גדולתו אתה מוצא את קטנותו ולהיפך. בתוך אותו השיר (מס' מ"ט) שנכתב בסגנון הנהוג על קוצת התלילים של הנערה היפה, "אראה שער ראשך אשר אורו / החשיך זהב אופיר וגם פרויים" וכו' אנו נתקלים ונפתעים בשורות חזקות ומעוררות חמלה כאלו:

פסי פלילת־חן שער ראשך / ...

חלוש ורך משפצות ראשך / יכל עקר הרים וירפכתים

מה־יעשה איש רש בצת כלם / מתחזקים נגדו ברבבתים

וגם כשכתב מכתמים בהשפעת ספר "הענק" של ר' משה בן עזרא, בחרויו אותה המלה עצמה בכמה מובניה. מתבלטת בהם אישיותו ואפיו ונטייתו לשיר העממי הטבעי:

לבי עבדתך צביה לצבד / ידאה כעיס הרים ושרפי אל בשש (שיר ל"ז).

בכתב יד אוקספורד אין שום סדר לשירי דוד עונקינירה. מפוזרים ומפורדים הם בלי מוקדם ומאוחר ואי אפשר לדעת מה נכתב בגיל נעוריו, "בעוד שהזמן היה מתופף לפניו" ומה אחרי ש...זמן בוגד רדפו ומרום מעמד גבהו הרסו, והנידהו במדבר התמורות כמו אכזר בסערתי ישופו, עד כי קץ בחייו מיגונו ואת נפשו הלא טרף באפו"... בודאי יש בתמונות הללו גם הפרזות מליציות, אבל בלי ספק באו לו ימים אשר אין בהם חפץ, ויגזון היחיד עלה על צרת הרבים, ובעת כזאת בהעיק לו הגורל, נתק מלבו שיר יאוש:

(1) שני שירים קטנים בני בתים שאין בהם לא שירה ולא חדוד, והשמטנו מפני

לְבָבִי צֶלֶם־זָמַן מָה עוֹד יִשְׁוֶה / וְנִמְשִׁי מִזָּמַן מֵה־טוֹב תִּקְוָה
וּמְנוּחָיו וְטוֹבוֹתָיו חֲרָפוֹת / וְתַחֲלִיפוֹת וּמַגְפּוֹת וּמִדָּוָה
וְאִם יִחְתֶּה אָנוּשׁ טוֹב בְּחִיקוֹ / יְהִי נִשְׁרָף כְּצֵל בְּחַל וְנִכְהָה... (שיר ד')

מתי ואיפה מת עונקינירה? האם בקצו או לא בקצו, האם בא בימים פסקה שירתו או נחטף בלא עת ובת שירו שבה אלמת? מתוך השירים שנשארו ממנו בכתב יד אוקספורד אין אנו מקבלים אף תשובה כל שהיא על השאלות הללו. שירי זוקן לא השאיר לנו ולכן אפשר שלא הגיע עד זקנה ושיבה ואפשר שנסתלקה שכינתו. יש בשירו האחד תמונה מזעזעת נפש, על מת נשכח הקם פתאום לתחיה ואינו מוצא את מקומו בעולם התוהו הזה:

אֵיךָ לִמַּת נִשְׁפַּח אֲשֶׁר נִפְקַד / פְּתָאם בְּרֵב חַיִּים לְהַחִיחוֹ... (שיר כ"ג)

גם זאת היא תמונה לקוחה מאגדת העם, ואולי רצה המשורר לבטא בה את סמל גורלו ששחק לו שוב פעם אחרי בגידת זמנו ועתה אבד כבר יחסו אל כל הבלי העולם הזה, חשק ועגבים, יקרא ואין עונה לו, ישוע ואין נדרש לו ואין לו תרופה. אחרת רק לשוב אל דומית המות.

אך אפשר, שעוד חזון למועד ועוד יתגלו לפנינו מאיזה מקום שירי דוד עונקינירה בכל תוקף התפתחותם, ונוכח, שמה שיש בכתב־יד אוקספורד הוא רק התחלה של שירה שעלתה והתרוממה למעלה והבטיחה לו מקום בין משוררינו הראשונים והגדולים⁽¹⁾.

(1) תודתי נתונה לחוקר שירתנו העתיקה, ד"ר ח. בראדי, שהואיל להגיה את מחברתי ולהשלימה בהערות חשובות.

שירי דוד עונקינירה.

תִּרְמִי בְלִבִּי אִם אֲמֹשׁךָ בְּשָׂרִי ב־ / יֵין וְלֶאֱחֹז בִּסְכָלוֹת וּבו אֶחָד
 או אֲעֵמֵל לִכְנוּס כֶּסֶף וְזֶה וְס־ / גִּלְת מְלָכִים בָּם אָגִיל וְגַם אֶחָד
 או אֲתַנֶּה לְבִי לְדְרוֹשׁ וְלְתוֹר ב־ / חֲכָמוֹת יִפְתַּח עֵין שִׁכְלִי וּבָם אֶחָד
 שְׁבַתִּי וְרָאָה עַת מוֹעֵד בְּהִיעָיו / יִהְיֶה יִגְיָעִי בָם כְּדָמוֹת חִלּוֹם אֶחָד.

ב.

ויהי לימים אחר אשר הר' דוד ראה שירי הר' סעדיה הגו' שלח לו השירים האלו:

אם התמהמה / לך הוד ניבי / גם בת שיר ש'בה אלמת
 דע לא על כן / פלו שירי / פכלות מים / מן־החמת
 אך ראיתי / כי מאמר אין / חזון פקח / הוא אמת
 גם זכרתי / דברי אגור / כצורר אבן / במרגמת
 כן נחתן לך־ / סילים כבוד / ולשונו ל־ / הם רוממת
 על כן אשקיס / את־הוד ניבי / ולשוני א־ / תן נרדמת.

חֶרֶב לְשׁוֹנִי / תְּקוּץ בַּתְּעֹרָה / וּבֶרֶק חֲנִיתִי / יָאֹר וְעָלָה
לְבִי בְּקִרְבִּי / יִשָּׁאג בְּאָרְיָה / נִמְשֵׁשׁ בְּחִיקִי / תִּצָּעַק בְּחֹלְהָ

חצי זמירי / מדם חללים / אשכיר ואשלח / לשאול באלה
 עת פי כבודי / אויבי יחלל / ולשון רמיה / תקרא בקולה
 המה בביתי / באים בזעמם / עד יכרתו לי / לחם ושמלה
 כעת חילי / אאסר במשמר / לא אעשה בם / קרץ וכלה
 פן יאמרו לי / אנשי עצתי / בר נש דקטיל / גברא קטילא.

ועמד הסליחה כי כבר ידעת מאמר מיטב השיר כוב, נאם עבדך הצעיר
 דוד עונקינורה.

ד.

לר' דוד עונקינורה יצו על שיר הלעזי האומר אשי איש לה וירכין
 קימו לה רוזה וכו'

ראו דמטה צבית חן בתולה / לשושנה בגן עדן שתולה
 בעוד פי בה אנוש יד לא ינוסף / להשחיתה באיבה מזבולה
 מטר שחק וטל אורות תשקה / ונהר יעלה יצא לרגלה
 ומראה כשמש בעלותו / בעצמתו וכלבנה בהלה
 וקול צפור בשיר תספר שבחה / ותערף על פרחיה תהלה
 ונפש הצבאים נכספה לה / ונפש כל צבית חן ויעלה
 ואם בה ישלחו יד לעלותה / ותהיה ממקוב שבחה אמולה
 כרבע יחשכו זיוי הדרה / וכחציר הכי תיבש ואכלה
 כמלכן הצביה הבתולה / אשר מהוד ומיפי כלולה
 בעודה בית אביה כמאורות / הכי תזרח ותאיר כל גבולה
 לנגדה יקדו שרים ונוגנים / למולה יעלו זבח ועלה
 וזה ירוץ להתנוסס בדגלה / וזה יכסף להסתופף בצלה
 וזה יראה מאורות בחזותו / דמות צלמה באישון ואפלה
 אבל אחר אשר פרחי ששונה / אנוש ילקט ויחבט את שתילה
 ויתעלץ באהבתה וישיש / ודדיה ירוהו בנילה
 מהרה כסתה חשך נותה / ואין שמחה ואין שלום בחילה
 ואין שאל ואין דרש שלומה / אבל תלבש כמל מדה קללה.

ה.

עוד לו על תהפוכות הזמן

---/---//---/---/---/---
אֲדַאג בַּיָּס טוֹב לְהִיֹּת יוֹדֵעַ / בִּי מִחֶרְתּוֹ גִּיל יְהִי בֶרֶחַ
יִשְׁמַח בַּיָּס רָעָה לְבָבִי בְּחֶשֶׁב / אוֹלֵי בַּיָּס מִחֵר יְהִי שְׂמֵחַ.

ו.

עוד לו על חלי החשק

---/---//---/---/---/---
עֲתִים לְחֵלָאִים יֵשׁ אַרְבָּעָה בְּמִסְפָּרָם / הַתְּחֵלָה וְהַתְּכֵלִית יִרְדֶּה וְהָעֲמִידָה
לְתַכְלִית בְּהִגְיוֹ יַעֲמַד-בּוֹ וְאִזְ יֵרֵד / אוֹ יֵלֶךְ לְבֵית מוֹלֵד בְּתַמְרוֹר וּבְקַפְדָּה
אֶךְ חֲלִי אֵלֵי תַכְלִית הִגִּיעַ וּבוֹ עָמַד / לֹא רָדְתִּי וְלֹא מָתִי לְתוֹרָה וּלְתַעֲוָדָה.

ז.

להר' דוד עונקניירה יצ"ו שלח לגבר עמיתו ואיש שלומו הפר ברית אהבתו
עמו וכתב לו שיר חרטה בתיו כ"ט ושלח לו הר' דוד הגו' השיר הזה כפי חרוזיו
וכה אמר :

---/---//---/---/---/---
לְבָבִי עַל-זְמַן עוֹד מֵהַיָּשׁוּהָ / וְנַפְשִׁי מִזְמַן מֵהַטּוֹב תִּקְוָה
וּמְנוּחָיו וְטוֹבוֹתָיו חֲרָטוֹת / וְתַחֲלִיפוֹת וּמִגְפּוֹת וּמִדּוֹה
וְאִם יִחַתֶּה אֲנוֹשׁ טוֹבוֹ בְּחִיקוֹ / יְהִי נִשְׁרָף כָּעֵל גָּחַל וְנִכְוֶה
וּמֵהַיָּסְכָן לְאִישׁ עָבַד זְמַנּוֹ / בְּכָל-הוֹנוֹ וּמֵהַיָּסְכָן לְאִישׁוֹה
וְאִין עֲרֹף לְצַדִּיקוֹ בְּרִשְׁעוֹ / וּמִרְגּוֹעוֹ בְּנִגְעוֹ לֹא בִשְׁוֶה
אֲנִי גָבֵר אֲשֶׁר רָאָה עָמְלוֹ / וּמִסְעָלוֹ לְשׁוֹן שִׁירֵי תַחֲוֶה
תִּמְלֹל הָיָה כְּעַבְדִּי רֵץ לִפְנֵי / וְאֶת-נַפְשִׁי בָּרַב דְּשָׁנוֹ מְרוֹה
וְהִרְבָּה אוֹהֲבֵי רַעִי יְדִידִי / וְתוֹ כָּבוֹד בְּדִלְתוֹתַי מְתוֹה
וְעֵתָה נִהְסַף לְבוֹ וְגִיבּוֹ / וְסָג דְּרָכֵי וְאֶת-אַרְחֵי מַעֲוֶה
וְהִסִּית בִּי מִיַּדְעִי וְרַעִי / פָּרִי רוֹשׁוֹ בְּתוֹךְ לִבִּי יִשְׁוֶה .

וְלֹא דָבַק בְּכַפִּי מֵאוֹם בְּעָבָר / וְלֹא נִמְצְאָה חֲבֻלָּה בִּי בְּהוּה
בְּלֹא חֹלִי יִדִּידִי בְּגֵדוֹ בִּי / וְחָשׂוּ לְהַפֵּךְ אוֹתִי כְּנִנְהוּ
וְלֹא אֶשְׂאֵג וְלֹא אֶדְאָג לְכָל־זֹאת / וְלֹא צִלְּהָ יְגֻנִי בִּי יָקוֹה
וְאִבְכָּה צִלְ־רֵאוֹתַי נֶאֱמָנִי / אֲשֶׁר לָבוּ לֵלֵב בּוֹגְדִים יִלְהֶה
וְחִשְׁבֹּתַי הָיִית בְּנִפְשִׁי בְּנִפְשׁוֹ | מְקַשֶּׁרֶת בְּחֶבֶל בּוֹץ וּמִטְהָה
וְכֵן נִקְצָץ כְּחוֹס שְׂעָרָה וְהָיָה / כְּלוֹא הָיָה נְצִים אֵהָב וְנֶאֱהָה
וּמֵה־תִּצְעַץ יָדִיד אֵלֵי וּבִגְדִי / בְּחוּד לִבִּי כִּפְץ שְׁתוּל בְּנִיָּה
וְלֹא נִסְתָּהר בְּמִי אֵהָבָה לִבְכִּי / וְאִידִי יִסְתָּהר בְּמִי מִצֵּין וּמִקְהָה
הַחֶפֶץ לְלִבְבוֹת בִּידִידִים / אֲשֶׁר נִפְשָׁם צִצְת חֲנִף תֹּאחֶה
וְצִתָּה מֵה־יִּיחַל עוֹד לִבִּבִּי / וְהֵן הוֹסֵר כָּבֵד צִצִּיף וּמִסְהָה
וְאֵהָבָה אוֹהֲבִים לְנֶאֱהָבִים / בְּאִישׁ לוֹהֵה אֲשֶׁר יֵאָהָב לְמִלוֹהֵה
אֲשֶׁר בְּמַעַט צִלְיָה מִחֲלִיפֹה / וְיִשְׁתַּנֶּה הַדָּר זִיוֹה וְרִוָּה
וְקִצָּץ אֶת־פְּתִילִי אֵהָבָתוֹ / וְאֶרְגֵּה הֶבְרִית יִקְרַע וּמִקְהָה
וּמֵה־יִוְחִיל לִבִּבִּי אַחֲרֵי זֹאת / וּנִפְשִׁי מִזְמֵן מֵה־שׁוֹב תִּקְהָה.

•

עוד לו על הענין

מִימֵי מְקוֹרָה הָיוּ כְמוֹ אֲנָב / גַּם דּוֹר לְבָבָךְ חָס אֱהָבָה עֲזָב
עַל־בֶּן לְשׁוֹן שִׁירָךְ טוֹרֵי זְמִיר בְּנִתָּה / מְסַפֵּר חֲרוּזֶיךָ עוֹלִים עַם כּוֹב.

•

שיר שלח הנז' להר' ישראל נגאארה על אשר אנשי בלעל, חרבות
בשפתותיהם דברו עליו כזבים להפר ברית אהבים אשר מימים רבים ודבדיהם
ונכנסו באוזניו וכתב לו דברים קשים כגידים ושלח לו שירתו זאת:

עוֹרָה לְבָבִי וְאֵל / תִּשְׁכַּב וְתִישָׁן רֹאֵה / פְּטִישׁ בָּאֶף יְהִלֵּם / לְשֹׁכֵר עֲצָמָיו
מִפִּיץ וְחָרֵב וְחָץ / שָׁנוֹן מִבֵּיָאִים בְּכָל־ / יוֹמִי וְחִשְׁבוֹ לַהֲשֹׁ / חַיִּת עֵץ בְּלַחְמֹו

אלו נהרות וים / דכים וקול נשאו / הנם באף רעשים / אצים להומנו
הן מלאכי רחמים / שרפי חסדים אשר / היו סביבי בשכ- / בנו וקומנו
שבו ועטו מעיל / קנאה ואף וחרון / התאספו נועדו / יחד בלחמינו
עתה בעת יעמד / נגד מנגד וצר / יזק ועולל יעו- / לל את-עצומינו
כל-מצאי יהרג / אותי ולא יחמל / כי אחזה שר ברית / הפר שלומנו
דברי מרגל באז- / גי הגביר נכנסו / הלכו ועשו פרי / ימר לסעמנו.

ה

י.

עוד לנו' על הזמן

תמול גבר לבבי מאריות / ולא סמר בשרו משעירים
והוא היה מרוה הצמאים / בטל אורו כמו עשב שעירים
בני שחץ הלא היו בעיניו / כמו-עגל מרקד אל שעירים
בני מחול מאד הרעיש זמירו / ועתה שחקו עליו צעירים
ושח נכנע בחורף ככל זמנו / וחילו שאסו צמים שעירים.

ה

יא.

ועוד לו על הזמן

ראו גבר זמן בגד רדפו / וכבודו בעצם יד צנפו
ומרום מעמד גבהו הרסו / כמו אריה בעברתו טרפו
והלביש את-בגדיו את-עבדיו / ושם על-ראש משנאיו את-צניפו
תמול היה מקרב את-קרוביו / והיום עם שתי ידיו דחפו
תמול היה בראש זבחו קרואו / והיום צר כמו-כלב צרפו
בסיו נשכ ונכה נחלתו / וגן עדנו באש קנאה שרפו
תמול רכב בגאותו שחקים / והיום מעלי תבל הדפו
תמול שפע ארי נהם והיום / זבוב מות בחולשתו הגיסו
אשר נתן זמן עליו בקולו / והמיר רע בטוב ויחלימו
הגידהו במדבר התמורות / כמו אכזר בסערתו ישופו

ה

י

והוציא את־כבדו מקרביו / כמתנקם בקערתו טרפו
 ושרשי הרתמים־האכילו / ונתן רש בתוך דבשל וצופו
 והפשיטו־לבושי־השמחות / ומעטה האנחות העטיפו
 ובקע־שתי עיניו־בעיניו / ואל־מספד ואבל האליסו
 והושיבו־במחשבים־כמתים / ולא־ידע בבוא אורו ונשפו
 עדי כי קץ בחייו מיגוניו / ואת־נפשו הלא טרף באפו
 קצות דרכי זמני הם ידידי / ומעץ לענתו זה סעיפו
 אנוש משפיל תהי עינו בדרךו / ומראשו יהי מביט לסופו
 ומרשת זמנו הוא ימלט / יחידתו כמו־עוף עם־כנפיו.

טו

יב

ועוד אמר

אקצץ את־פחילי השמחות / ואת־פחי זהב הגיל ארקע
 וארמסם פטיט חוצות פרגלי / ובתהום ים זמן אולם אשקע
 ואת־אהל יגונתי אחר / וואחזיק את־יתדותיו ואתקע
 ואסתח שצרי דמעה ויזוב / מקור עיני ומעיני אבקע.

יג

לנוכר לסאר ולשבח ההר הנקרא בושדאגי וכה אמר:
 שלום לך מקום וארץ חפץ / משפן מנוחה אל־יגיעי לח
 בך נמצאו גנות ופרדסים וכל־ / מי נחלי עדן ומי שלח
 בך הנשמות העצובות מצאו / שמחה ויגון שכתו שכלח
 בך גו מגרש מצונגיו יצוב / רישו ובך ישיש בעל מלקוח
 בך מחנות כל־היגונות ברחו / גטעי שמחות פרחו פרח
 בך הצבאים השנואים נסקדו / מכל־צמלם מצאו מנוח
 לבות צבילת מאריות גברו / היו כמו חוגג באש נמח
 לא בך צוחות ואנחות נשמעו / לא עוד צבאים גנחו גנח
 רק קול עפרים מקברים וזררים / שפתי זמירים פקחו פצח
 באתי אני צעה ותעה כאני / הבא בנבכי התהום למקח

ה

י

מִכָּה וְנִדְבָה מִחֲלֵי חֹשֶׁק אֲשֶׁר / בִּי נִגְעָה יָדוֹ כָּאֵשׁ לִקְדָּח.
בְּאֵתִי בְּךָ מָקוֹם וּלְבִי הִחְלִיף / יִגֹּן בְּעַד שְׂמִיחָה וּפְסַח-קוֹחַ.

יד

עוד לו על הזמן

--- ∪ --- / --- ∪ --- // --- ∪ --- / --- ∪ ---

אַתְּמֹל זְמַנִּי בַחֲדוּהָ / תִּמְךָ בִּידוֹ אֲשׁוּרִי

קרא בגרון לפני / אברך להגדיל יקרי

קִים עֲצָתִי וְגַם לֹא / הִפִּיל לָאָרֶץ דְּבָרִי

הָיָה מְתוֹסֵף לַפָּנִי / הַלֵּךְ בְּחֶשְׁבוֹ לְאוֹרֵי

פָּנִים בְּפָנִים אֱלֹהִים / רָאָה בְּהִשְׁיף זְמִירִי

על-מי מנחות בשלוח / ישב בתוך מאסרי

שֶׁמֶשׁ צְדָקָה וּמִרְפָּא / אֵלָיו שְׁבִיבִי וְאֵלָרִי

הַיּוֹם לְאוֹיֵב לְנִגְדִּי / נִהַפֵּךְ וְלִכְר שְׂאֲרֵי

קָם עַל-יְמִינִי לְשֹׁטֵן / שֶׁשׁ לֵאכֹל אֶת-בְּשָׂרִי

פֶּרַחִי עֲדַנִּי בְּאֵשׁ / לֵהֵט וְשֹׁמֵחַ לְשִׁבְרִי

בִּלְע נְאוֹת מַחֲמָדִי / כָּל-בֵּית נִלְתִּי וְעָשְׂרִי

נִשְׁבַּע לַהֲרַע לְזֶרְעִי / נָדַר לַהֲרַחֵק פְּזוּרֵי

הַמְשִׁיט מַעֲיָלִי כְבוֹדִי / הַשְׁלִיךְ לָאָרֶץ פָּאָרִי

הָפָה בַּחֲרָפָה לַחַיִּי / לְפָנַי מִשְׁנָאֵי וְעָרִי

הַגְדִּיל בְּנֵי הַשְּׁפָחוֹת / הַשְּׁפִיל קִצִּינִי וְאַחֵרֵי

הַשְּׁלִיף מְרוֹרֶת פִּתְגָּיו / אֶל-תּוֹךְ חֲלָבִי וַיַּעֲרֵי

שֵׁכֶן בַּמִּשְׁכָּן כְּבוֹדִי / צִיִּים וְשִׁכְנֵי עַמִּירִי

הָבִיא תְּבִילֵי זְמֵרוֹת / הַגְדִּיל מְדוּרָה בְּבַעְרֵי

גִּדְר דְּרָכֵי בָּגְזִית / עוֹה נְתִיבֵי בַּעֲבָרֵי

הַשְׁחִית תְּמוּנַת הַדָּרִי / בְּלֶה בְּשָׂרִי וְעוֹרִי.

מן

שיר עגבים להר' דוד הנז' יצ"ו

---/-~---/-~---//---/-~---/-~---

אין לי בעולם לי לבד אוריך / אין לי בחלדי רק שתי ציניך

בְּלִתֵּךְ אֲנִי נִשְׁכַּח כִּמְת מֶלֶךְ / אֲחִיָּה בְּהֵיט אֶל־מֹאֵר פְּנִיךְ

- אָראָה תּמוּנַתְךָ וְתִבְנִיתְךָ / אָבִיט בְּהוֹר יָסִיף וְעִנְיָיִךְ
אָראָה פְּלִיאֹת יוֹצֵרְךָ נִרְאוּ / מִכָּל־צָבָא מְרוֹם בְּבִנְיָיִךְ
ה קָצֵר לְשׁוֹן שִׁירִי לְסֹפֶר כָּל־ / רֹאשִׁי שְׁבַחֲךָ וְקִנְיָיִךְ
לֹאשְׁךָ דְּמוֹת שַׁחַק וְעִנְיָיִךְ / שְׁמֶשׁ וַיֵּרֶחַ בְּחִלּוֹנֶיךָ
אִם־כּוֹכְבֵי רוֹם תַּחֲפָצִי לְרֹאוֹת / הִתְבּוֹנְנִי רַעְיָה לְבֹן־שָׁנֶיךָ
אַחֵר אֲשֶׁר יוֹצֵרְךָ יִצְרֶתְךָ / עָשָׂה וְהַשְׁלִים מַעֲשֵׂה חַיִּיךָ
אַל־תִּקְטְלֵי אוֹתִי בִידֶיךָ / אַל־תִּשְׁפָּכִי דָמִי בְּמוֹ עֵינֶיךָ
י מִי יַעֲלֶךְ עַל־בְּמִתִּי הַהוּד / יַעֲדָה עָדִי זֶהָ בְּצוּרֶיךָ
מִי זֶה יִסְפֹּר אֶת־תְּהִלַּתְךָ / אוֹ מִי יִשׁוּרֵר שִׁיר בְּדוֹכְנֶיךָ
מִי זֶה יִלְחֹךְ אֶת־עַפְרֵךְ בְּגִלְךָ / יִשְׁקוֹד שְׁעָרֶיךָ וּמִסְתַּנֶּיךָ
מִי זֶה אֲשֶׁר נָתַן בְּאִזְכָּרְךָ / קָרָבָן מְקוֹם בְּשִׁמְךָ וּקְנִמְלֶיךָ
מִי זֶה אֲשֶׁר יֵשָׂא בְּהֵר נִשְׁפָּה / נִסְךָ בְּהוֹר יָסִיף וְתִרְנֶיךָ
טו לֹא־תִדְעִי רַעְיָה אֲשֶׁר אֶתְּמַל / הִיָּה שִׁמְךָ נִחְבָּא בְּמִסְמְלֶיךָ
לֹא־יִדְעוּ אוֹתוֹ בְּנֵי אִישִׁים / אָף כִּי־צָבָא מְרוֹם וְשִׁנְאֶיךָ
תִּרְתִּי וְחַפְשִׁתִּי בְּנֵר שִׁירִי / לְמַצּוֹא מְאוּר שְׁמֶשְׁךָ בְּמַצְפּוֹנֶיךָ
לִילָה פִּיּוֹם תָּאִיר וְהִיָּה אוֹר / מְאוּר גְּבוּלֶיךָ וּמִשְׁכָּנֶיךָ
שְׁבַתִּי וְהוֹדַעְתִּי לְכָל־בָּאִי / עוֹלָם תּמוּנַתְךָ וְסִימָנֶיךָ
כ רָגְזוּ וְחָלוּ כָּל־בְּנוֹת הַחַן / יִשְׁתַּחֲווּ יַחַד לְרַקְלִינֶיךָ
רְאוּ צָבָא מְרוֹם וְתִמְהוּ / בִּרְכוּ לְשֵׁם יוֹצֵרָם וְשֵׁם אוֹמְנֶיךָ
פְּרַחֵי אֲדָמָה צָמְקוּ יִבְשׁוּ / לִסְנֵי נִדְרֶיךָ וְשׁוֹשְׁנֶיךָ
זָכְרִי יִפֹּת עֵין לְכָל־אַלֶּה / שִׁימִי עָלֶי לִבֶּךָ וְרַעֲיָנֶיךָ
עַל־לֵב אֲסִירְךָ דְּבָרִי נָחוּם / הַעֲלֵי אֲרוּכָה לוֹ בְּסִמְנֶיךָ
כה כִּי אֶת צָרִי שְׁבָרִי וְאֶת שְׁבָרִי / אֵין לִי בְּחֻלְדִּי רַק שְׁתִּי עֵינֶיךָ.

שיר לי דוד עונקינירה בעברי בארץ דמשק רועה בנגים ולוקט
ורדים (ושושנים) והנה קול יעלה מחולל צבאים מרעת ומזמרת דברי
חשק הגיונה ועגבים על לשונה ובשמעי את הקול עמדותי משתומם
ומחשבותי ניהים ורוהים עד כי בחלון ביתה בעד אשנבה נשקפתי

והנה היעלה מהוד זהרה תחפ(י)ר הלבנה ותבוש החמה אז שננסתי
רעיוני באזור ומירי להודיעה חשקה אשר בלבי בערה בנועם דבריה
ובתיקות אמריה וכה אמרתי בשירי:

חֲצִי בְּרִיקֶיךָ בְּתוֹךְ בִּטְנִי	ה	קוֹלֶךָ צְבִיָּה שְׂמֵעָה אֶזְנִי
אֶתְקַע בְּכַף יָדֶךָ וְהִנֵּה עֲפֹלָה		תָּרְדוּ מֵאֵד חוּשֵׁי וְנַפְשִׁי נִבְהֹלָה
יִפְעַת דְּמוּת צֶלְמֶךָ עֲבָדִי חֲלָלָה		קֶדֶר מֵאוֹר פָּנֵי וְשִׁמְשִׁי אֶפְלָה
תַּחֲשִׁי בְּלֵיל חֲשָׁקִי לְהִלְמִנִּי.		וְכֻמֹּל נִחְלִים נִגְרָה עֵינִי.

לא יִשְׁכָּבוּ עֲרֻקִי צִלִּי מִשְׁכָּב
אֶף כִּי־בְעֵדוֹן זֶן מְעוֹנִי אֶתְנָה
כִּי גִחְלִי חֲשָׁקְךָ בְּלִבִּי בְּעֵרִים

לא אֶמְצָאָה מְנוּס וְאִם אֶרְכָּב
עַל־הַכְּרוּב אוֹ בְּתֵהֱמוֹת אֲשַׁנָּה
כִּי מִי נִהַר זַעַפְךָ בְּפָנֵי סַעְרִים.

יז

עוד לי על זמיר חשקה
יִעֲלֶה יִפֹּת צִיָּן אֲשֶׁר שְׂמֵעָה / אֶזְנִי זְמִיר חֲשָׁקָה הַתִּתְנַחֵם
נַפְשִׁי וְהוּא בְּצֵר קָרֵב לְבוֹ / תִּמְיֵד וְנִסַּח בָּאֵשׁ שָׁחַם.

יח

עוד על היעלה הנעימה לי דוד
בְּהַשְׁמַע שִׁירְךָ / בְּהִרְאוֹת סִהְרְךָ / בְּהִבְקַע אוֹרְךָ / כְּסִילְךָ גַּם־כִּימָה
אֶזְנִי תִּכַּל צִדְנָה / תַּחֲדָשׁ כְּרַעְיָה / וְחִסְרָה הִלְבְּנָה / וּבּוֹשָׁה הַחֲמָה.

יט

עוד לי דוד
לְבוֹשׁ לְבוֹשׁ מַלְכוּת וְהִחְלִיטוּ לְבוֹשׁ / קִדְרוֹת צָבָא חֲשָׁקִים בְּהוֹד וְעִסְרָת
עַל־הֵר מְרוֹם חֲשֵׁק בְּקוֹל רִנָּה שְׁאוֹ / נִס אֶהְבֶּה לְהִיחַ לְאוֹת תִּסְאָרַת

כִּי יִהְיֶה לְבִי לְרַגְצֵיכֶם וְעוֹד / לֹא אֶהְיֶה זֶרֶה וּמִתְנַפֵּר
אֶרְפָּא מְשׁוּבָתִי וְכֹטֵל אֶהְיֶה / לָכֶם לְצַעֲקַתְכֶם אֲהִי גִעַתָּרַת
שׁוֹת דְּחוּיֹת אֶאֱסֹף אֶהְיֶה צָרִי / גִּלְעָד אֵלֵי חוּלָה וּלְנִשְׁבָּרַת.

ה

כ

עוד לו

--(---//---)---/---(---)---
נִדְמָה לְגֶן מַחְמְדִים / כְּלוּ כְּפָרִים נִרְדִים
כִּי יַעֲלֶה עַל־סִבְיָו / נָהָר לְהִשְׁקוֹת מְגָדִים
מִרְ וְאֶהְלֹת קָצִיעוֹת / מִתְּעַדְנִים בָּם יִדִידִים
מַחְנוֹת צְבָאִים וְחִשְׁקִים / רָעִים וְלִקְטִים וְרָדִים
מִתְּעַלְסִים בְּאֶהְבִים / אֶחָד בְּאֶחָד עֲנוּדִים
שָׁם יִמְלֹאֲוֹן מְאֹוִי / חִשְׁקִים עֲנִיִים מְרוּדִים
קוֹל סִיס וְעָגוֹר יִצְפָּצֵף / מִבִּין־עֲפָאִים וּבְדִים
יִהְיֶה זְמִירָם וְשִׁירָם / גִּיל אֶל־לִבְבוֹת שְׂדוּדִים
אִם־יִעֲצְרוּ הַשְׁחָקִים / מָטָר וְאוֹר עַל־מְרָדִים
צִמְקוֹ וְיִבְשׁוּ פִרְחָיו / הִיָּה לְמַרְעָה פְרָדִים
דִּרְכֵי מְשׁוֹשׁ אֲבִלּוֹת / מִשְׁכָּן אֲבָלִים יְחִידִים
בְּפֶקֶד אֱלֹהִים אֲדָמָה / יֶזֶק מָטָרוֹ לְאָדָם
יַעֲלוּ תְהוֹם וְעֵינָוֹת / לְשָׁקוֹת צְמָאִים שְׂדוּדִים
גִּנָּה חֲרֻבָה לְעֵדָנָה / תְּשׁוּב וּתְגַמֵּל שְׂקָדִים
עֵינִי גְאוּנָה בְּקוּמָה / גִּבְהוֹ וְהָיוּ אֲחָדִים
שָׂרֵי צְבָאִים לְדָרְשָׁה / בָּאִים גְּדוּדִים גְּדוּדִים
תַּחַת הַיּוֹתָה עֲזוּבָה / מִשְׁכָּן שְׁעִירִים וְשָׂדִים
עָתָה בְּעִמְדָה בְּתֵלָה / עַל־כָּל־גְּבוּלָה פְּקִידִים
גְּדָרִים גְּדָרָה וּפְרָצָה / שְׂמָרִים סִבִּיבָה וְשָׂקָדִים
נַחֲיָה בְּצֵל יַעֲלֵת־חֵן / נַחֲיָה וְנַחֲיָה סְעוּדִים
גִּלְף לְאוּרָה חֲשָׁכִים / נַחֲיָה בְּשִׁמְחָה תְּמִידִים
תְּשַׁחֵק וְנִפְצַח בְּרִנָּה / תִּזְעַף וְנִלְבַּשׁ פָּחָדִים
תִּצִּיץ בְּאוּרָה וְנִשׁוּב / לְהִיֹּת גְּאוּלִים וְנִסְדִים.

ה

י

טו

כ

כא

עוד לי

--/---//---/---/---
 לְבִי בָּיִם חֲשָׁקָךְ הָכִי נִסְבָּע / אֵךְ לֹא יָאוּ לְצֹאת לְרוּחָתוֹ
 כִּי יַחְזֶה חַיִּיו בְּמַעֲמָקָיו / אָכֵן בְּצֹאת מַשֶּׁם מְהוּמָחו
 בְּדָג בְּעוֹד מִיָּם יִכְסוּהוּ / יַחְזֶה וּמִבְּלָתָם תְּמוֹתָחו.

כב

עוד לו

---/---//---/---/---
 מִחֵי שָׁקֶר יְדִידִי יִשְׁטַמוּנִי / בְּהִרְאוֹת לְפָנֶיךָ בְּעוֹד יוֹם
 בָּכֵן אָבּוֹא בְּעוֹד לִילָה לְבָקֶר / בְּהִיכָלְךָ וְאִם נוֹרָא וְאִיוֹם.

כג

עוד לו

---/---//---/---/---
 אוֹיֵה לִמֵּת נִשְׁבַּח אֲשֶׁר נִפְקֵד / פִּתְאֹם בְּרַב חַיִּים לְהַחֲיוֹתוֹ
 טַח מְרָאוֹת צִינְיוֹ וְלֹא הִכִּיר / צִת בּוֹא חֲלִיפָתוֹ וְשִׁלּוֹתוֹ
 יָמוֹת כְּמוֹת נָבֵל וּבִלְיָרָה / גִּאוֹת צָבָא חֲשָׁקִים וְיִקְרָתוֹ
 צִת תַּת צְבִיָּה אֶל־צְבִי עֶפֶר / כָּל מַאֲוִי לֵב וְתַאֲוָתוֹ
 אֶל־נָא תִבְכוּ לוֹ וְאֶל־תֵּאָכּוּ / לְמִצּוֹא צָרִי גִלְעָד לְמַכָּתוֹ
 אַחֵר אֲשֶׁר כּוֹכְבֵי שְׁחָקָיו הֵם / תָּמִיד בְּמַלְחָמָתוֹ וּמִצּוֹתוֹ
 יִקְרָא וְאִין עֲנֶה וְלֹא קֶשֶׁב / נִדְרָשׁ לְשׁוֹעֲתוֹ לְרוּחָתוֹ.

ה

כד

עוד לו

---/---//---/---/---
 רְאוּ מִיִּדְעֵי צְבִיָּה נִרְאָתָה / אֶל־מּוֹל פָּנֵי חֲשָׁקִי כְּשֶׁמֶשׁ זֶרְחָה
 חֲשָׁבוּ אֲשֶׁר אוֹלֵי חֲמָתָה שָׁכְכָה / הִלְכוּ סָנִי־וֹעֵם וְחִמְלָה סָרְחָה
 אָמְרוּ צְבִי מִדָּח אֱמֵץ אֶל־תַּעֲרֹץ / תּוֹחֲלִתְךָ בָּאָה אֲרוּכָה צָמְחָה
 אַחֵר אֲשֶׁר יַעֲלֶה רְאוּתְךָ רֵאָתָה / פָּצְחָה בְּשִׁיר נִגְדָּךְ וְלִמָּאד שְׁמָחָה
 שְׁחַתִּי דְעוֹ דּוֹרִים בְּזֹאת שְׁוֹא תַחֲשָׁבוּ / רַק הִיא כְּקֶדֶם לֵב עֲפָרִים זִבְחָה
 אֵךְ רֵאָתָה לְבִי בְּלִי־חֶבֶר לְכָל־ / חֲצִים אֲשֶׁר תּוֹרָה וְחֶרֶב פְּתִיחָה

ה

כִּי מִת בְּתוֹךְ קִרְבִּי וְשָׁב אֲבֹן לִרְבִּי / חָלַל אֲשֶׁר נִשְׂא לֹאשׁ בּוֹ קִדְחָהּ
אָמְרָה לְהַחֲיוֹתוֹ וְאַחֵר בְּקִרְבִּי / שָׁכַח כְּמִשְׁפָּטָהּ וְסִבְחָהּ סִבְחָהּ.

כה

עוד לו

---/---//---/---/---
עַל-לֵב פֶּשַׁעִי דָּמְעִי / גָּבְרוּ וְאֵדִי יִכְסֹם
סָפְאוּ אֲבָל אֵשׁ לִבִּי / יִשְׁלַח דְּבָרוֹ וַיִּמָּסֵם.

כו

עוד לי דוד

---/---//---/---/---
מִה־לֶּךָ צָבִי עָסַר / כִּי תַעֲרֹץ לִבִּי / חֲצִי תִשְׁקָתֶךָ / יוֹם יוֹם יִצְקוּהוּ
לֹא יִחְזֶה שֹׁנֶה / תַּעֲרֹב אֵלֵי עֵינָיו / שִׁירֵי תְבוּנָתְךָ / הִמָּה יִקְצוּהוּ
בִּי שֶׁר צָבָא חֲשָׁקִים / אֵל תַּחֲבִיר מַלְּיָם / עַל-לֵב אֲשֶׁר רָשָׁפִי / אֶהְבֶּה אֲכַלּוּהוּ
חֹשֶׁב לִכְבוֹת אֵשׁ / לֵהֵב תִּשְׁקָתֶךָ / בְּשָׁחוֹת בְּמִי אֶהְבֶּה / אֵף עוֹד הִצִּיתוּהוּ
גָּבְרוּ יְגוֹנוֹתָיו / רַבּוּ מִצּוֹקוֹתָיו / חוֹשָׁה בְּטָרָם מ־ / תִּבֵּל יִנְדוּהוּ !

ה

כו

עוד לו

---/---//---/---/---
לֹלֵי אֲשֶׁר גִּפְשִׁי תִקְוָה יַעֲלֶה ה לָכֵן צָבִית חֹן לִנְפֶשׁ גִּחְלָה
לְחִסּוֹת בְּצֹל יִפְיֵךְ וּלְשָׁפֹן הִיכְלֶךְ הָבִי אֲרוּכְתֶךָ פָּנִי אֵל שְׂאֵלֶךְ
לְרֹאוֹת בְּתִכְנִיתֶךָ גְּבוּרַת פִּעֲלֶךָ יִחְיֶה לִבִּי בִּי בְּהִשְׁלִיךְ גִּעֲלֶךָ
בְּחֶרֶה אֲזִי מוֹת וַחַיִּים גַּעֲלֶה. לְהַיִּית צָרִי שְׂכָרִי לְכָלֵּל מַחֲלָה.

אָאוֹר אָנִי הַיּוֹם אֲשֶׁר יִלְדֹתִי
לְרֹאוֹת עַמִּל חֶשֶׁק וּלְשֹׂאֵת סִבְלִי
לְהַיִּית לְמַסְרָה לְחֲצִי אֶהְבֶּה
חֲכַמַּת בְּנֵי-קָדָם אָנִי אֶסְמִיתִי
לְעַמִּד בְּמִלְחַמָּתִי לִנְגֹד קִבְּלוּ
אֵף גְּבֻרָה יָדוֹ וְנִפְשִׁי דָּאֲבָה.

١٥

וְאַחֲזָה עֲבָאוֹת שְׁחָקִים יִרְדּוּ / בָּאוּ שְׁעָרֶיךָ אֲשֶׁר שְׁקַדְתִּי

שָׁמְעוּ וְגַם הֵם נִבְהָלוּ וַיִּפְּלוּ / חָלוּ וּרְגָזוּ כַּאֲשֶׁר רָגַזְתִּי

ראו הדר ימים וגם הם נלכדו / יחד ברשתך פֶּאֶשֶׁר נִלְכְּדָתִי

גם עוף מעופף על-פני שמי לקול / תתן המון שירך, אשר חשקתי

יִתְמָהּ מֵהוּ וַיִּתְּמָהּ וַיִּפְּלוּ /

או בערה נפשי ברשמי אהבה / ומצוא נהר חשקך בלבי תרתי

וּמִצּוֹא נִהַר חֶשְׁקֶךָ גָּבֹול יִמְךָ וְכָל- / מִימֵי פְלִגְיָךְ אֲנִי אֹמְרָתִי

אֹלֵי אֲכֵבָה בָּם שְׂבִיבֵי אֲהָבָה / אָכְלוּ קֶרְבִּי עַד אֲשֶׁר נִשְׂרַסְתִּי

אכלו קרבי עד אשר נמשי באף / יצאה ואבדתי פמת נשפחתי

סרתי ושתיתי ועוד בי בערה / אשך ואור רשפך אשר הדלקתי

עצים וגם קוצים וקש יבש להג- / דיל את-מדורתי בקרפי שמתי

שְׁמַתִּי בְּכָל־לִילְתִּי בְּנֵי אֲשֶׁפָּה וְאֶת- / חֶרֶבְךָ בַּחוּץ בִּטְנִי אֲנִי הַקְּעַתִּי

ואֲבַחֲרָה מוֹת וַחַיִּי מָרְרוּ / אֵלַי וְאֶל-שָׁחַת אֲנִי הוֹרֵדְתִּי

לו אדעה למצוא עצי עדן וכל- / ראשי בשמים פֶּאֶשֶׁר חֲסַצְתִּי

לכרות קני ספר לכתב בם עלי / לוח לבבי את־אשר אבדתי

פל-מחמדי אתנה תחתם ואת- / אוצרות זהבי בעדם זוללתי

וְדַמִּי כְבֹּדִי אִזּוּ בְּקִסְתִּי אֶתְנָה / בְּמָקוֹם דָּל לִכְתֹּב אֲשֶׁר תֵּאֲרָתִי

לִתֵּת פֶּאֶר וְיִקָּר לְיִסְיָךְ יִצְלָה / יָמֵי וְכָל־לַיְלִי אֲנִי אֲבֹדְתִי

עַד הַתְּהוֹם רִדְתִּי, וְנִפְשִׁי תֹאמְרָה / לִרְלֵב צִלִּי-עַב קָל וְלֹא נִמְנַעַתִּי

לשום להתהלך בכל־תביל וגם / על־חוג שחקים עד אשר־גבהתי

חֹשֵׁי צִבִּית חֵן אֲרוּכָה הָעֵלִי / וְצָרִי אֵלַי שְׁבִרִי אֲשֶׁר הִשְׁפַּרְתִּי

לֵב נִצְנָה נִדְכָּה וּמִפֶּה הֶחָיִי / פִּי בַעֲדֶךָ דְּמִי בְּאֶף הַגֶּרְתִּי

מִחְנוֹת חֲסִדִּיךָ צְבִיָּה שְׁלָחִי / לְשׁוֹב שְׁבוּתִי מֵאֲשֶׁר נִדְחָתִי

יְחִיָּה לְבָבִי בִי וּנְפָשִׁי צֵת רְאוּת / הַמַּחֲנֶה הַזֶּה אֲשֶׁר פָּגַשְׁתִּי.

סימן למורי השיר

---/-\---/-\---//-\---/-\---/-\---

אם מַעֲנִית שִׁירִי בַּגִּבָּעַי יִחְרַשׁ / יִסְלֶה וִירְעִישׁ וּמַחֲזֵן רֶהֱב

הַן־הוּא מַשׁוֹשׁ דְּרָכַי וְרִשְׁפִּי אֲהַבָּה / מִיָּמִיו יָכְבוּ בַּעֲלֹת הַלֵּהב.

סימן שני

---//---/---/---/---/---/---/---/---
 אס-מעניני ציני לדרפך ישססו / יעלה וכל-גלים ועזרי רהב
 הנם צרי עצבי ובהם אמצאה / מימי מנוחות בעלות הליהב.

סימן אחר

---//---/---/---/---/---/---/---/---
 לולא אשר לבי יקוה לחזות / על-צורוניך רביד הזהב
 חרבך בתוך בסני בידי אתקצה / רציה ונצב אחרי הליהב.

ל

עוד לי דוד

---//---/---/---/---/---/---/---/---	ה	לחיות בצלו כֹּאֲשֶׁר חֲמַדְתִּי
ברוך יהי היום אשר ילדתי		לראות גבורותיו להגיד פִּעְלוֹ
לראות, צמל חשק ולסבל סבלו		לראות חליפותיו להשכיל מעלו
להיות למשרה לאבני קבלו		לבחן בכור עֲנִיל, אֲשֶׁר בְּחַנְתִּי.
לצלל בַּיָּמֹו כֹּאֲשֶׁר צָלַלְתִּי.		

כי כל-מְרוֹתָיו אֲשֶׁר טָעַמְתִּי

מִתְקֹו לַחֲכִי מִדְּבַשׁ וְנֶסֶת

בָּהֶם תַּחֲתִי רוּחִי וְלַחֲתִי יַחֲלִיף

אֶף מִעֲדָנָיו צֶת, אֲשֶׁר נִגְרַשְׁתִּי

יִרְדָּה יַחֲדִידְתִּי לַעֲמֻקֵּי תַפֶּת

סֶדֶר מְאֹור שְׁמַשִּׁי וְאוֹרֵי הַחֲלִיף.

לא

עוד לי דוד

---//---/---/---/---/---/---/---	ה	כי היגלות נעֲלָמוֹ וַיִּבְרָחוּ
צֶת הַזְּמִיר בָּאָה יְדִידִים יִסְעָחוּ		שְׂמִיחָה וְגִיל בָּאוּ וְלִבּוֹת שִׁחְרוּ
שירות ותשבחות והלל גִּמְרוּ		כי הַצְּבִיט מֵאֲרִיֹת גִּבְרוּ
זְמִירָה שָׂאוּ רָצִים תָּנוּ תוֹף וְמָרוּ		הַשְׂתַּחֲחוּ לָנוּ וְלִמְאֹד שִׁתְּחוּ
צָרוֹת יִשְׁנֹת וְחֲדָשׁוֹת שִׁכְחוּ		

לִי יַעֲלֶה לְבָהּ כְּגִזְרַת יְהוֹלֵם
 קִשָּׁה וְלֹא חֶרֶד לְאִנְקַת נְאֻסִים
 נִמְסֵם כְּדוֹנֵג מִפְּנֵי אֵשׁ אֲכִלָּה
 וּלְנִצְלֵי חֶשֶׁק בְּאִפָּה תְהֵלֵם
 תְּהִמָּה וְתַחֲלִחַל לְקוֹל הַצִּעְקִים
 וּלְדָם אֲשֶׁר שָׁפְכָה מֵאֵד הַתְּאֵבָלָה.

לה

עוד לי דוד

---/---/---//---/---/---
 רְאוּ דָדִים כְּרֹאשֵׁי הַחֲנִיתוֹת / לְפִלַח הַלְּבָבוֹת הֵם בְּרוּקִים
 רְאִיתִימֹל כְּמִים שָׁפְכוּ דָם / וְחֵם לְבִי לְדִמְעַת הַעֲשׂוּקִים.

לג

עוד לי דוד

---/---/---//---/---/---
 עֲלִמָּה שָׁעַר רֹאשָׁה שְׁחֹרֹת יִשְׁאֲלוּ / יַעֲלֶה צָבָא חֲשָׁקִים לְדַעַה תֵּאָבֹו
 וְאִמְרָה עֲלֵדָם גְּקִיִּים שָׁפְכוּ / הִרְבָּה כְּמו־מִים וְעֲלֶכֶן דָּאָבֹו
 לֹא לְהִיֵּת הִמָּה לְזֹאת מִתְנַחֲמִים / אֶף לְאָרֶב אֶל־דָּם מְזֻמּוֹת חֲשָׁבוּ
 בְּרֹאוֹת אֲשֶׁר בָּרְחוּ צָבָאִים מִקְּרֹב / עֲלִכֶּל־פֶּתַחֶיהָ וְדִרְבָּה עֲזֹבוּ
 לְכֹשׁוּ לְבוֹשׁ קִדְרוֹת לְהִרְאוֹתָם אֲשֶׁר / הִתְנַחֲמָה עֲל־זֹאת וְאוֹלֵי יִקְרְבוּ.

ה

לד

עוד לי דוד

---/---/---//---/---/---
 עוֹד שְׁאֲלוּ אַחֵר אֲשֶׁר הֵם חֲשָׁבוּ / אֵיךְ מִפְּנֵי אוֹרֶם מְאוֹרוֹת חֲסְרוּ
 וְאִמְרָה עֲצָמָם כְּמוֹ סִפִּיר וְאוֹר / יַעֲלֶה יְהִי בָהֶם וְעֲלֶכֶן נִהְיוּ.

לה

תשובת היעלה

---/---/---//---/---/---
 אֶל־תִּאֲרִיךְ אֶת־מַעֲנִית שִׁירֶיךָ / עֲלִי וְאֶל־תֵּתֶן צָבִי קִלְעֶךָ
 הִרְחַק וְאֶל־תִּקְרַב לְפֶתַח שַׁעֲרֵי / בֵּיתִי וּמַהֲיִכְלִי שְׁמֵר רִגְלֶךָ.

לו

עוד לי דוד

אִיךְ מִבְּלִי אוֹרֶךְ לִבִּי יַעֲלֶה / יַחֲיֶה וְאִיךְ יִשְׁמַח בְּבֵהֶם דָּר וְשֵׁשׁ
אִיךְ בְּהִילֹת תוֹךְ מֵאֶסְרֶךְ יֵאָהֵב / לְצֹאֵת כְּצֹאֵת עֶבֶד בָּבוֹא יִכְבֵּל וְשֵׁשׁ
עַת יַחֲזֶה כִּי־הֶעֱבָדִים לָךְ אִמָּת / לִבְשִׁים לְבוֹשׁ מַלְכוּת וּבְגָדֵי בֹד וְשֵׁשׁ.

לז

עוד לי דוד

לִבִּי עֲבָדְךָ צְבִיָּה לְעֶבֶד / יִדְאָה כְּעֵיט הָרִים; וְשִׁרְסִי־אֵל בְּשֵׁשׁ
יִחַפֵּץ בְּלוּיֵי הַסִּחְבוֹת כִּי בְּתוֹךְ / אוֹצֵר דְּבִיר עֲסָלֶךְ וְלֹא זָהָב וְשֵׁשׁ
בֵּין עֲשָׂתוֹת צֹאנֶךְ יֵאוּה לְהִילֹת / תָּמִיד וְלֹא עַל־רִצְפַּת בֵּהֶם וְשֵׁשׁ.

לח

ועוד לו

לְרִיחַ מֶרֶדְדוֹרֶךְ יַעֲלֶת־חַן / פְּגָרִים עָמְדוּ חַיִּי חֲלָלִים
וְחִסְרוּ כָּל־עֲצֵי רָאשֵׁי בְשָׁמִים / וּבוֹשׁוּ כָּל־קְצִיעוֹת וְאֶהְלִים
וְעַל־רִיחֶךָ וְלֹא עַל־הַבְּשָׁמִים / אֲבָרְךָ שֵׁם יִי בְּקֶהָלִים.

לס

עוד לי

יַעֲלֶה מְשׁוֹשׁ הַלֵּב וְהַעֲיִנִּים / תַּחֲפִיר וְתַכְלִים כּוֹכְבֵי שָׁמַיִם
עַת תִּלְבָּשִׁי שְׁנֵי וְעֲדֶךָ תַּעֲדִי / הַשְׁתַּחֲוִי לָךְ מִלֵּאכֵי מַחֲנֵים
אִיךְ יִרְמָסֶךָ עֲרוֹת חֲמֹר גֵּזֶר אֲשֶׁר / פָּרַח כְּגוֹסֵס כָּל־שָׁחִין מִצָּרִים.

מ

עוד לי דוד

אִם־מִקְנֵי גִצְרַת צְבִיָּה עָמְדוּ / רִגְלֵי בְּמִשְׁמַרְתִּי וְלֹא פִסְעוּ
מִה־תֵּאֱמָרוּ דוֹדִים וְתוֹכַל בְּאִמָּת / לְעֲשׂוֹת פְּלָאִים מִסְטֹר מְנַעוּ
שָׁמֶשׁ וְסֹהַר עַל־נְתִיבָם בְּהַלֶּךְ / מִגִּצְרָתָהּ יִתְמָהּ וְיִתְעַוּ
עֵין בְּעַת תִּשָּׂא לְמִרְוֶה יִרְגָּזוֹן / יַחַד בְּנֵי אֱלִים וְיִזְדַּעְזְעוּ

ה תגזר באמר על־צביות חדרו / כלם למאמרה ויפנעו
תרמו לעוף כנף ופתאם ירדו / מול פס כבודה יקדו יכרעו
תגזר בים־סוף יחרב ינוס ברב / פחד וגליו יהמו ירגעו
אם־על־דגי הים תדבר יצלו / לבוא כתוף רשתה ויתנועעו
איכה דבר פיה לבבי יצבר / כי כל־עצמי נדרו נשבעו
י לעבד עבדתה בכל־פחם עדי / מות יבואם עד אשר־יגועו
לעבד עבדתה וחטאה לעשות / ילכו וירצו ולא ייגעו.

מא

עוד לי דוד

--- / - --- / - --- / - --- / - --- / - ---
באתי לגן רוע ונחלי מים / למקום יאורים רחבי ידים
גנות ופרדסים צצי בשם אשר / גיל הלכבות הם והעינים
נפשות עצובות שמחו וישכחו / צרות ושם התחזקו ידים
שם עררי מספר במחול שמחו / נשאו בתך כנור ובמצלתים
ה שם נתנו דודים לחשקים מאסו / חיים ולבם קרעו לשנים
שמה לבוש מלכות צבאים לבשו / הישבים תמיד בתוף פירים
באתי אני עני להגים את־יגון / לבי אבל הכפל לשבעתים
הצת אשר אראה צביות פרשו / יחד לחשקיהם שלומתים
נתחדשו נתקבצו נתרגשו / רצו ובאו בצדי עדיים
י אשב אני בדרך וזעף מבלי / נחם ולאשי שח בבין ברפים
קצתי בחיי או ולבי אקרעה / אגיר באף דמי בחוצותים
יעלה משוש לבי ואור שיני באף / עלתה מרום הרים וירכתים
אזעק ולא תענה אבל תצחק לקול / בכי וצחקי תאטם אוננים
לא תחזה פני אבל תברח בצת / תראה דמותי מהלך ימים
טו מימי בכיתי האבנים שחקו / לא מססו לבה כמי אפסים
לא תחרד אם־תחנונים ינהגה / חפי ואם־אשתחזה אפים
לכן אקנן מר ותמיד אזעקה / מספר כתנים אעשה כסלים
מבין קרבי אש וגמרית יעלה / ישוף הכי צרים וחלומתים

עץ לח כעץ יבש סביביו להטו / שרש והעלים והענפים
 כל-מי שלגים לחכה לא שארו / מים להשקות בם בבית סאתים
 הגן אשר היה לראיו תאזה / על-שממותיו יהמו מעים
 לא שיר וזמרה עוד בתוכו נשמעו / רק קול יללה יללת אגלים
 לא עוד דמות יעלה בחלון נשקפה / מתרפקה על-ציר ובדלתים
 אך קול עפרים בחבלים צעקים / צרה כמכירה עלי אבנים
 לא נראתה כזאת בכל-תבל למן / היום אשר נברא יציר פנים
 סדרי בראשית נהפכו עלי ידי- / דים צר ואור כל-כוכבי שמים
 מי-האמין כי שר צבאות החריד / רגלו בתוף ככל ובנחשתים
 מי-האמין כי אש לשון ים לחכה / ישכן בלב בשר ובקרבים
 הלב אשר היה אלי-גיל מחנה / מקול בכיתו עמדו נהרים
 דלת משוש דרכו לפניו נצלו / עני ואביון בצבור נצלים
 טפר אשר היה מדלג כצבי / לקרא שמו היום נכה רגלים
 לא יעלה מרום ולא רד אל-תהום / נבהל ונדדם יצמד בינתיים.

סימן לסורי השיר

--- / --- / --- / --- / --- / --- / --- / ---
 שא תליה לבי ואת-כליה / אל-הררי חשך אסף רגליה
 אחר אשר חשך בה בגד בגד / מאס צבדתה ומפצליה
 את-מחמד עינה לזחל ממך / כי יעלת-חן בל-קרוב אליה.

מב

עוד לי דוד

--- / --- / --- / --- / --- / --- / --- / ---
 המון חצי אהביך צביה / במרשי לבבי תחנונים
 וגלי ים תשוקתך וחשקך / בפני ספרים בשאון חמתם
 וחרשו חרשי וצמד בגבי / והאריכו בעברה מענייתם
 וראו מלאכי יפיד ששרי / והציתו באורך מעלותם
 והשחיתו שכיות מחמדי / והשפילו בשבטך גאותם
 ועל-כן וצקת-שבר אעורר / ואולי יפלו ממעצותם

ואמסיר על־פניהם אש וגפרית / ואיסירם בשמש לצדתם
 ואליבִיש את־שמי דודי וחשקי / בקדרותי ושק אשים כסותם
 ואוביש הנִהרות בהגיגי / ואחריבם ותבאש כל־דגתם
 ואשלח להמוֹן גשמי דמעי / לשחת היקום לשבית ברייתם
 ולהב אש לבבי אשלחה בם / ותתלקח להשחית נחלתם
 שעפי ייראו גֶשֶׁת לאורֶךְ / ויבהלו למראֹךְ צח פנותם
 ותמיד ישאלו עֹזר ומעוז / וכל האבנים בחלותם
 להביט אל־הדרך יחפזו אֶךְ / בקרבֹתם רעדה אחזתם
 ונשמע קול בכיתם בשחקים / ובקצה האדמות נאקתם
 הלא שמש וסֶהר בחזותם / הדרך נכלמו בושו בצאתם
 וישתחוו למול פֶּסֶא יקרֶךְ / ונגדֶךְ יקדו ממשכנותם
 בצל פִּנְיָ יקרֶךְ נמצאו דם / נקיים ועניים בחזותם
 בבואם לצלות עלת נדבָה / במזבֶּח נדבָה קרבנותם
 בהשפֹךְ פֶּבֶדָם על־יסודם / בהקָרַע לִבָּם בפְּעוֹתָם
 שפֹּסִים על־לשונם עד־שפֹךְ־דם / ואת תראי ותבזי כל־עֲנוּתָם
 ותשימי בחלמיש לִבָּבֶךְ / ואזנֶךְ תסתמי מצעקתם
 ולו את תקטלי אותם בידֶךְ / אזי יחיו ויקומו במותם
 ולא כי תשלחי חרב נקמה / לכלותם להפֹר מחשבותם
 בצַעַס פֶּרֶז לִבִּי הֵם כְּתוּבִים / ואֵשׁ על־שפְּתֵי את־שְׁמוֹתָם
 אהֵה לי הֵה עליהם ואבוי לָךְ / ומה־תַּעֲנִי בשְׁמֶעֶךְ טַעֲנוֹתָם
 בבואם אל־פְּנֵי מַלְפֹךְ בְּמִשְׁפָּט / בהִשְׁמַע גֹּזֵר דִּינָם ודָתָם
 ואם־תִּנְצְלֵי מֵהֶם בְּנִכְלָךְ / וכעוֹף תִּבְרָחִי מִמִּסְגָּרוֹתָם
 הַתְּלִכִי מִפְּנֵי נוֹרָא עֲלִילוֹת / ואֵף כֹּזֵר בְּנִיהֶם מִזְבַּחֹתָם
 שְׂבִי רַצְיָה דְּעִי וראי עֲנִיֶךְ / וחוסי וחזי את־שְׁמֹתָם
 רְדִי על־הַעֲצֹמוֹת הַיְּבֹשׁוֹת / בְּטֵל אוֹרֶךְ וְעִבְרָה כֹּל־שְׁנֹתָם
 תַּחֲיֵי נָא צְבִיָּה הַהֲרוּגִים / ויקומו וישובו לביֹתָם
 ותְּחַזְּקִי בִידֶךְ יָד יִמִּינָם / בְּחִמְלָתֶךְ ותְּהִי מִשְׁעֲנוֹתָם
 נְסוּצִים קָבְצִי לְצִי נֹתֶךְ / ויִשְׁשׂוּ בְּהִיטֵב אַחֲרֵיתָם

טו

כ

כה

ל

ומי־יִצְלָה אֵלַי יוֹצֵרָךְ בְּהִשִּׁיב / נִשְׁמֹת לַפְּגָרִים עַת בְּלוֹתָם
וּמִנְחַל צִדְנִיךְ יִשְׁקִין / יִפְתְּ-צִין בְּהִשִּׁיב אֶת־שְׂבוּתָם.

סימן לטורי השיר

---//---//---//---//---//---//---//---

מִבְּצֵלִי חֲשַׁקְךָ עַת תִּשְׁמָעִי / רָצִיָה פְּלִילֵת חֵן קִינִים וְהִי
אֶת כָּל־אֲשֶׁר תֹּאמַר נִפְשָׁם עָשִׂי / לָהֶם וּמִזְאָלָם רָצִיָה רְהִי
וְהִי צְרִי שְׂבָרָם וּתְעֲלֹזִי / בָּהֶם וּכְדִבְרְךָ לִ' כֵּן יְהִי.

סימן שני לטורי השיר

---//---//---//---//---//---//---//---

אִם־יִתְחַלֶּה חֲשַׁק מִמֶּךָ צְבִית־חֵן / וְלִמְשַׁכְּבִי עֲנִי וְפַל בְּרַב חֲבֵלו
אִם־יַעֲמֹד צִלְמְךָ רַגַע לְמוֹל עֵינָיו / יָקוּם וְהִתְהַלֵּךְ וְשֹׁב וְרֹפֵא לִ'.

מג

(---//---//---//---//---//---//---//---

ה	הֵן לִי צְבִית־חֵן אֲשֶׁר יִתְפָּאֲרוּ	כָּל־רִפְאֵי גִלְעָד עָלוּ הִתְעוֹרְרוּ
	בָּה מִלֵּאכֵי מְרוֹם וְיִפְיָה תָאֹו	מוֹל יַעֲלֶת הַחֵן לְכוּ הִשְׁתַּחֲוּוּ
	תַּבִּיט פָּנֵי חָלָל וּפְתָאם יִצְהָבוּ	סָמְנוּ כְּחוֹף עֶפֶר וּשְׁם יַעֲזֹבוּ
	יִחִיו וְיִקְוֹמוּ כְּאֶרֶץ יִגְבְּרוּ	סִפְרֵי סִגְלֹתְכֶם וְלֹא יִזְכְּרוּ

בְּאֵתִי אֲנִי עֲנִי בְּתַכְלִית מַחֲלָה

נִפְשִׁי וְחַיִּי צַד־שְׂאוֹל הִגִּיעוּ

נוֹאֵשׁ לְבָבִי מִמְּצוֹא לִי סֻעָדִים

צַד רָאָתָה עֵינִי בְּזוֹהַר יַעֲלָה

כִּי כָל־עֲצָמֵי שׁוֹרְרוּ הִרִיעוּ

לֹא־תִפְחָדָה נִפְשִׁי בָּבוֹא לָהּ שְׂדֵדִים.

מד

---//---//---//---//---//---//---//---

רָצִי שְׂאֵלוֹנִי אֲמַר הָשָׁר לָמִי / תִּקְרָא אֲסִיר תִּקְוָה וְעֶבֶד תֹּאמְרָה
וְאִמְרָה עַל־הַעֲבָדִים הֵם בָּנִי / חוֹרִים בְּעֶרְךָ אֶל־אֲסִירֵי אֲהָבָה.

מה

מזמור לדוד על שושן

----- / ----- / ----- // ----- / ----- / -----
 פָּרַחִי זָמַן קִיץ לְשׁוֹשָׁן אָמְרוּ / עַל־מָה פָּעַמִּיךָ בְּדִרְכְּךָ אַחֲרוּ
 עָנָה הֵלֹא קוֹצִים לְרַגְלִי אָזְרוּ / מִצֵּת יַצִּירְתִּי וְעַל־כֵּן יִחְגְּרוּ.

מו

ואני בחלומי ואראה והנה דמות כזהר הרקיע כעצם השמים
 לטהר כצאת השמש בגבורתו עומד לנגדי צלם דמות יעלה עיני
 כברקים ירוצצו ככוכבים ממסלותם נלחמים נגד צבא צבאים חושקים
 לחזות בופעת הדרתה ותתענג בדשן נפשי ואיקץ והנה חלום ואביס
 ואין מראה ונהפך שמחתי לאבל נשארתי כנודד יחיד במדבר נורא
 נדאג ונאנח אז נשאתי משלי ויהי שירי:

----- / ----- / ----- // ----- / ----- / -----
 דְּמוֹת צִלְמֶךָ צָבִיָּה בַּחֲלוּמִי / הִכִּי נִרְאָה וְהִבְרִיק בְּבָרָקִים
 וְהֵאִיר מַחֲשֶׁךְ עֵינִי וְרָאוּ / בְּסַנְיָךְ כְּמֹל תִּבְנִית שְׁחָקִים
 וּבָם שָׁמַשׁ וַיִּרַח נְתוּנִים / וְכוֹכָבִים וּמְזֻלוֹת אֲדוּקִים
 וּבָם חֲצִים שְׁנוּנִים וְחֲנִיתוֹת / לְפַלֵּחַ הֶלֶכְבוֹת הֵם בְּרוּקִים
 וּבָם הֵהוּד וּבָם הַחַן וְכְבוֹד / וְזָהָב מְעֻלֶּיהֶם הֵם מְרִיקִים
 וּבָם חָרֵב לְטוֹשָׁה גַם־מְרוּטָה / וּבָם מִיתָה צְפוּנָה לְעֲשׂוֹקִים
 וּבָם חַיִּים וְסוּגֵי תַעֲנוּגִים / וּבָם אֹר לְקָרָבִים גַּם־רָחֻקִים
 הָאִירוֹנִי בְּלִיל חֲשָׁכִי וְאֶפְלִי / וְנָטְלוּ מִעֲלֵי עֵינֵי פִקָּקִים
 וְהִנִּסּוּ יְגוֹנוֹת וְאֲנַחוֹת / וְנִשְׁמַע קוֹל שְׁמַחוֹת בְּשֻׁקִים
 אֲנִי עָנִי בְּהִבְיִטִי בְּעֵינִי / הִדְר יִפְתָּה וְחוּשֵׁי בָה דְּבָקִים
 צָבִיָּה נִעְלָמָה עָלְתָה וְנִסְעָה / וְגִבְיָה עַל־עֲנָנִים מֵאֲרָקִים
 וְנִשְׁאֲרָתִי בְּתוֹךְ חֲשָׁךְ אֶפְלָה / כְּמֹל עֶכְבֶּר מֵהֶלֶךְ בְּסֻדָּקִים
 כְּמֹל בָּרֶק אֲשֶׁר יִזְרַח אֱלִי־אִישׁ / בְּעוֹד לֵילָה וְעֵינָיו בּו כְּהוֹקִים
 וְכֹאשֶׁר יַעֲבֹר אֹרֹו וְנִגְהוּ / יֵהִי נִשְׁאָר בְּאֶפְלוֹ בְּעַמְקִים
 כְּאִישׁ מִסְכֵּן וְחוֹר עַל־פִּתְחִים / אֲשֶׁר עֵינָיו בְּתוֹךְ חֲרוֹי נִמְקִים

בְּהֵיט אֶל-יְדֵי אִישִׁים נְדִיבִים / יִחְיֶהוּ בְּמָנוֹת וַחֲלָקִים
וְהוּן רָאָה בְּלִכְתּוֹ עַל-נִתְיָבוֹ / צָרוֹר כֶּסֶף מְכֻסָּה בְּאַבְקִים
אֲשֶׁר יִשְׁמַח וַיִּגַּל בַּחֲזוֹת פִּי / פִּקְדוֹ אֶל בְּיָמָיו הַדְּחוּקִים
אֲבָל עַתָּה שָׁם בְּאַמְתַּחְתּוֹ צָרוֹרוֹ / מִשְׁוֹשׁ נִהַפֵּךְ צָרוֹת וְצוּקִים
כ
בִּיצֵן כִּי מָתִי דָמִים וּמְרָמָה / אֶסְרוּהוּ בַחֲזֹק יָד בְּזוּקִים
וּלְקַחוּ מִמֶּנּוּ עֵינָיו וְטוֹבוֹ / וְהוּא בָכָה וְהֵם הִלְכִים וְצַחֲקִים
וְיָשׁוּב הוּא אֶל-יִישׁוּ וַיִּדְּיוֹ / בְּמִשְׁעָנָתוֹ בִּיגוֹן מִחֲזִיקִים
כְּאִישׁ נֹסֵעַ כְּפָרִים עִם-נִגְדִים / וְכַל-מִינִי, עֲצִי פִירוֹת מִתּוֹקִים
בַּחֲלוֹף גָּזָה, אֲשֶׁר נִטְעָה, יְמִינוֹ / וַרְעִילָיו לְמִשְׁמַרְתָּהּ זְקוּקִים
כ
וּמִשְׁבִּים כָּל-יָמָיו אָכִיב לִגְנוֹ / וְהָאָה מַחְנוֹת יַעֲלוֹת וַחֲשָׁקִים
נִפְּצִים עַל-פָּנָיו גִּנוֹ וְתַחַת / עֲצִי עָדְנוּ לְהִסְתַּלֵּף לְהוֹקִים
וְאַחֵר בָּא יְמִי-חֲרָף וְרָאָה / עֲצִי חֲמָדוֹ מְנוּצָרִים וּבּוֹקִים
לְכָל אֵלָה אֲנִי אֲדַמָּה וְאַשְׁוֶה / וַרְעִילָיו כְּמוֹהֶם נֶאֱזָקִים
וְהוּן אֲרִחִיק נִדָּד אֶלֶין בְּמַדְבָּר / וְאַשְׁכֵּן בְּסַלְעִים עַל-נִקְיָקִים
ל
וְאַקְרַע אֶת-לְבוּשִׁי מִחֲמַדִּי / וְאַתְחַפֵּשׂ וְגַם-אֶלֶין בְּשִׁטִּים
עַדִּי אֲשׁוּב לְהֵיט הוּד צְבִיָּה / וְתָשִׁיב אֶת שְׁבוּתִי בְּאַפִּיקִים
וַיִּדְּיָה יִירוּוָנִי בְּכָל-עַתָּה / וּבִשְׁעָרָה יָמִי חַיִּי עֲנוּקִים.

סימן

-----/-----//-----/-----
עָלִי זְמַן הַפֶּךְ יָדוֹ / הִחֲשִׁיךְ בָּאֵף כּוֹכְבִי אוֹרִי
גָּלָה מִשְׁוֹשׁ כָּל-שְׂמִיחָתִי / וַיְהִי לְאַבָּל כְּנָרִי.

מו

עוד לי דוד

-----/-----//-----/-----
שָׁמַשׁ אֲשֶׁר זָרַח בְּשִׁמְשׁוֹתָיִךְ / הָאִיר גְּבוּלֶיךָ וּמִשְׁכָּנֶיךָ
הָאִיר פָּנָי חֲשָׁפִי וְהָאֹת חֲשָׁכוֹ / אוֹרוֹ בְּהֵיט אֶל-מְאוּרָה פָּנֶיךָ
לֹא נִרְאָתָה כְּזֹאת אֲבָל מִיֹּם בְּרָא / אֵל חַי מְאוּרָה בֵּין שְׁתֵּי עֵינֶיךָ
אוֹתָךְ צְבִיָּת חֵן כְּלִילַת מַחֲוָה / עָנִי אֲנִי וְדָל לְמוֹל אוֹנֶיךָ
ה
גָּלְמֶךָ וּקְמַחְךָ לְתַמָּר דָּמָתָה / גָּלְמִי אֲזוּב דָּמָה בְּקַמְשָׁנֶיךָ

מִלְכֵי שָׂבָא וּסְבָא לִגְדֹדָךְ כָּרְעוּ / רְבוּ מְנוֹתֶיךָ וְאֶתְנַנֶּיךָ
 פִּיהֶם לְמִלְקוֹשֶׁת צְבִיָּה פָּעְרוּ / לְשִׁתּוֹת בְּצִמָּא מִי מְקוֹר צִינֶיךָ
 מֵה־יַעֲשֶׂה אִישׁ רֶשׁ וְשֹׁפֵל צַד־מָאד / לְבֹא שְׁעָרֶיךָ וּלְמַעוֹנֶיךָ
 אֵיכָה בַסְּלֻמוֹת יִקְוָה לַעֲלוֹת / לְאֶחָז עֲנִסֶיךָ וּסְנַסֶּיךָ
 אַחֵר אֲשֶׁר יֵרָא וְזָחַל מִפָּנָי / דָּת עוֹ שִׁמְתֶיךָ וְכַל־דִּינֶיךָ
 עֲצָמוּ שְׁבַחֶיךָ צְבִיָּה מִסְפָּר / גָּבְהוּ דְרִכֶּיךָ וְעִנִּינֶיךָ
 קִצְרָה מְחוּגְתִי לְתָאֵר תְּאָרְךָ / צֹלֵם תְּמוּנָתְךָ וְסִימָנֶיךָ
 אֲזוּר אָבֵל מִזְעַר כִּיד שְׁכֵלִי אֲשֶׁר / תְּשִׁיג בְּהוֹד יִסִּיךָ וּקְנִינֶיךָ
 רֵאשֶׁת כִּכְתֶּם פֹּז וְחֻשֶׁת מִשְׁחֹר / נִגְדוּ וְהִב אֹפִיר בְּרַח מְאֻזְנֶיךָ
 יִקְרוּ קִצְוֹתָיו וְהִבְרִיקוּ סָנֵי / חִבֵּל בָּעֵת נִרְאוּ בַחֲלוּנֶיךָ
 אֲדָם וְרָדִים עַל־ לַחֲיֶיךָ וְלֹא / נִרְאוּ בְעֵצוֹן גֹּן כְּשׁוֹשְׁנֶיךָ
 אִפְךָ כְּעֵשֶׂת שֵׁן וְלֹא קִטּוֹן וְלֹא / גְּדוּל אָבֵל גְּאוֹת לְפִי חֲנִיךָ
 אֲדָמוּ שִׁפְתֶיךָ כַּתְּלַעַת וְחוּס / שְׁנֵי הֵכִי נְחוּן עָלֵי שְׁנֶיךָ.

מ

עוד לי דוד בלכתי שער עלי קרת ואשא עיני למרום והנה מעל לחומת הקיר צביה באור זהרה תחפיר המאורות מז נשאתי משלי:

כְּתֹל מְעוֹן יַעֲלֶה מָאָד נַעֲלֶה / וְהֵב וּכְתֵם טוֹב רְפִידָתוֹ
אִם-כָּל-אֲבָנָיו מִשְׁחֹר חֲשָׁכוֹ / בִּי-קָרְבוֹ לִימֵי הַרְיוֹסוֹ
לֹא יַעֲרֹכֶם יִשְׁפָּה וְסִפְּרִים / לָשֵׁם וְאַחֲלָמָה בִּיקָרָתוֹ
יִשָּׁן וְנוֹשֵׁן הוּא אָבֵל יִהְיֶה / אֹרֹר בְּשִׁמְשׁ עֵת גְּבוּרָתוֹ
אֶל-אֱהֱלֵי קָרָר בְּשִׁחֲרוּתוֹ / דָּמָה וְסִחֲרַת יוֹסֻדָתוֹ
הִשְׁתַּחֲוּוּ נִגְדוּ בְּנֵי אֱלִים / חָסוּ בְּצֹל עֲצוֹ וּקְרָתוֹ
אַחֵר אֲשֶׁר תַּחֲתָיו כְּלִילַת הוֹד / תִּשְׁכֹּן וְתִשְׁכַּב בְּעִלְיָתוֹ
כְּתֹל מְקַדֵּשׁ הוּא מָאָד נוֹרָא / מִי בְּזִמְן יִשְׁפָּה לְמַעַלְתוֹ
מִי מְקַדְּשִׁים יַעֲרֹב לְבוֹ / לְסוֹר לְהִסְתַּפֵּל בְּצוּרָתוֹ
לֹא נִגְעָה בּוֹ יָד וְלֹא רֶגֶל / כִּי אִם-יָדֵי עַמּוֹ וְאַמְתּוֹ
הֵן הֵם צָבָא חֲשָׁקִים אֲשֶׁר נִשְׂאוֹ / תְּמִיד בְּשִׁכְמָם עַל עַצְמָם

הָמָה יְנִיסוּהוּ יְמוּשוּהוּ / הִשְׁעֵנוּ עָלָיו לְהַדְרֹתוֹ
 אִם-זֶר יִגְרֶהוּ תֹאכְלֶהוּ / רִשְׁפֵי יִקְדְּחוּ וְלִבָּתוֹ
 כָּל-הַמְּלָכִים נֹעְדוּ עָבְרוּ / יִחַדּוּ לְהִתְעַנֵּג בְּאוֹרָתוֹ
 בָּאוּ וְהֵם רָאוּ וְתָמָהּ / עַל-טוֹב תְּכֹנֶנְתָּ וְתִבְנֶינְתָּ
 לֹא דְרָכָה רַגְלָם סְבִיבוֹתָיו / כִּי יִרְאוּ לַעֲמֹד לַעֲמָחוּ
 יַעֲמֹד לְעוֹלָמִי עַד וְלֹא יִפֹּל / יִרְבֶּה כְּבוֹד הוֹדוֹ וְעֲצָמָתוֹ.

טו

מט

הן עוד דהיום גדול יצאתי להשתעשע (בישע) [בנטע] שעשועים
 לשעשע נפשי במנוחות שאננות והנה אשה לקראתי בתולה אשר
 לא אורשה אבן הראשה ראשה כחם פז קווצותיה תלתלים שחורות
 כעורב שער שחור וצהוב הלבבות מלהיבות לנפשות מדאיבות
 ומכאיבות אז נשאתי משלי פאר לפארם וכה אמרתי:

--- / - - - - - / - - - - - / - - - - - / - - - - -
 אֲרָאָה שַׁעַר רֹאשֶׁךָ אֲשֶׁר אֹרְלוֹ / הֶחֱשִׁיךְ זֶהָב אֹפִיר וְגַם-פְּרִיזִים
 שֶׁמֶשׁ וִירֵחַ כְּפֹפִי רֹאשׁ / הִלְכוּ לְהִתְחַבֵּאת בְּעַמְּקֵי מַיִם
 כִּימָה וְעַשׂ וְכִסִּיל הָכִי אָסְפוֹ / נִגְהֶם וְלֹא נִרְאוּ בְּחוּץ שָׁמַיִם
 כָּל-פּוֹכְבֵי מְרוֹם לְבוֹשׁ קְדֵרוֹת / לָבָשׁוּ וְלֹא נִרְאוּ בְּחִלּוּנֵים
 כָּל-יֹשְׁבֵי תֵּבֵל בְּאוֹר גְּדוֹל / הָיוּ וְגַם גִּתְּפִתְחוּ עֵינֵים
 לֹא שָׁמְעוּ כְּזֹאת וְלֹא רָאוּ / לִילָה כְּיוֹם הָאִיר בְּצֶת צִהְרִים
 אֲרָאָה אֲנִי רֹאשׁ אֲשֶׁר חָשְׁכוֹ / אֹרְרוּ בְּהֶלֶם עַד-רֹאוֹת כְּפָרִים
 רָאוּ הָדָר שַׁעֲרֶךָ בְּנוֹת הַחֵן / בְּרָחוּ לְהִתְחַבֵּאת בְּתוֹךְ פִּירִים
 אֲרָאָה לְבַב חֲשָׁקִים אֲשֶׁר נָהִם / לָהֶם כְּנֻחַמַת יָם כְּאוֹר מְצָרִים
 שָׁפְכוּ מִרְרָתָם וְגַם-דָּמָם / נָגַר כְּמַל-מַיִם בְּחוֹצוֹתֵים

ה

י

אֲרָאָה אֲנִי עֹרֶכֶךָ אֲשֶׁר יָקָר / עֹרֶכִי מֵאֵד נִגְרַע בְּכַף מֵאֲזֻנִים
 כְּפִי כְּלִילַת-חֵן שַׁעַר רֹאשֶׁךָ / כִּי תִקְטְלֵי הַיָּקוֹם בְּלֵי יָדַיִם
 טֹבְעָם בְּכִלְיֵתֵבֵל הָכִי יָצָא / עַל-כֵּן לִשְׁמָעָם צָלְלוּ אֲזֻנֵים
 חִלּוֹשׁ וְרוּךְ מִשְׁעָרוֹת רֹאשֶׁךָ / יָכַל עֶקֶר הָרִים וַיִּרְכָּתֵים
 מִה־יַּעֲשֶׂה אִישׁ רֶשׁ בְּצֶת כָּעֵם / מִתְּחַזְּקִים נִגְדוּ בְּרִבְתֵּים
 כִּי יַעֲלֶת הַחֵן עָלֵי נַפְשִׁי / חוֹסִי לְבַל-אֲמוֹת בְּלֵי יוֹמִים

טו

וּתְשַׁלְמִי דְמִי אֲשֶׁר יִקֶּם / מִמֶּךָ כְּדָם קִינן לְשִׁבְעָתַיִם
עָבַד אֲנִי נִרְצַע וְנִמְכַּר לָךְ / וּלְנִעְמָךְ מִשְׁתַּחֲוִה אֲפִים
אֲת־פִּי לְמִלְקוֹשׁוֹ, אֲנִי פֹעַר / בָּקָר אֲקוֹ חֲסִדְךָ עַדִּי עֲרֻבִים.

נ

עוד לו מושח

--- / --- // --- / ---
לְבָבִי פִתְחוּ שְׁעָרִים / עַתָּה בָּכוֹת בָּא הַצְבָּאִים
יִרְוִיוֹן שְׁכֵנֵי עִפְרַיִם / מִדְּמָעוֹת הַצְמָאִים.

אֲחַ וְרַע אֶל־עֵצִים / נִהְיָה יַחַד וְנִבְכָּה
קוֹנְנוֹ אֲבוֹת וּבָנִים / מֵר בָּלֵב נִשְׁבֵּר וְנִדְכָּה
עַד־שִׁפְו־דָּכ בָּאֲבָנִים / כִּף לְכַף נִסְפָּק וְנָפָה

ה

דָּם בְּדָם יִגְעוּ וְדִמְכֶם / יִצְעֲקוּ מִבֵּית כְּלָאִים
קוֹל עֲנוֹת הִגָּה וְקִינִים / יַעֲלֶה עַל־רוֹם שְׁפָאִים.

יִהְיוּ גִלֵּי שְׂאוֹנֵי / יִשְׁטְפוּ הַיָּקוֹם דְּמָעֵי
אֶל־יְהִי שִׁנָּה לְעֵינַי / אֲתַנֶּה חֹשֶׁךְ יְצוּעֵי
מִקְלֹד רִשְׁפֵי יוֹגֵנִי / אֲכַלּוּ רָאשֵׁי נִטְעֵי

ו

עַד רְאוֹת עֵינַי צָבִיָּה / יוֹם וְלֵיל כְּפָרָאִים
נִהְמָה וּשְׂאוֹל יִקְוֹ / כָּל־אֲשֶׁר בְּשִׁמָּה קְרוּאִים.

מַעֲנֶה לְשׁוֹן וְחִין־פֶּה / בִּקְשׁוּ לָנוֹד לְצִירִי
כִּי צָרִי גִלְעָד וְרַפָּא / אֵין בָּהֶם בִּהְיָ לְשִׁכְרִי
אֲדַרְשָׁה חֲזוּה וְצִמָּה / לְעֹזֹר אֵלֵי בְּצַעֲרִי

טו

כִּי כְאֲבִי עַד וְנִצַּח / רַעֲיוֹנֵי בִי תְלוּאִים
עַד־כְּקֶדֶם תַּעֲשֶׂה יַעֲ- / לַת צָבִי עָמִי כְלָאִים.

נא

אמר דוד זה השיר עשיתי כאשר ראיתי להרשי דאפיארה
ז"ל שיר א' מתחיל בדבר גבורות מעשה תקפך וכך מיום ראיתי
אותו נכסוף נכספתי לעשות לי כתבונם ועשיתי אלה הבתים ושלחתים
להחכם הרופא המשורר כה"ר משה עבאסי יצ"ו.

א) --- / --- / --- // --- / --- / ---

ב) --- / --- / ---

בְּדָבָר יָמִין מָעוּ מִשְׁמָעְתָּךְ / עַל-כָּל-פְּנֵי תֵּבֵל תִּסְאָרְתָּךְ.

יִתְבּוֹנְנוּ יוֹדְעִים דְּבָרְתָּךְ

וַיִּגְבְּרוּ בְּרִבּוֹת הַלֵּתָךְ

נִדְמוּ לְשִׁרְפֵי-רוֹם חֲבָרְתָּךְ

ה) מִתְנַבְּאִים בְּדָבָר מִמְּשַׁלְתָּךְ / חֲפָשִׁים בְּעֶבְדֶּם אֶת-מַמְלַכְתָּךְ.

שָׁמַשׁ רְפוּאָתְךָ הַשָּׁר שָׁמַר

אֶל-צִיר מִדְּכָאִים עַל-לֵב אָמַר

וּלְחִיק רְשָׁעִים תִּגְמּוּלָם גָּמַר

חָשִׁים לְהַפִּיר אֶת-מִצּוֹתְךָ / רָהִים בְּצֵת נִשְׁמַע תּוֹכַחְתָּךְ.

י) מַיִם מִפְּסָיִם מִמְּבוּעָךְ

וַיִּמָּתְקוּ עִם-צוּף מִדְּעָךְ

בָּהֶם יָחִי לֵב חָכִים שִׁשְׁעָךְ

יָחִיו נִבְלָתִי צֵת רִדְתָּךְ / הַפָּרִטִּים עַל-פִּי מַחֲלָתְךָ.

אִם-דָּת זְמִירוֹת מִפִּי חוֹלָלִים

תִּשְׁכַּח וְעָלֶיָּה מִתְחוֹלָלִים

עֵינֵי תְּבוֹנָתְךָ הֵם חוֹלָלִים

טו) תָּמִיד בְּרִיאֹת עַל מִשְׁמָרְתָּךְ / וַיִּדְרָשׁוּ עֲדָנָה עַל-דַּעְתָּךְ.

דִּלְתִּי תַעֲזוּדְתָּךְ צֵת נִסְגָּרוּ

עֵינֵי מִבִּינִי דָת אֲזוּ נִקְרוּ

כ) וַיִּמָּשְׁשׁוּ חֶשֶׁךְ גַּם-נִשְׁכָּרוּ

עַד-בֹּא דְבָרְךָ מִרוֹם שְׁכֶתְךָ / יֵהִים לִבִּי הַזֶּה צֵת גִּשְׁתָּךְ.

מִדְּבָר וְכָל-עָרְיוּ צֵת יִשְׁאָפוֹן

רוּחַ כָּמֹל תִּנְיָם וַיִּרְדָּפוֹן

מִטְרוֹת תִּשְׁוַעְתָּךְ אִם יִרְעָפוֹן

כה) דָּגָן יָחִיו עִם-תַּעֲלָתְךָ / יָבֵשׁ קִצִּיר נִטְעָם מִבְּלָתְךָ.

רוח לשון פיה עת נמצאה
שפחה מזויסת בה נבאה
גם כל-נבואת נביא נחבאה
הסו וברחו מחץ קשתך / קדרי שמי הודם מתחתך.

ל זהר פני הודך אם-היתה
יום נבראה ארץ גם הרבתי
לאיר פני תבל אז נצמתי
אור כי ביום ראשון אל-עתך/נגנז להרבות את-משכרתך.

לה מלכי גלילות העת בקרו
תוף מאסרך גם שחרו
נביא וגם-פהן לך סחרו
תסף עליהם עז מלתך / לרעות בגן-עדן מצבתך.

פ רכות לשונך ברזל יהלם
וצרור צפרך גזרת יהלם
פתרך בראש מלך אם-יהלם
או אם-בלי נשק מלחמתך / יאות לכל-גבור זולתך.

פתחי נדיבים הן יסגרו
לפני נדיבותך יתקדו
לחב לבבך הן ספרו
אל-דור אשר בענן מקטרתך / אורו פני אפלים באמתך.

הערות לשירים

שיר א. אחד. בבית הראשון: אתאחד (בראשית מ"ט ו'): בבית השני: אשמח (שמות י"ח ט'); בבית השלישי: אתחדד (חבקוק א' ח'). בהתחרות על הזמן בשתוף מלת אחד השתתפו ר' אברהם ראובן וסעדיה לונגו. אברהם ראובן כתב:

אחר אשר טובות / אהבות זמן הבל / אשבע לבל אשמח / בהם ולא אחד
על מהתלות ופ' / תיות תפושי מז / כואב ערבות לל' / שוני הכי אחד
כוזי פרוודור זה / עולין טרקלין במ / אנביר ובקהלם / אחביר וגם אחד
מה אשאלה מאל / עושר ורוב ימים / עת אחזה שבע / שנים חלום אחד.
סעדיה לונגו כתב:

הבל יקר תבל / כל מעשיו תבל / גילו במו אבל / בלול ואיך אחד
לבוא לסוף דעתו / או עד תכונתו / לבי הלא לא את' / חמץ ולא אחד
בקר ואם אעשיר / ערב אהי שב רש / לילה בעשירי לא / אשכב ולא אחד
איך אעלוז על טוב / או אחד על רע / הן יחלוף הבל / כדמות חלום אחד.
המעתיק רשם על שולי הגליון את הפסוקים: ברזל בברזל יחד (מש' כ"ו, י"ד), בקהלם אל תחד כבודי (בר' מ"ט ר').

שיר ב. בית א': שיר, בכ"י: שירי. — בית ג': אמת, נראה שצ"ל: קמת. — בית ד': במרגמת, כמו במרגמה (משלי כ"ו ח). — בית ו': אשקוט, בכ"י: אשקוט.

שיר ג. הסיום בלשון התלמוד (סנהדרין פ"א ע"א), ויכוח סוער היה בין סעדיה ויעקב טרטון אם מותר למשורר לדבר בלשון התלמוד אם לאו. זקן החבורה, סעדיה, ססך להיתר וכן נקבעה הלכה למעשה.

שיר ד. בית ז': לעלותה, המעתיק העיר על הגליון: מלשון כעלות גדיש (איוב ה' כ"ו). — בית י': אָבִיָּה במקום אָבִיָּה לשם המשקל! — שם: הכי, לאמת הענין ולחזקו, כדרך משוררי ספרד. — בית י"ג: מאורות, כן על הגליון, בפנים: אלהים, ונראה שזה הנוסח העיקרי (ראה בראשית ל"ב ל"א). — בית י"ד: פרחי, בכ"י: פרחה.

שיר ו': ארבע תקופות יש למחלות: התחלה, תכלית, ההתפתחות, ירידה, ועמידה כבריאות. בתכלית ההתפתחות של המחלה בא השנוי לטובה או המות, ואולם מחלת המשורר, מחלת האהבה, עמדה בתכלית התפתחותה, והוא לא רד ולא מת. — בית ג': מָתִי, בכ"י: מתתי, ולמעלה שתי נקודות סימן לתקון והוא חסר.

שיר ז'. בית ב': ומנותיו, על משקל מנותיו, ובשיר מ"ז ר' שקל את השם הזה על משקל שנותיו (מנותיך), ואם כן צ"ל לפנינו: ומנותיו, או שיש לקיים בשיר מ"ז את ההגהה: נדניך. — בית י"א: מאום, איוב ל"א ז'. — חבלה, שיש בה עול ואבק גול; ראה יחזקאל י"ח ז'. — בית י"ג: יָקָה, פֶּעַל בהוראת הנפעל, וכן בבית י"ד: יָלֹה במקום יָלֹה. בית כ"ב: וזיה ורזיה, דניאל ב' ל"א. — בית כ"ג: ומקוה, מ"א י' כ"ה, לדעת רד"ק שהוא מלשון תקות חוט השני (יהושע ב' י"ח), ור"ל אריג. — בית כ"ד: יוחיל, בכ"י: יוכלי.

שיר ח'. בית א': דור, מלשון דור בניך בגדתי (תהלים ע"ג ט"ו), ור"ל כל בני לבכך.

כל מחשבותיך עזבו חק האהבה. — בית ב': כמו כוב, שירו של הידיד הבוגד היה בן כ"ט בתים (ראה הכתובת שעל שיר ז') בגמטריא כ"ב.

שיר ט. בית ד': יעוללו, ישמיד (שופטים כ' מ"ה; ירמיה' ו' ט"ז). — בית ה': וחרון, נסמך במקום נסרד, כמו אָרון (מ"ב י"ב י').

שיר י. שצירים. בבית א': סחרים ובלהות, מלשון שצרו שער (יחזקאל כ"ז ל"ה); בבית ב': רביבים (דברים ל"ב ב'); בבית ג': שצירי עזים; בבית ה': שדים, מזיקים (ויקרא י"ז ז'). — אורו (בית ב'), אולי צ"ל: אורות (ישעיה' כ"ו י"ט).

שיר י"א. בית א': עדה"כ יש' כ"ב, י"ח. — בית ה': לפנים היה קראו של הזמן בראש זבח. — בית ח': הניסו, בכ"י: הנסו. — בית ט': ויחליפו. כן מתוקן על הגליון; בפנים: החליפו. — בית י"א: בקעתו טרפו, מלשון ביצה... טרופה בקערה (חולין ס"ד ע"א). — בית ט"ו: במחשבים, עדה"כ איכה ג' ו' על הגליון: גיל באשמנים.

שיר י"ב. בית ב': וארמסם, בשביל המשקל.

שיר י"ג. בית ז': נמח, מלשון אם נמוחו (משנה נדה פ"ג ב'). — בית ט': זוררים, מלשון ויזורר הנער (מ"ב ד' ל"ה). — בית י"ב: סקח קוח, המשקל לקוי, ואולי כתב: וסקח קוח עפ"י פרוש רש"י ורד"ק לישעיה' ס"א א', ואפשר שצ"ל: ויבסקח.

שיר י"ד. בית ז': אליו = לו. — בית י"א: ועשרי, כן על הגליון (ועשרי); בפנים: ואוצרי. — בית י"ג: מעילי, בכ"י: מעלי. בית י"ד: וערי, אויבי, מלשון ויהי ערך (ש"א כ"ח, ט"ז). — בית י"ח: חבילי זמורות, ראה ע"ז י"ח ע"א, בספור על הריגתו של ר"ח בן תרדיון. שיר ט"ו. בית ט': עיניך, בהוראת מַפֵּס (עיניך). — בית י"ד: וְתִרְנְנֵךְ, על משקל קִנְיִי, שִׁקְשִׁי. — בית י"ח: אור, פעל עבר מכנין הקל. כמו בראשית מ"ד ג'. — בית כ"א: אומניך, הוריק שגדלך. — בית כ"ד: בסמניך (תוספתא יומא פ"ב ז'), כמו סמים שבמקרא (שמות ל' ל"ד).

שיר ט"ז. בית ו': צִפְלָה, חבוק ב' ד', וגראה שמשחמש בו בהוראה: הכתה בעפולים (דברים כ"ח כ"ז), ומוסב על בטני, וכטעם בטנך צבה (במדבר ה' כ"א). — בית ז': כבדי, בענין יפלה חץ כבדו (משלי ז' כ"ג); בכ"י: כבדוי.

שיר י"ז. התתנחם נפשי, בשעה שזמיר חשקה בוער בי. — לבי, בכ"י: לבו.

שיר י"ט. כאלו שומע המסורר קול בשורת הרעיה שולחת נחמה מרחוק. — בית ג': לרגעכם, ענין מרגוע (ראה איוב כ"א י"ג). ור"ל רוצה אני לתת מרגוע לנפשכם; על הגליון: לרחמכם, והוא שגוי שלא לצורך.

שיר כ'. בית ט': ואור, גשם (איוב ל"ז י"א). — על מרדים, בעון הדור. — בית י"א: אכלים יחידים, מלשון אבל יחיד (ירמיה' ר' כ"ו).

שיר כ"ג. בית ג': ובל, כן על הגליון (עפ"י ישעיה' כ"ו י'), בפנים: ולא. — בית ד': לב ותאותו, בכ"י בפנים: לב וגאותו, ועל הגליון: לבו ותאותו. — בית ה': תאבה, בכ"י: תאבה. עיין בסוף המבוא (ע' ס"ו).

שיר כ"ד. בית ו': בלי חבר, כן בכ"י ומנוקד ואינני יודע לפרשו.

שיר כ"ה. בית ב': ישלח וכו', תהלים קמ"ז י"ח.

שיר כ"ו. בית ג': מלים, ראה איוב ט"ו ד'; בכ"י: מלין. — בית ד': הציתוהו, משרש צות, עפ"י ישעיה' כ"ז ד'. — מתבל ינדוהו, איוב י"ח י"ח.

תערות לשירים

קיו

שיר כ"ו. בית א': לולִי, בכ"י: ליל. — בית ח': שברי, בכ"י: שברך. — בית י': סָבֵל, ישע'י ט"ז. בית י"ג: קָבֵל, יחז' כ"ו ט.

שיר כ"ט. בית ט': תרגיש, תרעיש ותרגיו (תהלים ב' א'). — בית י"ג: ע"י נקודות ממעל לחבות ביום... עת מסמן הסופר שצ"ל: יחיו בעת בוא יום, ואין לדעת אם היה לפניו כן בכ"י. — בית ט"ז: חרכיך, עפ"י שה"ש ב' ט' ז על הגליון הוגה: חדריך. — בית י"ז: עפ"י חגיגה י"ב ע"א: אור שברא הקב"ה ביום ראשון... גנזו לצדיקים לעתיד לבוא. — בית כ"ב: הסוגר חסר בכ"י ומקומו פנוי. — בית כ"ז: קרתי, כריתי באר, ישע'י ל"ז, כיה. — אשר, כן בכ"י ונמחק והסופר הגיה: ועוד. — בית ל': מררו (על משקל סָבֵבו) = מרו. — בית ל"ג: זוללתי, משרש זול (על משקל רוממתי), עפ"י ישע'י מ"ו, ו': הזלים זהב מכיסו בכ"י: זוללתי. בית מ"א: המחנה וכו', בראשית ל"ג ח'. — הפסוקים בסוף הסימנים לשירנו: בעלות הלהב, שופטים י"ב כ' ונצב וכו', שם ג' כ"ב. מהסימן הלה"ב יוצא, שהיו בשיר מ"ב בתים ואצלנו חסר בית אחד, אולם מהסימן לשיר מ"ו גראה, שהמשורר היה נחשו בסימנים ולא דק, כי שם מסר סימן לל"א בתים ויש בשיר ל"ב.

שיר ל'. בית ב' — ג': סבלו, קבלו, עיין הערה לשיר כ"ז בית י' וי"ג.

שיר ל"א: בית י"ב — י"ד: תרגו על גועלי חשק ותהלמם באפה, ואחרי כן תגוד לקול הצועקים ותנחמם.

שיר ל"ב. (בטעות נדפס: ל"ה). בית א': ראו דדים וכו', השוה שירי החול לר"מ אבן עזרא (הוצ' בראדי ע' שמ"ח) לריבי נצבו דדי צביה... אדמם לחניתות וכו'. — ברוקים, מלשון וברק חנית (נחום ג' ג'), וכן בשיר מ"ו ד', והפעיל בשיר מ"ז ט"ו. — בית ב': כמים וכו', ר"ל: שפכו דם כמים.

שיר ל"ג. בית ג' — ה': והמה (השערות) מתנחמים על זה לא בשביל שהיה, כי באמת הם חושבים תמיד מחשבות עול לארוב לדם. אלא שהם ראו כי התרחקו החושקים מן הרעיה על שפכה את דמם, ועל כן לבשו קדרות (שחרות) להראותם כי התנחמה, ואולי יקרבו שוב (ואז תשפוך את דמם כבראשונה). מזמות, כן ג"ל עפ"י תהלים י' ב' ז בכ"י: תרומות. ואפשר לפרשו בדוחק עפ"י התרגום למשלי כ"ט ד', אבל אין סעם להכנס לדחקים. שיר ל"ד. בית ב': עצמם וכו', עדה"כ איכה ד' ז'.

שיר ל"ה. בית ב': ומהיכלי, לשם המשקל במקום ומהיכלי, ואולי צ"ל: ומהיכל, והחסיר את הכנוי כמו שהחסירוהו בכ"מ במקרא.

שיר ל"ו. שש, הראשון כמו שיש, השני שש שנים, שאחריהן באה שנת השמטה והשחרור, השלישי כמו בגדי שש (בראשית מ"א מ"ב).

שיר ל"ז. שש, הראשון שרפים בעלי שש כנפים, השני כמו בגדי שש, השלישי כמו אבני שיש. — בית ג': כי, רק. — עמלך, מבצרך, מלשון עמל וחכן (ישע'י ל"ב י"ד).

שיר מ'. בית ו': ירגעו, ראה ישע'י ג"א ט"ו: בכ"י: ישועו. — בית י"א: ילכו וכו', עדה"כ ישע'י מ' ל"א.

שיר מ"א. בית ג': נפשות, נסמך במקום נפרד לשם המשקל. — בית ט': עדיים, אפשר שלא הקפיד על המשקל כדי להביא מליצת הפסוק (יחזקאל ט"ז ז') כצורתה, ואפשר שנמשך אחר בסוי ההמון: ראה מחברות עמנואל, הוצ' בראדי ע' ח' הערה 3. — בית י"ג: וצעקי = ולצעקי. — בית ט"ו: מסוּיָטו (ראה דברים כ' ח': ישע'י י' י"ח). — כמי אפסים, יחזקאל

מ'ו ג'. - בית כ': שאר, בבנין הקל כמו בש"א ט"ו י"א. - בית כ"א: שממוחיו ככ"י: שוממות. - בית כ"ב: יללת אנלים. ראה ישע' ט"ו ח'; בכ"י: כיללת. - בית כ"ד: צרה כמכירה. ירמ' ד' ל"א. - בית כ"ה: נראה, ככ"י: נראה. - יציר כפיס, האדם שהוא יציר כפיו של הקב"ה (פסיקתא רבתי פמ"ו, הוצאת ר"מ איש שלום דף ק"צ ע"א). - בית כ"ו: שר וכו', ר"ל: שר שהחריד צבאות. - בית ל': עפ"י עמוס ב' ו', ופה משחק במלים, אביון בשביל המנעול, שנעלו בו משוש דרכו. - הפסוק שבסוף הסימן: תהלים ל"ב ט'.

שיר מ"ב. בית ג': עדה"כ תהלים קכ"ט ג'. - בית ו': ממוצותם (תהלים ה' י"א) ככ"י: ממוצתם. - שורה ז': ואיסירם כשמע לעדתם, עדה"כ הושע ז' י"ב, ור"ל: עד שמלאכים אחרים יראו וייראו. - בית י': להמון, אח המון, כמו הרגו לאבנר (ש"ב ג' ל'). - בית י"ב: למראך וכו', ר"ל עת סנותם למראך. - בית י"ד: אחותם, ראה הערה לשיר מ"א ט'. - בית י"ח: עדה"כ ירמ' ב' ל"ד: מלת בחזותם קשה לפרשה. - בית כ"א: שפטים וכו'. ראה מ"א י"ח כ"ח, אבל הבית שלפנינו אין לו מובן, ואולי צ"ל: על שפך דם, ור"ל: הם מדברים אתך משפטים על שפךך את דמם, ואת לא תשימי לב לדבריהם. - בית כ"ט: כזכר וכו', ירמ' י"ז ב'. - בית ל': ענייך, במקום ענייך, אולי עפ"י אשריך (קהלת י' י"ז). - בית ל"א: ועברה, ואז תעבור שנתם ויעורו. - הפסוקים בסוף הסימנים: א) בראשית ל' ל"ד, ב) ישע' ו' י'. - בית מ"ג. בית ט': בתכלית מחלה, ראה שיר ו' והערה שם.

שיר מ"ה. בית א': האבה=תאווה (תהלים ק"ט כ'): בכ"י: האבה.

שיר מ"ה. בית א': השושן בא בסתו אחרי פרחי הקיץ. - בית ב': אורו, כמו יאורני כאיוב ל' י"ח, ואולי צ"ל: אסרו. - יחגרו, באים לאט, פוסחים. ראה ש"ב כ"ב מ"ו: יחגרו ממסדרותם.

שיר מ"ו. בית ד': ברוקים, ראה שיר ל"ב א' והערה שם. - בית ח': האירוני, כן בכ"י, ור"ל האירו לי. - פקקים, סתימות, מלשון פקק החלון (משנה שבת פ"ז ז'). - בית י"א: מארקים, ארץ (ירמ' י' י"א). - בית י"ג: בהוקים, מוארים, מלשון הקב"ה מבהיק זיוו (סנהדרין ק' ע"א), והקל נמצא בפיוטים. - בית כ"ד: למשמרתה, לשמור אותה. - בית כ"ו: להוקים, אסופים, פעל נגזר מהשם להקה (ש"א י"ט כ'), והרבו הפייטנים להשתמש בו. - בית ל"א: כאפיקים, עדה"כ תהלים קכ"ו ד'. - בית ל"ב: ענוקים, מסובכים וקשורים בו, מלשון שמעניקין החמה בקומתן (יומא י' ע"א). - לפי הפסוק בסוף הסימן (איוב ל' ל"א) הוא בן ל"א בתים, ובאמת יש בו ל"ב: ראה הערה לסימן לבתי שיר כ"ט.

שיר מ"ו. בית ג': אבל, רקו על הגליון: ג"א: לבד. - בית ד': מחזה, מראה, בכ"י: אחזה. - אוניך, עשרך (הושע י"ב ט'). - בית ה': אוזב, אפילו בין קמשוניך (הגרוד שבך) אני דומה לאוזב אשר בקיר ואינני נחשב לכלום. על הגליון - אוזב בצר"י וצריך להיות ית"ד: על יסוד ההערה הזאת כתב מי שהוא על הגליון: ינ"ל אמח" (ר"ל במקום אוזב), ולפי זה יש להגיה כקמשוניך במקום בקמשוניך, אבל אין פה צורך לתקונים, וכבר ראינו למשוררנו שהוא משתמש בנסמך ח' נפרד לשם המשקל (ראה הערה לשיר ט' ה'). - בית ו': מנותיך, על משקל: שנותיך, ועל הגליון: ימנותיך בקמ"ץ וראוי להיות ית"ד, חשב המעיר שמשקלו כמו כמותיך, ועל יסוד זה הגיה מי שהוא: "נ"ל נדניך", ראה הערה לשיר ד' ב'. - בית ז': עיניך, על הגליון: "מן עין המים" (בראשית ט"ז ז'), ובמקרא רבויי: עינות, ובנסמך: עינות. - בית י"ב: וסימניך, בכ"י: וסמניך, וידוע שיש ספק אם סימן או

סמן. — בית ט"ו: קוצותיו, על הגליון: ישל ראשך הנזכר לעיל" (בית י"ד). — בית ט"ז: והבריקו, ראה הערה לשיר ל"ב א'.

שיר מ"ח. בית ב': לימי, האכנים קרבו לימי הריסותו של הכתל ועל כן שחרו: בכ"י: ימי. — בית י"ב: ימשהו, אולי נכון יותר: ימישהו. — השענו, אולי צ"ל: ישענו. שיר מ"ט. בית ב': להתחבאת, במקום: להתחבא, וכן בבית ח'. — בית ט': כאור, המגיה על הגליון מעיר על עמוס ח' ח': ועלחה כאר, שהוא כמו כיאור. — בית ט"ו: ברכחים, בכ"י: ברכאחים.

שיר ג'. בכ"י על הגליון: למשקל שרתי צהלה ורנה ולמשקל נגדעה קרן עדינה: את השיר הראשון אינני מכיר, והשני הוא זה של רשב"ג (דודון, אות ג' מספר 96). — בית א': בכ"י הסדר הפוך: עת בכות בא הצבאים / לבכי פתחו שערים. — בית ב': שוכני עפר הצמאים יריון מדמעות ששופכים החיים. — בית י"ד: בהם, ע"ד שהם, קהלת ג' י"ח. — בית ט"ז: ב', נראה שצ"ל: בו (בכאבי).

שיר נ"א. על שירו של שלמה דאפיירה הנזכר בכתובת ראה דודון, אוצר, אות ב' מס' 146. — בית י"ג: בעת רדתך ממרום שבתך ותפנה אליהן יחיו נבלתי (ראה ישעי' כ"ו י"ט) ויפרטו (ינגנו, עמוס ו' ה') על פי מחלתך (כלי שיר, תהלים נ"ג א', פ"ח א'). כן נראה לפרש את הבית קשה ההבנה הזה, ויתכן שהוא משבש. — יחיו, בכ"י: יחיה. — בית י"ד-י"ח: אם דת (דרכי) השיר תשכח (=תִשְׁכַּח, תהלים קל"ז ה') מפני חוללים (משוררים, שם פ"ז ו') והם מתחוללים (מתנפלים, ירמ' כ"ג י"ט) עליה ונוחגים בה מנהג הפקר, עיני תבונתך חוללות (בוראות, דברים ל"ב י"ח, ור"ל אתה רואה ומוצא) בני אדם העומדים על משמרתך ומחדשים נצורים על ירך. — בית י"ט: נקרו כמו במדבר ט"ז י"ד. — בית כ': נשכרו, אם הנוסח נכון. יש לפרשו בהוראת דללו, נעשו דלים כאנשים הנשכרים כלחם (ראה ש"א ב' ה'), ואולי יש לנקד: נִשְׁכְּרוּ, תעו כשכורים, ובנה לו בנין נפעל שאינו לא במקרא ולא בתלמוד. — בית כ"א: יהים, בכ"י: יעים. — בית כ"א: עם תעלתך, בעזרתך. — בית כ"ז: מזוייפת, אינני יודע פרושו, ואולי צ"ל: מחורפת (=נחרפת), וראה מכילתא בשלה, מסכת דשירתא פ"ג: שראתה שפחה על הים וכו'. — בית כ"ט: הסו, שתקו, מלשון ויהם כלב (במדבר י"ג ל'). — מתחתך, כי מקומך למעלה משמי הודם. — בית ל' ל"ג: אם זהר פניך כבר היה בששת ימי בראשית, אז הוא הוא האור שנגזז (ראה חגיגה י"ב ע"א) עד בוא עתך כדי להרבות את שכרך. — היתה, לשם החרוז, כי בשם זהר משתמשים בלשון זכר. — נצמחה, אור בלשון נקבה עפ"י ירמ' י"ג ט"ז ואיוב ל"ו ל"ב. — בית ל"ד: העת, בכ"י: עת, והמגיה על הגליון הגיה: לשכון. — בקרו, בכ"י: בחרו. — בית ל"ז: מצבתך, מאלמתך, מתבואתך (רות ב' ט"ז). — בית מ'-מ"א: היהלום כתרך ראש מלך אחר (ראה ע"ז מ"ד ע"א: שכל הראוי למלכות הולמתו וכו') או היאות כלי מלחמתך לגבור ולתך. — בית מ"ב: יסגרו, בכ"י: נסגרו, ועל הגליון: סוגרו, ואין בזה תקון למשקל.

אגרת מגן אברהם מארץ המערב

חברה כנראה בידי

אברהם מיכאל קרדוון

יוצא לאור

ע"י

גרשם שלום

ה ק ד מ ה

הגיעה השעה לפרסם סוף סוף את התעודות והמקורות העלולים להפיץ אור על התנועה השבתאית לא רק מבחינת השתלשלות המאורעות החצוניים שבה, אלא גם מבחינת תוכנה הדתי והרעיוני. הבנתנו הנכונה של השבתאות תלויה בהרבה בהבנת עולמם הדתי של ה"מאמינים" הללו למיניהם השונים. והבנה זו ל"קויה עדיין וטעונה רזקון, שכן חסר הרצון להבנה כזו במחננו במשך זמן רב. השתדלתי זה עתה לתקן המעוות הזה במשהו ולתת ציור כללי על הרקע האידיאולוגי של השבתאות במאמרי "מצוה הבאה בעבירה"¹. וחושבני לחובתי להענות לדרישות הרבות שבאו לפני ובקשו ממני לפרסם יותר מהחומר החדש להבנת השבתאות שעליו בניתי את בנייני. הרי נשארו בידינו כתבים רבים מחוגי השבתאים, מהם ספרים שלמים ומהם קונטרסים ואגרות, שמזלם גרם להם שלא יאבדו במלחמת ההשמדה והביעור שנתחוללה על כתביהם של בני הכת בזמן שרדפו אותם ואת תורתם. והנני מפרסם כאן אחד המקורות חשובים ביותר שהגיעו לידינו מהשנים הראשונות אחרי המרתו של שבתי צבי.

"אגרת מגן אברהם מארץ המערב" שייכת לספרות ההסברה והתעמולה השבתאית שנתפרסמה בשנים הראשונות אחרי ההמרה, כל עוד העזו המאמינים להכריז על משיחיותו של שבתי צבי בסומבי בראש כל חצות. אבל בספר הקטן הזה נתגבר רצון המחבר לביאור השקפות אחדות שנעשו לו גופי תורה, על היסוד התועמלני הרגיל. הספר נכרך בשנת תכ"ח כפי שמוכח מחשבונותיו בדף 14-1. המחבר עדיין בעוצם התלהבותו לשבתי צבי כמשיח האמתי². הוא מסביר כאן את דעותיו על שני עניינים בעיקר: ראשית על מהותו של הגואל והגאולה, ושנית על מעמד התורה בזמן הגאולה השלימה, ב"עולם התקון". דעותיו בשתי השאלות הללו נועזות מאד ובשתייהם יש חדוש רב גם לעומת מה שידענו עד עכשיו על עניינים אלה. המחבר מנסה לבסס את דבריו על דברי רז"ל ודרושי האר"י שנפוצו אז רק בכתבי יד וקשה להוכיח אם הדברים שהוא מביא בשמם, נמצאו שם באמת. בדפים הקודמים לאגרת מגן אברהם בכ"י, נמצאו חלקים מקונטרס שנכתב בלי ספק ע"י אותו המחבר ושם הובאו בשם האר"י דברים זרים מאד שלא מצאתים בכתבי האר"י הידועים לי. המחבר הביע דעותיו בחריפות ובניסוח שנון ואפשר

(1) כנסת, דברי סופרים לזכר ה. נ. ביאליק, ספר שני תרצ"ו, עמ' 347 — 392.

(2) כשהזכרתי את האגרת בפעם הראשונה (מאמרים לזכרון ר' צבי מרץ חיות ז"ל, תרצ"ג, עמ' שכ"ו), אמרתי שאין כאן זכר מפורש לשמו של שבתי צבי, והדברים טעונים חקון שכן מוזכרו בחלק האחרון של ספרו כמה פעמים ומביא הוכחות ששמו נרמז בתורה (ואפילו במעשה בראשית) ובשאר ספרי קודש.

ללמוד מכאן הרבה מאד להבנת מהלך-רוחם של בעלי תורת-ההפקרות שהשתלטה אחר-כך באגף הקיצונית של השבתאות.

המחבר עצמו אינו מוציא את המסקנות האחרונות מדעותיו על שני הנהגת התורה לעתיד לבא ועל בטולה של חורה שבעל-פה שכן לדעתו עלינו להמתין בענין זה עד שיושלם התקון ויתבטלו כל הקלפות בפועל ובינתיים קיימת הנהגת התורה ללא כל שנוי ועלינו לדקדק בקיום המצוות כחוט השערה. כבר בימיו נמצאו בין המאמינים „חכמים גדולים“, לדעת המחבר, שדעתם בסוגיא זו אחרת ושהוציאו מסקנות שהמחבר עדיין אינו רואה שהגיע זמנם, והוא מזהיר מפני דעותיהם. אבל ברור הוא, שאלה שראו את עצמם כבר בשערי עולם התקון, יכלו למצוא בספר הקטן הזה אידיאולוגיה שלימה למעשיהם. דמינו המרגלה של המחבר מצייר לו את מעמד התורה וגילוייה החדש בעולם התקון בצבעים ובגווניו בעלי אופי אנטינומיסטי בהחלט. איני יודע כל תעודה שבתאית מהתקופה היא המגלה את רעיונותיהם הנסתרות ביותר ואת מהלך רוחם של חלק גדול במחנה המאמינים בבהירות דומה לזו.

שמו המלא של המחבר לא פורש בכ"י. אבל הוא מסיים את הספר הקטן בשיר שראשי תיבותיו הם אברהם. ואלמלא שני פקפוקים, לא הייתי מהסס לומר בבטחה גמורה שהספר מלאכתו של אברהם מיכאל קרדוזו, מראשי המדברים של התנועה השבתאית ומראשי המחדשים של הקבלה השבתאית שנוצרה אחרי ההמרה. הוא מתאים למהלך רוחו ולסגנונו. קרדוזו ישב אז בטרפול, ומכאן אפשר להבין את שם הספר עם ההוספה „מארץ המערב“ המוציאה מלבנו את ההשערה שמא לפנינו מלאכת ידיו של אברהם היכני שלא בא לארצות הללו. גם כמה פרטים בדפים הראשונים של כתב היד, בשרידי קונטרס אחר של אותו המחבר, מתאימים דווקא לאברהם קרדוזו באופן מיוחד. הוא מסתייע במה שקבל מהמלאך הדובר בו ובמה ששמע ממנו עוד לפני שנת תכ"ו וספורים אלה מתאימים לדבריו של קרדוזו בספרים ששמו המלא נקרא עליהם. הוא משתמש לגבי פירוש הפסוק צדיק באמונתו יחיה בטרמינולוגיה נוצרית אפייניר: „מי שנפשו מצודקת באמונתו – יחיה“ (דף 1a) – דברים המעידים על קורא של ספרות תיאולוגית של הנוצרים המפרשים את הפסוק הזה על ההצדקה באמונה (justificatio). והרי קרדוזו היה מצוי לגבי ספרות זאת לפי עדות עצמו¹ עוד בהיותו בין האנוסים. טענה שלילית נגד בעלותו של קרדוזו אינה בנמצא. לפי שעה, אבל ישנם כפי שאמרתי שני ספקות ופקפוקים בדבר: א) בקונטרס הראשון אומר המחבר (בדף 3b) „בעוד היותי בעזה בזמן תוקף הבורות והאמונה אמרתי לכמה אנשים שמפני זרות מעשה מה"מ יחזרו בהם המאמינים ולא ישאלו רק קצת יחידי סגולה“. ולא שמענו עד עכשיו שקרדוזו

(1) עיין דבריו בדרוש הכנויים שלו שהבאתי במאמרי בס' הזכרון הנ"ל לצ"פ חיות עמ' שמ"ר. בכ"י אחר שראיתי בשנת תרצ"ד. הוא אומר שלמד חכמת האלהות של הנוצרים במשך שנתיים.

בעצמו היה אז יחד עם נתן הנביא בעזה. אעפ"י שהרבו לדבר על ענין זה¹). ודבר זה טעון אשור או הכחשה על יסוד ידיעות נוספות. כמובן. אין כל קושי להניח שבאמת נסע קרדוּזוּ אז מטרופולי לעזה לזמן קצר. ב) בכתביו המאוחרים הידועים לי אין עוד דעות קצוניות כל כך על בטולה של תורה שבעל פה לעתיד לבוא והוא הרבה יותר מתון. כמובן גם דבר זה אינו בגדר טענה חזקה לשלול ממנו את הספר הזה² שהרי נודע לנו כמה גלגולים עברו על דעותיו במשך השנים. ואין פלא בדבר אם קרדוּזוּ היה בשנת תכ"ח עוד יותר קרוב ברוחו לאותם הקצוניים שבין המאמינים (אעפ"י שכבר אז לא הסכים למעשיהם) שמהם התרחק אחר־כך מרחק רב.

הספר נשמר רק בכ"י אחד. באוקספורד ס"י 2571 מדף a 10 — b 44²). הדפים הראשונים של כה"י מכילים קטעים מספר אחר של המחבר על אותן השאלות עצמן. ולא הספיק לי כאן המקום להדפיס גם אותן. כראוי להם. כ"י גאסט 907 אינו אלא העתקה חדשה מתוך כ"י אוקספורד. כ"י זה נכתב במשיטא ספרדי טוב מאד בשליש האחרון של המאה השבע־עשרה. ההעתקה ברוב המקומות טובה ובמקצת מקומות שנשתבש בהם הסופר. תקנתי עד מקום שידי מגעת, והעירותי על זה בהערות. הספר היה לעיני בצלום שנמצא ברשות הספריה של האוניברסיטה העברית והנני מודה לה על האפשרות להשתמש בו. מכיון שהספר נכרז בטעם יפה ובבהירות רבה, לא הארכתי בביאורים והסתפקתי בציון מקורותיו בדברי רו"ל. ספרי קרדוּזוּ מחכים לגאולתם זה כבר, וכל מה שחשיבותו של האיש הזה להבנת השבתאות בתקופתה הראשונה והשניה מתבררת לנו יותר, יורגש גם הצורך להכיר דבריו לא רק מלשונות בודדים. ומי יתן וימצאו העוורים הנחוצים למלאכה זו. וחובה נעימה היא לי להודות כאן לתלמידי מר חיים וירשובסקי שיכולתי להעזר בו בהעתקת הספר מתוך עבודתנו המשותפת בתרגילי־סימינריון על השבתאות באוניברסיטה העברית.

נרשם שלום

ירושלים. בתמוז תרצ"ז.

(1) בעל ס' מריבת קודש (ענייני שבתי צבי עמ' 9) סובר שרק בטרופולי נחראה פנים עם תלמידי שיץ.

(2) גייבויראר מעיר בהערת בטול "אין בו ענין הסטורי" — ואני סבור שלהסטוריון יהיה ענין רב מאד בספר זה!

אגרת מגן אברהם מארץ המערב

10 א

אשא דעי למרחוק לעומדים במרחק אר"ש ארשת שפתים על ההר
 חמד אלהים לשבתו האלהים האדירים כברקים ירוצצו לרדוף את שאהבה
 נפשם. נוסף ספיר ויהלום. הולך ואור עד נכון היום⁽¹⁾. הוא שמשא שמש
 ומגן לכל החוסים. כל און מילין תבחן שמעה ותאשרהו. ועין עין הקורא
 ראתה ותבן לו ותעידהו. על גוי ועל אדם יחד ועל מי לא יקום אורהו.
 ומנעוריו חשב עם קונהו. ועובר ושכ בים החכמה העליונה וכל שוגג ועור
 בדרך ישר ידריכהו. ולמי כל חמדת עדת ישראל לצבי ולכבוד בית חיינו
 העומד לצור מעוז ומצודות סלעים משגבו ועל ההרים הרמים ואם אומרה
 אשכחה שיחי תחת אחת השיחים. שיח סוד שרפי קודש לשבר מתלעות
 כפירים ושיני אריות פן יחזו בו משאות שוא ומדוחים. ולכן חצני ננערת
 ואחורי לא נסוגותי ורצתי לנוח על עצי קוצי המדבר ובין החוחים. ולכתוב
 אמרים צחים. בחכמה ובדעת. ואשרי המדבר על און שומעת. ואקטוף⁽²⁾
 מלוח עלי שיח לבל יפטירו בשפה רפה ובדבר⁽³⁾ רוש ולענה ולכן אברר
 דרך קצרה להראות דרך ישרה בספרי חזון ואמרי יושר ולמען שיתי
 אותותי אלה בקרב לבי ולמען דעת צדקות ה' בעניני מה"מ⁽⁴⁾ להודיע
 לעצמי / ולכל הרוצה בי כפי⁽⁵⁾ קוצר השגתי ומיעוט ידיעתי. ובטחתי
 באל אלהים חיים ומלך עולם שיספיקו דברי לפחות להשקיט את המים
 המרים והמים הזדונים העולים על הלב. ואם אינם עולים. ראויים הם ושאון
 גליהם לעלות ולהתיר מוסרות וגלוי מאורות כפי כחי ואוני בשם ה' גואלי.
 תחלה צריך להציע כמה הצעות אעפ"י שהם מפורסמות ואינם
 צריכות ראייה ואיני כמוהיר אלא כמזכיר וכאשר יראה היראה מבלי דחייה
 במתון ושהייה.

10 ב

ראשונה שהקב"ה משגיח השגחה פרטית בכל ענייני העולמות
 מראש ועד סוף עם כל מלאם ובכל היקפם ובפרט מן הפרט בענייני מין
 האנושי כאשר זה מפורסם באמרים ז"ל⁽⁶⁾ אין אדם נוקף אצבעו מלמטה
 אא"כ מכריזים עליו מלמעלה, ואם בנקיפת אצבע מכריזי כ"ש בשאר
 עניינים הנוגעים בכולל.

שניה שאין הקב"ה מביא תקלה ע"י בהמות הצדיקים כ"ש ע"י
 עצמם⁽⁷⁾.

שלישית דהא קיימא לן דלא עבד קב"ה ניסא לשקרי כלל
 בשום זמן מן הזמנים ושאין להרהר אחרי אדם כשר לעיני הכל.

(1) בכ"י חלוס. (2) בכ"י ואקטוב. (3) בכ"י ובכבר. (4) מלך המשיח.

(5) בכ"י כי כפי. (6) חולין צ"ו, ב. (7) חולין ז, א.

11 a

ר ב י ע י ת להאמין האדם אמונה שלמה וחזקה שבאלף הששי קודם חצות מוכרח ביאת הגואל כאשר נפרש ביה. ח מ י ש י ת שאין כל בריה יכולה לעמוד מעולמות בייצע ולמטה להתבונן בענייני מהימ ובפעולותיו⁽¹⁾. ש י ש י ת היות בזמן מהימ קטיגוריא ומחלוקות רבות עד שיחרימו וינדרו אלו את אלו.

ש מ י נ י ת⁽²⁾ היות בזמן הגאולה התפשטות התורה מלבושי הגשמות הללו ולהתלבש בגדי מלכות בהוד והדר יופי סודותיה עם כונה א' שכיון בה הקביה בלוחות ראשונות כמו שנבאר בעיה. ת ש י ע י ת שאין אליהו מתגלה בזמן מהימ לעיני הכל כי אם המצא ימצא גלוי לכל א' כפי ערכו שיהיה מציאות גלוי לא' בחכמתו ולמי מצד נשמתו ולמי יתגלה לו מצד פנים בפנים ממש.

ע ש י ר י ת שאין מהימ יכול לעשות אות או מופת לעיני אחרים קודם גלוי כמו שנפרש לקמן בעיה. ואע"פ שיש כמה הקדמות אחרות כפל כפלים מאלו לא חששתי לכותבם ולהציגם לפניך כי אם בא אבא לפרש ולבאר כל פרטי הידיעה הזאת מענייני מהימ/לא יספיקו ספרים ומגילות ימים ולילות ואמרתי לבחור דרך קצרה ובעזרת העוזר האמתי שיספיקו דברי כמעט קט להשקיע שאון גלים.

11 b

ונתחיל להודיע על מה שכתבנו תחילה על הצעת ההשגחה ולחקור ולדרוש מהיכן בא האיש הלזה ההולך בשדה ומתרצה לקראתנו. ומאין מוצאו ומובאיו ומכונה בשם אלהי יעקב. ולכאורה נראה כי עקוב יעקוב. ולכן צריכין אנו שנדע מה מלאכתו כל הימים מנעוריו ומה היו עסקיו עד היום הזה. הלא לא מצינו אותו בשום אומנות או בעסקא אלא משרת ה' ועבדו לעולם כאשר ראינוהו ושמענו באזנינו וסובל יסורין וסיגופין והפסקות וטבילות בימי החורף ותפלתו זכה ולא נהיה ונחלה מצד הסיגופים ובודאי שכל הנהגותיו א"א שיהיו ויחשבו על צד הטבע חלילה אלא מוכרח שיהיה מושגח מה' ושיהיה ה' עמו וכל זה השגחה גמורה ופלא גדול ובפרט כשנבחין בידיעתו ובחכמתו הנפלאה ובחסידותו כנודע לעיני הכל. ואם אמור יאמרו שכל פעולותיו היו מתחילתו על צד הסכלות ובשגגון ינהג ומשך עצמו אחר סכלותו ושטותו לומר שהוא היה משיח. כבר נודע שאין שוטה/נמשך אחר שטותו חדא כמו שזה מפורסם מענין שהעיה וא"כ לאו בשופטני עסקינן⁽³⁾ ונמצא לפי זה שאינו נכנס בסוג זה. ואם יאמרו שהוא השיג והבין בחכמתו ענייני מהימ שמכרחים להיות כן בדרך נפתל ועקש ודימה עצמו להיות משיח באמרו מי לישראל גדול ממני בחכמה ובריאת חטא בדור הזה בהיותו דורו של גאולה להיות משיח יותר ממני ולכן עשה

12 d

(1) לפי שמעשי המשיח הם לפי הנהגת עולם האצילות, אין השגת בהם למי שעומד במדרגה שלמטה מעולם זה, דהיינו במדרגות עולמות בריאה, יצירה או עשייה.
(2) שביעית חסר בכ"י. (3) עיין בבא מציעא מ', א'.

עצמו משיח גם זה הבל ורעות רות. וכי מי שהבין כל סודות התורה וענייני הגאולה וידיעת אחרית הימים היהיה באפשרות לטעות עצמו לומר שהוא משיח ובכל חכמותיו וידיעותיו ולא השיג שאחריתו יהיה נבל ולבושתו חרפה ומה הנאה היה לו להטעות גם לאחרים עמו שהרי יתחייב ראשו למלך סתם בין למעלה בין למטה ויאבד נפשו וגופו מכל ב' עולמות ואם נאמר שבתחילתו עשהו בתמימות ואחר שראה שלא נעשתה עצתו השליך עצמו על צד הרשע והפשע גם סברה זו נפסדת דהא ק"ל דטבא לא הוי בישא¹) כמו שאמרו²) הוא ינאי הוא יוחנן ומה גם שאין הקב"ה חסיד דעביד דינא בלא דינא שאם הדבר כן נבוא ח"ו להרוס הריסה גדולה ביסודי התורה / לומר זו תורה וזו שכרה למי שעבד ה' כל ימיו באמת ובתמים וע"ז הסוד אמרו אין אדם מוריש שקר לבניו. ואם הדבר כן יוכלו לומר עזב ה' את הארץ בלי השגחה בעולם השפל וחלילה חלילה לאל מרשע ושדי מעול להטעות ג"כ כמה אנשים אלפי ישראל בענין כזה לתת כלם³) להאמין דבר שקר ולאבד את נפשם מבלי קדימת עונות שיהיו סיבה לאיבוד נפשם כי המאמין בשקר כופר באמת ומי יאמין כי בלבול גדול כזה לא היה בו תנועה וסיבה למעלה שהרי אמרו אין אדם נוקף אצבעו מלמטה אלא אי"כ מכריון עליו מלמעלה ואם בנקיפת אצבע של אדם יחיד מכריונים מלמעלה כ"ש על אומה שלימה שלא מצינו נקיפה גדולה מזו להיותם אומרים לרע טוב ויציאתם מדרכי יושר אל גפני הבוסר ועוד שהשקר אין לו רגלים ומהלכו אינו אלא רגע כמד"א⁴) שפת אמת תכון לעד וכו'. וק"ל דקב"ה לא עביד ניסא לשקרי ומצינו כמה ניסים נעשו לו⁵) בכל יום מכמה צרות צרורות שבאו עליו וכמה כרו לו זדים⁶) שיחות וניצל מהם כאשר זה מפורסם בעיני כל בר דעת. ומי שידע ענייניו במלכות הרשעה הזו אלולי השגחת / יוצרו עליו תמיד וכל צעדיו יספור כמראה אבן ספיר וכפטיש יפוצץ סלע ומה גם שאין הקב"ה מביא תקלה ע"י בהמות של צדיקים כ"ש ע"י עצמן וא"כ אין להרהר אחר מדותיו שהרי מצאנו וראינו אותו צדיק גמור מתחלתו. וכתב הרמב"ם בפ' המשניות דפרקי אבות על משנה והוי דן את כל האדם לכף זכות שאם יהיה האדם נודע שהוא צדיק מפורסם ובפעולות הטובות ונראה לו פועל שכל ענייניו מורים שהוא פועל רע ואין אדם יכול להכריעו לטוב אם לא בדוחק גדול ובאפשר רחוק ראוי שתקח אותו שהוא טוב אחר שיש שום אפשרות וצד להיותו טוב ואין מותר לך לחשדו ועו"א⁷) החושד בכשרים וכו'. עכ"ל המצטרך אל כוננתו. ונמצינו למדים מכלל דברינו שארבעה יסודות אלו נכללים כל א' בחברו כשלהבת קשורה בגחלת שכל מי שמאמין ההשגחה, אינו יכול לומר שכל זה על צד הריקות והשקר שאין הקב"ה מביא⁸) ע"י בהמות של צדיקים וכו'. וכן לא עביד ניסא לשקרי ושלשקר אין לו רגלים וכו'. ולפי שהם הקדמות מפורסמות

1) משלי י"ב, י"ט.

2) בכ"י כלכם.

3) שם.

4) ברכות כ"ט, א'.

5) חקלה

6) יומא י"ט, ב'.

7) בכ"י ורים.

8) לשבתי צ"ב.

לכל אפי' לתינוקות של בית רבן לא הוצרכתי להאריך בהם אבל לקמן נאריך קצת¹ בעניינים המצטרפים בעיה.

13 ב

/ הנה עתה צריכים אנו להכריח הכרח גמור וזך בלי שמרים היות הגאולה מוסכמת באלף הששי קודם חצות כאשר זה ייעדו המאור הגדול ראש המקובלים בדורות האחרונים שלפנינו הרמב"ן זלה"ה בשער הגמול. וכאשר הובא החשבון של הגלות הארוך והמר הזה על מכרם בכסף צדיק האחים שמכרו את אחיהם בעבור נעלים וז"ל בזה סוף פ' וישב² בסוד שבע על חטאתיכם ת"ח כד תמני כ"ב שנים ז' וימנין לכל חד מאינון עשרה דובינו ליוסף תשכח אלף תק"ס וכדין יתער פורקנא דישראל כצפרא דשארית לאנהרא ועיר ועיר עד שבעה עשר שנים דאסתלק ההוא צדיקא דרגא דטריב ההיד יוסף בן י"ז היה רועה את אחיו בצאן דהא כדין יתחזי למיקם בפרץ קמי מדת דינא דהא אשתלימו חובי עלמא וכדין והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש ודלקו בהם ואכלום וכדין יתער קביה טבון סגיאין על ישראל ויתבע עלבוניהון ועלבונא דאוריחא דאוקידו בנורא ודמא דאינון דאתקטילו על קדושת שמה וכדין יתרעי יוסף לאחיו אפרים לא יקנא את יהודה ויהודה לא יצור את אפרים עכ"ל המצטרך אל כוונתינו והרצוה לעמוד / על בוריו שם ימצאנו ביתר שאת ועלי שכל מי שיקראנו שם ישמח לבו ויגל כבדו כבודות האמנה ויראה בבירור שאין הלשון סובל פירושים אחרים לאמר כמנהג הנגדיים על מאמרים אחרים שיש בידם פי' אחרים והרי אנחנו מהגלות היום אלף ת"ר וכשנצוץ אלף תקנ"ז בסיבת המכירה עם השבע-עשרה של יוסף עצמו שפגמו אותם א"כ נשאר לנו ארבעים ושלש ובאמת תמצא שהם שנותיו של מה"מ שהרי מצינו לידתו בשנת השפ"ו היה כאשר נמצא אצלנו מנבואתו של זרובבל ומן המראה של ר' אברהם החסיד שהיה בזמן ר' יהודה החסיד³.

14 א

ועוד אגלה לך דבר סתר מצאנו בדרושי האריי ז"ל הוא ענין נפלא וז"ל אם תדע באיזו שעה משעה של יום הששי עמד אדה"ר על רגליו אזי תוכל לידע באיזה שעה של אלף הששי בכמה שנים שלו יבא בן דוד ע"כ. ובמקום אחר אמר שהאלף שנים נחשבים לייב שעות של הקביה למי שלמעלה אין שם כנוי לילה כאומרו ולילה כיום יאיר וא"כ יעלו הג' שנים וד' חדשים לשעה וק"ל דבשש שעות עמד על רגליו אדה"ר⁴ שעל זה הסוד דרשו חכמי הזוהר משנת⁵ אוכלין כל ד' ותולין כל ה' ושרפין בתחלת שש על ענין הגאולה העתידה שבתחלת אלף הששי מוכרח להיות בעור חמץ ואין ביעור חמץ אלא / שריפה וכדי שנאמר שיהיה תחלה מוכרח שהגאולה תהיה קודם חצות צדין נק' תחלת היום ובבוא החצי או אינו נק' תחילה וא"כ נפקא לן מנה שמוכרחת הגאולה קודם מהחמש

14 ב

(1) בכ"י כיצד. (2) הו' וינציאה דף פ"ו, ע"ב. (3) היא האמפיקליסה הידועה ש-נתגלגלה ליד ר' נתן העזתי. (4) זו היא דעת הפסיקתא רבתי דף קפ"ו ע"ב. (5) פסחים א', ד'.

מאות של אלף הששי כנודע מבחי' השעות ומבחינת היום הו' עצמו כאשר תבין היטב.

ועוד אציג לסניך מאמר אחד מתקוני הזהר חדש ומשם תראה אחר ההשקפה בבירור היות הגואל מוכרח שיבא קודם חצי אלף הששי וז"ל¹) ובאלין תלת גוונין וראיתיה לזכור ברית עולם וראיתיה לשכינתא לזכור ברית עולם דצדיק איהו אלף הששי יום הששי ונסיל בימינא דאיהו חסד כליל ע"ב ובגיניה אתה לך לקץ ותנוח בצדיק ותעמוד לגורלך לקץ הימין דאיהו ימינא דביה כי עין בעין יראו בשוב ה' ציון ונסיל בע"ב דאיהו עמודא דאמצעיתא דביה ויהי מבדיל בין מים למים ובגינה אתמר ללבי לא גליתי עכ"ל המצטרך אל כוונתינו. והמאמר שם באורך ביתר שאת והרוצה יעיין שם. הנה מכאן אנו למדים כי האלף הו' שהוא היסוד נק'

הגואל אך נשאר עדיין לבאר שאם יאמרו שהאמנם שתהיה הגאולה / באלף 15 a הששי אבל עדין צריכים אנו למודעי שודאי יהיה בתוך אלף הששי אבל יהיה סמוך לשבת והנה הוא בדור אחר ולא קודם חצות אם בסיבת מעשה הדור או בסיבת שעדיין אינו קץ האחרון. לכל זה נשיב תשובה נצחת שבדואי סיפא דומיא דרישא שהרי בסוף המאמר הנז' קאמר וסיפא דכל קצין. וכל סוף איהו בצדיק דהיינו היסוד שהוא אלף הו' וכבר נודע היות המלכות היושבת תחתיו שנקראת שעה ובהתחבר היסוד עם המלכות שהוא בחי' הזווג האחרון שהוא רמז הו' שהוא היסוד עצמו עמה אז נק' היסוד שש שעות. וכבר ידעת מנין שש שעות בחשבון השנים כמה הם עולים כמו שרמזו לך במס' פסחים אוכלין כל ד' היינו באלף הד' ותולין כל חמש היינו האלף החמישי ושורפין בתחלת שש היינו תחלת האלף הו' וא"כ הגאולה אחר חצות לא שייך כאן תחלת שש אלא ודאי ספו תמו הקליפו' אי"כ מוכחה היות הגאולה קודם חצות דהיינו בתחלת שש שעות של אלף הו' ואין עלינו מה שאמרו תיפח רוחין של מחשבי קיצין שכל זה מה שאמרו הוא בזמנים הקודמים שהיו מתנשאים להעמיד חזון / ונכשלו והוא

15 b היה סיבת הריסותם ויציאתם מן התורה דרך מעל שהיו אומרים כבר הגיע הקץ ולא נושענו אי"כ אין משיח והיו כופרים בכל ויוצאין מכלל הדרת בבחי' היות הקץ בזמני אחישנה אבל עכשיו שהיא בעתה אין כאן נפיחת רוח ולא גשם שהרי רעיא מהימנא ורשב"י ואליהו ז"ל גם הם המבשרים והם הם המכריזים היות עתה הגאולה בלי ספק והיא האחרונה והאמיתית. ועם מה שתדע מדרושי האר"י ז"ל על מה שפי' על מאמ' ללבי גליתי שהוא נאמר על אותם הנשמות הבאים מצד הלב של מעלה כגון יעקב אבינו ע"ה ודניאל איש חמודות וכיוצא הרבה מן התנאים על אלו נאמ' ללבי גליתי ולשאר הנשמות הבאים משאר האברים לא גליתי והבן מאד. ועוד אגלה לך מאמר אחר מתקוני ז"ח וז"ל²) באמצע המאמר

(1) והוא בזהר חדש הו' ויציאה בחלק הנקרא תיקונים להרשב"י דף ב' ע"ד.

(2) וזהר חדש תיקוני דף כ"ו ע"ב.

ובהוא זמנא יתקיים הקטון יהיה לאלף והצעיר לגוי עצום אני ה' בעתה אחישנה והא אוקמה זכו אחישנה לא זכו בעתה צריך למנדע מאי עת"ה דעלה אתמר עת לעשות לה' הפרו תורתך והא אית עת ואית עת הה"ד ואל יבא בכל עת אל הקודש / ובגיד אמר קהלת עת לבכות ועת לשחוק ורזא דמלה מיד דייתי עת דבכיה עת דדחקי ישראל מיד יהא לון עת פורקנא הה"ד ועת צרה היא ליעקב וממנה יושע ע"כ. והנה עתה אני צריך לעוררך על המאמ' הנפלא הזה כי הוא קשור עם מאמר דהתלמוד כשלהבת הקשורה בגחלת וזהו אומרם ז"ל¹) ויגיעו ימים אשר תאמר אין לי בהם חפץ אלו ימי המשיח שאין בהם לא זכות ולא חובה והמאמר התלמודי הזה כולו מעשה מקשה. וכי בסבת היות ימי משיח לא יהיה בהם זכות לעושהו וחובה לחייב וכי הותרה הרצועה והלא קבלה ביד חכמינו קדמונינו שתקות ותוחלת ותאות הגאולה אינו אלא לעבוד ה' ולקיים כל התורה כלה בדקדוקיה בנחת רוח ובכוון הלב כמו שפי' הרמב"ם בהלכות מלכים. אלא הכוונה מבוארת מעצמה וקודם שתבין התשובה האמיתית צריך שתדע מעיקרא סיבת הגליות מהיכן נהוו ונתגלגלו. והנה הוא דבר מבואר מסיבת ירידת האורות ומשם נשתלשל ירידת השכינה בכל חייליה כמאמר לכו ומעטי את עצמך וזהו גרם לאדה"ר ירידתו בעץ הדעת וכבר נודע היות כל הנשמות כלולים בו / ובהיות הוא עצמו סיבת ירידת האורות וניצוצי קדושה אל תוך עמקי הקליפה והבור ריק אין בו מים ואין מים אלא תורה וכדי להעלותה אל מקורה ומכונה²) הראשון הוצרך הקב"ה ליתן כמה בחי' במצות בכל דור מצות ידועות כפי שורש נשמותם של כל דור הראוי להם כדי לתקן את אשר עותו וקלקלו בעת היותם בגופו של אדה"ר וזהו מה שרמזו רז"ל במשל למלך שהיו לו בנים הרבה ולכל אחד וא' נתן לו מתנה כפי ערכו ולבן זקונים שהיה לו וחביב מכולם נתן לו כל הפרדס ע"כ. הנה מכאן נראה שהוא צורך גבוה וצורך הדיוט היות כתיבת התורה והמצות בבחי' שונות זו מזו ובזמנים מחולקים שהתורה והמצות הם נתלים בנושא א'. עכ"ז לא לחנם באו בזמנים מחולקים כגון לאדם הראשון כמה מצוות וכן לנח וכן לאברהם עד שעמדו כל ישראל על הר סיני וקבלו כלם כדי לצרף וללבן ולעלות כל ניצוצי הקדושה למקורם הראשון והנה הקב"ה צפה בחכמתו הקדומה שצירוף זה לא היה באפשרות שיתקנו העולמות מירידת המאורות כי אם ע"י ישראל שהם בחי' הבן האהוב / לו לפי שהם יכולים ויש לאל ידם להעלותם אל תוך המחשבה הקדומה כאשר הם עצמם מן המחשבה עצמה כאומרם ז"ל³) ישראל עלה במחשבה וכמו שהוא טבע בצינור שאינו עולה יותר ממקור מוצאו. בשביל שבירת האורות הם נשתעבדו ג"כ לרדת עמהם ונשתתפו עם אדוניהם וסבלו עמו ואעפ"י שהם בירידה התחתונה עכ"ז חבלי האור המקוריים

16 a

16 b

17 a

שלהם לא נפסק חיו אבל א"ה שלא רצו לרדת ואינם יכולים לעלות
 ניצוצי קדושה בשביל זה בא הקב"ה בעקממות לישמעאל מה כתי' ביה לא
 חנאף ובעשו לא תרצח לרמוז אליהם שהם בלי אפשר לחקן כל העולמות
 כמו שיכולים האומה שלמה. וצריך שתדע שירידת האורות הוא כמו
 שנפל מאיגרא רמא לבירא עמיקא וכשם שהנופל ממקום גבוה ע"ג קרקע
 נכתת כל גופו וצריך רטיות ותרופות הרבה עד שיתרפא כל שס"ה גידיו
 ורמ"ח אבריו הגשמיים כך היא המציאות עצמו על המאורות העליונים שהם
 שעור קומה של יוצר בראשית והם הם המצות שלא לחנם באו חשבון
 לרפאת השברים והמכות המכוונים בחשבון אברי האדם. והנה כאשר המוכה
 או הנופל צריך לבלום פיו ממאכלים ומשקים הנגדיים למכות וצריך זמן
 כפי מה שישער הרופא / המובהק והאמתי כך ממש הם מציאות המצות.
 והנה כאשר יגיע תור זמן הרפואה שהם עליית ניצוצי הקדושה אל מקורם,
 אז ודאי שלא יצטרך המוכה אשר הוכה או שנפל אל צווי הרופא ולבלימת
 פה ממאכלות ומשקים שהיו נגדיים לו לשעבר. וזה המשל מובן מעצמו אל
 בחי' המצוות שהם באו בבחי' רטיות שאז ודאי יתעלו האורות וכל
 העולמות בעלייה במעלה ראשונה וזה א"א להיות כי אם בימי הגואל כי
 יש כח בידו לחקן כל העולמות בהיותו הוא עצמו אדה"ר וזהו מה שרמזו
 ז"ל בדברים מועטים באומרם ויגיעו הימים אשר תאמר אין לי בהם חפץ
 אלו ימי המשיח שאין בהם לא זכות ולא חובה. כי ודאי אז לא תצטרך
 האור האחרון שהיא השכינה אל יחודי ומצוות התחתונים כדי שתתעלה
 כי כבר עלתה עליהם על הגג וגם לא יגרמו לה עוד ירידה בסיבת עונות
 כי אז לא יעלה הפגם עד מקום מושבה, כי כבר נודע שבאצי לא מטי
 פגם ומה גם שרות הטומאה יעבור מן הארץ סת"ם, מן העליונה ומן
 התחתונה שהרי היום¹ שהם בבחי' יומין דחול עכ"ז כשהשכינה בעלייה
 לא יקרבו אליה הקליפות לגלות ערותה.

18 א / ועתה נבא לבאר מאמר שרמזנו לעיל בזכו אחישנה שנראה לפי
 זה שאם היתה הגאולה תלויה בבחי' כונות בעשיית המצות וביחודי השכינה
 ובקישוטי התחתונים וזהו מלת זכו אחישנה. היה בהכרח הגאולה קודם קץ
 האחרון. הנה בזה היו עדיין מוכרחים ישראל לקיים כל המצות בדקדוק
 עד בא יום השבת הגדול ואם תהיה הגאולה בעתה ולא ימצאו ישראל כדאים
 לגאולה איך היה נראה כפי הדין שיתחייבו שונאיהם של ישראל כלייה
 ח"ו. לזה השיב בעל המאמר צריך למנדע מאי בעתה שלא יקוה לאיש
 ולא ייחל לבני אדם ובמעשיהם כי אז ודאי כבר נתקנו העולמות ע"י
 הקב"ה וע"י מה"מ ואיכאין הקב"ה צריך עוד לתורתם ולמצותם כי אם היו
 זוכים היו נתקנים העולמות על ידם והיתה הגאולה באה בבחי' אחישנה
 וכיון שנתרשלו והמתינו עד בא תיקון העולמו ע"י הקב"ה ובוה הגאולה

באה בעתה. איך מעתה לא יצטרכו עוד המצות וזהו אומרו דעלה אתמר
עת לעשות לה' הפרו תורתך.

18 b

/ והנה הביאור הזה נכון ויציב בעיני מי שראה מאורות ונכנס בתוך
עמקי החכמה כי ודאי מהימ' יתקן הכל ואז ספו תמו הקליפו' בשורשיהם
שהם סימ' וביז' כאומרם והרשעה כלה כעשן תכלה. וכבר נודע כי סימ' נקרא
עשין המסמא העינים ובת זוגו נק' בית הכסא שהיא בסוד אשפה מטונפת
אעפ"י שהחזיקו את ישראל תחת שעבודם כל כך שנים ובפרט בגלות
אחרון הארוך והמר הזה והם חושבים כי בתלת הויא חזקה אבל לא יועילו
להם כלום שכן היא הסכמת הדין דקוטרא וביה' (1) אעפ"י שהחזיקו שני
החזקה לא יועילו והבל הם.

ועוד ראייה לזה שהתורה כמו שהיא עכשיו לא תתנהג לימות (2)
המשיח כמ"ש חכמי הזהר בכמה מקומות וזהו אחד מהם בתקוני ז"ח באמצע
המאמ' וז"ל (3) אע"ג דאוקמו' כל הנפש הבאה ליעקב מצרימה ששים ושש
בגין דאתקשר בשמאלה וימין מקרבת בגין דתליא מיניה עמודא דאמצעייתא
דסיו' אינין שתין מסכתות ושית סדרי משנה דאורייתא דאתיהיבת מגבורה
דאיהו שמאלא ששים גבורים אתקריאו דנטלין מגבורה דתמן / אורייתא
דבע"פ דאיהי שכינתא תתאה כללא דששים מסכתות ושית סדרי משנה
דאורייתא דבכתב איהו לבא כלולה מלב אלהים ואורייתא דבע"פ פומא ודא
איהו לבא לפומא לא גלי בגין דעתידא שמאל דאיהו פומא לאתדחיא. הרי
בפי' שתורה שבע"פ אינה נצרכת לימות המשיח וז"ס שמאל דוחה שהוא
רמז לששים מסכתות שניתנו מבחינ' מטיט עד שיושלם שעור קומה דשית
יומין דחול כמבואר למעלה מזה וז"ל (4) אמר ליה בריך אנת בוצינא קדישא
דבדואי הכי הוא דביומין דחול שלטא עץ הדעת דאיהו אדם דוייצר ביצ"ט
ויצה"ר הה"ד וייצר ואיהו עץ הדעת טריר דביה חב אדה"ר ודא איהו מטיט
דאיהו עבד דשליט בשית סדרי משנה ואיהו גופו ושלטי בשית יומין דחול
דאינין חולין דטומאה וחולין דטהרה ומיניה אתיהיבת שית סדרי משנה
באיסור והיתר טומאה וטהרה כשר ופסול וביה ששת ימים תעבוד ועשית
כל מלאכתך ולית עבודה אלא צלותא דביה צריך בר נש למהוי כעבד
המסדר שבחיו לפני רבו וכעבד השואל פרס מרבו וכעבד דמקבל פרס
מרבו והולך לו אבל בשבת מלכתא דשלטא ביה אילנא דחיי ולא עץ /
הדעת טריר אוקמוה רבנן דאין משתמשים באילן שום שמוש וכל המשתמש
בתנא חלף ולא עולין ביה ולא סומכין בידה' לאשתמשא דלא מקצצין
בנטיעות דלית תמן קיצוץ ופירוד באילנא עכ"ל המצטרך ועוד משם רמזים
נוגעים בדרוש שלנו לא חששתי לכותבם כדי שלא להאריך. והנה מצד
המאמ' נראה בבירור שמלבד שלא נצטרך לעבוד ולנהוג ההנהגות של

19 a

19 b

(1) ובית הכסא ; ועיין הדין במס' בבא בתרא כ"ג ע"א.

(2) בכ"י לאות.

(3) חו' ויניציאה דף כ' ע"ב.

(4) שם דף י"ח ע"א.

שית יומין דחול שהם שית סדרי משנה כשיבא הנהגת עץ החיים ביום שבת הגדול נראה שכל מי שירצה לעבוד כמו עכשיו הנה הוא נקי מקצץ בנטיעו וכמחלל שבת בזמנים הללו. וכבר נודע היות קבלת שבת למצלה בכל יום הר הוא מחמש שעות ואילך ואיך לא יגרע קבלת השבת הגדול מקבלת כל שבת ושבת וכבר נודע היות הנהגת עץ החיים קשור בקבלת שבת. והנה בזה לא נצטרך עוד הנהגת יומין דחול שהם מצות ומיט ויחודים לשיעברו ע"י מיט וזמ"ש לא עולין ביה ולא סומכין ביה נמצינו למדים מכל המאמרים האלו היות זמן הגאולה האמתי באלף ה' קודם חצות ואגב נקסינן נמי שלימות המשיח / לא שייך ת' שבע"פ.

20 a

והנה בזה יובן מאמר ירושלמי דשבת פרק במה אשה על פסוק כעת יאמר (ליעקב) איך חנינא נראים הדברים דבחצי ימיו של עולם היה אותו רשע צומד שנאמ' כעת, עוד כעת וכו'. הנה המאמ' קשה ההבנה מאד ובפרט עם קבלת הרמב"ם ז"ל (שכתב עליה) שהיה קבלה בידיו מאביו ואביו מזקנו עד החרבן שכשיעלו עוד שיעור השנים שעברו מן הבריאה עד מאמ' בלעם שאז ודאי תשוב הנבואה לישראל. ואני שמעתי ולא אבין לו והרי עברו מהם מה שעברו ולא ראינו ושמענו עדיין השבת הנבואה. שהרי בתמ"ח לאלף הג' גאולים ממצרים ומ' שעמדו במדבר הרי תפ"ח לאלף הג' וכשאמ' בלעם נבואה זו היה בסוף הארבעים כנודע ובי"פ אלפים תפ"ח (עולים ד' אלפים תחקעו ועדין לא ידענו מי היה נביא מפורסם באותו דור ומד' דבר ה' על ידו ולכן נאמר כי המאמ' הזה סתום וחתום מאד ובעזרת העוזר האמיתי אבארנו כי ה' הטובה עלי ובטחתי באלהי אמת שיעברו דברי לעיני פקחים בישוב דעת.

והנה בעל המאמ' הוקשה לו מלת כעת יאמר ולא אמר כיום כמו שהוא בכתובים / אחרים כמו מכרה כיום (4) וכיוצא וכאן אמר כעת. ואם תאמר דלא דייק בלעם בלישניה הרי משה כתבו כאמרם ז"ל (5) משה כתב ספרו וספר איוב ופרשת בלעם ואעפ"י שנאמר שבלעם לא דק היה לו למשה למידק ולכתוב כיום אלא שמלת כעת מדוייקת על צד הדיוק הגמור ולכן פי' בעל המאמ' עוד כעת לרמוז על סוד הנפלא הזה שכשיעבור עוד זמן השעה עצמה שהיתה הגאולה הראשונה שהיה באלפים תמ"ח וכבר ידעת השעות של הקביה היאך נמנין כמו שרמזנו לעיל כי שעה שלו הם פ"ג שנים וד' חדשים שלנו נמצא שבתוך השעה הו' של אלף הג' נגאלו ממצרים דהיינו תמ"ח כך גם כשיגיע השעה הו' עצמה באלף הר' נהיה גאולים וכבר נודע היות ג' וששי בערך א' כנודע למקובלים ומספרי הזהר בכמה מקומות בסוד תרין ווין דאזלין כחדא והם סוד יעקב ויוסף שמה שאירע לזה אירע לזה וכמ"ש כגואל ראשון כך גואל אחרון והוא ממש בכל העניינים בין בשעור הזמן בין בפעולות כאשר נראה באורך ביה.

(1) במדבר כ"ג, כ"ג. (2) באגרת תימן. (3) בכ"י תמ"ח. (4) בראשית

כ"ה, ל"א (5) בבא בתרא י"ד, ע"ב.

20 b

ואחר ההשקפה הצרופה והנה הלום ראיתי אחרי רואי מאמר נפלא ונחמד לעין רואה בספר / התמונה והוא הוא אשר מביאו בספרו הקדוש הר"מ מריקנטי על התורה והוא נראה שהוא ס' קדמון ולא נודע אצלינו מי חברו אבל דבריו נעלמים מאד בעמקי החכמה הרמה והדברים עתיקים וכמעט שלא ימצא א' מעיר ושנים מממלכה שיבין סודותיו על קו היושר כי סתומים וחתומי' הדברים עד עת קץ דייק' וז"ל⁽¹⁾ בדרוש אות הסמ"ך: זאת הכח סתומה וחתומה בסוד הגליות וכל עניינם ודרכם וזמנם ועתם אשר לכל גלות עת ידוע בזמנו בעתו עד היות ד' גליות כלם לעתים ידועים גאולתם לפדותם כלם כאיש א'. וגלות נשמה א' בכל הגופים להיות א' פודה ה' נפש⁽²⁾ עבדיו כלם בנפש א' להיות וגלות אחרון ארוך מכלם גוי ואלהיו וכן בנשמה כי באורכו יתמו חטאים מן הארץ העליונה והתחתונה ורשעים עוד אינם וכל דבר עז וקשה וישוכו אל ה' ע"כ ואמר עוד לקמיה⁽³⁾ והמדה הקשה בסופה והיא מתקשה במדתה קשי שלהי קייטא כי אז יתערבו המלכיות במלחמות קשות עליונות ותחתונות זו בזו זה נופל וזה קם וזה נופל ולא קם. כי אז תחזוק המדה בדין קשה להיותו בשמים ובארץ כי עד כאן תמו פקודות עונות וחטאים וריחוק הטומאה / והזמן גרמם⁽⁴⁾ ותמו גליות עליות ותחתיות ודור רביעי ורבעים יתמו וקודם זה ימים ידועים יגאלו הגופים כי תמו ימי גלותם והמלכיות מתגרות זו בזו ונופלות ואז יתחיל להאיר ויזהיר כוכב מיעקב למלוך ולמשול בכל צדדיו גוי ואלהיו כי בא עת דניאל וזרח והאיר מעת הוסר התמיד עד ימים ידועים תר"ך⁽⁵⁾ ובחוסר האלהים מההר לגופים ובשלמותו לנשמות כי עד הנה גליות ראשונות ואחרונות ועוד ימים ידועים תחיה לגופים אחר גאולתם ועוד ימים ידועים גאולת הנשמות כי תם גלותם ועוד ימים גאולת המשוררים כי תם גלותם ועוד ימים גאולת הגלגלים כי תם גלותם והנכנס ראשון יצא אחרון גוי ואלהיו תפלה של יד והכל ידוע מפי הנביאים כלם כי בשנה הרביעית שהוא גלות ד' יסהרו כלם והם ראויים לקדש הלולים לה' ע"כ העתקתי הלשון המצטרך אל כוונתנו ושטחיות הדרוש הוא שם ביתר שאת והנה עתה פקח עיניך הגשמיים והשכליים וראה בסוב סעם ודעת איך אומר בפ"י עד ימים ידועים תר"ך ב' נקודות למעלה והנה לא מצינו בכל הגולה שם משיח ולא הרהור גלוי גאולה בשנת תר"ך כ"א זה העומד / אחר כתלנו.

האמנם שעצמו של יום הנחמה לא נודע ולא נגלה לשום בריה כאומרו כי יום נקם בלבי. אמנם המצא ימצא ידיעת והשגת זמן הגאולה לשרידים אשר ה' קורא והם אותם הבאים משורש הלב העליון בסוד ללבי גליתי ואעפ"כ לא השיגו יום הנחמה עצמו אבל בשבוע או בעת ה' לאלף

21 a

21 b

22 a

(1) בהו' לבוב תרנ"ב דף נ"ו ע"ב, בשינויים, (2) בכ"י הנסח, (3) דף נ"ו ע"ב.

(4) בכ"י גרמים, ובדפוס אין המלה, (5) בנוסח הגרסא: תוך הר' אלהים, והמחבר

שלנו מכניס כאן באופן מלאכותי רמז לשנת תכ"ז בגאולת תגושים.

הו' יש אפשרות ששיגו זמן הגאולה מעלה או מטה. ונמצינו למדים מס' התמונה שלא תהיה הגאולה כוללת לכל כי כבר נודע שהם כמה בחינות של גולים שהשכינה היתה הראשונה ואח"כ המלאכים הנקראי' אבלי ציון ואח"כ הגלגלים בסוד¹) וע"ש על בניה תנחם ואח"כ הנשמות תחת עץ הדעת ואח"כ הגופים תחת האומות ושריהם וכן הדין צריך אל הגאולה כמ"ש והנכנס ראשון יצא אחרון כי תחלה יצאו הגופים ממש מגלות מסים וארנוניות ואח"כ הנשמות מבח' המות כדכתי' בלע המות לנצח ואח"כ יצאו המשוררים שהם המלאכים שהיו נגד הלויים בבית המקדש של מעלה ואח"כ הגלגלים כדי להשפיע השפע על ארץ ישראל כלה / ואחר כלם תצא השכינה כי כל אלו נשתתפו עמה בגלותה ויטו שכמם לסבול עול הגלויות ולכן ממתנת היא אחריהם כדרך שנכנסו כך יצאו. ואם מעתה יתקשה לך מה שכתב מוהר"ן²) בכתביו שכבר קמה שכינתא דוק בלישניה ותשכח אסוותא מדלא אמר יצאה מן הגלות אלא אמר שקמה מעפרא אבל עדיין היא עמנו היום. ואם תדע כמה בחי' לבושי שכינה יש בה לא יתקשה לך כלל שהרי אית דאתקריאת שפחה ואית דאתקרי' נערה ואית מטרוניתא ואית מטרוניתא למטרוניתא והם ממש בבחי' הנשמות שיש נפש ויש רוח ויש נשמה וחיה ויחידה וכמו כן בחינת עולמות אבי"ע כנודע. ועוד תשובה בדרך פשט והוא כי הנה נודע שעשר מסעות נסעה השכינה ומ"ש קמה ר"ל מעפרא שהיא נסיעת א' והבן כל זה היטב, ובוה לא יתבלבל דעתך מעתה בעניינים שתמצא שלכאורה נראים כסותרים דברינו לא תסמוך על עיוניך ואל בינתך אל תישען. לכן הנני מזהירך בהשמר פן ואל שלא תעיין הדברים כאשר היית נוהג בעיוניך עד עתה שאם תמצא / מקום סותר שם תמצא תשובתו בצדו על צד עיון הדק.

הנה נת' לנו בביאור נכון היות עכשיו זמן הגאולה בודאי ועתה נשאר עלינו לבאר היות שום נכרא בלתי יכול להשיג בדרך ידיעה ענייני מה"מ לסיבת היותו גדול בחכמה ועלילה יותר מכל באי עולם שעברו ושעתידים להיות בין בקדושה בין בהפך. והוא מה שרמזו ז"ל³) עתיד הקב"ה לסענו למשיח מצוות כריחים להורות על העניינים הזרים שיעשה מה"מ עד שיהיו זרים בעיני הבריות. כ"כ שיכוננו בשם ריחים על צוארם על כבודות המעשים הזרים בעיני הכל ואין מי שיוכל להבינם בשום צד ואופן לפי שהם תיקונים נעלמים מאד כדי לעלות העולמות וניצוצי קדושה שנפלו עמו משעת שבירת הכלים אל תוך התהום הגדול של מעלה בסוד⁴) כי יכרה איש בור ונפל שמה שור או חמור. ודע כי צמצום האור שנעשה בתחילה הוא כמו חפירת בור ומחמת הצמצום בא השבירה ועמהם היתה דבוקה שורש המשיח ונפל שמה זה משה והוא שנתעשק תחילה בבית פרעה ואחר נתעשק בכוש מ' שנה וגם שור זה משיח נ' יוסף וחמור זה בן דוד

(1) איוב ל"ח, ל"ב. (2) ר' נתן עוזי. (3) סנהדרין צ"ג ע"ב. (4) שמות כ"א, ל"ג.

22 b

23 a

23 b

ולכן בעל הבור ישרם ישרים שער קומתם בהיותם עשוקים בתוך הקליפות ונודע / כי שורש הקליפות הם ע' והם הם שרי האומות וכנגד ע' של נפש הקדושה כי גם את זה לעומת זה עשה האלהים. וכפי ערך והנהגת הקליפה אשר נשבה ונעשק הניצוץ של הקדושה אשר בתוכה כך צריך לנהוג ולעשות כדי לפדות עצמו. כמו כן צריך מהימ לעשות תיקון שייתחם אותו מעשה אל הנהגת אותה הקליפה כדי שתניח אותה קליפה ליתן למהימ דרך מבוא שעריה ולהכנס בתוכה ולהציל משם כמציל מן הדליקה ניצוצי הקדושה כטבע התולעת המתהווה בתוך העץ שהעץ מבחוץ נראה שלם ויפה תואר וחזק לעיני הכל וכשנבקע והנה כלו נרקב ונאכל מן התולעת כנודע. ולכן הוא נמנע מן הנמנעות להיות שום נברא שבכולם להבין ולהשכיל שום דבר מפעולותיו כי כל האומר שהוא הבין דרכיו של מהימ וליתן טעם על פרטי ענייניו¹ אינו אלא טועה ומגשש כעורים קיר וגילה דעתו שעדיין הוא מבחוץ כאשר זה ייעדוהו רז"ל בלשון קצר וכשר על פ' ירום ונשא וגבה מאד באומרים² ירום מאברהם ונשא ממשו וגבה ממלאכי השרת. אעפ"י שהמאמר יש בו ביאור רחב עכ"ז לא אמשך³ ידי מלכתוב עליו שורותים דמה שייכות יש בג' מיני לשוני הגדולה האלו שבמקרא וגם בג' הנו' שייחסו / מלת ירום לאברהם ומלת ונשא למשה וגבה על מלאכי השרת.

24 a

הנה כבר נודע כי א' מאותם שהכירו לבוראם מעצמם הוא אברהם והוא הראשון כאומרם במדבר רבה מ' יד ע"פ מי הקדימני ואשלם ד' הכירו את בוראם מעצמם ואלו הם אברהם איוב וחזקיהו ומהימ. והנה כפי זה היה מן הראוי שמהימ לא יהיה גדול הערך מאברהם בג' בחי' א. בסיבת היותו מכיר לבוראו תחילה ב. בהיותו אבינו הראשון ג. בבחי' הנסיונות ועמד בכלם עכ"ז אמר ירום מאברהם כלומ' יותר ממדת אברהם הנק' ירום⁴ ואמר ונשא ממשו שמן הראוי היה שלא יהיה התנשאות יותר ממשו בשביל היותו אבי התעודה ורבן של נביאים ואין לשון נשא אלא תורה כמשרז"ל ברכות סוף פ"ט אם נבלת בהתנשא כל המנבל עצמו על דברי תורה לסוף מתנשא ואפ' הכי מהימ יהיה גדול ממנו בחכמה שאעפ"י שנאמ' לא קם נביא עוד נביא לא קם אבל חכם ימצא יותר ויותר ולזה אמר ונשא ממשו וכבר ידעת מלת נשא היותו מכונה למדתו של משה. ואמר וגבה ממלאכי השרת לרמוז שמן הראוי היה שהמלאכים שהם משרתים שהיה להם גבוהות יותר מבחינת קורבתם אל הקדש פנימה ומה גם אותם / שיושבים ראשונה במלכות עכ"ז יהיה נגבה ממלאכי השרת ונודע היות מלה גבה מיוחסת אל המלאכים כאומרו⁵ וגובה להם ויראה להם. הנה נת' היות מהימ יותר מעולה בכל העליות והמושכלות מכל באי עולם ומכל מלאכי השרת. והנה זה נמנע גמור לשום נברא לתת טעם וליישב הדברים הזרים על לב ההמון

24 b

(1) בכ"י ענייני. (2) בילקוט על אותו הפסוק משם התחנח. (3) בכ"י אחשוך.
(4) בכ"י דרום. (5) יתחזקאל א' י"ח.

על כל דבר מענייניו על בוריו כי ודאי יפסד דעתו ולא יוכל להבין שמץ מנהו כי מי שיאמר שהבין ענייניו ופעולותיו הנה קרוב הוא להיות משיח (כמאמר האלהות¹) אלו ידעתי הייתי אבל ידענו דרך כלל היות תכלית פעולותיו לתקן מה שנתעות משעת ירידת האורות.

ואמשול לך משל. למה הדבר דומה למלך שנשכית ארוסתו עם בני ביתו אל תוך האויבים. וכשראה המלך כן הוצרך לבחור לו א' מעבדיו הנאמן בכריתו וקיים במאמרו לחפור ולרגל שם בארצות האויבים לראות אם עדיין בני ביתו באמונה עמו ובארוסתו וצוה לאותו עבד הנאמן שיעשה דרך ערמה ותחבולה כדי שלא יכירו בו האויבים שבא לרגל את הארץ. הנה

אותו העבד מוכרח שילבש בגדי כל אומה ואומה שיעבור ביניהם ולנהוג /
25 a כמנהגם לבלתי ירגישו בו שהוא מרגל וכדי שישב למלך דבר כדי שיבא המלך אח"כ לפדות ארוסתו עם בני ביתו לא בכסף ולא במחיר אלא ביד רמה וחזקה. הנה המשל מובן מעצמו היות מה"מ העבד הנאמן בכל ביתו והארוסה רמו לשכינה ובני ביתו של מלך הם ניצוצי הקדושה וזהו דרך כלל ושמור המשל הזה בלבך כי הוא יסוד מוסד להעמיד ולהניח דעתך מכמה ספיקות שיש בענין. וזהו דרך כלל כי א"א שיובנו ענייני מה"מ בדרך פרט כמו שהוכחנו למעלה. ואומרי ארוסתו הוא כי עדין השכינה היא בסוד אירוסין ולא בסוד נשואין שכן אמרו בפ"י תקוני ז"ח באמצע המאמר וז"ל²) אבל ברתא דמלכא עלה אתמר רבות בנות עשו חיל ואת עלית על כלנה ואיהי ארוסה למשה הלכה למשה מסיני וע"ד לא איהי נשואה ליה עד דיקטול לחויה ויעול לארעא קדישא דבגין דא לא עאל לארעא קדישא עד דיזכה לה דמדתרין לוחין אתברו פרחת מיניה ובגלותא רביעאה יזכה לה ובגינה יזכה לאעלא לארעא קדישא ע"כ. הרי מבואר היות השכינה עדיין בסוד אירוסין עד כי יבא שילה בגלות החיל הזה³) וה"ס מה"מ והוא הנק' בזה

בעלה דמטרוניתא כמו שבא זה / בכמה מקומות. והנה על דרך המשל הזה
26 b יוכל כל איש שוגה להשקיע קצת גלי חרון אפו ולפחות יועיל שלא להרהר אחרי מדותיו של מה"מ ולא יחלוק עליו בפרהסיא. וכבר נודע שהחולק על מלכות בית דוד כחולק על השכינה. ובודאי כי לא על חנם הובאו בנביאים וכתובים ספורי המאורעות של דוד ולפרסם שמות האנשים החולקים עליו כי ודאי מה שאירע לאבות סימן לבנים. וכבר נודע מי היו חולקי דוד שלא היו אנשים רקים ופוחזים אלא ראשי הסנהדרין כגון שבץ בן בכרי ושמע' י' גרא ודואג ואחיתופל וכיוצא בהם. וכבר נודע היות המחלוקת על דוד עצמו אם היה ראוי לבא בקהל כמבואר בדברי'. ולא לחנם היו כל מוצאות ומובאות של דוד בדרך נפתל ועקש בעיני בשר ודם בתחילה⁴) לוט עם בנותיו ואחר יהודה ותמר ואחר בועז ברות ואחר כל זה אביו קרוב לבן

(1) ציל חכמי האלהות 2

(2) ז"ח תקונים דף ח' ע"ג.

(3) עובדיה כ"י.

(4) בכ"י בתחילת.

26 a

תמורה בחשבו שהיתה השפחה¹) ואחר הכל מעשה בת שבע אלא ודאי שלא לחנם נכתבו כל מעלותיו אלא כדי להזהיר לדור אחרון ואעפ"י שלכל העניינים האלו יש תשובות ואינם דומים זה לזה ואין שוין שאין ענין לוט דומה לענין יהודה ולא של יהודה לבועז וכן / כלם אלא הצד השווה שבהם היות כל ענין מבוא שעריו של מלכות ב"ד על צד הכיעור ובדרך נפתל לעיני ב"ו וא"כ איך לא יירא מנפשו יראת המות בין מגופו בין מנפשו לבלתי יפסיר בשפה ולהניע ראש ולא יעצור את רוחו הקשה לבלתי נגוע במשיח ה' בסיבת היות גם עתה כמו הראשונים כי סוף דינא כתחילת דינא. האמנם שיש כמה סודות עמוקים וטעמים מתוקים מדבש ונפלאים

26 b

מאד בענין וכל הרוצה להשיגם לא יתרשל מלחפש אחר סופרים ואחר ספרים כאשר לא יתרשל החולה או המוכה לבקש רופא בקי ורפואו' שונים לראות אפרים את חוליו ויהודה את מזורו וידיעות אלו לא יושגו בהשתדלות בפשטי התורה לבד ואין השגת דרך עץ החיים בהיות האדם מורכב שכלו בעץ הדעת כמו שפ"י רשב"י ע"ה בתקוני ז"ח וז"ל²) האי באורח רזא אנא שאין לך בוצינא קדישא ולאו בפשיטו דמארי מתנ"י גופניים אלא דמארי מתנ"י שכליים דאתמר עלייהו והמשכילים יזהירו. הנה מכאן מוכח שלא יושגו העניינים העמוקים דרך ידיעה פשטנית כמו שפ"י הרשב"י וחבריו וכינו לפשטי התורה בשם מו"ק³) ותבן וכמה היה מקונן הרשב"י על/ אותם שאינם רוצים לעסוק בחכמת הקבלה וז"ל בוי"ח⁴) פתח ר"ש ואמר ווי לבני עלמא דאינון אטימין לבא וסתימין עיינין דהא כמה רזין סתימין אית באורייתא ולא משגיחין בהון דלא בעאן למיכל אלא תבן דאורייתא דאיהו פשט ולבושא דאורייתא ולא טעמין מן מוחא מלגו עכ"ל ולשונות רבות כאלו הובאו בס"ה הגדול כי אין מספר והמורגל בספריו ימצאם כל א' במקומו ובפרט כשיראה המעיין תוספתא מסתרי תורה הובא בס"ה⁵) מתחיל ויעל לוט מצוער והלשון הוא שם ארוך על ענין עטרת מלכות שקוץ בני עמון האין שם אותה דוד על ראשו האמנם שרז"ל תירצו⁶) שבא איתי הגיתי ובטלה ועדיין צריכים אנו למודעי למה ליה כוליה האי טרחא וכי א"א ליה לדוד בלאו הכי או לא היה לו כתרים אחרים שהוצרך אל זאת אלא שאין הדבר כנראה לעינים וז"ל ס"ת ובתריין אלין אחיד דוד מלכא לבתר מן מואב אתא רות ונפק מינה דוד מן עמון אתעטר דוד מלכא בהאי עטרה דאיהו סהדותא לזרעא דדוד דכתי' ויתן עליו את הנזר ואת העדות והא הוה מן מלכות דרגא דעמון דכתיב ויקח את / עטרת מלכות דרגא דבני עמון הוא דכתי' ותהי על ראש דוד ומתמן הוא סהדותא לבנוי לעלמין ובה אשתמודע מאן יהא מן בנוי דדוד דאתחזי למלכות ודאי דאמרין מן דוד הוא דאפי' אתייליד ביומא יכיל למסבל ליה על רישיה

27 a

(1) עיין בילקוט מכירי על תהלים קי"ח. (2) דף י"ח ע"א. (3) בכ"י חוק.

(4) דף ל"ד ע"ב. (5) זתר ח"א דף ק"ט-ק"י. (6) עבודה זרה פ"ד, א'.

דהא איהו משקל ככר זהב ואבן יקרה הות ודא הוא דכתי' ביואש ויתן עליו את הנזר ואת העדות ובתריין אלין אתאחיד דוד מלכא ואינון תוקפא דמלכותא לאתקפא על שאר אומין דאי לא אתכליל בסטרא דלהון לא יכיל לאתקפא עליהו. כל גוויין דשאר עמין הוו כלילן ביה בדוד לאתגברא ולאתקפא עליהון ע"כ. ועתה פקח עיניך וראה בפשט התוספת' הזאת ואעפ"י שיש בו כמה מיני מתיקה בנסתר שלה והם כבשי דרחמנא וכשמו כן הוא סתרי תורה.

והנה בפי' קא פסיק ותאני שא"א למלכות ב"ד להתגבר ולנצח האומות ושריהם אם אינו נכנס לתוכם ועושה כמעשיהם כמו שאמרו בלשון שלילה דאי לא אתכליל בסטרא דלהון. וכבר נודע היות טבע מלת סטרא לשרש שלהם והוא השר או הממונה שהם עובדים וכמשל התולעת המרקיב את העץ וא"כ מי יוכל להתבונן בפרטי מלכות ב"ד הנוראים / והנסתרים 27 b וזה משז"ל⁽¹⁾ בלשון צח וקצר מי מסיל כסותו בין לביא ולביאה בשעה שנזקקין זה לזה כי בהגיע תור וחפץ הגאולה מי יוכל להתבונן ליתן טעם על הדבר בביאת הגואל בדרך נפתל ועקש לעיני ב"ו שודאי תתפסד דעתו וחכמתו ולא יעלה חרס בידו אם ירצה להאמין דרך עיון או אות או מופת כפי הטבע המוטבע בידיעות וזהו רמז כסותו שר"ל נתינת טעם ומיתוק הדברים כמו שהכסות מחמם ביום קרה ומיישב דעת האדם מקרירותו כך הוא בנתינת טעם לדבר הקשה וכבר נודע היות מלת לביא כנוי להקביה ולביאה לכ"י והיא מלכות ב"ד כמו שנאמר⁽²⁾ מה אמך לביאה בין אריות רבצה א"כ נראה שכל מי שרוצה להתחכם וליישב בפרטי ענייני מה"מ לא יצויר בשום צד להבינם בסיבת היותו גדול הערך בכל החכמות אפי' יותר ממשה כמו שהוכחנו למעלה וגם רז"ל רמזו זה באומרם⁽³⁾ תפוח עקבו של אדה"ר מכה גלגל חמה ונודע שמשנה נק' חמה באומרם⁽⁴⁾ פני משה כפני חמה וכבר נודע היות כנוי עקבו של אדה"ר רומזו על מה"מ וזהו רמז / המ"ם⁽⁵⁾ שהיא בסוף תיבת אדם שנוטריקון אד"ם ד"וד מ'שיח ובמאמר הזה יש לנו סוד נפלא איני רשאי לכותבו אם תזכה תבין מעצמך והוא בסוד⁽⁶⁾ וחפרה הלבנה ובושה החמה כי מלך ה' בהר ציון.

והנה אציג לפניך מאמר עמוק ולא ימצא פירושו בשום צד מפירושי' כמנהג המפרשים. והובא בילקוט פ' בא⁽⁷⁾ וז"ל ישעיה תלמידו של ר' חנינא בן דוסא היה מתענה פ"ח תעניות ואמר כלבים שכתוב בהן והכלבים עזי נפש יוכו לומר שירה זו בואו נשתחוה ונכרעה נברכה לפני ה' עושנו. נענה אותו מלאך מן השמים ואמר ישעיה עד מתי אתה מתענה על אותו דבר. גורה היא מלפני הקביה שלא גילה סודו אלא לחבקוק ולא גלה סוד זה לבירה שבעולם אלא בשביל שאתה תלמידו של חכם גדול לכך זוקקו לי

(1) סנהדרין ק"ו א'. (2) יחזקאל י"ט, ב'. (3) בבא בתרא נ"ח, א'.
(4) בבא בתרא ע"ה, א'. (5) בכ"י חמ"ה. (6) ישעיה כ"ד, כ"ג. (7) ברמז קס"ז

מן השמים ושלחוני אליך ואמר כלבים שכתו' בהם ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו ולא עוד אלא שזכו לעבד עורות מצואתם לכתוב בהם ס'ת ותפילין ומזוזות. ולענין שאלה ששאלת חזור לאחור'ך כמו שכתוב שומר פיו ולשונו שומר מצרות נפשו ע"כ. הנה המאמר הזה אינו מתיישב על הלב ולא על החזה כי הוא לשון / משא כבד וחזות קשה ודמייא לסאסא שהרי משטחיות הלשון נראה שהמלאך השיב לו באומרו כלבים שכתו' בהם ולכל בני ישראל יזכו לעבד עורות וכו' הרי כאן תשובה נצחת למה ששאל מהיכן זכו הכלבים לומר שירה זו וא"כ איך אמר לו המלאך ולענין ששאלת חזור לאחור'ך שנראה שעדיין השאלה במקומה עומדת. ואם נאמר שהיו ב' שאלות א"כ העיקר חסר שאין כאן לא שאלה ולא תשובה ומה החרדה מהמלאך שאומר לו בשביל שאתה תלמיד של חכם גדול ועוד היכן מצינו שחבוק שאל על ענין הכלבים ומאן דכר שמיה כאן. ועתה אגלה לך ספח ומכסה ספחים וצריך שתדע כי המאמר הזה הוא עמוק עד מאד והנה הוא כרוך ודבוק עם מאמר אחר ילקוט חבוק ועם אותו מאמר יתגלה לך כוונת המאמר הא' אבל אפס קצתו תראה וז"ל⁽¹⁾ על משמרת'י אעמודה מהו מצור שצר לו צורה וישב בה ואמר איני זו מכאן עד שתעניני שנא' ואצפה אמר לו הקב"ה מי ששיבר קרדומו יבא אצלי. התחיל חבוק צווח לפני הקב"ה ואמר למה תראני און ועמל תביט. א"ל הקב"ה הוי רב את יוצרו / וחרש את חרשי אדמה. בן תורה אתה ולא ע"ה אתה. לך כתוב אלי'ך⁽²⁾ בלוחות ואח"כ תאמר הודיעני את הקץ וכן הוא אומר ויעניני ויאמר לי כתוב חזון ובאר על הלוחות. אמר לו הקב"ה כשאמרתי לך בגלות ראשון כי לפי מלאת לבבל שבעים שנה⁽³⁾ לא היו מאמינים אלא היו אומרים בנו בתים ושבו וכיון ששלמו ע' שנה כתיב כה אמר כרש מלך פרס וגו'. אף עכשיו כשיבא הקץ אני גואלם וכה"א כי יום נקם בלבי. כששמע חבוק נפל על פניו ואמר רבש"ע על תדינני מזיד אלא שוגג שנא' תפלה לחבוק הנביא על שגיונות עכ"ל ואעפ"י שהביא הילקוט המאמר הזה על ענין חנניא מישראל ועזריה הנה תראה שם שיש חילוק בלשון ואינו בא על הדרוש הזה כי כך מנהגם ז"ל לדרוש על ענין א' כמה דרושים מקצת ע"ד פשט ומקצת דרך רמז ועתה פקח עיניך ועשה אוניך כאפרכסת לדקדק היטב בדברים כי הם כבשי דרחמנא ותעיק עיניך בו ואיננו. וכבר ידעת כי עשו וישמעאל מתכנים בשם כלבים כמבואר בר"מ פ' כי תצא⁽⁴⁾ והנה נודע ג"כ שס"מ⁽⁵⁾ נק' פ"ח יוקשים ונוקביה נק' מצודה רעה / ע"ש שיש לו אחיזה בב' שמות אלהיים ואלהיים עם הב' כוללים הם חשבון פ"ח והוא השולט בב' המלכיות של עשו וישמעאל הנק' כלבים ולכן ר' ישעיה התענה פ"ח תעניות כדי לשבר כח ס"מ הנק' פ"ח כדי ליכנס בידיעת סוף הגלות הארוך והמר הזה ותמה

28 b

29 a

29 b

(1) רמז חס"ב על חבוק ב', א.

(2) בכ"י אליך

(3) ירמיה כ"ט, י.

(4) זה"ר ח"ג דף רפ"ב ע"א.

(5) סמאל

מאד על שניתן רשות לכלבים הללו לומר שירה שהוא מורה על ממשלתם והוא מלשון שר וגם מורה על שהם עתידים איה להיות גרים גרורים לימות המשיח ומה צורך בהם להקביה וליתן להם ממשלה ומלכות בתחילה ולאחרית הימים לקבלם מאחר שהשתעבדו בישראל כ"ב בפירכה. ומה שייכות יש לו להקביה עם הכלבים הללו ובשבחם ובזה נפל לו ספק אחר לר' ישעיה להרהר על שרשם ומקורם של ב' אומות אלו שלכאורה נראה שיש להם אחיזה במקורות העליונים וא"כ היאך מה"מ יוכל להכניעם ולמשול עליהם כיון ששורשם ועיקרם גבוה. הנה נמצא ב' שאלות בענין שהשנית נמשכה לו מן הראשונה והשאלה הראשונה היתה בפי' על הכלבים הללו עצמם ממש מהיכן זכו לומר שירה כזו והשאלה השנית נמשכה לו מן שבהיות הכלבים הללו / שורשם גבוה היאך ובאיזה אופן יוכל מה"מ לשלוט עליהם ולהכניעם אם לא יעבור דרך ארצם ומקורם והוא מוכרח להכלל ביניהם כדי להעלות אל מקורם והשאלה הזו לא שאלה ר"י בפי' כי אם בהרהור הלב ובמחשבתו ולזה באה תשובת המלאך ואמר לו ב' תשובות א' על מה ששאל בפי' מהיכן זכו וכו' בשביל שלכל ישראל לא יחרץ כלב לשונו בא לרמוז על מה שמניחים לישראל לקיים התורה בגלות האחרון ואינם מקפידים למונעם ולדבר עליהם תועה. ואמר וגם שזכו לעבד עורות מצואתן בא לרמוז על מה שישראל מסתפקים בתמציתם כמו שהקדמה זו מבוארת מדברי האר"י זלה"ה שבזמן המקדש היו האומות נהנים וניזונים מתמציתם של ישראל שזהו סוד פר החג ומשחרב ב"ה נהפך הדבר כמו שכתב בעל טוב הארץ משם האר"י זלה"ה⁽¹⁾. ואמר המלאך לר"י ועל ענין ששאלת בא לגלות לו על הרהור הלב ועל הספק שנסתפק שכבר היה לו גלוי מחשבתו ולכן אמר לו ועל ענין ששאלת חזור לאחורין כי סוד זה לא גילהו הקב"ה לשום נברא לשלול שאפי' למשה לא גילהו ולזה אמר חזור לאחורין לומר הבט⁽²⁾ נא וראה למשה שהיה לאחורין בזמן כששאל הודיעני נא את / דרכיך ומה השיב לו לא תוכל לראות פני ונאמר לו וראית את אחורי כלום' לאחרית הימים תחבוננו בה שגם זו נראה ששאל משה ואולי שרמזוהו רז"ל⁽³⁾ כי השאלה היתה מפני מרד צדיק ורע לו אלו ישראל ורשע וטוב לו אלו עשו וישמעאל. ולכן באה מלת דרכיך מלא והתשובה בזה היתה וראית את אחורי לומר שהשגת ידיעה זו אינה אלא באחרית הימים. ולכן אמר המלאך לר"י חזור לאחורין והם ב' משמעיות חזור בך מלהרהר על ענין הזה בשביל היות גזרה על הדבר מלפני הקב"ה שנאמר שומר פיו ולשונו ואם תרצה בה להתבונן לא תוכל אלא עד כי יבא שילה.

והנה עתה נבא אל מאמר⁽⁴⁾ חבקוק ותחילה צריך שתדע כי חבקוק היה לו ניצוץ מביי⁽⁵⁾ כנודע מדרושי האר"י ז"ל ובסיבת היות בו נשמת

(1) עיין בס' טוב הארץ לר' נתן שפירא ירושלמי. דף ד' ע"ב וע"ג.

(2) בכ"י חבט. (3) ברכות ז', א'. (4) בכ"י מאחר. (5) משיח בן יוסף.

מב"י הוצרך לידע ולהבין עניני מב"ד והיאך תהיה גאולתו ובאיזה דרך יוכל להכניע כח התנינים הגדולים והם שרי ישמעאל ועשו נחש המים ונחש העפר. וזהו מהו מצור שהצר לו צורה ור"ל עג עוגה וכשם שהעוגה היא מקום חפירה מרכזית לרמוז על השתדלותו בעניני מב"ד הבא באחרית היקפו של עולם / שכדי שיוכל לרכוב עליהם ולמשול בהם הנה מוכרח שיתכלל בתוכם ממש כי תחילת הגאולה אחרונה אינה על כח אותות ומופתים כמו שנרמז בפ' לא בחיל ולא בכח. ולזה השיב לו הקב"ה מי ששבר קרדומו יבא אצלי כלומר כך הוא כמו שאתה צופה שמה"מ עתיד להתכלל תוך הקליפות ולנהוג מנהגם שכן מלת קרדומו רומז לדת כאומרם¹ ולא קרדום לחפור בהם. ובזה רמז לו הקב"ה כי עתידה תורה שתשתכח מישראל אבל לא מסכת מעל ומרד אלא ע"י מה"מ בסיבוצי הידועות אצלו ית'. וזהו אומרו מ"י ששבר קרדומו ר"ל ע"י מ"י דהיינו בינה² שמשם הגאולה ונק' קרן היוכל כשישבר קרדומו אז יבא אצלי כמו שרמז דניאל³ כבר אנש הזה אתי וקדמוהי הקרבוהי. ובכל זאת עדיין לא גלה הקב"ה לחבקוק טעם הדבר על בוריו ולכן צווה לפניו ית' ואמר למה תראני און ועמל תביט לרמוז על ב' שרי ישמעאל ועשו המכונים בשם עמל ואון. ואמ' חבקוק וכי הכל שוין והיה כצדיק כרשע שאתה אומר לי שכדי שיכניע הקליפות הוצרך להכנס בתוכם ולעשות כמעשיהם ולזה היתה התרעומת של חבקוק ואמר למה תראני ותתן / פנים לצדדי הרע. אמר לו הקב"ה אוי רב את יוצרו כלומר התבוננת תכלית מחשבותי שאתה מתרעם על מדותי והלא ידעת שאני יוצר הכל וכל היצורים הם שוים לפני כמאמר⁴ וחנותי את אשר אחון אעפ"י שאינו ראוי וא"כ היאמר חומר ליוצרו מה תעשה ואם תשיב שלו הבנת הלא בן תורה אתה ולא עם הארץ. והיה לך לבלום פיך מלדבר ולבך מלהרהר אחרי אבל עכ"ז לא אשלחך ריקם כי אם אגלה לך טעם הדבר בדרך חזון ומשא כבוד. ואמר לו לך כתוב אלי' ⁵ בלוח כלומר שלא תתבטל התורה דרך מעל ומרד אלא בסיבת שלא תצטרך עוד מצות ויחודים לסיבת עליית האורות שנפלו כי לא נתנו המצות אלא כדי לצרף בהם את הבריות מזהמת הנחש שנכלל בתוכם שזהו היות הגאולה בעתה כי אז ודאי כבר נתעלו המאורות אל מקורם הראשון וכבר נפסק המסך המבדיל בין הבריות ליוצרים כי כל האומות ושריהם יודו לו ויברכו את שמו כאומרו כי כולם ידעו אותו ולעובדו שכם א'. וזהו אומרו כתוב אלי' ⁶ בלוח שעד עכשיו היו הלוחות רמו לתורה שהיתה בבחינת ב' טומאה וטהרה כשר ופסול לסיבת היות ההנהגה ביומין

31 a

31 b

(1) אבות פ"ד, ה'. (2) בוהר נקראת ספירת הבינה שמשם כל גאולה וסורקן לישראל בשם מ"י, במקומות רבים. (3) דניאל ז', יג. (4) שמות לג', י"ט. (5) בכ"י אליך. (6) בכ"י אליך. ומהמשך הענין ניכר שהמחבר מפרש את הגירסא הנכונה (אליך אחד) שהכנסתי לפני.

- 32 a דחול כדפי' לעיל וכשהבין / חבקוק שגתו שהשיג הדבר על בוריו אז התחיל תוהה על הראשונות. אמר לו הקב"ה עכשיו שאל אלי את הקץ כלומ' היש לך עוד לדבר ולשאל על ענייני הקץ שהרי כשאמרתי לך כי לפי מלאת לבבל ע' שנה לא האמינו בי ולא קוו אותי עד שנשאו נשים נכריות ואעפ"י שהיה הזמן קצוב וקצר ואעפ"כ גאלתים ובהיות שלא היה בהם זכות לגאולה כ"ש עכשיו שהזמן ארוך שאם אגלה להם ענייני הגאולה האחרונה שמעכשיו יהפכו ערפם וישתקעו בתוך הקליפות. אבל הסיבה שלא גיליתי להם מה שהם עתידים להיות ברצוני באחרית הימים זו היא הסיבה שישלימו כל שעור קומה של עץ הדעת וימתינו לישועתי וכשיבא הערר אני גואלם בעניינים שגיליתי לך וכן הוא אומר כי יום נקם בלבי. כששמע כן חבקוק התחיל מתחנן לפני הקב"ה ולהתפלל על שגתו אשר שגג לומר אל תדינני מזיד אלא שוגג וז"א תפלה לחבקוק הנביא על שגיונות ע"כ.
- והוא תבין כונת ויתעצב אל לבו תבין ג"כ כי יום נקם בלבי הרי מן המאמרים האלו מעורבים / זה בזה ומדובקים כשלהבת קשורה בגחלת בביאור מספיק לדעתך ושים לב נכון עליהם ותבין כי נכוחים דברי למבין וישרים למוצאי דעת. ועוד יש לי כוונות אחרות במאמרים הללו והם דברים שהם ברומם של עולם ואין הפה יכולה לדבר לכן לא העתקתיים ואל תתמה על הדברים שהרי אמרו מדרש שוחר טוב על פסוק ה' מתיר אסורים¹ שעתידי הקב"ה להתיר האסורים וכן אמרו על החזיר. ובזה תבין מ"ש בתיקונים נ"ו²) דא רזא וידו אוחות בעקב עשו דאיהו דש בעקב בגלותא ובעולא דמלכותא דשבעין אומין דהוא לזנב ולא לראש כמדי דגרים אדם דשכינתא אתפרשת מקב"ה כמדי' ובפשעיהם שולחה אמכם ואשתאר קב"ה יחידאי בלא מטרוניתא ובגיד לא טוב היות האדם לבדו אעשה לו עזר כנגדו דא אוחרא דלאו איהי בת זוגיה מסטרא דעץ הדעת ט"ר באיסור והיתר טומאה וטהרה כשר ופסול דם טהור ודם נידה ובגיד אוקמה זכה עזר לא זכה כנגדו. אסתלק מיניה אתתא דאיהי עץ דחיים דאתמר בה עץ חיים היא למחזיקים בה, ראה חיים עם האשה אשר אהבת דאתמר בה ולקח גם מעץ החיים ואכל וחי לעולם דאיהי הוה חירות על הלוחות חירות ממלאך המות חירות משעבוד מלכיות חירות מכל מרעין בישינ מעניותא מטפשותא וצערא ודחקא ויגונא וכפנא ועלה אתמר ארץ אשר לא במסכנות תאכל בה לחם. אסתלקת מיניה אתיהבת ליה אוחרא מסטרא דשקרא דאתמר בה עת ללדת ועת למות דאיהו פלגו דילה חיים עותרא ופלגו דילה מות עניותא כגוונא דלבא דאתמר בה לב חכם לימינו עכ"ל המצטרף אל כוונתינו. ועתה שים לב נכון על לשון התיקון הזה וישקוטו מעט שאון גליך שהרי המשיל לאשה אחרת לזאת התורה שהם
- 33 a

(1) מדרש תהלים קמ"ו ט"ז ד. ויעין הערתו של בובר שם.

(2) תיקוני זהר הוצאת מנחמה דף צ"ד ע"א.

הלובשים שנתלבשה באיסור והיתר וזה היה מסיבת העגל לפי שהלוחות ראשונות הפסיקו וזהמת הנחש והוא ס"מ ראש ע' שרים ולזה היו בלוחות ראשונות חירות מכל ולא היה בהם בחי' איסור והיתר טומאה וטהרה הנמשכים מבחי' עץ הדעת כי לא נהוו כל הדברים היגיעים הללו אלא בסיבת העגל ועל זה הוצרכו להשתעבד בשבעין אומין. וכבר ידעת מה שרמזתי למעלה מהיכן נהוו שבעים פנים לתורה וזהו אומרו אסתלק / מינינה אתתא דהיא עץ החיים.

33 b

והנה נודע היות בחינת עץ החיים מדת בינה הנק' תשובה עילאה לפי ששם ישובו הכל להצטייר כבראשונה שכשתסתלק האי אתתא דעץ הדעת דאיהו פלגו דילה חיים ופלגו מותא אזי תחזור האשת חיל לעטרת בעלה והיינו השבת כתב לאימא. ולזה אמרו כלו כל הקצין ואין הדבר תלוי אלא בתשובה לרמוז על מדת הבינה והיא עץ החיים. וקרוב ללשון הזה תמצא בתיקון סיו' ז"ל ואמאי נחתו תרין דמעין בגין דאורייתא מתרין לוחין אלין הוה משה נחית לון לישראל ולא זכו ואתברו ונפלו ודא גרים איבודא דבית ראשון ובית שני. ואמאי נפלו בגין דפרח ו'ו' מנייהו דאיהו ו'ו' דויצר. ויהיב לון אוחרנין מסטרא דעץ הדעת טרר דמתמן אתייהיבת אורייתא באיסור והיתר מימינא חיי ומשמאלא מותא ובסוף התיקון אמר בגין דאלין אבנין דעץ הדעת ט'ור אינון בפירודא וכל זה הוא לשון סבא דסבין עתיקא דעתיקין ע"כ. ולא באתי לבאר המאמרים כי מי יוכל לבארם כי לא יספיקו ספרים ומגילות אפי' ביאור קל כחותה על הגחלים אבל עם מה שגיליתי / לך למעלה במאמרים הקודמים בע"ה יספיקו לך להבין האחרונים כמעט קט.

34 a

ועוד ראה מ"ש במדרש רבה ז"ל² כיצד הם נשחטין בהמות גותן לליתין בקרניו וקורעו ליתן גותן לבהמות בסנפיריו וגו' וזוהו וחכמים אומרים זו שחיטה כשרה היא. ולא כך תנינן הכל שוחטין ובכל שוחטין חוץ ממגל קציר והמגרה והשינים מפני שהן חונקין. א"ר אבין בר כהנא אמר הקב"ה תורה חדשה מאתי תצא חידוש תורה מאתי תצא. אמר ר' ברכיה בשם ר' יצחק עתיד הקב"ה לעשות לעבדיו הצדיקים סעודה לעיל וכל מי שלא אכל נבלות וטרפות בעה"ז זוכה לראותו לעיל הה"ד וחלב נבלות וחלב טרפה וכו'. ואכול לא תאכלוהו בשביל שתאכלוהו ממנו לע"ל.

הנך רואה בענין משטחיות המאמרים הללו שלעתיד בהיות העולמות מתוקנים מסיגי הקליפות אז ודאי שלא יצטרכו קיום הלבושים וזהו סוד ולא יכנף עוד מורך כמו שרמזתי לך ואז תתחדש התורה כנשר נעוריה וכל זה אי"א שתהיה ע"י שום נברא כי"א ע"י מה"מ שהוא הוא מרע"ה שלא לחנם נק' מה"מ / הרי"ה בשם מהוה כל ההיות מה שלא מצינו אפי' במשה שהיה רבן של נביאים ואב התעודה וכמו שרמזוהו רז"ל בילקוט ישעיה סי'

34 b

רצ'ו על פ' פתחו שערים ויבא גוי צדיק בסוף המאמר עתיד הקב"ה להיות יושב בג'ע דורש וכל הצדיקים יושבים לפניו וכל פמליא של מעלה עומדים על רגליהם וחמה ולבנה מימינו וככבים ומזלות משמאלו והקב"ה יושב ודורש תורה חדשה שעתיד ליתן ע"י מה"מ ע"כ.

וצריך שתזהר בתכלית הזהירות שלא בשביל שגיליתי לך כל זה שתשליך החבל אחר הדלי להתיר או להקל בדבר אפי' שיהיה קל מסובין ואפי' מדברי סופרים או פוסקים אחרונים חלילה חלילה והשמר והזהר מאד לבל יכשילך רעיונך אפי' כמלא נימא כי לא יושג מעלת הנהגת עץ החיים אם לא ישתלם שעור קומת עץ הדעת בשלמות דהיינו קודם התורה והמצוות בלבושה בדקדוקיה כמו שהיא מסודרת עכשיו והוא בסוד שית יומין דחול ושעור הזמן והקצבה אין שום בריה שיכול לעמוד על הידיעה אלא מה"מ ולפיכך כל העובר על צויו אין לו תקנה עולמית. ועוד צריך שתדע כי בשמטה שמה"מ נחבש הוא בסוד מי הסוטה ממש כדי לבדוק לישראל מי הם הנדבקים / באהבת השכינה ומי לא נדבק לעשות סעד וסמך להקימה ולזווגה 35 a כמו שהיה ביציאת מצרים כמו שהובא בר"מ פ' נשוא וז"ל¹ כגוונא דא עביד קב"ה לנסאה לישראל בגלותא בתראה הה"ד יתבררו ויתלבנו ויצרפו רבים דאינון מסטרא דטוב וקיימין בנסיונא והרשיעו רשעים אינון מסטרא דרע ויתקיים בהון ואל אדמת ישראל לא יבואו וקטיל לון והמשכילים יבינו מסט' דבינה דאיהו אילנא דחיי ובגינה אתמר והמשכילים יזהירו כוהר הרקיע בהאי חבורא דילך דאיהו ספר הזהר מן זהרא דאימא עילאה תשובה באילין לא צריך נסיונא והמאמר שם הוא באורך. הנה נמצא כפי זה המאמר של ר"מ מכריו בקול רם ואומר שכל מי שיכונה בקריאת ס' הזהר לא יצטרך אל בדיקת מי הסוטה העתידה וכדוגמת הלשון הזה בא בס' בעלות² ומתחיל פקודא דא שחיטת הפסח וקראנו כלו ושם תמצא מרגוע לרוחך³ שאמר בסוף הלשון ואינון ערב רב רשיעייא דיתקים בהון בההוא זימנא יתבררו ויתלבנו וכו' יתבררו ויתלבנו אינון מארי משנה ויצרפו אינון זרעא קדישא דשאר עמא הה"ד וצרפתים כצרוף הכסף והרשיעו רשעים אינון ערב רב והמשכילים יבינו אליו מארי קבלה דאיתמר בהון / והמשכילים יזהירו כוהר הרקיע אליו אינון דקא משתדלין בווהר דא דאקרי ס' הזהר דאיהו כתיבת נח דמתכנשי בה שנים מעיר ושבעה ממלכות ולזמנין א' מעיר וב' ממשפחה והלשון שם באורך.

הרי לך בפי' היות מכירי האמת ומביני דעת המקובלים המתעסקים בסיה והשמר לך ושמור נפשך מאד לבלתי נטות ימין ושמאל אף שתראדו חכמים שלמים וכן רבים עומדים בענין מנגד אעפ"כ אל תחוש למענם לפי שמוכרח להיות ב' כתי דעות בימות המשיח שהללו אוסרים והללו מתירים. והראיה שלא תמצא תחת הכיפה שום מקובל אמתי שיכחיש וישב לו⁴ מנגד

(1) זהר ח"ג דף קכ"ד ע"ב. (2) ח"ג דף קנ"ב ע"ב. (3) בכ"י לרוחה.

(4) לענין אמונת שבתי צבי.

ואם תמצא שום מנגד דע לך בבירור שעדיין הוא מבחוק מחדרי החכמה שאם היה בקי בחדרי חכמת הקבלה לא היה לו לעמוד בספק כ"ש לחרף מערכות אלהים חיים. ואל אלהים הוא יודע כי לא באה אלינו האמונה השלימה הזאת בסיבת ידיעת המקורות האלו אשר הצבתים לפניך חלילה שמתחלת השמעת קול מבושר נכנסנו אל תוך עמקי האמונה מצד שורש נשמותינו. לכן ברא לך יתד במקום נאמן מעצמו / והרוצה להחכים ידרים וראיה שמוכרח להיות שני כתי דעות לימות המשיח ממאמר הילקוט ס' קומי אורי¹) ובאמצע המאמר אמר שעתידים אבות העולם לקום בניסן ולומר למה"מ אפרים משיח צדקינו ואעפ"י שאנו אבותיך אתה טוב ממנו שסבלת עונות בנינו ועברו עליך מדות קשות ורעות מה שלא עברו על הראשונים ואחרונים והיית שחוק ולעג באומות בשביל ישראל וישבת בחשך ואפילה ועיניך לא ראו אור וצפד עורך על עצמך וגופך היה יבש כעץ ועיניך חשכו מצום וכחך יבש כחרש מפני עונות בנינו. רצונך שיהנו בנינו מן הטובות שהשפיע הקב"ה לישראל על ידך. שמא בשביל צער שנצטער עליהם ביותר וחבשוך בבית האסורים אין דעתך נוחה מהם. אמר להם אבות העולם כל מה שעשיתי לא עשיתי אלא בשבילכם ובשביל בניכם שיהנו מטובה זאת שהשפיע הקב"ה לישראל. אומרים לו אבות העולם תנוח דעתך כשם שהנחת דעת קונך ודעתנו עכ"ל המצטרך. והנה אני צריך לעוררך על לשון המאמר כי כבד הוא לכאורה תחלה צריך לידע מי הם המכונים בשם בנים ומי הם המכונים בשם / ישראל מדקאמר מן הטוב שהשפיע הקב"ה לישראל ומשמע מכאן דישראל אחד ובניו ואי אפשר שאבות העולם שואלים על עשו וישמעאל והם המכונים בשם בנינו דה"ל ק"ל דורע פסול לא אקרי זרע ומה גם שהם אומרים שמא בשביל צער שנצטער עליהם וסבלת עונות בנינו וכו' היכן מצינו שמה"מ סובל עונות ישמעאל ועשו. א"כ מוכרחים אנו לומר שבנינו דקאמר קאי על כת א' מִי־יִשְׂרָאֵל הנגדיים ומה שקורא לישראל היא הכת המשתתפים עם מה"מ בצרתו ולכן בבנינו אמר וחבשוך בבית האסורים שלכן אמרו ואין דעתך נוחה מהם. מורה שהחבישה היא ע"י כת האומה הנגדיים והא מאי דקמן והבן כל זה היטב כי זהו דקדוק נכון ויציב וממנו לא תזוז אעפ"י שתשמע ס' אחרים כלם הם בלויי הסחבות מאותם המתגאים בטלית שאולה. והנה הצבתי לפניך המאמר הנפלא מורה על ב' כתי דיעות שיהיו לימות המשיח שזהו מה שרמזו רז"ל ס' נשא מה שעתיד מה"מ להוליך לישראל למדבר יהודה ולהאכיל אותם שרשי מלוחים ומרים לרמוז על העניינים הזורים בענייני²) יהודה וזהו מלת / מדבר יהודה לומר מעין דברי יהודה בתמר ואמר שרשי מלוחים ומרים על שיהיה בעיני הכל ובפיהם כשרשי רתמים פעולות מה"מ. ולכן השמר והזהר לבל תסור מראש אמנה ולא תאמר מדו

36 a

36 b

37 a

לי ולצרה להתודע עצמי לעיני הכל בשם מאמין כדי להכנע מפני הנגדיים שהרי אמרו בפסיקתא הביאו הילקוט תרי עשר על פ' (1) לכן חכו לי נאם ה' ליום קומי לעד אמר הקב"ה שבועה היא לפני שכל מי שיחכה למלכותי אני בעצמי מעיד בו לטובה שנא' לכן חכו לי נאם ה' ליום קומי לעד אלו אבלי ציון שהשפילו את רוחם ושמעו חרפתם ושתקו ולא החזיקו טובה לעצמם דא ליום קומי לעד ביום קומי להעיד במשיח ששקולה זכותו כנגד פמליא שלי וכי כל המדות הללו ולא תחכו לי. אמר להם הקב"ה שרככם כפול ע"כ. הרי לך בפ' שהמקוים לישועתו אעפ"י שיחורף ויגודף האדם דום וישתוק ולא ירגיש. וראה עד היכן הגיע רוח חכמתם של רז"ל באומרים שהקב"ה הוצרך להעיד על זכותו של מה"מ וכאן רמזו כי במשיח עצמו המצא ימצא מי שיכחיש ויפקפק עליו. ואם היה הגואל בא כאשר קצת ההמון חושבים מהו / זה שהקב"ה צריך להעיד עליו אלא ודאי נכרים דברי אמת. ואם אמור יאמרו עדיין צריכים אנו למודעי שהרי אמרו עירובין פ' מי שהוציאוהו (2) על מי שאמר הריני נזיר ביום שבא משיח בו אסור לשתות בכל ימי השבוע חוץ משבת ומשמע שיש תחומין למעלה מעשרה. וא"כ משמע משם שדמשיח חייב לשמור השבת כהלכתו זה אשיב לך כמה שרמזתי לעיל כשיבא המשיח בבחי' אחישנה והדבר מוכרח כן שלוח בא וארו עם ענני שמיא דהיינו זכו אחישנה. שאם תאמר שהתלמוד מסיק ליה בענין תחומין והוא בעתה זה א"א מכמה סיבות א' שהרי אמרו זכו וארו עם ענני שמיא והיינו אחישנה לא זכו בעתה ורוכב על חמור ותיפוק ליה שא"א לבא על החמור הרי בפ' שביאת הגואל כשהיה בבחי' אחישנה עדיין לא נשלם שיעור קומה של עץ הדעת כמו שפ"י שהוא שולט על שית יומין דחול בשלימות. ולפיכך עדיין היו צריכים ישראל לשמור כל המצוות בדקדוקיהם עד עת הכנסת כלה שהנהגת תורת יומין דחול לחוד ותורת שבת לחוד וזהו רמז ששת ימים תעבוד ופוק חזי מה שאמרו / פרק אלו הן הלוקין (3) דרש ר' שמלאי תרי"ג מצות נאמרו לו למשה מסיני וכו' בא דוד והעמידן על י"א וכו' ואמר לסוף המאמר בא חבקוק והעמידן על א' שנאמר וצדיק באמונתו יחיה. ומשטחיות המאמר משמע שהעמידן אינו אלא אפי' בזמנים הללו שאנו חייבים לשמור כל התורה כלה בדקדוקיה ובטעמיה דאליכ מה צורך להקב"ה שיאמינו בו לאחר ביאת הגואל ומי הוא אשר ימרה את פיו אפי' כל ע' אומות עתידין להאמין בו מאחר שיראו כ"כ אותות ומופתים בשמים ובארץ אלא ודאי היות כונת המאמר שהעמידן דקאמ' הוא אפי' בזמן הזה וכ"ש לימות המשיח שלא יצטרכו מצוות ותורה כמו שהם עכשיו כמו שפ"י. ומה לנו גדולה חומרא דאורייתא מיום הכפורים ואמרו בתיקונים כ' (4) פורים אתקריאת ע"ש יום הכפורים דעתידין לאתענגא ביה

(1) צמניה ג', ח'. (2) עירובין דף מ"ג ע"ב. (3) מכות דף כ"ג ע"ב. (4) לפי המנין

של התקונים בבחי' מנוטבת (דף מ"ט ע"ב) ובשאר הדפוסים הוא בתקון כ"א (דף ג' ע"ב).

לשנויי ליה מענוי לעונג ומה דאיהי שכינתא אסור ביה נעילת הסנדל
 בההוא זימנא אתמר בה מה יפו פעמיך בנעלים בת נדיב וענוגא וחדוא
 וכמה טבין מזומנין ודא יהא בזימנא דפורקנא בעגלא ע"כ. וגם בזה תבין
 מאמר של מס' עירובין פ"י וז"ל⁽¹⁾ אמר ר"י בר אבדימי עשר קללות
 נתקללה חוה / שנאמ' הרבה ארבה וכו' הני ז' הויין כי אתא רב דימי
 אומר עטופה באבל וחבושה בבית האסורים ומנודה מכל אדם מאי מנודה
 מכל אדם. אי נימא דאסירא ליחודי בהדי גברא דלאו דילה איהו נמי אסור
 ליחודי בהדי אתתא דלאו ידיה אלא דאסירה לבי תרי. וא"כ משמע שאם
 לא היה חטא אדה"ר היתה אשה מותרת לב' כשם שמותר האיש בב' נשים
 ונפקא מינה שכשיתוקן המצוות יחזור הכל כמו שהיתה הכוונה ברזחלת
 הבריאה קודם החטא. ובפ"י אמרו במדרש ילמדנו⁽²⁾ על פ' ה' מתיר אסורים
 ה' מתיר האסורים. ועם כל ההקדמות האלו תוכל להבין מ"ש ירמיה⁽³⁾
 והיה כאשר תרבו ופרייתם בארץ בימים ההמה נאם ה' לא יאמרו עוד
 ארון ברית ה' ולא יעלו על לב ולא יזכרו בו ולא יפקדו ולא יעשה
 עוד וכת"י בתריה בעת ההיא יקראו לירושלם כסא ה' ונקוו אליה כל
 הגוים לשם ה'. וכמה נתחכמו המפרשים בפסוק הזה ולא מצאנו מענה
 על מכונו כי כבד פה וכבד לשון הוא מאד שאם הוא כמו שפי' בו שלמות
 המשיח לא יצטרך הארון לצאת למלחמה עם ישראל כדי שיישבוהו / עדיין
 אינו מיושב כלל מכמה סיבות. שהרי מי נתן מלחמות לימות המשיח לאחר
 שכבר נחה שקטה כל הארץ שכן התחיל הפסוק לומר והיה כאשר תרבו
 ופרייתם בארץ משמע לאחר שתתישב ארץ ישראל בישוב גמור בלי עכוב
 מלחמות כלל. ועוד מה לו לבשר בשורה כזו בדרך רמז שלא יצטרכו אל
 מלחמות הרי בהדיא כתיב לא ישא גוי אל גוי חרב וגו' וכתוב וכרתו
 חרבותם לאתים ולמה לו לירמיה לכתוב דברי תמא כאלו שכל הקוראם
 יברח ויסוג לאחור ותצלנה אזנים משמוע בחושבו הדברים ככתבם שהרי
 אמרו אין המקרא יוצא מידי פשוטו אלא עם הדברים שכתבתי לך יתיישב
 דעתך ובזה תבין הפ' שלמעלה הימנו וגם בפ' שאחריו בעת ההיא יקראו
 ירושלם כסא ה' ונקוו אליה כל הגוים. ותבין מלת ונקוו בסוד מקוה ישראל
 ה' לרמוז שכל מקורות ויסודות הגוים ששרשם למעלה ישפיעו לירושלם
 סתם כטעם שעתידים האומות להביא דורון למה"מ וכך היא המדה כטעם
 יפקוד ה' צבא המרום במרום שכשיראו האומות התחתונים ששריהם הפכו
 יחודם לתת דורון למלכות שמים גם הם יובילו שי למורא ומן המושכל
 ימשך אל המורגש והבן כל זה היטב. ודע כי כל הדברים האלו לא
 יושגו ע"ד הפשט שהלוא / תראה כמה מאמרים קשי העיון ולא יתורצו
 ספיקותיהם על צד הפשט והוא מה שאמרו על אדה"ר שהיה מין ויש מי

38 b

39 a

39 b

(1) עירובין דף ק. ע"ב. רשטו הורה של קדושו בענין זה עשויה לשמש מפתח להבנת
 מעשי אותם, "חמאמינים" הקיצוניים שחשבו כי כבר חזר הכל לתקנו.

(2) לעיל הביאו ממדרש שוחר טוב. (3) ירמיהו ג, ט-י.

שאמר אפיקורוס היה ויש מי שאמר מושך בערלתו היה והרי אמרה התורה ואת הבהמה תהרגו בשביל שהקב"ה חס אפי' על כבודם של רשעים ואמרו בשבת¹) א"ר עקיבא מקושש זה צלפחד ואמר לו ר"י בן בתירה עקיבא בין כך ובין כך אתה עתיד ליתן את הדין שהרי התורה הסתירו ואתה מגלהו ואם אינו נמצא אתה מוציא לעז על אותו צדיק. וא"כ איך אמרו על אדה"ר כמה עניינים מכוערים שהרי לא גילה הכתוב אלא שאכל מן העץ אלא עם מה שרמזתי לך בענין הנהגת עץ הדעת והנהגת עץ החיים שהם עניינים מחולפים זה מזה יתיישב לך כמעט קט ובזה תוכל להבין מאמרי רז"ל²) שאמרו אין בן דוד בא עד שתתהפך כל המלכות למינות עם מ'ש בעז' ³) על ההיא אחת דאתת ואמרה קלה שבקלות עשיתי בני קטן מבני גדול ואמרו שם למימרא דכל דפריש ממינות מיד מיית וכו' והנה הדבר תימא גדול שא"כ חוסא נשכר שבהיות האדם בבחי' מין אינו מת שנא' כל באיה לא ישובון ואם ישובון לא ישיגו אורחות חיים. ועוד הוא תימא על לשון / הפסוק שאמר לא ישיגו אורחות חיים וכבר ידעת ההבדל שיש בין לשון אורחות חיים ללשון דרך חיים כי לשון דרך חיים רומז אל הנהגת עץ הדעת שנאמר ודרך חיים תוכחות מוסר ואורחות חיים רומז אל הנהגת עץ החיים כמו שאמר ואורחות צדיקים תשמור. וא"כ היאך המינים בעומדם במינותם אוחזים בסנסיני עץ החיים שכן נראה מלשון הפסוק ורש"י ז"ל דהרגיש במאמר הנפלא הזה עד שנכנס בעובי הקורה ואמר בסוף פי' או שמא גזרת מלך היא. והנך רואה אם יש אפשרות לישיב הדברים כפי העיונים שמקודם גלוי האור הזה אם לא בטלאי ע"ג טלאי ובימי הקיץ. כשל העולה שלא תמשוך עצמך אחרי החכמים בעיניהם כאשר הזהרתך כי אפי' על עצמותם אינם יודעים שהרי תראה מי הוא מהם שידע מבטא באותיות בשורשם ע"ד הקריאה והרי הם מחליפים שין בשין או בסמך או בצדי וכן אל-ף בה"ה או בעי' או להפך וכן כ"ף בקר"ף או ח"ת בכ"ף או ב"ת בוי' או להיפך שזהו סיבה כשהם מתפללים שאינם נענים וזהו טעם למניעת ידיעת שמוש השמות אם בבחי' מבטא האותיות בשורשיהם ובמקומם הראוי להם בחמשה מוצאות הפה וגם בשעה עצמה איזה צירוף יהיה מתגלגל / בדי ואיזה מלאך השרת באותה שעה ובאיזה מדה נאחו מהמידות העליונות ומאיזה פי' יוצא אותו שם ובאיזה גוון מצטבעים האותיות כפי אותו השם. וצא וראה אם המצא ימצא מי שיכיר בחכמת ציורי הפרצוף אם הוא אדום מאיזה בחי' המרכבה נשתלשל ואם הוא לבן אם הוא ירוק אם הוא שחור היוכלו להגיד לך בשרטוטי המצח או בשרטוטי הידים אם האדם ארוך או קצר ואם עבדקן או זלדקן מה סיבו ומהיכן מוצאו ואם יגידו לך בידיעת גווני העינים או מי שהוא אץ ברגלים או בידיעת גלגלי השמים וכסיליהם הימצאו חוץ לספר מעשיהם ושביליהם ואם יוכלו להבין את עצמותם אם

הם מבחי' הגלגול וכמה פעמים נתגלגלו ובאיזה סיבה יחוללו וא"כ שר' עצמותם אינם מכירים איך יתכן להיותם בוצעים ומפשרים בין מה"מ ליוצרו. והנה מעתה אין לי אלא להזהירך פעם ושתיים ושלש שלא תזוז ממקומך עד יערה עלינו רוח ממעון קדשו ויופיע עלינו אור הבוקר ימינא דאברהם בסוד שכבי עד הבוקר.

ועתה נשאר עלי להביא לפניך את מי הנהר הגדול העצומים והרבים מי מלך זשור כי אשרוהו בנות בשערים הלא הם דברי פי קדוש ונורא התנא האלהי / מספר הקנה הקדוש הנק' ס' הפליאה והוא פלאי אך נמצא אצלינו בכתיבת יד ודבריו העתיקים הראב"ד בס' יצירה על משנה ז' כפולות בגיד כפרי' (1) והם דברי מטי' להקנה הקדוש וז"ל כיצד המליך אות הבי' בחיים וקשר לו כתר וצר לו שבת' בעולם ויום א' בשנה ועין ימין בנפש ר'ל שהעלה את הבי' להיות ראש בכח כתר עליון ושם בו כח החכמה וצר בו כוכב שבת' אשר מתחת לשם אבגית' והוא אשר מסר חכמה לשבת' אעפ"י ששבת' הוא כוכב על חרבן בסוד השמיטות יש בו כח החכמה וטעם להיותו ממונה על החורבן לפי שאינו חפץ בענין מענייני הגוף לפיכך מחריבן ואינו משגיח בהם ולא בקישוטם אלא על השכלים הפשוטים ועל השג' השבעיות ועל השג' ה' יתברך וממנו כח המגיע לשרים המבטלים אברי האדם כמו הנכפים ובעלי הפליגה הקטן והגדול וחסרי הדעת ואיך שהוא ממונה על החכמה א"כ איך יצא ממנו חסרי הדעת אמר לו חסרי הדעת בענייני העה"ז אמנם נוסף בהם כח נבואי כמ'ש משחרב ביה ניתנה נבואה לשוטים ולתינוקות והו' סוד היותו ממונה על החולאים והמות והסוהר והדלות והקלון והחרפה מזה העולם ועל כל עיכוב להיות בו החכמה הוא ממונה על הדינין ועל הבניינים / בהצטרפו עם שם הויה מורה על חידוש השמטות ולהיות נסתר מורה על כל דבר נסתר שהם בקרקעות כמו המטמונות ולהיותו בשביעית אחרית כל הככבים מורה על אחרית כל דבר ועל הזקנים ולהיותו ממונה על החכמות והידיעות הוא ממונה על היהודים לפיכך הם בצרה בעולם הזה וממונה על העבדים בארצות הכושים ולהיותו בשמיטה מבטל כל העסקים ומלכיות ולהיותו מסולק מזה העולם מורה על הדאגה ועל סינופי בני אדם במעשיהם ובדיבורם ובמבלבושיהם ויורה על כל דבר שחור וירידה ממעלת הכבוד ע"כ. ובסוף הלשון אמר וז"ל ולהיותו אחרית כל ה' הככבים מורה על כל דבר אחרית וסוף כל דבר וזקנה וידוע כי הבינה ז' ממטה למעלה ומקבלת מן החכמה ומכתר עליון ולפי' הוא על החכמה ועל ישראל והבינה יהב חכמתא לחכימין ומנדעא לידעי בינה והוא גלי עמיקתא ומסתרתא ידע מה בחשוכא ונהורא עמיה שרי והוא מהעדה מלכין ומהקם מלכין ולהיותו מסתכל בידעת העליון לא ירגיש בבזיונות ובסינופים ובגנות המעשים ובדבור וכו'

41 a

41 b

(1) מרק ד' ה' מנטובה דף ע"ט ע"ג. ונמצא בס' הפליאה, דפוס קארעץ דף מ' ע"א.

זה הכלל כל מלאכה שתשוב לפעמים לאחור כמו הספינות פעם ילכו ופעם יעמדו ופעם ישובו. לאחור וכן התנורים פעם יחמו / ופעם ישובו לאחור ויקררו וכיוצא באלו הוא ממונה עליהם. ולפי שהוא ממונה על ההתמדה לפי כשיגיע עלייתו לא ירד עולמית שנא' ונחה עליו רוח ה' רוח חכמה ובינה וראו הבינו כי זהו סוד משיח ה' ע"כ. הוצרכתי להציג לפניך ולהעתיק דברים מישבים את הלב ולסיבת יראתי לבלתי אקרא כמקסרג לפני מי שאמר והיה העולם שאפשר שדברי יועילו לקצת העומדים מבחוץ לשיכנסו לפניו ואולי אין (דעת¹) הקביה נוחה מהם שיכנסו ולכן אני מתירא שלא לכתוב עוד הדברים שהם כבושים בלבי והם כבשי דרחמנא אם לא שידעתי נאמנה כי מי שהוא מבחוץ עדיין בחוץ יעמוד ולא יועילו לו דברי כי שערי דחייה לא ננעלו כי ודאי הזהב קונה את הכסף ואין הכסף קונה את הזהב וידעתי שעתידי לומר שכל הלשון הזה מס' הפליאה רומז במזל שבת² ומי יוכל לגלות עפר מעיניהם שהרי פ' ונחה עליו רוח ה' לא נאמר על המזל אלא על המשיח ואם הוא על המזל למה נתייחד מזל זה על המשיח שהוא מצד א' חרבן ושממה וכל עניינים זרים ומכוערים ורעים ומצד האחר הוא טוב והלא יותר טוב היה ראוי להתייחד אליו מזל צדק שכלו טוב בטובות הרבה / או מזל חמה או נוגה שכלם שלמים ובתים מלאים כל טוב ובתיהם שלום מפחד ולא שבט אלוה עליהם אלא ודאי שלא לחנם נתייחד אליו מזל זה מן השאר והיות משיח האחרון בשם זה ולא שום שם מאותם שאמרו בתלמוד והוא לסיבת היות הגאולה בעתה שהוא סמוך לשבת הגדול כנודע ואותם השמות שאמרו בתלמוד אולי כל אחד תפש אות א' מאותיות משיח כגון מ'נחם ש'לה י'נון ח'גינה שר'ת שלהם משיח ואסמכוה אקרא. ולכן תמצא שד' שמות אלו עולים שבת³ ואם תמצא יותר שמות שקראוהו הסעם הוא שכל תנא או אמורא השיג בחכמתו קץ א' מבחינת אחישנה וכפי אותו הקץ היה מוכרח ליקרא המשיח באותו השם כפי אותו שורש מאותו הזמן. ולא באתי הנה להביא לפניך גמטריאות או רמזי שמו של מה"מ באיזה מקום נרמז כי לא תמצא מקום בין במקרא בין בתלמוד בין בספרי הגדה מופנה בחשבון שמו. כלל העולה שאצל כל פנה יארוב אך ורק בכל מקום שיש בו רמז גאולה או רמז משיח כמו שאמרו ורו"ח אלהים מרחפ"ת ואמרז"ל² זה רוחו של משיח שתמנה רוח אלהיים מרחפ"ת תמצא בחשבון שלם רוח שבת⁴ צבי וכן להורות כי הוא משיח האמתי בא / ג"כ בחשבון על שמו וכנויו³ ואפי' מה שאנו אומרים דרך תפלה שיוכנו לימרת המשיח נמצא שאנו מתפללין שיוכנו לשבת⁴ צבי שכן עולה לימרת המשיח וכן עולה ושנית גאולתי באיה וצא וקלמד מהיכן התחילה התורה לרמוז על שמו וכנויו במלת בראשית שר"ל רוח אלהים שבת⁴ ובששת ימי בראשית שלכן לא התחיל למנות ולומר יום ראשון ואמר יום א' יום שני ויום

(1) חסר צבי. (2) בראשית רבה על הספוק חזו.

(3) גם המלים משיח האמתי עולות בחשבון השם שבת צבי

שלישי ויום רביעי ויום חמישי ובששי לא אמר יום ששי אלא יום הששי ואם תמנה ר"ת של ימי בראשית אלו נרמז חשבון משיח האמת וזהו חשבון שבת יי צבי וזהו ודאי בשביל היותו כולל כל העולמות כשם שכתר עליון כולל כל הספירות ולכן נרמז ג"כ שמו וכנויו בחשבון כ"ח כתר עליון להורות על גודל שורש ומקור נשמתו מהיכן נמשך. וכבר ידענו היות מלת כח רמז לנשמה בשביל היותו כח לכל האיברים כך מה"מ הוא כח כל האומות והעולמות.

ומעתה אתן קנצי למלין עם שכבר הזהרתך כמה פעמים לבלתי לכת אחרי שום כת מן הכתות שאגלה לך בענין הזה שלכן הוצרך מה"מ להתלבש בתורת ישמעאל כדי ללבן ולצרף אותם הנשמות שעדיין יש להם שורש פורה ראש ולענה וכדי לעלות על מקורו של ישמעאל לסבת היות כל השרים כלולים / בו כנודע שהוא בחי' פרזלא מערב בחסף סינא¹) וכמ"ש²) מיניה וביה אבא ליזיל ביה נרגא כי כשם שמשנה נתגדל בבית פרעה ואח"כ נפרע הקב"ה ממנו על ידו כן גם עתה כמשארז"ל³) כגואל ראשון כן גואל האחרון כמו שהדרוש הזה תמצאנו ברוחבו ובאורכו בספר נצח ישראל⁴) ובדאי כי רוח ה' דבר בו.

43 b

וראה כמה דעות בדבר. שיש מי שלבו נוקפו וגם בפיו מר צורח ויש מי שמסתכל ומבין ובסיבת הבושה מתיירא ובורח. ויש מי שהולך כרכיל ועל ב' הסעפים פוסח. ומי נכספה וגם כלתה נפשו באור זורח. ויש מי שקורא ומכריז בקול גדול ומחריש⁵) כקול כלב נובח. ולמי שיכונה בשם מאמין יאמרו לו סורו טמא ועלה קרח. ולכן לא תקרב אצלם להתוכח. להנצח או לנצח. ולא תטה אחר דעתם כי הם כאש בוער ומתלקח. אם לא אל איש נבון וחכם לב ואנוש פקח. שיוכל להוות דיעות ונקל לו לאומרם כצפנת פענח. ואז נאכל פתו ויין רקחו בלבב שמח. וכבר ידעת כי כל הדברים האלו יגעים ולא יוכל איש לדבר בעניינים כאלו עם שכבר מלא את כריסו מהתלמוד בלבד כי לא כל הרוצה ליטול את השם יטול וא"א להתגדל המוח בלי קליפה ואעפ"י / שהיא משמרתו עכ"ז אין הקליפה נאכלת ואין כוונת הנטיעה אלא על הפרי שהיא המוח הנטעם לחיך. כך הפשט עם הסוד וכבר ידעת מדה שהביא בס' הפליאה על פסוק ושבתם וראיתם בין צדיק לרשע בין עובד אלהים לאשר לא עבדו ומקשה היינו עובד אלהים היינו צדיק והיינו לא עבדו היינו רשע ומשני דעובד אלהים היינו המקובלים ואשר לא עבדו היינו עוסק בתלמוד בלבד ואינו רוצה להתעסק בקבלה ומה תשובה ישיבו ואיזה מענה ימצאו לפיהם לתורה ולתעודה כשיטעו ממגדל עדר ויחנו בחרדה ומהר שפר לרתמה על שאלת מי שאמר והיה העולם כאומרם ז"ל⁶) ציפיתה במרכבה שלי חשמל היאך הוא עומד כסא הכבוד היאך הוא

44 a

(1) דניאל ב', מ"א. (2) סנהדרין ל"ט ע"ב. (3) פסיקתא דר', כהנא דף מ-ט ע"ב.

(4) למהר"ל מפראג, ועיין שם פרק ג-ג. (5) בכ"י מחרימ, (6) מדרש משלי פרק ח'.

עומד וכו' והלא כל הדברים והידיעות הרמות האלו איא שיושגו לשוכב במטה מוצעת. כי היא סיבת חסרון הנפש ומגרעת. וגם לא במאכל ומשתה ובתענוגים נאים⁽¹⁾ כי הם חלק עדת מריעים. ולא הכל בדיני ממונות ותנור וכירים. כי עם ידיעות אלו לא יעלה האדם שיאו לשמים. ולא בדיני חזקת הבתים והיזק ראייה. ולא בדיני מקח וממכר ואחים שחלקו הבית והעליה. והן אלה קצת הידיעות והבלבולים והמבוכות הערוכות בחקירה הזאת הרחבה והעמוקה / אף שהיא בעיני החכמים ריקה ומבולקת. שיבואו ימים ונעמדה יחד ביד רמה וביד חזקה. לזמן שתכלה רגל מן השוק לאור האש יפה לבדיקה. ובכן אחלה בתפילות לנורא עלילות יראנו נפלאות. ויגלה תעלומות חכמות רמות ולעשות הישר ולדעת האמת איזו דרך ישכון אור ויחזיר העטרה ליושנה ע"כ ישראל הקרובים והרחוקים ומלך ביופיו תחזינה עינינו ואחרי בלותינו תהיה לנו עדנה ונאמר בקול שיר וזמרה הנה אלהינו זה קוינו לו ויושיענו. ויראו כל העולמות במלואם ובהקיפם כי ה' הוא האלהים ואין עוד זולתו ומושיע אין בלתו וידעו לאהבה אותו ולעבדו שכם אחד במהרה בימינו אמן.

ואשא זמירי ואומר

אגילה ואשמח. לעת בא ישועה. ואז כל לב יזבח⁽²⁾. תלאות ויגיעה. כבן דוד בטל. לאומה גרועה. וצער יוטל. ולשתות גביעה. ראות טוב בציון. מקום לה זרועה. ויסיר כל רעיון. ובגד קרועה. הרים טפו⁽³⁾ סוד. וחלב כל גבעה. ובלבישת הוד. ונפש שעשועה. מלך רם ונשא. יעביר תרועה. לכל עון ישא. ותכלה הרשעה.

(1) בכ"י נעים. (2) אולי צ"ל ישכח.

(3) נראה שצ"ל יטפו.

חליפת מכתבים
בין ר' משה חאגיז
ור' שמשון מורפורגו
בענין נחמיה חיון וסיעתו

(תע"ג — תע"ה)

הועתק מכתב־ידו של ר' שמשון מורפורגו
ע"י ישעיהו זנָה

המכתבים האלה שאנו מפרסמים כאן מתחילים ב"ב כסלו תע"ד וחותמים בחדש שבט תע"ה; הם חלים איפוא בעצם תקפו של הפולמוס שבין החכם צבי ור' משה חאגיז מצד אחד, ונחמיה חיון וביה"ד הספרדי שבאמשטרדם מצד השני. בתחלת שנת תע"ד קבלה המלחמה בין שני הצדדים צורה אישית חריפה למאד: כל הנסיונות של פשרה והשכנת שלום עלו בתהו, ושתי המחנות משתמשות בנשק היחידי שהיה אז בידי הרבנים: החרם וכתבי פלסתר, שכמעט כולם בשנת תע"ד נתפרסמו. אמנם תיכף בהתחלה נוטה כף הנצחון כלפי ר' משה חאגיז, כי ידע למשוך את רוב הרבנים על צדו, אבל המלחמה בתקופתה הראשונה גומרת בתבוסתם של שני בעלי הדין: זה גולה וזה גולה. הח"צ ורמ"ח מוכרחים הם מטעם הממשלה לעזוב את אמשטרדם, ופונים מתחלה ללונדון, כי יודע הוא חאגיז, שרק הספרדים העשירים והקרובים להם קורבת בשד ורוח שבלונדון, יוכלו לעשות רושם על פרנסי אמשטרדם האצילים, המביטים בבזו על האשכנזים והשדר"ם שמא"י. וגם חיון מוכרח היה לעזוב את אמשטרדם, ולפנות לקרשטא ולירושלים, ממקום שנפתחה הרעה בשבילו. וכאן המקום להעיר, שכל כתבי קורות הפולמוס של חיון אינם יודעים כלום על שהותו של רמ"ח בלונדון בשנת תע"ה, ומספרים שרמ"ח כשעזב את אמשטרדם הלך לאלטונה, בעוד שמכתביו יוצא ברור שרמ"ח הלך מאמשטרדם ישר ללונדון. חליפת המכתבים המתחילה בין אנקונה ואמשטרדם מסתיימת בין אנקונה ולונדון. בתקופת אנקונה—אמשטרדם עבר בחדש ימים בערך בין הכתיבה והמסירה של כל מכתב — מכתבו של רמ"ח מ"ב כסלו תע"ד הגיע למורפורגו בט' טבת שבאותה השנה— בתקופת אנקונה לונדון יש שעבר יותר מחדשים בין הכתיבה והמסירה. המכתבים הגיעו איפוא למקומם המיועד באחור גדול, ומהו נולדו מצבים מיוחדים. כמעט תמיד כשהגיע לידו של חאגיז מכתב ממורפורגו, כבר הספיק זה האחרון לשנות בינתים את דעתו ולשלוח מכתב אחר לחאגיז. ובזה אנו יכולים לראות את ההבדל בין קביעותו של חאגיז והסוסו של מורפורגו. מכתביו של חאגיז מהוים חטיבה אחת, שוים הם מתחלתם ועד סופם. לעומת זאת מכתביו של מורפורגו מלאים הפתעות; יש ואתה חושב שעומד הוא בשתי רגליו במחנה חאגיז, והנה באה רוח קלה מצד שכנגדו, איזה קול קורא, וכבר הוא זו ממקומו, עד שבאה הזדרתו של חאגיז להשיבו לעמדתו הראשונה. דוקא באותו ה"הסוס והמבוכה" שבמכתביו של מורפורגו אנו מוצאים ענין, כי הם מגלים לנו את מלחמתו הפנימית של מורפורגו המלוח את המלחמה החיצונית, ומצד אחר הם גם מראים לנו את כחו הגדול של חאגיז בעשיית נפשות ובגיוס הנחשלים לאמץ את לבם למלחמה.

II

המכתבים כתובים בסגנון חביב על בני הזמן ההוא, אשר לעתים תכופות יאפיל בגבוב מליצות על העובדות. ועל כן חשבנו לנכון להוציא את ה"תוך" מקליפת המליצה.

איזה יחסים שררו בין חאגיו ומורפורגו קודם לחליפות המכתבים? מתוך מכתבו הרביעי של מורפורגו אנו למדים „שלפני עשר שנים — ז"א בשנת תס"ד — הכיר את חאגיו פנים אל פנים, ו„מאז“, הוא אומר במכתבו הראשון, „לא זזה אהבתי ויראתי... יראת הרוממות“. איפוא הכיר מורפורגו את חאגיו? מתוך מהלך המכתבים נראה שחאגיו לא ידע את ר' יוסף פיאמיטה, חותנו של מורפורגו, פנים אל פנים, ובדאי שלא עבר דרך אנקונה בשהותו באיטליה. ההשערה המתקבלת על הלב היא, שהזדמנו יחד בויניציאה. ובאמת אנו מוצאים את חאגיו מדפיס בשנת תס"ב בויניציאה אצל וינדראמין את הספר „הלכות קטנות" לאביו ובאותה השנה עצמה מדפיס מורפורגו באותו הדפוס עצמו בויניציאה את פירושו „עץ הדעת" לס' בחינת עולם, בעילום שם. בסוף שנת תס"ד כותב חאגיו למורפורגו מויניציאה: „הלא מאז ראתה עיני זהר טהר תמונתך משכחתי חסד עפ"י מ ד ו ת י ו ה ח ש ו ב ו ת ו ש כ ל ו ה ז ר ו ה י ש ר... ומסיים: ...המושיבך תוך מורשי לבבו ומשתוקק לחברתך פה ויניציאה...“ (שמש צדקה, חיו"ד סימן כ'). הדין נותן, שבתחלת שנת תס"ב נודמן מורפורגו לויניציאה לרגל עסקו עם המדפיס וינדראמין, ואז נהנה חאגיו מחברתו. תיכף בפגישה הראשונה בודאי שבא לידי בטוי הלך הרוח המשותף שביניהם והוא התנגדותם לתעתועי הקבלה. שכן חאגיו נלחם בלי הרף בתעתועי המקובלים השבתאיים, ומורפורגו הרי חזר והדפיס בהקדמתו לספרו „עץ הדעת" את השיר „הקבלה תתן קולה"... של יעקב פראנסיש נגד הקבלה, שעורר בזמנו רעש גדול והתקפה עצומה נגד המשורר. אולם מצד אחר גם ההבדל שבין חאגיו ומורפורגו במזג רוחם היה די בולט: הראשון, קשה כארו, לוחם קנאי, שאינו יודע לותר מפני דרכי השלום; והשני — רך כקנה, המנענע את ראשו לכל גל וגל שעובר עליו, מבלי להרגיז מי שהוא ממנוחתו. מכאן הרושם של „יראת הרוממות" שאצל מורפורגו כלפי חאגיו, והבלטת „מ ד ו ת י ו ה ח ש ו ב ו ת" של מורפורגו אצל חאגיו.

וראה זה פלא: חאגיו שעשה את תורתו קבע, נתון הוא לשנויים ביחסו האישי למורפורגו; כפעם בפעם הוא מתיר את קשר הידידות, ונחוצה דחיפה מצדו של מורפורגו לחדשו, ואילו מורפורגו, הרך והגמיש, ביחסו האישי לחאגיו הוא נשאר בקביעותו. וטעמו של דבר, מורפורגו, שהתפעל „מאומץ רוחו" של חאגיו, שעורר בקרבו „יראת הרוממות", יכול היה ביתר עוז להתפלא על אומץ רוחו של חאגיו עכשו בזמן מלחמה. מה שאין כן חאגיו. הוא אמנם כיבד את מורפורגו בשל „הנימוסיות" שבו — מדותיו החשובות, שאמנם מעלה יתרה הן בשעת שלום, אבל לא בשעת חירום, ועל כן אחז חאגיו ביחסו למורפורגו את הכלל „כבדהו וחשדהו", כלל הטובע את חותמו על כל מכתביו.

III

(מכתבו הראשון של חאגיו מי"ב כסלו תע"ב).

חאגיו וחיון עברו בתור שדרי"ם, — האחרון אולי שד"ר מזויף — ארצות שונות, והיתה להם הזדמנות לבא בנגיעה עם הרבה רבנים, וכששדה המלחמה ביניהם עבר גבולות אמשטרדם, ביקש כל אחד מהם, כמובן, לנצל את קשרי הידידות שרכש לו בשנות הנדוד לזכותו. ואם אנו רואים שחאגיו לא פנה תיכף ישר אל מורפורגו, כי אם אחר שקיבל מר"י בריאל הסכמתו של מורפורגו לכתב החרם וגם כתבי חיון, כמו שיוצא מתוך מכתבו הראשון של חאגיו, סימן הוא שהיחסים שבין מורפורגו וחאגיו שמשנת תס"ב נתרופפו. ובאמת אנו מוצאים את מורפורגו קובל במכתבו הראשון על חאגיו „שכתב שנה ושלוש לו, ותשובתו נשארה מעל“, ובודאי שהסיק מזה המסקנה, שאיו טינה בלבו של חאגיו עליו. ועל כן כשבריא,ל, שידע את עמדתו של מורפורגו, פנה אליו להשתתף במלחמה נגד חיון וכתביו ולהמנות על סיעת חאגיו, היסס מלפנות ישר אל זה האחרון, ושלח מקודם את הסכמתו לבריא,ל, תיכף לקבלת ההסכמה מיהר בריאל, מידעו את מצבו הקשה של חאגיו באמש' להמציאה לו. — גדולה היתה שמחתו של חאגיו לראות את מורפורגו, שמפני איזה טעמים כמוסים התרחק ממנו, נאסף אל מחנהו, וגם מבטיח להושיט לו עזרתו של חמיו ר' יוסף פיאמיטה, זה המקובל מותיקי תלמידיו של ר' משה זכות, שכנראה רננו אחריה, שתומך הוא בחיון, שכן נדפסה הסכמתו על ספרו, ופיאמיטה טרם הכנישה, כמו שעשו חכמי ויניציאה. וגם חיון בודאי התפאר בפיאמיטה שעמד על צדו, שכן בתחלת תשרי פנה חיון לפיאמיטה בכתב „וזרזו להיות מכורתי בריתי להצילו מן הקמים נגדו“. ופתאום, רואה חאגיו שפיאמיטה נספח אל תומכיו, ואנו יכולים להאמין לו „שאורו עיניו ושמח לבו“ במכתבו של מורפורגו לבריא,ל „וביותר על מה שהבטיח לו בשם ר' יוסף פיאמיטה“. אולם שמחתו לא היתה שלמה. קודם כל, הרגיש את אשמתו כלפי מורפורגו, שלא היה לבו שלם עמו, ומחליט לפתוח בשלום, ולצאת מן המבוכה הפנימית במליצות חמות, הבאות למלאות את הריקנות שברגש, ולהבטיח לו „בדברים המסורים ללב א י נ ב י נ ו ל א ק נ א ה ו ל א ש נ א ה ו ל א ת ח ר ו ת“ — סימן מובהק לחשד טינה. שנית, מכיר הוא חאגיו את אפיים של רבני איטליה בכלל ושל מורפורגו ופיאמיטה בפרט. שיש בהם הרבה ממדת החסד, עד שלפעמים נראית כאדישות בעיני חאגיו, וחשש שלא ינוסו מן המערכה ברגע המכריע. ועל כן משתדל הוא להכות את הברזל בעודו חם, ומזרז איפוא את פיאמיטה „שיעשה רושם גדול בכתובתו“, „וירעיש העולם בתוכחתו“... „להבהיל את עין ההמון“. כונתו גלויה. רוצה הוא, שיפסיקו את כל הקשרים הקושרים אותם להצד שכנגד, ושיהפכו את מלחמת הדעות למלחמה אישית. כי יודע הוא חאגיו, שכשמורפורגו ופיאמיטה יעשו מעשיהם ברעש ובהמון, לא ישא להם חיון פנים ויתגנף עליהם באופן גס, כשם שהתגנף על ר' נפתלי כהן, ואז לא יוכלו לעזוב את מערכת המלחמה. לסגור את הדלת בפני השלום עם חיון — היתה סיסמתו של חאגיו.

כשכתב חאגיו את המכתב הראשון ידע שמתנגדיו מכינים התקפה מורכבת ומסוכנה למאד. מצד אחד מתקיף חיון את חאגיו וסיעתו באופן גס ומוודד להם כמדתם, ומצד השני מעמידים ביה"ד של הספרדים פנים של רודפי שלום. אין ברצונם, כביכול, להתקיף את מי שהוא, אלא להעמיד הדברים על אמתתם, להגיד „קשט אמרי אמת“. הם אמנם מזכים את ספרי חיון, אבל זה רק דרך אגב, עיקר התקפתם קימת בהצעת המעשה. שעל פיה עשו כל מה שביכלתם לסדר את הענין במדת דרך-ארץ וע"י הסכם הדדי, ורק קשיות ערפם של הח"צ ורמ"ח, ושנאתם האישית לחיון שמו לאל כל עמלם. חאגיו צפה מראש, שבזה יגעו בהנימה היותר דקה של פיאמיטה ומורפורגו ושל שאר רבני איטליה ויקלעו אל המטרה — ולפיכך משתדל הוא להרוס את גשר השלום.

(מכתבו הראשון של מורפורגו מט' טבת תע"ב)

מורפורגו טרם הספיק לקבל את המכתב הראשון של חאגיו וכבר מיהר לקיים את הבטחתו ושלה חיש לחאגיו מכתבו של פיאמיטה וגם ספרי חיון והסכמתו. המכתב הזה נדפס בספר „חרב לה““, ומורפורגו לא ראה צורך בדבר להעתיקו. סגנון רחוק הוא „מלהרעיש עולמות“ ומלסגור הדלת בפני השלום, כמו שרצה חאגיו, שהרי כונתם של פיאמיטה ושל מורפורגו היתה לקרב ולא לרחק. — כשקיבל מורפורגו את מכתבו הראשון של חאגיו נתעוררו בו אותן ההרגשות שהרגיש חאגיו בקבלת מכתבו של מורפורגו. הוא אמנם שמח למאד, ומביע הוא את שמחתו ממש בלשונו של חאגיו: „אורו עיני ולבי יגיל בקרבי...“, אבל גם אצלו לא היתה השמחה שלימה, מפני שראה שמכתבו של פיאמיטה ביחד עם הסכמתו, אינו ממלא דרישתו של חאגיו, ועל כן הוא משתדל לעקור מלבו של חאגיו את החשד, שעמד בקשרי ידידות עם חיון ושאינו רוצה להפסיקם. ותוך כדי דיבור הוא מודיעו, שחיון „מדי עברו באנקונה מצא לו חברים מקשיבים“, אבל פיאמיטה ומורפורגו מעולם לא נמנו עליהם, כי אם „שנאו אותו על חלומותיו, חזיונותיו ושקריו“. לא משאפנים לחיון מניע אותם לקראת שלום, כי אם תועלת הענין דורשת להחניק את התנועה, שלא תהא בוקעת. ומלבד זה מרמו מורפורגו על הסכנה הצפויה להם בממשלת האפיפיור לערוך מלחמה בתורתו של חיון, שיסודות נוצריים חדרו לתוכה, „ויש מקום למלשינים להלשין“.

IV

(מכתבו הב' של מורפורגו — כ"ז טבת תע"ב)

עד כמה היטיב חאגיו להבין לרוחו של מורפורגו ועד כמה צדקו פקפקיו בקביעות דעתו של זה, אנו רואים מן המכתב השני שערך מורפורגו לחאגיו, „נפלו פני... נבהלתי מראות“ הוא עומד ומכריז, ובשל מה? בשל „קול הקורא“, „קושט אמרי אמת“ של ביה"ד של הספרדים שהגיע לידו. מתחיל הוא באופן שאת כבודם

של הח"צ וחאגיו הוא תובע, אבל דרך אגב הוא חוזר על כל האשמות שטיפלו ביה"ד על הח"צ וחאגיו, ומדגיש את התפלאותו על הח"צ שדחה את מתנגדיו בשתי ידים. ולהוסיף את מבוכתו עוד באה דעת הקהל באיטליה, שבכלל היתה נוטה, כנראה, אחרי חיון, ומה גם לאחר „שהתפשטה המגילה הזאת בכל מדינה ומדינה“, „כולם שוים לחייב את מתנגדי חיון“. ולו היה לכה"פ ספרו של חיון בידו, כדי שיוכל להוכיח ולהוכיח לאחרים שהצדק עם חאגיו, אבל את הספר אין להשיג אפילו בדמים יקרים, כמובן, שבתנאים כאלה לא לבד שלא חשב מורפורגו למלאות דרישתו של חאגיו, אלא שבעומק לבו אולי גם התחרט על שהכניס את ראשו במחלוקת זו. ואם במכתבו הראשון הוא מתחטא לפני חאגיו על שלא יצא למלחמה, כעת הוא מביע את דעתו בתוקף ועוד: „יהיה איך שיהיה, הוא מסכם את דבריו, „על משמרתי אעמודה לרדוף שלום ולבקשהו“.

התפשטותו של קוה"ק „קושט אמרי אמת“ באיטליה לאחר שלשה שבועות להדפסתו, הוא מפעל-תעמולה יוצא מן הכלל, אם ניתן על דעתנו שמכתבי חאגיו נשארו בדרך כחדש ימים, וכאן לאחר שלשה שבועות הספיקו להתפשט באיטליה ולהשפיע על דעת הקהל. אין זאת אלא שהגבירים הפרנסים הספרדים שבאמשרדם יכלו למצוא אמצעי הובלה יותר מהירים.

(מכתבו השני של חאגיו — ג' שבט תע"ד)

בו בזמן ש„קול הקורא“ כבר עשה את שלו באיטליה הוא בא גם לידו של חאגיו, שלא היה יכול לצייר לעצמו את השנוי שחל בינתיים בנפשו של מורפורגו, והוא עורך לו מכתב כדי להקדים רפואה למכה, לפי דעתו. הוא מזרזו ל„מלחמת חובה“ ושאל יתן לבו להחרופים והגידופים, של חיון וסיעתו, כי התשובה היחידה על כל הביזיונות צריכה להיות, שפיאמיטה יתאחד עם בריאל ועם שאר הקהלות שבאיטליה „לארר ולקלל אינהו וכל אביוריהו, המחברם והמחזיקים בידיהם“, וחאגיו מעמיד למופת את התנהגותו של ר' נפתלי כ"ץ, כשם שהוא משתדל להסיר את כתב ההסכמה שנדפסה בשמו על ספרו של חיון ע"י השתדלותו „באספת הועד הגדול של פולוניא“ כך חובתו של פיאמיטה להסיר את מכתב הסכמתו ע"י אספת כל רבני איטליה „לבער ע"ז זו מארצנו“. סופו של המכתב הוא מזמור שיר על הקנאה והמלחמה. יודע הוא חאגיו, שמורפורגו דרכו בכך להאפיל על הדברים בצעצועי מליצה, וע"כ הוא מבקש מהם „שיבאו דבריהם דרך קצרה, לשון מקרא צח ומצוחצח“, ולא בהפוכים הלציים עמוקים שהמה כחידדת, וחותרם בשבחים של מורפורגו ופיאמיטה שהגדילו ויגדילו לעשות לקנאת ה' צבאות, בס', „ולא יחרץ כלב לשונו“. כנראה, דימה חאגיו לראות את מורפורגו ופיאמיטה נמשכים בזרם הקנאה והמלחמה, אולם טרם הספיק לשלוח את מכתבו, והנה הגיע לידו מכתבו הראשון של מורפורגו וראה עד היכן הרחיק ללכת בדמיונו, והוא משפיל את קולו ומבקש בלשון נא ממורפורגו ופיאמיטה „שיחוסו על כבוד התורה, ואל ישפילו עצמם לקרות לשלום“, וכי הנסיון הוכיח „שמן היום שהרב בריאל קרא להם

לשלום, עשו לו כל הבזיונות שעשו". וכדי לאמץ את לבו הרפה מודיע לו חאגיו שההצלחה מאירה לו פנים, "שא' מן הדיינים של ביה"ד של הספרדים נסוג אחר", ושהשררה גורה על האשכנזים להשיב את הח"צ למקומו באמשרדם.

(מכתב ג' של מורפורגו — ג' אדר תע"ד).

אם מכתבו הראשון של מורפורגו לא הפיק רצונו של חאגיו, כמו שאנו רואים מתוך ההוספה למכתבו השני, אנו יכולים לדמות לעצמנו את הפתעתו בקבלת מכתבו השני. נדמה לו שניתקו כל החוטים שבינו ובין מורפורגו. הוא מוריו, "שלא לקרא להם לשלום", והלה משיב לו תשובה שלילית מוחלטת: "יהיה איך שיהיה על משמרתו אעמודה לרדוף שלום...". בין עמדתו הוא ועמדתו החדשה של פייאמיטה אין שום מעבר לפי דעתו. ולא מצא עצה אחרת כי אם לעבור בשתיקה על המכתב הזה ולשפוך את לבו לפני בריאל בקובלנא על רפיון רוחו של מורפורגו. אולם חאגיו, שנחון בידעת נפש האדם יוצאת מן הכלל טעה הפעם: מדד את מורפורגו במדתו הוא, וסבר שמכיון שהכריז "על משמרתו אעמודה" שום דבר שבעולם לא יזוז אותו מעמדתו. לא חש, שבשעה שהוא קרא את המכתב השני של מורפורגו, הוא כבר עזב את משמרתו ויענה במכתבו לדרישותיו של חאגיו: "עורך תהלות... לאיש ערוך מלחמה" וקוצף על רוב רבני איטליה שאינם באים לעזרת ה' ומשתמטים מלהשתתף במלחמה נגד חיון.

מהו הדבר שהביא את השנוי הפתאומי הזה בנפשו של מורפורגו? ודאי, שהרבה פעל מכתבו של חאגיו, אבל עוד יותר, כנראה, פעל כתב הפלסתר של חיון "הצד צבי", מה שביה"ד שבאמשרדם בנה ב"קושט אמרי אמת" הרס חיון בהתנפלותו הגסה לא לבד על הח"צ וחאגיו, כי אם גם על מורו בריאל, שאינו מגדל זקנו, ושלא נשא אשה, וכדומה. מורפורגו שנמנע מלתת גון אישי להפולמוס, רואה את הצד שמנגד פורץ את הגדר הזה, וזה דוחף אותו כלו במחנהו של חאגיו, ומסגל לעצמו את לשונו. אמנם, "אין הוא תוהה על הראשונות", כי הוא "יצא את ידי חובתו" אבל, "אם יתנו כתף סוררת" מוכן ומזומן הוא להשמיע את קולו, "להכרית כל רשעי ארץ, והיו לקללה בקרב עמים". ולא מצא חתימה טובה למכתבו זה מתפלת "ולמלשינים אל תהי תקה וכל המינים כרגע יאבדו".

(מכתב ד' של מורפורגו — י' ניסן תע"ד)

כחדש ימים לאחר המכתב האחרון, כשמורפורגו חשב שתיקן כבר את המעוות שעוות במכתבו מכ"ז טבת, מודיע לו בריאל, המתוך בינו ובין חאגיו, התלוננתו של זה האחרון על רפיין רוחו, שהראה במכתבו מכ"ז טבת. והנה מורפורגו עורך מכתב רביעי, שבו הוא חוזר על הדברים שבמכתבו הקודם, ומשתדל ביחוד לגולל מעצמו את האשמה של "פוסח על שתי הסעיפים". של "היך ולאו ורפיא בידיה" בנוגע לעיקר תורתו של חיון וספרי. וע"כ הוא מדגיש ביחוד את התנגדותו לחיון מראשית הופעתו באיטליה. אנו יודעים מתוך המכתב הראשון,

שעלה בידו של חיון לרכוש לו נפשות באנקונה, ומכתבינו מפיץ אור על שטת התעמולה של חיון. את ספרו „רזא דיחודא“ וכתביו מסר בחשאי למתי סודו שהאמינו בדבריו כאלו הם דברי נבואה, והסתירם מפני מתנגדיו, שעליהם נמנה גם מורפורגו, ורק במקרה בא לידו הספר „רזא דיחודא“ לאחר נסיעתו של חיון מאנקונה, ותיכף הכיר את כפירותיו, והתוכח עם חסידי חיון, ועלה בידו להוציא הספרים מבית גנזיהם ולשרפם באש. כל ההסוס שבפעולתו וביחוד בזו של חמיו פיאימיטה הוא רק ביחס לאיליון, שקוו לפעול אצלו שימשוך את ידו מלתמוך בחיון, אבל כאשר ראו שתשובתו נתאחזה מלבוא, הצטרפו עם בריאל וחתמו את מכתבו של זה נגד חיון והמחזיקים בו.

(מכתב ג' של חאגיו — כ"ז אייר תע"ב).

שני המכתבים האלה, שבמדה ידועה היה בהם כדי להמתיק את מדת־הדין שעורר המכתב מכ"ז טבת, לא הגיעו, כנראה, לידו של חאגיו, מפני שבינתיים היה מוכרח לצאת מאמשטרדם ולבקש לו מנוס ארצי בלונדון. הפולמוס טרם בא לידי גמר, וחאגיו לא היה יכול לתור על עזרתם של מורפורגו ופיאימיטה, ועל כן אנו רואים אותו משיב על מכתבו של מורפורגו מכ"ז טבת לאחר ארבעה חדשים. אין אנו יודעים כברור את המניע שהניע את חאגיו לשוב ולקשור את קשר הידידות שנפסק ע"י מכתבו של מורפורגו, אבל אנו יכולים לשער, שההתקפה החודשה והחרפה של חיון נגדו בקונטרס „מודעא רבה“, הכריעה אותם לשלוח למורפורגו את כתבי ההגנה, דפים בודדים מספרו שבר פושעים, כדי לגולל מעצמו כל האשמות שטפל עליו חיון. וכמובן, מוכרח היה להשיב על מכתבו. ואנו יכולים כמריכ לשער, שחאגיו ידע, שבינתיים לא שקט בריאל, שעליו „הניח את ראשו“, להסיר את הרעל שהכניס הקונטרס „קשט אמרי אמת“ בדעת הקהל באיטליה בכלל ובדעתו של מורפורגו בפרט.

בגלוי לב כותב חאגיו למורפורגו, שאמנם קיבל את מכתבו מכ"ז טבת בזמנו, אבל לא השיב לה, מפני שחשש „שלא יבא לידי טעות“ מכיון שבא לידי כעס, וע"כ לא מצא עצה אחרת אלא לפנות לבריאל „ולשלוח לו כתבים להשיב על קשט אמרי אמת“. על בריאל הוטל איפוא התפקיד הקשה להראות לרבני איטליה את שקרותיו של „קשט אמרי אמת“: מבריאל בודאי ידע חאגיו את המצב באיטליה, והוא קובל על רבני איטליה „שלא עשו כחוב המוטל עליהם“, ונשאו פנים לאיליון, חוץ מהרב מקסאלי, ר' אברהם סגרי. מבריאל בודאי ידע חאגיו, שבעיקר קשה להניע את רבני איטליה לפגוע בכבודו של איליון, וע"כ מדגיש הוא שהנצחון על חיון תלוי דוקה בחוסר משא פנים לאיליון, כי אם לא כן „כל טרחם לשוא“.

חאגיו מזרז את מורפורגו ופיאימיטה שיתאחדו עם בריאל ור' אברהם סגרי מקסאלי, שני הרבנים האיטלקים שהראו אומץ־רוח מיוחד, ישתדלו לשתף את ליורנו, שערכה מרובה, מפני, שהם ג"כ פורטוגיסי כמוהם. ומלבד זה יפה כחם

של חכמי ליורנו, ר' יוסף אירגאס ואליעזר הכהן, שהם עשירים ודעתם תקיפה. בסוף הוא מודיע, שמן הקונטרס „מודעא רבה” לא היה יכול להשיג אלא טופס א', וע"כ אינו שולחו לו, ואמנם בטוח הוא, שבאיטליה יפיצו את הקונטרס, ועל כן הוא מצרף למכתבו דפים אחדים המכילים „תשובה להמודעא רבה”. כמו ששיערנו כל עיקרו של המכתב לא בא אלא בשביל לצרף אליו כתבי ההגנה שלו. מתנצל הוא על חוסר סדר במכתבו, כי הוא נמצא כאן — בלונדון — „באושפיזא, ואינו יודע אם ישהה כאן או לא”.

(מכתב חמישי של מורפורגו — כ"ז תמוז תע"ד)

מצפנו של מורפורגו היה קר כשקיבל מכתבו של חאגיו, והוא עונה מיד, שבשתי אגרותיו הקודמות כבר „שינה את טעמו” וחזר בו ממכתבו שבכ"ז טבת, וחזר ושונה את כל מעשיו נגד כתבי חיון, וגם הצטרף כבר להחרם הכללי של בריאל, אבל עדיין משתמט הוא מלצאת במלחמה גלויה נגד איליון באמתלא, שאם לא יועילו כתבי איזמיר וקושטה — ז"א מרכז השבתאים —, מה יועילו החרמים של רבני איטליה, שמכריזים עליהם שאין להם יד בקבלה, אמנם שלא בצדק, לדעתו של מורפורגו, שכן פיאמיטה „בקי בהם ובשמותיהם ולו עשר יד בחכמה זו ויודע שרשן ועיקרן של כפירות אלו שהדפיס החיון”. והוא הולך ומגלה סוד, „שגם ממנו לא נעלמו רוב סברותיהם כי הכיר בהם שנשתמדו בשאלוניקי וכמעט שנתגדל עמהם”.

נפשו היפה של מורפורגו סולדת למראה כתבי הפולמוס המתרבים, ועל כן כששמע שהרב סגרי מקסאלי מתכוון להתוכח עמהם בפרטים, שיתן מקום להמתנגדים להשיב, הוא מיעצו לכבוש את נבואתה, ולסלק אתו מן הענין. הדרך הישרה בענין זה, לדעתו, היא דרך הרבנים שבויניציאה ושבליוורנו, שהכריזו בביהכ"נ שלהם החרמים והנדויים נגד הספרים, נגד מחבריהם, המאמינים בסברותיהם והמחזיקים בידיהם. ומוסיף מורפורגו ליעץ לחאגיו שיפרסם בכרך א' כל הכתבים שנכתבו נגד ס פ ר י ח ו ן עם הסכמתם של רבני אשכנז, פולין, טורקיא ואיטליא, ויפזרו אותן בכל קהלות ישראל, „ודי לנו בזה לדורות הבאים שלא יכשלו עוד באמונות האלו”.

וכאילו חש מורפורגו, שבהסיחו דעתו מאיליון ובהדגישו את ס פ ר י חיון ואמונתו, לא יצא ידי חובתו כלפי חאגיו, הוא מוסיף להודיע שאין כונתו ח"ו לסלק את ידיו מן המחלוקת, ואדרבה רוצה הוא לדעת הלך הענין, „כי עד שלא ישתקע הדבר לגמרי לבו דואג וחרד”, ואם שאר הקהלות יבחרו לכתוב לאמשטרדם, גם אנו, הוא מבטיח לחאגיו, לא נסוג אחר, כי ת"ל אין אנו מן העוצמים עיניהם מראות ברע... כי הלא משנאי ה' נשנא”. ידע נא חאגיו, שגם לשנוא הם יודעים.

(מכתב ד' של חאגיו — תחלת חשון תע"ה)

למרות כל השתדלותו של מורפורגו להפוך את רצונו של חאגיו, לא עלה הדבר בידו. נטיתו של מורפורגו להחניק את הפולמוס, לבלי לתת פומבי לדבר, התנגדה למזגו החם של חאגיו, ששאף למלחמת דו־קרב, ורצה להכריח את הצד שכנגד שיראה את פרצופו האמיתי. חאגיו כאילו מעלים עין מכל התאמצותיו של מורפורגו למלאות את דרישותיו, ומבליט דוקא את ההבדלים הדקים שביניהם. מורפורגו בורח מפני גילוי הכפירות של חיון, וחאגיו מכריז: „מי יתן והיה וכל כפירותיו שכתב היו מגולות לעיני ההמון“. גם עצתו של מורפורגו לסגרי שיסלק את ידיה מחבור ספר פולמוס נגד חיון אינה מוצאת חן בעיניו, וגוזר עליו „שיורזו לסגרי שיגמור הדבר ואל ישיב ידו אחור“. והוא מראה על ה ח ו ב ה המוטלת על הרבנים, והוא להחרים את חיון בקהלם (הלא זאת עצתו של מורפורגו!) ולשרוף את כל כתביו לעיני „בני כל קהלתו“. מה שעשו, אומר חאגיו, רק בליוורנו, ושאר הקק"י (ואנקונה בכלל) הסתפקו רק בכתיבה — אעפ"י שמורפורגו מעיד ששרף הרבה מספרי חיון, „בינתיים, מוסיף חאגיו, יבוא גם החרם נ ג ד ב ה ד ש ב א מ ש ט ר ד ם מפולין ומטורקייא“, ואז „חובה על רבני איטליא לקיים ולאשר" — מה שמורפורגו בעצמו הבטיח לעשות—.

וכדי להמתיק את המרידות שבמכתבו, הוא מצרף דפים אחדים מכתבי הפולמוס וגם הכתבים נגד המודעא רבה, שביקש ממנו מורפורגו, שכנראה לא היה חפשי ממחלת הביבליופיליה. וגם מסיים הוא בשבחו של פיאמיטה: „על מתיקות כתיבתו שהיא ערבה לפני בהסכמת הגזרה הכללית של מהר"ב נר"ו שבאותו מועט החזיק את המרובה“.

(מכתב ששי של מורפורגו — שבט תע"ה)

„מדותיו החשובות" של מורפורגו באות לידי ביטוי מלא במכתבו האחרון. בנגוד גמור לחאגיו המאפיל על „ההן" ומבליט את ה„לאו", עובר מורפורגו בשתיקה על כל מה שיש בו משום להפריד ביני ובין חאגיו, ואינו אלא מנענע ראשו לגל דרישותיו. הכריזו על ספרי חיון, הוא מודיע, בבית הכנסת; אספו את כל ה„רזא דיהודא", ודנו אותם לקבורה, ואם לא קיימו את דרישת השריפה בפרהסיא, הטעם הוא משום אימת החקירה. ולא עוד אלא שהשתדל לבטל את המנהג שנהגו הרבה בעירו לומר את פיוטיו של חיון. כאשר יקבל מכתבים מחו"ל, יכריז אדוותם בביהכ"נ בשבתא דריגלא. חושב הוא מורפורגו שכבר מילא בזה את כל דרישותיו של חאגיו, ושואל: „מה עלי לעשות עוד ולא עשיתי“. אבל, הוא מרגיע את חאגיו, שמוכן הוא לעשות עוד יותר מזה, אם רק ידרשו ממנו, בלי שום משא־פנים „כי כך חובתנו וכך יפה לנו“. ודאי שלא היינו מחכים לתשובה כל־כך עדינה מצדו של מורפורגו, וכשאנו מבקשים טעם לדבר, הרי אנו מוצאים אותו בפראזה אחת שבמכתבו: והוא „שלבנו יודע מרת נפשו (של חאגיו)“, ז"א, הבין לרוחו שנרדף הוא על צוארו, ואין אדם נתפס על צערו. וע"כ חפש מורפורגו לעודד את רוחו

ולעורר בלבו רגשי ידידות יותר עמוקים, ועלתה בידו במקצת. עמדה לו לחאגיו גם החולשה הביבליופילית. בכתבי הפלסתר שהמציא חאגיו למורפורגו, קנה את לבו, וכמעט החצי מן המכתב האחרון אינו עוסק אלא בדרישת ספרים; מבקש הוא מחאגיו, שישלח לו כל הספרים שנדפסו ושידפסו בענין זה „ש ל מ י ם ו ג מ ו ר י ם” כדי שאקרא אותם ברבים... ואח"כ אניחם בבית ספרי למשמרת לדורות הבאים, וגם את הספר „מטה” הוא מבקש ממנו שימציא לו.

כל כונתנו היתה כאן למסור את תוכן המכתבים וההתמתחות שבין חאגיו ומורפורגו הבאה לרגל כל אחד מהם; על הפרטים ההסטוריים כשלעצמם נדבר בקצור נמרץ בהערות.

רודוס, שבט תרצ"ז.

י. ז'נה

בעה"י, י"ד כסלו תע"ד לפ"ק

רב סיני ורבא, עוקר הרים ואבא, רבא דעמיה ומדברנא דאומתיה, החכם השלם הדיין המצוין אלופי לדאש כמה"ר שמשון מורפורגו נר"ו, יהיה שלום. אם ימלאו העבים גשם המריכות והאיכות, על הארץ יריקו, יציקו מי המרים המארי' המה מי מריבה להפר האהבה בין אחים, הנה לשל' כמונו כמוהו דברים המסורי' ללב, אין בינינו לא קנאה ולא שנאה לא תחרות ואני תמיד שאלתי בשלמא רבא ע"י אחי וראש הרב הכולל מר גיסי מהר"ר מנשה חפץ) נר"ו, כי חפצתי שלומו מיום דעתי אותו, ע"כ באתי להקדים פניו בשתי שורות אלו להודיעו, כי אותיות ידו הקדושה על העליונה שכתב מר על ענין המתועב חויא חיון וספרי ספרי המירס), קבלתי ע"י הגאון מהר"ר יהודה בריאל נר"ו, אורו עיני ולבי שמח כי מצאתי ראיתי את שאהבה נפשי, הן במה שכתב מעכ"ת ועל הכל מה שנדר תדב' בשם הרב הגדול האב"ד ר"מ ור"מ מו"ח מוהר"ר יוסף פיאמיטה נר"ו, שהנה גם הוא יבא על החתום כפי המוטל עליו לחובה, כי זה ימים של צער שהייתי מצטער עליו, איך לא היה מקדש ש"ש ברבים כשם שעשו גאוני ארץ שבארצות אשכנז ופולין, שבאו על החתום בהסכמתם על הספר המקולל הזה, ולכן נכנסו בעובי הקורה כדחזי, לכן יהיו דברי אלה כמזכיר למעל' אדוני, שהרב מר חמיו הנז' צריך שיעשה רושם גדול בכתובתו, וירעיש העולם בתוכחתו על עון זה שהכשילם התועב הזה ורימה אותם, ויצרף כל בי עשרה מרבנן קדישי שבהלתו, ויחרים וינדה ויקנום, בתורת עכו"ם ששחיתתו נבלה ומגען ביין שלנו יעשה יין נסך! ולכל הנוטים אחרי ספרי מתועב זה והמחזיקים בידו, וידין הס' לשרפת אש, ואת מחברו מובדל מקהל הגולה), ושיבאו כלם על החתום כדי להבהיל את עין ההגיון שאינו מתרצה ברוב בנין כ"א ברוב בנין ומנין, ולמען ה' ולכבוד

(1) עדה"כ קהלת י"א, ג'.

(2) מנשה בן יעקב חפץ רב בוירונה. כתחלת המאה ה"ח. ר' משה חאניז לא נשא אחותו, שכן בדיואן של יצחק מאציפיקו (כת"י של הקהלה שבסירארה) נמצא שיר זהב לנשואי ר' משה חאניז עם וינסורינה בת א ש ר ח פ ז , ולא בת י ע פ ז . אפשר שאשר חפץ היה אחיו של מנשה. וזה האחרון נשא בת אחיו אשר. ובאופן כזה היה גיסו של חאניז.

(3) ידיים פ"ד. ו"ספרי מינים. (4) = שהבטיח.

(5) השוה מכתבו של בריאל (עניני ש"ץ 127): יועל הספר גוזר אני כליון חרוץ ושרפה... והמחבר וסיעת מרחמוה... יבדלו מקהל הגולה".

תורתו יעשה זאת, כי כבודו יתרבה בעולם ע"י כבוד שמים שיתרבה על ידו. ולע"ע שהס' המקולל הזה נמצא בידי הגאון בריאל, ונתקיימו הדברים שנאמרו עליו מפי השמועה והראיה, לא צריך התרשלות כל עיקר וצריך לבא אל תכלית אחדות שיעשו כל רבני איטליה אגודה אחת, ויודרו זה לזה, באופן שאחדותם יעשה רושם לתקן את קלקול המי' הזדוני, אשר רבים שחו ולעו, כדי שלא ישתו התלמידים הבאים⁽¹⁾, גדיים וטלאים, וקלי הדעת השמחים ללא דבר, לא לזרות ולא להבר⁽²⁾, האומרים אמור מקדש ה' כוננו ידיו וירושלים הבנויה, וצום הרביעי וצום החמישי יהיה להם בצנעה לששון ולשמחה⁽³⁾, ומברכים על הארץ ועל המזון ועל המחיה, ועוד כאלה רבות אשר ידם נטויה, ועוד נאצות גדולות כאמור אשר אין להעלות בכתב העומד, לו חכמו ישכילו לא תהא שמיעה גדולה מראיה⁽⁴⁾, כי ברבים פשתה הצרעת הזה, ולמען לא תעשינה ידיהם תושיה, חובה היא על כל חכמי הדור להסיר המכשלה הזאת בכח התורה. ולהיותי מובטח ממעלתו כה יעשה וכה יוסיף ובפרט ע"י זירוז מעלת אדוני לא אאריך עוד בדברים, כי ידעתי עמם חכמה עצה ותושיה. וידעו ודאי להסיר הרבי"ה אבות⁽⁵⁾ נזיקין⁽⁶⁾, ולקנא את קנאת ה' צבאות ולהדריך את ההמון בדרך ישרה ולא ילכו בדרך ציה, כי כל באיהם לא ישובון לא ישיגו ארחות חיים⁽⁷⁾, ואני תפלה לשוכן מעונה, והיה ממצידיקי הרבים, ויאריך יתמיד יעמיד שלות הצלחת תורחם כנפשם הרמה, גם חסידה בשמים⁽⁸⁾, ונפש אחת אחוזה בעביות אהבתם נאה דורש שלומם וטובתם מחוי קידה למעכ"ת.

נאם משה זעירא דירושלים תוב"ב.

בן לא"א הגאון המפורסם בעל עץ חיים פי' הש"ס

ונכד להגאון הקדוש מהר"ם גאלנטי זצוק"ל.

וזאת תשובתי אליו:

חכם חרשים, מגזע ישישים, אלי תדשישים, אל ה' נגשים, צדיקים חסידים וקדושים, כלם אנשים, אלופים וראשים, זה משה האיש קנאי בן קנאי, [נכנס?] לפני לפני, מוכתר בכתר תורה ומלכות שמים וכתר ש"ט עולה, עולה תמימה היא העולה, עולה על כל ברכה ותהלה, לשם ולתפארת ולגדולה, ספרא רבא דישראל, המאיר לארץ ולדורים, בחבוריו וספריו ככוכבים מזהירים, ה"ה התייר הגדול, מעוז ומגדול, הרב המפורסם כליל החכמות והמדות, מדובר בו נכבדות, כמהר"ר משה חאגיז נר"ו, מאיר ומזהיר בעיר אמשטרדם יע"א, מלך שהשלום שלו, יפרוש סוכת שלו, על אהלו, אכ"ר.

(1) אבות פ"א, י"א. (2) ירמיה ס"ד, י"א.

(3) זכריה ס"ח, י"ט, כידוע הפכו השבתאים את ט' באב ליום טוב.

(4) ר"ה כ"ה ע"ב. (5) הלצה במקום יארבעה אבות נזיקין.

(6) משלי ס"ב, י"ט. (7) ירמיה ח', ז', ומוסב על נפשם הרמה, שהיא גם

ששו בני מעי אורו עיני ולבי יגיל בקרבי בראותי אגרת. מזכרת מעכ"ת אשר אהבת עולם אהבתיו בחבה יתרה נודעת לו משנים שעברו כשזכיתי להתחבר בסיעת מרחמוהי, ולהקביל פניו הטהורות, ואף כי כתבתי שנית' ושלשתי למעכ"ת ותשובתו הרמתה לא הגיעני, לא זזה אהבתי ויראתי אותו, יראת הרוממות והכבוד, מלבי לב תמים, כאשר העדתי והגדתי באגרותי אשר כתבתי זה שבועים והפקדתייה כיד שליש לשלחה אל הרופא כמ"ר מרדכי מפאנו יצ"ו, כדי שיהיה עד מסירה בעדי, ואולי לע"ע כבר קבלה ממנו, ואם לא מידו יבקשנה. ועל ענין הס' הידוע לא אאריך אפי ולא אוסיף לאסוף, לאפס, כי כבר גליתי דעתי פעם ושנים, וחזרהי על הדברות הראשונות בחתימתי והסכמתי אל הדף הארוך, מוסף ערוך, שכתב וחתם איש תם וישר, הטפסר והשר, ר"מ ור"מ מו"ח נר"ו אשר האריך למעניתו ברוב חכמתו ובקיאותו, והודיע והשמיע והזהיר לכל גלות ישראל על התורה ועל העבודה ויראת האל. ואף שהמחבר חייא חיון זרזו בכתב חתום בשמו זה שלש חדשים להיות לו מעיר לעזור לתמכו ולסעדו, ולהיות מכורתי בריתו להצילו מן הקמים נגדו, לא שת לבו לדבריו ולא ענה כסיל כאולתו. ואנחנו לא באנו באוכלסא ולא יצאנו בכנופיא לצעוק בייא בייא, כי כונתנו ורצוננו להועיל ולא להזיק לקרב ולא לרחק אולי תמחה אבן הטועים ותמצא האבדה⁽¹⁾, והפורשים מדרכי צבור יתנו לב לשוב, ובדעת החונן לאדם דעת ישפטו וידעו כי בחרו מות מחיים, ופרשו רשת ליד מעגל⁽²⁾ לצודד נפשות אביונים נקיים, אחינו בני ישראל מאמינים בני מאמינים, ואם היינו רוצים לחלוק עליהם ברבים במספר ולא במשקל, ידיע להוי למר כי לא פסקה ולא תפסוק בע"ה ישיבה מבינינו, ורבים אשר אתנו פה היום חברים מקשיבים לקול ה' בהדרת קדש גבורי כח במלחמתה של תורה. האמנם חשבנו למשפט שלא להרבות צבאנו לצאת להלחם בשפעת קלגסים בעלי תריסין⁽³⁾, כי דברינו עם בעלי ידיעה שוקלים הכמות והאיכות ולא סופרים המספר והמנין. ולנער בער נבער מדעת, לא יועילו הדברים ולא יזיקו, כי טח מראות עיניו מהשכיל לבו לא ידע ולא יבין בחשכה תהלהד⁽⁴⁾, ואין ריבוי אחר ריבוי אלא למעט. מובטח אני בחסדי האל ב"ה שלע"ע מגלת ספר מו"ח נר"ו כבר הגיע להתם, וממנה יראה ויעשה דוגמא לדורות שלא יחתם על שום ס' מימיו, ובמכ"ש על ספרי המחבר ההוא, כי מדבריו ניכר לאיש נכר ומוזר מידי עברו פה, ואף כי לא הראה ספריו למו"ח נר"ו וטינת לבו לא הגיד לו, בשמעו הדברים הזרים אשר דבר בגאון וגאון ודרך רע עם חברי' מקשיבים לקולו⁽⁵⁾, וידענו נאמנה כי שקר ענה, ויספנו לשנא אותו על חלומותיו ועל דבריו⁽⁶⁾, מראותיו וחזיוניו שקריו

ח ס י ד ה ב ש מ י מ . (1) עפ"י הברייתא בב"מ כ"ה, ע"ב, והמשנה תענית פ"ג, ח'.

(2) תהלים ק"מ, ו. (3) עפ"י שופטים ט', כ"ט, ומשנה סוטה פ"ח, א'.

(4) עפ"י ישעיה מ"ד, י"ח, תהלים פ"ב, ה'. (5) שה"ש ח', י"ג.

(6) בראשית ל"ז, ח'.

פתויו). וכזביו. עכ"ז כונתינו לקרוא אל עורכי המלחמה לשלום, אולי יתנו כבוד לאלקי ישראל ויגנוזו הספר ההוא. ויודיעו לכל קהל הגולה שלא עלה על לבם מעולם לחלוק על המון ישראל, ולא לסתור מאסדות הדת האלקית ועקריה ולא שרש משרשיה, כי כמונו כמזהם מאמינים יחוד ה' האמיתי וההשגחה הכללית והפרטית לעלת העלות סבת הסבות ב"ה, שכר ועונש לנוצרי בריתו ועדותיו לעשותם, ולא ללמדם בלבד, ולמפירי חוק ונותקי מסורות התורה והעבודה. אולי תשקוטנה המריבות והמבוכות ותאלמנה שפתי שקר ולשון מדברת גדולות בחלול ש"ש ותורתו הקדושה והתמימה, ואם לא ישמעו ולא ישימו על לב, דמם בראשם ואנחנו נקיים, כי מה יש לנו עוד לעשות בעת ובעונה הזאת שיד המלכות תקיפה עלינו ולא עצרנו כה דכל דאלים גבר. יד המערער על העליונה ויד המקיים ומעמיד התורה ויסודותיה על התחתונה, כי המלכות נהפכה למינות ולמלשינים תהי תקוה להשמיד ולהאכיד⁽¹⁾ ועוד ידם נטויה. ידענו גם אננו ידענו שרבו כמו רבו הבונים במה לעצמם ובחדרי משכיתם עובדים עבודה שהיא זרה לנו, ומוסיפים וגורעים ודורשים דרשות של דופי, בכוננת הקדמות אשר בנו מלבם, לב חורש מחשבות און ושמחים ביום אידנו⁽²⁾, ויבדלר מקהל ה', צרעת נושנת היא וצרבת מכות אש שחורה, אש זרה שהקריבו החטאים האלה בנפשותם, התועים אחרי המשיח המדומה הידוע. ואנחנו לא נדע מה נעשה אם פיהם ולבם של אלה אינם שווים, לביייהו לפומייהו לא גלי, ותוכם אינם כברם, נוטים ברבים אחרי רבים, עושים כמעשיהם, ועונים אמון אחר ברכותיהם, ובינם לבינם הופכים ללענה משפט. ועושים מה שלבם חפץ, מתנכרים אלינו וגונבים דעת הבריות, צפעונים צבועים שעושים מעשה זמרי ומבקשים שכר כפנסם. זכורני המריבות והקטטות שהיו זה שנים⁽³⁾ בירושלים תיב"ב, ויצא נגדם כמרי' נצח קרבא הגאון הגדול כמהר"א יצחקי נר"ו, ויקללם בשם וירדפם עד חרמה, ויסעו מהר ה' ויחנו בקהלות⁽⁴⁾ ויוסיפו עוד לחטוא ולא שבו מדרכם הרעה, ומן החמס אשר בכפיהם. א"כ איפוא על ראשי ומנהיגי הקהלות, חכמי הדור ודורשיו די בכל אתר ואתר, לעמוד על מצפה לגדור גדר ולעמוד בפרץ שלא תעבור הדליקה, וטומאה רצוצה כזו לא תבקע ותעל צחנתה, ופשה לא תפשה הצרעת בבגדי ע"ה ולא במדרש לפרושים⁽⁵⁾, וכל חכמי עיר ועיר מקום אשר דבר המלך מלכו של עולם מגיע יקהלו ויעמדו על נפשם⁽⁶⁾ ונפש צאן מרעיתם ושלחו מן המחנה כל צרוע וכל טמא לנפש⁽⁷⁾, מסיתים ומדיחים, משחיתים ומחבלים בהבליהם ושקריהם כרם ה' צבאות בית ישראל, וכלנו נבכה את השרפה⁽⁸⁾, שרפת

- (1) על חזיונותיו ושקריו מספר לנו ר' נפתלי כ"ץ במכתבו (עניני ש"ץ 124):
 שהיה אומר שמוריד את המרכבה לחררו. שיש בידו אגרת מאליהו הנביא שע"י הוא יוכל לברוא עולמות וכדומה.
 (2) ע"י סוף סוטה ותפלת ולמלשינים.
 (3) כל"י ביום תענית ס"ב. (4) הכונה על שנת חס"ה. (5) במדבר י' ל"ג, ל"ג, כ"ב.
 (6) הלצה במקום ימדרס ופרושים. (7) עפ"י אסתר ח' י"א וי"ז.
 (8) במדבר ה' ב'. (9) ויקרא י' ו'.

נשמה וגוף קיים) נשמות נשמות ונפשות נפוצות. הסכלים האלה הבונים חרבות למו ומעמיקים להם שוחה עמוקה בשאול ואבדון. ולפני בעל הרחמים נשפוך שיחנו, יחוס וירחם על שארית עדתו וצאן ידו, ויטע בלבם ובלבבות הטועי' מדרכיו אהבתו ויראתו, לעבדו שכס א' ולשמור משמרתו. ומו"ח נר"ו ואני חתנו נוצ"ר בריתו נתפלל לאל העונה בעת צרה יעזור ויגן וימלט ויושיע מעכ"ת מכל לוחמיו הלוחמים וצוררים אותו, יכריע קמיו תחתיו ויסירם למשמעתו, ישים על עקב בשתם וילחכו עפר רגלי אדמתו, ימים על ימי מלך יוסיף ויאריך ימים על ממלכתו, יפיץ החוצה כמקודם מעיינות חכמתו, יבנה יכונן וינשא למעלה למעלה כסא כבודו והוראתו, ישמרהו ינצרהו ויעמידהו על קו שלימותו ובריאותו כרצונו וחפצו ותשוקתו וכחשק נפש דורש שלומו וטובתו, ומצפה דבר המלך ודתו, וכבוד תשובתו, משתתחה מרחוק לעומתו, הצעיר שמ"י כותב חותם פה אנקונה תשעה ימים לחדש טבת שנת' וסדר יוד"ן אחי"ך יד"ן בעזר"ך אויב"ך לפ"ק (=תע"ב).

III

עוד כתב שני ממני להרב חאגיז נר"ו.

יתיב וגרים באורייתא תדירא, דגלי' ליה מטמרא ? ומסתרא, רוא יקרא, בר אוריין ובר אבהו, גדול שמו מרבן, כמהר"ר משה חאגיז נר"ו, יהל כוזר הרקיע ברוב עוז ושלום אכ"ר.

נפלו פני, נבהלו רעיוני, חלחלה אחזה מתני, נעויתי משמוע, נבהלתי מראות²) מגילה מגוללה³), אף נבהלה, נדפסה באתריה דמר, ובאו על החתום בשמותם ותולדותם אותם שחתמו מעשה ב"ד הראשון, שיצא טבעו בעולם בפרשת משפטים ומס' מכות פרושים, שנתחבטו בדין ס' החייון הידוע. ומלבד שזה הטילו מום בקדשים ה"ה הגאון מהר"ר צבי ומעכ"ת, באמרם שלא על הס' חלקו אלא על המחבר משנאתם אותו שנאה תקועה בלבם⁴), הוסיפו עוד להביא דבתם רעה, שהוסיפו וגרעו ודרשו בלשון הספר, ודרשוהו לגנאי על לא דבר, כי כל דבריו אמת וצדק ובפרט ענין המאמין בהנהו תלת קשרי שאף אם יחטא ואשם לא יחשוב יי' לו עון, בפה מלא ענו ואמרו לא ה"י ולא נברא⁵), לא יראה ולא ימצא, כתוב

(1) סנהדרין נ"א ע"ב. (2) ישעיה כ"א, ג'.

(3) הכונה על הקונטרס ק"ש אמרי אמת' שנדפס בשנת תע"ד וחזר ונדפס בעניני ש"ץ 128-136. בטעות כותב המויל שנדפס באמש' בשנת תע"ג.

(4) השוה קא"א: יוכל הק"ק ה"י הכירו כי בשנאתם על המחבר עשו כל זאת וכן נראה לכל אשר יש לו עינים כראשו שלא נתגלע הריב מתחלה על הספר רק על המחבר (130).

(5) השוה קא"א: יעוד כתב הרב הגו'... וז"ל ומה יענו בזה שכתב אף אם יעבור על כל התורה... ואין לו חטא ועון... אחב"י שמעו עד היכן הדברים מגיעים... ובאמת ובאמונה ולא היו דברים מעולם (133).

זאת זכרון בספר. עוד העידו על הגאון הגדול מוהר"ר דוד אופנהיים מפי כתבו, שדן חרמי מהר"ר צבי ודעמי' כחרמו של ים כל עוד שלא יעמדו למשפט עם המחבר ושמעו מה בפיו, ושכך כתבו לקהלות אשכנז ופולין, ועוד כהנה וכהנהו). ואחרון הכביד ששלחו פעם אחר פעם אנשים של צורה לקרוא מהר"ר צבי נר"ו שיתרצה לבוא גם הוא בתוך הבאים לברר וללבן את האמת פה אל פה¹). להוציא דין אמת לאמתו לאהבת האמת והשלום, ונעשה סרבן באותה שעה ולא אבה שמוע, ושגם מע' פרנסי' האשכנזי' יצ"ו חזרו ושלחו פעמים לקרוא אליו לשלום וימאן להתנחם ולא קיבל תנחומין ולא שת לבו גם לזאת²). ודין גרמא דנזקי' (לפי ספורם) שנשמעו הדברים למלכות ונפק מיניה חורבא. לזאת יחרד לבבי ויתר ממקומו, (אם כנים הדברים), כי מה לו להרב צבי להחזיק במחלוקת בחלול ש"ש ותורתו הקדושה, אם המה יצאו לקראתו לסתור דינם כדי לחזור ולעין כלם כא' טענות המזכים והמחייבים לגמור דין הס' עפ"י האמת במשפט שלום, ולמה דחאם בשתי ידיים להוסיף על חרון אף ה' מצה ומריבה, לתת חרב בידם להלחם עד חרמה, אם היה ספק בידי לדבר על לבם וללחש באזנם מומי הס' ושקריו. ואולי היו גם הם מודים לדבריו ומיני' ומנהגו הוה מתקלס עילאה באהבה ואחוה שלום ורעות. צר לי מאד על הדבר הזה כי אחרי התפשט המגלה הזאת הנז' בכל מדינה ומדינה, ונשמעו הדברים לע"ה, העיזו פניהם לדבר קשות ומלעיבים במלאכי אלקים, ובזוים דבריהם, באומרים חזו הנהו מרבנן דקא מרתחו לאו אורייתא הוא דקא מרתחא להו אלא' זדון לבם השיאם, ורקב עצמות קנאה, קנאת, סופרים, מהם אומרים שלעז הוציאו על החיון ועל ספרו לא בדעת ולא בהשכל, ומהם אומרים ששקר ענו בו מקצתו ככלו, ומהם מלעיגים על דברי החולקים, וכלם שוים לחובה חוכא ואטלולא. זאת ועוד שהגד הוגד לי מפי מגידי אמת שהחיון הדפיס עוד ספר אחר שמו הצד ציד, כשמו כן הוא, כי ציד בפיה, כשזה, קם זה נופל, כשזה נופל זה קם, זה תופס וזה נתפס וחוזר' חלילה, ובאחרית הימים כלם נאחזים במצודה רעה חרופים וגדופים ונאצות גדולות. אהה! אדוני, עד מתי יחרף צר הלנצח תאכל חרב? אם

(1) השוה קא"א: 'יאמנם כתבים אחרים באו מהגאון הרב הנז' (דוד אופנהיים)... וכהם כותב מרורות על אשר עשה רב האשכנזים נגד דבריו. וכתב שלא יחושו כלל על החרמים וכו'. כי כלם הם כחרמו של ים כל עוד שלא יעמדו למשפט עם המחבר וישמעו מה בפיו ושכך כתב לכל קהלות אשכנז ופולין' (130 1134).

(2) השוה קא"א: 'הוסיפו לדעת א' לשלוח ב' ת"ח... אצל רב האשכנזים... אם גם מעלתו יתכבד להמצא עמהם לשאת ולתת ולהתוכח עד שיתברר באמת... ושלחו עוד הב' ת"ח הנז' לאמר... שגם עליו לחוש על כבוד שמים וללכת אצלם לשאת ולתת בדבר... לכן הוסיפו הב' לשלוח הב' ת"ח פעם שלישית לומר לו שאינו מן הראוי להתוכח בכתב... וע"כ יגדיל חסדו לבא עמהם לברר האמת פה אל פה' (134).

(3) השוה קא"א: 'או פרנסי ק"ק אשכנזים נתועדו ע"ז ושלחו ב' נאמני הקי"ק אצל הרב... שיתרצה ללכת אצלם... והוא דחה שלוחיהם... (שם).

ב"ד הספרדי' רודפים אחר השלום והאמת. למה לא נבקשהו גם אנו כלנו כא' חברים להחזיר עטרת תפארת התורה ליושנה? למה נתן כתף סוררת לבלתי שמוע אל תחנונם ואל תפלתם? ואם המה אומרים בפיהם לכו נא ונוכחה לפני ב"ד חשוב ודבר עם הספר, או יחדו למשפט נקרבה ונדעה דבר מי יקום, למה לא נאבה ולא נשמע? ולמה השליכם הרב צבי גר"ו מעל פניו באמור להם למה באתם, או, לכו אצל הרבנים שנדו והחרימו מחבר הספר והמעמידו). אני לא ראיתי את הס' ההוא, ואם היה אפשר הייתי משתדל בכל כחי להביאו אצלי אפילו בדמים יקרים, כדי לסכור פי דוברי שקר האומרים בפני ההמון שלא טוב עשינו לדון עפ"י ע"א נוגע בדבר מבלי ראות בדרישה וחקירה דברי המחבר ככתבם וכלשונם, ובפרט בעת ובעונה הזאת שב"ד הספרדים חזרו והעידו שלא נמצא בס' ההוא שום דבר מהדברים שעליהם דנוהו לשריפה. יהיה איך שיהי', על משמתי אעמודה לרדוף שלום ולבקשהו בכל מאמצי כחנו, ולעשות עד שידינו מגעת, כדי להשקט המריבות והמבוכות ותלונות בני ישראל, אשר המה מלינים על חכמי הדור שמעטו כבוד שמים וכבודם, ועוד ידם נטויה לחרף ולגדף. לכן, לדבר הזה יסלח לי אדוני אם שניתי ושלשתי באגרותי כי אהבתי שלות והדרת מעכ"ת וכל הנלוים עמו והנמשכים אחריו קלקלה השורה. י"ר מלפני אדון השלוי' שיטע בלבנו אהבתו ויראתו, וישים בינינו אהבה ואחוה שלום ורעות, ולמעכ"ת ולכל כורתי בריתו, יעלה מעלה מעלה על במתי ההצלחות ומחמודות העתים, כאשר עם לבבי לב נשבר ונדכה נאנח על השמועה כי באה, הצעיר שמ"י כותב וחותם פה אנקונה למש"ק כ"ז טבת שנת וסדר וברכת"ם ג"ס אות"י לפ"ק.

כתב שני ששלח אלי מהר"ר חאגיז גר"ו

אמר אוהב ארדוף אשיג שלום רב, ישע יקרב, לאהובי נאמני עצום ורב טוב לבית ישראל... החכם השלם הדיין המצויין כולל כל חכמה ומדע כמהר"ר שמשון מורפורגו גר"ו יאיר ויזרח יציץ ופרח נס"ו ממני הצעיר ח"מ נאמן באהבת תורתו שלר' שלו' עד בלי ירת.

טרדות המלחמה. מלחמת חובה, שאנו עוסקים בה באהבה רבה, ומאן דחני אהבת עולם⁽²⁾ לא משתבש, כאשר כך הוא חובתנו וכך הוא נאות לנו לאהבה את ה' אלקינו בכל לבבנו ובכל נפשנו ובכל מאודנו, ועכשו שבא לידינו אם לא נקיימהו⁽³⁾ וחטאנו לאלהינו, ואבדנו את נפשנו ונפשות כמה מישראל הסמוכים על דעתו, דין גרמא כי סגר המדבר' עלינו', ולא אוכל לצאת ולבוא ולהשיב לאדוני כאשר עם לבבנו על מכתביו הבהירי' ותוקף גזרת מלך ממלכי רבנן הוא הרב

(1) השוה קא"א: אך הרב הגו' דחה אותם באמרו: ימדוע באו אלי ילכו אצל

מהריי בריאל ומהר"ן כ"ץ... שהם החרימו על הדבר"...

(2) עי' ברכות י"א, ע"ב. (3) עי' ברכות ס"א, ע"ב.

(4) הלצה עפ"י הכתוב שמות י"ד, ג'.

הגדול גאון ישראל מרוח פיו ר' יוסף להבה⁽¹⁾ נר'ו אשר האירו עינינו ובאו לעזרתנו כיד ה' הטובה עליהם, הוא ברחמיו שלם ישלם שכרם הטוב על כל הטובה אשר עשו לעיני כל ישראל. ואם אמרתי להתחיל ספר אלה הדברים מפרשת אלה מסעי, סבתם ותכליתם ואת כל המאורע, כאשר עשה אדו' בלשונו לשון הזהב, יתארך הספור ות' פירקי הו' רק בקצור נמרץ אומר לאדוני כי למן היום שבאתי בארץ הזאת לא שלותי מרגזות אנשי דמים ומרמה, ולא שקסתי מכמה מיני רדיפות שרבים קמים עלי על דבר אמת וענות צדק, שלא נשאתי להם פנים ומוכחנא להו במילי דשמיא, גם את הכל סבלתי כראוי למי שרוצה לזכות א"ע בהיותו מוכה לרבים, ולהציל הנפשות השקועות ביון מצולות העולם, ים סוער בסערות תימן הדד והימן. אף עתה כי בא רוגזו של עובר זה, שאינו לא מזה ולא בן מזה, הוא הכופר מין אפיקורס נחמיא חייא חיון, שמו יעקר מן העולם ועד העולם, נלאיתי נשוא מרוב שאון בעיר, צרות האחרונות משכחות את הראשונות, חילול ה' וחילול תורתו וחילול לומדיה האמתיים, כאשר עיני כל רואה ראה יראה בספרן של רשעים איבה מסותרת מסודרת, צלמות ולא סדרים, סדרי חשך ומחשיך ובא מארץ מרחקים, ראש פתנים שאינו נושא פנים. יינו יין תנינים דבלע פושקנצא זיבורא ועקרבא עקרב בצפון⁽²⁾. צפוני טמוני חול, חולין הוא לו, חוזר חלילה על חללי בת עמי, בודק בתועבות ירושלים אשר יי' אלקינו בה, וקשות ידבר על חסידי עליון, ודרך כלל ופרט נוטל עטרה של זית בראשו ובקרניו מצופי זהב⁽³⁾ מבית ומבחוץ חוצה, לו שקול ישקל כעסי והותי במאזנים ישאו יחד מחול ימים יכבד⁽⁴⁾ על כן דברי לעו כי חצי שדי עמדי לירות במסתרים סתר עליון על המכסה שנהא במשאון ומגלה דעתו בקהל ועדה מישראל, כי מה שאמר נבל בלבו וספריו אין אלקים⁽⁵⁾ שאין זה מנגד לתורתנו, מה שדי כי נעבדנו ומה נועיל כי נפגע⁽⁶⁾ בו בתפילותנו אליו, מאחר שאין לו חפץ ורצון וידיעה, ודיעה זו ודאי היא גרועה יותר ויותר מאותם שאמרו עוב ה' את הארץ, וכל תכליתם אינה אלא להגשים את האצילות, באופן שמה שהוסע כח אמונת אותו המפורסם כמה שתארוהו לבן אלוקי' יצדק לפי דרכם ואופן קבלה זו שקבלו מעזא ועזאל, להיות המשיח המדומה שלהם הוא הש"ץ, מסית ומדיח, והיה יכול לעשות מה שעשה הן בעסק ההמרה והיתר העריות שזה כ"ז שנה מ"מ⁽⁷⁾ בדו והו' בשאלוניקי, ממאמיני כפירות זה ועשו ולא הצליחו. כ"א זה הרשע איליון שבא לארצות הללו למקום שלא היו מכירים אותו, ונתעטף בטלית שאולה לפי שעה שהיתה משחקת לו, וכשראה עצמו שחכמי ורבני הדור ה"י הניחוהו לפסוע על ראשי עם קדש ולהתמנות פרנס על הצבור,

(1) פיאמיסה.

(2) ע"פ ב"ב ע"ד, ע"ב ז ע"ז י"ב, ע"ב, ברכות ל"ג ע"א; פסחים צ"ד ע"ב.

(3) ע"פ משנה בכורים פ"ג ג'. (4) איוב, ה, כ'. (5) תהלים י"ג, ב'.

(6) איוב כ"א, י"ט.

(7) == מעלה משה. == בקירוב. והכונה על שנת תמ"ז י'השמד שאירע בשנה הזו מכת

יוסף פילוסוף וחבירו פלורגיטין'.

עכשו שבא ספר זה לידו השתדל בכח ואל וצירף עמו אותם שלא ראו מאורות מימיהם לב"ד, שיעידו שלא מצאו בו דבר מנגד לתורתנו. והנה אנחנו והביד הגדול של ק"ק פסדימ והגאוני' מהר"ר נפתלי וכו' ומוהר"ר בריאל וכו' ורבני ירושלים מעידים ודנים עפ"י הראיה שהוא מלא כפירות ומינות. למי יאמינו לעדות מי שאומר ראיתי ובוא ואראה או לאלו שלא ראו ולא יראו? ולא די שלא אותנו קראו באותו פרק קודם גמר דין שלהם לאמר מדוע ככה עשיתם להוציא לעז על ספר זה. אלא שבקשט אמרי שקר זה שהדפיסו בכלל הרשע והזיוף שעשו השמיטו את הדבר הזה, שאני הלכתי לבית הועד שלהם פעם ושתיים ואמרתי להם יתנו לנו א' מהספרים שבידם. או יתנו רשות לאיזה א' מהם שיבא אצלנו או נלך אצלו להתבונן בו פעם שנית, ויעמידנו על נכון טעמי דבריהם ואנו נעמידם על נכון דברינו, והננו הננו נכונים להודות על האמת כי אליה כל מגמת פנינו: ושבאותו פרק הייתי נכנע אליהם ונופל על רגליהם כדי להשקט ריב ומדון. ⁽¹⁾ אמנם שידעו נאמנה שאחרי שהם יגמרו את הדין כפי רצונם, גם אנו לא נחשוך עצמנו מלהוכיח ולגלות דעתינו בכל העולם, ולהזעיק את כל ישראל להקהל ולעמוד על נפשם ואמונתם ויהדותם. וזאת התורה אשר היא לנו מורשה מאורשה, והם בזדון לבם במקום שהיה להם להשיב לי על עקר זה, המחווה בשוא ותפל בקרן זוית, והתחילו בדברי תרעומת ודברים של מה בכך, כי הרשע איליון אמר אעלה על במתי עב, אדמה לחיון ⁽²⁾ ומי יורידני ארץ, כי אלו הבעלי כיסין שאני מושך עמי וממשכן אותם עכשו שיוודו לדברי. ולא יתפכחו עיניהם בויכוח עם הצד המנגד. הם יהיו מעמידים אותי על כני, ומפני כבודם יקיימו את גזרותם אף שבעיניהם יהיו רואים שהוא נגד אלקים ואנשים ⁽³⁾, כאשר הנסיון הוכיח ובא האות והמופת שהצליח מעשה שטן זה, עד שהגיע בפני אוה"ע ויהי רודפים אותנו כתרופה אל הספר. וכאשר תלמי רבים מבני ישראל אשר אתנו מאשר אתם לעבוד את ה' מאהבה ומיראה, ויש מבני הקהילה עצמה שיוודיעו לרבים איך נהיה מחלוקת זה ומהותו, ויוכיח לעיניהם כי כל דברי השבעה רועים אלו הבל הם ואין בהם מועיל, וכל דבריהם מתחלתם ועד סופם שקר וכזב לא אאריך. ונספיק בזה להודיע למעכ"ת אל ישים אל לבו עלי, כי לא אירא ולא אחת מהמיית סוסי מרכבותיהם ורובי נכסיה' ולא פחות מכל הבזיונות שעשו ושהם עושים, כי מובטחים אנחנו במי שיתבע עלבוננו ועלבון תורתו הוא יתבע עלבוננו ויפרע לנו מצרינו. אמנם על

(1) ככה מספר חאגיז בחשובתו לקוה"ק Risposta del Manifesto : 106
האיש משה על רגליו והפיל עצמו על זרועותיו... ובסה מלא אמר לו: צדיק אתה ממני. נענית מחול ל'. ובכלל במכתב זה אנו מוצאים הרבה משפטים שהם כמעט מלה במלה מתשובתו. ואחדים נכנסו אח"כ לספרו ישר פושעים".

(2) עפ"י ישעיה י"ד, י"ד.

(3) נמוק הכבוד מודגש ביחוד אצל עמדין במגלת ספר (הוצ' כהנא, עמ' 32):
"באמור להם... אף על פי שאין הדין כך השעה צריכה לך לחפות על כבודם וכבוד קהלתם שלא לקבל עליהם גזרת הפסק של רב האשכנזים".

עיקר המעשה, על רבנן קדישא די בכל אתר ואתר, היושבים על מלאת האמת והצדק, נשליך יהבנו, יקומו ימשכו מגן⁽¹⁾ ויבאו באגודה אחת להקים דגל התורה כחורה, כדי שיעמדו ההמון באמונת אבותינו הקדושים כמו שקבלנוה, ולא יתחדשו הגזרות בקבלות מזוהמות שמקורב באו פריצים וחללו את הקדשים, וזה החלם לעשות ולהוציא כלי מכוער זה למעשהו,⁽²⁾ ואם העלם יעלימו את העין בפעם הזאת, ידעו נאמנה כי לא לרצון יהיה להם לפני ה', ואנו את נפשנו הצלנו ונציל מיד הרובים⁽³⁾ הללו כיד ה' הטובה עלינו. אך ורק אינו דומה מרובים העושים את המצוה למועטים, וכל שהיה אסורה,⁽⁴⁾ חובה עלינו בטרם יבינו סירותיכם אשר כמו חרון יסערם הי"ת, יהרסם ולא יבנם,⁽⁵⁾ ובטחתי בקנאתו של הגאון מר חמיו ה"י כי לו משפט הבכורה, לפי שהעלה את שמו בהסכמה כאשר הטופס אשלח תוך זאת אות באות, למען לא יקרא שמו על ספר נתעב כזה, לבא בעצה אחת עם זקני ארץ שבהלתו ושבשאר הקהלות הסמוכות לו והרחוקות. ויעורר אותם יבאו דוקא באגודה אחת עם מופת הדור הרב המופלא מהר"י בריאל וכו', שיהודה עלה תחלה, ונתעלה בעיני אלקי' ואדם באבירות לב שנמצא בו, לארר ולקלל ספרן של רשעים אינהו וכל אביוזריהו היולדם והמחברים והמחזיקים בהם,⁽⁶⁾ כאשר כן עשו רבני ע"ק ירושלים תוביב בשנת תס"ח על ספר זה עצמו⁽⁷⁾ וכן במלכות מצרים וכן בק"ק איזמיר וארם צובא כאשר עיני תחינה מתוך טופס הכתבים שאני שולח תוך זאת, כי יש בהן די והותר להחזיק לבבם של רבני איטליה, לצאת לקראת נשק ולהלחם מלחמות ה', כמוני כמוהם יד כל ישראל שוה להנקם מאויביו קנאת ה' צבאות תעשה זאת, ימהרו יחושו מעשיהם⁽⁸⁾, ועתה באתי לחלות פני מעכ"ת יראה כתבי זה להגאון מר חמיו וכו' ויפרוש לו סוכת שלומותי בקידה הראויה למעלתו, והלא כה דברו למען קדוש ישראל יקדש ש"ש ברבים וירק את חניכיו ומעכ"ת עמו כמו שעשה הגאון מוה"ר נפתלי נר"ו, ועושה ויעשה כיד ה' הטובה עליו באספת הועד הגדול של פולוניא יע"א, ויאספו אצלם כל רבני איטליה ויבערו ע"ז זו מארצנו, כי ה' ילחם לכם ובעבור שמו הגדול לא יטוש ה' את עמו. ואשריו לדור שעדיין נמצאים בו קנאים בני קנאים שאינם נושאים פנים ויודעין כי עתידין בעלי זרוע ליפול, ולא נירא מחרפת אנוש ומגדופותם לא נחת. והנני עומד על המצפה למען דעת מה יעשה ישראל, כי חובה על כל א' וא'

(1) מליצה עדה"כ ימשחו מגן ישעי' כ"א, ה'.

(2) עדה"כ: יחזקאל ז', כ"ב: בראשית י"א, ו': ישעיה נ"ד, ט"ו.

(3) במובן של ייקבלו הרובים את תשובתם.

(4) מליצה מדיני שחיטה. (5) תהלים כ"ח.

(6) השוה מכתבו של בריאל: "הנני מארר ומקלל... המחבר הספר... וככה המחזיקי

המסעוד המקים הספר והמעמידו."

(7) מכתב רבני ירושלים לאיזמיר משנת תס"ח נדפס ביעדות לישראל (חמו"ב.

אמש. תע"ה). וגם בתורת הקנאות לר"י עמדין דף ל', א'.

(8) ישעיה ט', י"ה, ה' י"ט.

לעשות את שלו וכל הבא מידו, לכבוד ה' ותורתו הקדושה. לסתום פיהם של הדוברים על צדיקו של עולם עתק ולקוץ רגליהם, ונא בבקשה ממעכ"ת יבאו דבריהם דרך קצרה ולשון מקרא לחוד צח ומצוחצח, כדי שההמון יבינו. אמנם בהפוכים הלציים עמוקים דוקא הבקאים מרגישים כי המה כחידות. מה גם שהם מעתיקים מלה"ק ללשון לעז, ואופן עומק ורוחב כתיבת מעכ"ת לא ישיג המעתיק להעתיק הדברים כהויתן. ובכן אקוד ואשתחוו למעכ"ת ותמיד תהלתם בפי כי הגדילו ויגדילו לעשות לקנאת ה' צבאות, הוא ישתבח יאריך ימיהם בטוב וכסא תורתם נכון יהיה לעולם ועד בכנים ובני בנים ישבו לכסא להם, כתאותנו שבועס, וחפץ נאמן באהבתם, נחוץ רדוף מסופרים בעיניהם, עלוב הוא משה זעירא דירושלים תוב"ב חאגיז יצ"ו. יום הששי בס' ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו. שנת למען דעת כל עמי הארץ לפ"ק.

מה שבחשקו לדעת מהשני חלקים של הלקט שלי¹ יודע לאדו' שמוכנים הם לפני ולפני כל מי שירצה לעשות ההוצאה בהדפסתם, כי באותן שני חלקים שהדפסתי הוצאתי ת"ת פלורין ולא קבלתי עדיין אפי' ת"ת פרוטות. וכל אותן שנמצאים בעולם או הם מאותם שנתתי במתנה ע"מ שלא למכור או גנובים מאת המדפיס כאשר זה דרכם, ובכן מאחר כי דחיקא לי שעתא אקוה ברחמי ית' ישלח עזרו מקדש ומציון יסעדני כדי להוציאם לאורה שיודע אני בו שיהיה ודאי לנחת רוח לחכמי ודייני ישראל, מה גם כי הארכתי בו הביאור והמ"מ כפי חומר הנושאים.

אחר כתבי בא לידי כתב מעכ"ת מט' טבת והשעה דחוקה לא אוכל להאריך. זולת לחלות פני הגאון מר חמיו נר"ו לפני מעכ"ת לכבוד ה' ותורתו, יבואו על החתום עם שנים או שלשה רבנים מתקלה מהמסתופפים תחת צלא דמהמנותא ונהנים מתורת ר' יוסף הנוז, בכתב הכללי אשר הכין ויסד הרב המופלא מוהררי בריאל נר"ו. כי בחתימות אלו כמעט תלוי תיקון עסק זה, לפי שאין דברינו עם מבינים בעלי ידיעה השוקלים הכמות והאיכות. הלא כה דברינו עם לעז. המדברים בלעגי שפה וסופרים המספר והמנין. ובאופן זה נמצאו זה וזה יתקיימו בידינו כי יהיה רוב מנין ורוב בנין. ויתבשר מעכ"ת שא' מדייני עזריאל ששמו דוקטור מיוה החותם ששי סילק עצמו מחברת עדתו מכח השמועה הבאה להם מכתבי פולין שפתאספים יחד להחרימם ולהבדילם מצדת ישראל² וכשהתחילה

1) לקט הקמח לאו"ח ויו"ד, נדפס בשנת תס"ז באמש, לאהע"ז בהמבורג תע"א. שאלתו של מורפורגו מוסבת בודאי על ה"לקט" שעל חו"מ שלא נדפס, ושעל המשנה שנדפס בשנת תפ"ו בוואנובק.

2) עמדתו של הרופא (הדוקטור) שלמה מיוה אינה ברורה למדי. בתשובתו לקול-הקורא תולה חאגיז כל הקללה עליו, שהוא הכריע את הח"צ לפרסם החרם, ואה"כ השתמש בו לרעתו. ואולם מן הידיעה הזאת, שלא מצאתיה במקום אחר, שהרר, מיוה עזב את מערכת חיון באמצע המחלוקת נראה שגם בתחלה היתה כונתי לטובה, אלא שחסר לו אומץ הלב, ולא היתה דעתו קבועה.

החבילה להתפרד יודע אני שיתפרדו כל עיקר. ובפרט כשיראו כתב כללי זה של הרב הנז' חתום מכל או ריב ישיבות או ביד שבקהלות איטליא. גם יתבשר שהתחילו ליפול אצל בעלי השררה שגזרו על האשכנזים שהגאון מוהר"ר צבי נר"ו יהיה להם לראש ולקצין ככתוב בתקנות וכתב הרבנות⁽¹⁾, ז"א שמתחילים לדעת כל זיופי הספרדים שהסבירו להן משא"כ האמת⁽²⁾. ונא בבקשה יחוס על כבוד התורה ואל ישפילו את עצמם לקרא להם לשלום כי אין שלום אמר ה' לרשעים ולמן היום שהרב המופלא מהר"ב נר"ו קרא להם לשלום הקשו את ערפם ועשו כל הבזיונות שעשו. כל זה דרכם כסל למו ואין חכם ואין יועץ כבצל הנסיון ושלום למר ולתורתו.

וזאת תשובתי להרב הנ"ל.

איש ערוך למלחמה, מרבה עצמה, מאויבי ה' להנקמה, יודע כל תעלומה, ומבין כל נעלמה, בתבונה בדעת ובחכמה, מאיר באור תורתו קדמה וימה, ולעם עליה נותן נשמה, לשם שבו ואחלמה, עולה תמה תמימה, בעל מזימה, קרעים לובש נומה, הרב המובהק, מאיר כברק, שם ישר נכח עמו, בתלמודו וניסוקו עמו, כמהר"ר משה חאגיז נר"ו יהי' ה' אליקים עמו נסיו.

תפוחי זהב ותהפוכי מכתב מחתם מעכ"ת הגענו כפול ומכופל במשכיות קציף⁽³⁾ חכמי ורבני איזמיר יע"א וע"ק תובב"א, ופתח דבריהם מאיר להבין פתאים⁽⁴⁾ המאמינים לכל דבר, והנמשכים אחר המוציאים והמביאים כעורים לא ראו אור וכדי ביזיון וקצף גדול אני קוצף על הכובשים פניהם בקרקע⁽⁵⁾ ומניחים ראשיהם בין ברכיהם, כאלו לא ראו ולא ידעו המאורע הרע. החסישו^(?) אלי ויחשו ולקול כל קורא אליהם יעמדו יחדיו לעזרת ה' בגבורים⁽⁶⁾, מקשים עצמם בכחם ודוחים בקש בלך ושוב ומחר אשיב⁽⁷⁾, הרבה יגיעות יגעתי לפתוח פה אלמים ולסכר פי דוברי שקר, ועדיין לא הגעתי לחצי תאותי, אבל מובטח אני בחסדי ה' שרוב חכמי ורבני איטליא יסכימו בחתימת ידיהם לכתב הכללי שתיקן הגאון הגדול מהררי"ב נר"ו, ועד עתה השתדלתי בכל כחי לקבץ אלי דעות ראשי הישיבות הקרובות אלינו והרחוקות, ומקצתם ככלם נגררו בתר הרוב, ואשר הם עדין אסורים משום שבות, בשב ואל תעשה, אולי ישובו בקום ועשה ולא יציאו עצמם מן הכלל לכפור בעקר האחדות הנאות לגוי המיוחד המאמינים באל אחד, וכאשר יוסיפו ערי המזרח להזריח בשמש צדקתם פני תבל, כלם כאחד חבירים באסיפה אחת, ויגזרו על אנשי מעמד הספרדים ושבועה עיני עדתם להודות על

(1) גם הידיעה הזאת לא מצאתי בשום מקום אחר.

(2) = מה שאין כן האמת = מה שאין האמת כן = מה שאינו אמת.

(3) עדה"כ משלי כ"ה, י"א. יבמשכיות קציף" הלצה מן "במשכיות כסף".

(4) עדה"כ תהלים ק"ט, קל. "להבין פתאים" הלצה במקום "מבין פתאים".

(5) עפ"י סנהדרין י"ט ע"ב.

(6) עפ"י ישע"י מ"א, א'; מ"ח, י"ג; שופטים ה', כ"ג.

(7) משלי ג', כ"ח.

האמת, ולסתור דבריהם ומעשיהם הראשונים והאחרונים, דברי קנטורים ומעשי תעתועים, ויתאספו אליהם כל ראשי הישיבות מדינות פולין וערי אשכנז בחרבות וברמחים גדולים וחרמים, כמדומה לי שלא ימצאו המתנגדים מקום לנוס, לא פה להשיב ולא מצח להרים ראש, כי איך יעזו פניהם נגד כל חכמי ישראל, ועל מי ינוסו לעזרה או אנה יוליכו חרפתם ויעזבו כבודם? ואם לא יאבו לשמוע יבדלו מקהל הגולה, ויעשה בהם כלה אף נבהלה אמת הדבר שמר"ח ואני צמו נגשנו בתחלה למלחמה ולפיוס כדי שיבחרו להם הדרך הישרה בשמים: שומם כבוד לאלקי ישראל ונתון תודה⁽¹⁾ למחזיקים בתורתו אמת ועשינו עד שידינו מגעת להמנע מבוא בדמים שלא להשחית עיר ואם בישראל ומלכם בראשם⁽²⁾ והנלוים אליו כי האמנו לראות בטוב ה' אם יחדלו וישמעו ולא יוסיפו בני עולה לפגוע באנשים צדיקים נקיים מקנאי קנאת ה' צבאות, כאשר זדו לעשות בכתבם ובלשונם פעם ושתים, בשפת חלקות ומחולקת במציאות, במחלוקת שאינה לשם שמים, לא אכחד מאדוני כי בראותי קושט אמרי אמת שהדפיסו, הנה ראיתי כן תמהתי נבהלתי נחפזתי, כי לא האמנתי שהאנשים המתפארים בשם ב"ד הצדק, רועי צאן קדשים עם ה' אלה יכתבו על קרן הצבי שאין להם חלק באלהי ישראל⁽³⁾ אשר שנא מפיה כזבים ועד שקר⁽⁴⁾, ישלחו בכל ערי ישראל אגרת כזבים חקוקה בעץ ברזל, ואף כי הכרתי מעצמי, דשטר שחרור ההוא שוברו עמו ומגופו נפסל ומחוכו נפגם ותברא בצדו, כי לא יאומן כי יסופר, שלא נמצא בס' ההוא המקולל מה שרבים העידו עליו מפי הראיה ומפי השמועה למדו, והם אמרו דלאו בפירוש איתמר ולא מכללא איתמר, בפרט מה שפירש על משנת אין דורשין, עכ"ז נצטערתי בעצמי על שהרב הגדול צביי הוא לכל הארצות, לא רצה להקהל עמהם ולעמוד על נפשם להצילם מפח מוקשים, ולכן כתבתי למעכ"ת כתב שלישי מכ"ז סבת, כמזכיר ולא כמוהיר וכמסתפק, שניתי ושלשתי בלשוני „אם כנים דבריהם" אם האמת אתם, כי סמכתי על כלל גדול אשר בידינו החשוד על הדבר לא דנו ולא מעידו⁽⁵⁾, זאת ועוד, שהעידו על מופת הדור מופלא שבדייני ישראל מוהר"ר דוד אופנהיים נר"ו, ותלו עצמם באילן גדול לומר תנא דמסייע לו נגד מה שנדפס בדפים הראשונים ששלח לי מעכ"ת, מה שאין הדעת סובלת תרי דסתרן אהדדי, שזה יאמר כותי סבירא לי' וזה יאמר כותי סבירא ליה, שני הפכים בנושא א' בענין א' בעצמו, ופליאה דעת ממני למה לא הדפיסו כל הכתב ההוא, ולמה לא שלחו ההעתק על פני חוצות (אם נמנעה מהם ההדפסה) באותיות מחכימות פתי, כדי לצרף עדותם ועדות המנגדים ויבחנו דבריהם בדיקנות וחקירות, וכל מבחין יבחין האמת וידון אותם כעדים זוממים מוכחשים בעצמם, ועתה כשמעי שמיניה וביה אבא וכו', והעדים עצמם נעשים דיינים לשפוט את שופטיהם, מודים על הקלקלה שלא טוב עשו להתעבר על ריב לא להם נגד הדין ונגד האמת ונגד

(1) יהושע ז', י"ט. (2) הכונה על ר' שלמה איליון.

(3) עפ"י ב"ר, פ"ג, ס"ב. (4) משלי ו', י"ט.

(5) בכורות פ"ה, משנה י'.

השלום. ויפרדו איש מעל אחיו מודה אני לשעבר ומתפלל לעתיד ⁽¹⁾ לבא. כן ירבה וכן יפרוך הפירוד והפיזור להנאתם ולטובתם, וקשר שהותר מקצתו הותר כולו. ומי יתן והיה לבבם זה להם להתודות את עונם לכל פשעיהם ולכל חטאתם, ויחזרו בתשובה שלמה אל ה' אלקי אבותיהם והחסידיים התמימים והישרים הנעלבים מהם ימחלו על כבודם ויעברו על מדותם, ויכניסום תחת כנפי השכינה, כי נכרים דברי אמת שבראשם נגעם. והצרעת שפרחה במצחו פשתה בכל הגוף. לכל מראה הכהן הגדול מהר"ר נפתלי נר"ו. ואילן סרק זה שדינן נופו בחר עיקרו ⁽²⁾. העומד במקום סומא. סומאת התהום שאול ואבדון, ועל הכל מעי המו עלי על יחידי הק"ק שפתום ויכלו להם אנשי שלוםם בחלק לשונם תוך ומרמה. לא עליהם תלונתי כ"א על מנהיגם ומנהלם מושל מקשיב על דבר שקר ⁽³⁾. על פיו יצאו ועל פיו יבאו, שהסביר להם הדברים שלא כהיותן. ולחש באזניהם שבס' המקולל, סתומים וחתומים הדברים, ישוטטו רבים לדעת ולא ימצאו. ויחתרו לבא עד תכונתו ולא יכולים כי לא רבים יחכמו בחכמה ההיא הנעלמה, ולכן למי שלא עמד בסודם נראים תארי הספירות כפירות, והסודות שודות. וכאשר ראו שרבים כתבו מרורות על חלומותיו ועל דבריו. השמיע בחוץ קולו שהאנשים האלה (שלמים הם אתנו), עדותן בטלה יען אין להם עסק בנסתרות, כאשר מלאו לבו לכתוב על מהר"ב נר"ו שקטנו עבה ממתניו וטובה צפרנו מכרסו בחכמתו ויראתו ומדותיו הטובות והנחמדות. ואם לא נשא אשה מימיו נפשו חשקה בתורה ⁽⁴⁾ ותורתו אומנתו היא ארוסתו, ובניו הם תלמידיו שרבו מספר, כלולי החכמות והמדות ומורי הוראות בישראל. ואם לא נתמלא זקנו. זקנו יורד על פי מדותיו. ולפוגמים בכבודו גם הראש והזקן יספה. ואם לא ישוב המלגלג והמחזיק בידו מדרכו הרעה ומן החמס אשר בכפיו, מצוה וחובה על כל ישראל לדונו כמסית שאין טוענים לו, ולהכריז עליו סורו סמא. ושאר אנשי הבי"ד ויחידי הקהלה אחרי שמותרים ועומדים הם מתוך כתב מנהיגי ופרנסי איזמיר יע"א. ירתעו לאחוריהם ויפרדו מעליו אם הוא יחזיק לבו גם לזאת ויקשה את ערפו. ואיני תוהה ח"ו על הראשונות. אמירות רכות שאמרתי עד כה. לדרוש שלוםם וטובתם ושלום ככל ישראל רבנן ותלמידהון. כי כך חובתנו וכך יפה לנו לבקש שלום ולרדפהו. אך אמנם אם יתנו עוד כתף סוררת. ולא יאבו לשמוע אל גאוני ארץ וחכמיה. יסתלקו כל הסנגורים וישבו כסאות למשפט כליון חרוץ להומם ולאבדם ולהכרית מארץ זכרם. והריני מוכן ומזומן עם מו"ח נר"ו לצאת בעקבות הרועים, לרעורר את גדיותנו במרעה טוב. ושמרו דרך ה' משפט אלקיהם, ונשמיע בחוץ קולנו להכרית מעיר ה' כל רשעי ארץ והיו לקללה בקרב עם. הודיתי על הבשורות הטובות שבשרני מעכ"ת וברכתי אל עליון אשר לא עזב חסדו ואמתו מעם יריאיו כורתי בריתו עלי זבח גופם ומאודם שמסרו על קדושת שמו הנכבד והנורא. ועתה אוחילה לאל אחלה פניו בלב נשבר ונדכא. יחזיר פאר דורנו והדרנו התייר

(3) משלי כ"ט, י"ג.

(2) מכות י"א, ע"ב.

(1) ברכות פ"ט, משנה ד'.

(4) יבמות ס"ג, ע"ב.

הגדול מהר"ר צבי נר"ו לאיתנו הראשון. ויושיבוהו על כנו כאשר בתחלה. לנהל עדתו וצאן מרעיתו בצדק ובמשפט בחסד וברחמים. ולמעכ"ת ולכל בני ביתו יוריק ברכה עד בלי די, ויוצוהו להוציא לאור הדפוס חבוריו ורובי ספריו, לזכות בהם את הרבים וללמד את בני ישראל את דרך ה'. יראו שונאיו ויבושו וישמחו ויעלצו אוהבי שמו ודורשי שלומו וטובתו כאשר עם לבבי. וכפי פרושות השמים לאל הרב את ריבנו והדן את דיננו והנוקם את נקמתנו והנפרע לנו מצרינו. למלשינים אל תהי תקוה וכל המינים כרגע יאבדו. וכסא כבוד תורתו נקי מעתה ועד עולם אכיר. הנאמן בבריתו צעיר וזעיר שמ"י החותם פה אנקונה למשיק ג' אדר שנת וסדר לזכרון לפני יהו"ה חמ"ד לפ"ק.

כתב רביעי להרב הנ"ל

מגדל הדר אדר היקר, אוהב דעת אוהב מחקר, לו המדרש הוא העקר, ובספר מצות גדול זריו ונזכר, ראה מעשה ונשכר. נכנס ויוצא באוכלסא. אבן הראשה הרב הכולל ענוותן כהלל מוהר"ר משה חאגיז נר"ו.

ברכת שלום מעכ"ת נתן לי מאת אביר הרועים שר צבא ישראל מהר"ר בריאל נר"ו. ונתגלגלו הדברים להתרעם עלי ועל מו"ח נר"ו כאלו היינו מקטני אמנה בהן ולא ורפיא בידינו. להאמין במ"ש הגאון הגדול מוהר"ר צבי נר"ו. דקתני ואזיל כרוכלא התועבות הגדולות והכפירות הגמורות שהדפיס הכופר התועב המפורסם בספרו. ולא מן השם הוא זה. כי מלבד שאיני מסיל ח"ו מוס בקדשים אשר בארץ המה הנודעים בשמם ובמעשיהם ומעשה ידיהם הקדישו שמם. ובפרט מעכ"ת שזה עשר שנים הכרתיו¹, וידעתיו איש תם וישר וירא אלקים וסר מרע. ולא נחא ליה למרייהו להיות אנשים צדיקים כמוהם חשודים בעינינו כמוציאי דבה, מכ"ש במילתא כי האי דעבידא לגלויי. הלא כבר שם הבליעל ההוא היה נמאס בעיני על כוביו ובדוייו שפרסם מדי עברו פה במחננו². ונתוסף על אלה אחרי נסעו שבאקראי בעלמא בא לידי ספרו המכונה בשם רזא דיחודא³ בעת שהיו מזמרים השיר שהדפיס בסופו⁴, בשומי עיני עין עטלף על פרקיו הראשונים, וראיתי שרשם ועקם שרש פרה ראש ולענה בהנחת פירוד למעלה ח"ו. השלכתי מעל פני באף ובחימה ובקצף גדול ומן היום ההוא והלאה לא זכרתיו ולא דברתי עוד בשמו, וכשהרב הגדול מהר"ר נר"ו גלה את אזני בהגדת המאורע הרע. נערתני חצני והייתי מן הראשונים בתחלת חדש חשון שעבר להגיד את אשר בלבבי. ומר"ח נר"ו לא יצא אז אתי להלחם בו להיותו במצור ומצוק על א' מבניו שהיה מוטל על ערש דוי כפשע בינו ובין המות. ואף כי אני הייתי סרוד לבקר אותו ושאר חולי ישראל ולבי כל עמי מרוב המבוכות. עכ"ז לא מנעתי עצמי ודחקתי ונכנסתי בתגר זה. וכתבתי מה שכתבתי ומצה שבאה לידי לא חמצתיה. וידעת

(1) עין במבוא. (2) עי' למעלה עמ' 4 הע' 1.

(3) נדפס בוויניציאה ת"א.

(4) הכונה על השיר: "לא באלהא מרגליתא בפום דכל בר חי".

בשם מוֹיֹשׁ שאם יקום בנו ויתהלך בחוץ על משענתו¹ יבא אחרי וימלא דברי כאשר כן עשה, ואתי עמו יספתי שנית ידי לאשר ולקיים כל האמור. גם שלחתי אגרות לכל מורי הוראות הקרובים והרחוקים יודעי ומכירי ולזרזם ולהעירם לריב את ריבונם, ולדון את דיננו. ונתוכחתי עם הרבה פתאים סכלים עד שנתן ה' את חני בעיניהם, ונכנסו דברי באזניהם ואותם שהיו להם כתבי הרין מונחים בקופסא בחדרי חדרים עד לפנים מגדר נעלמים מן העין, מאמינים בהקדמות ההן כאלו הן דברי נבואה שאין להרהר אחריהם, הוציאום מבית גנזיהם ושרפום לעיניהם והשליכו את אפרם אל מחוץ למחנה, ואם אחרתי עד עתה להסכים לכתב הכללי שיסד הגאון המופלא הנ"ל, לא מאתי לבד היתה סבה כי אם גם מאת מוֹיֹשׁ נר"ו שהיה מצפה ומיחל מה ישיבהו הרב איליין על אגרת אחת שכתב לו בתוכחת מגולה אולי ישוב מדרכו הרעה אשר דרך בה להיותו אפסרופוס וסניגור לעוברי עבירה ומן החמס אשר בכפיו שלא לשנות באולחו מפני מחלוקת שאינה לשיש ובראותנו שאחרו פעמי תשובתו חתמנו את שמנו בצרוף הזקן שקנה חכמה דלא פסק סומי מגירסא מוהר"ר אברהם אלקוטטניני נר"ו חד מן תלתא שבבית דיננו הצדק. ונאמן עלי הדיין המצויין כמהר"ר בריאל נר"ו, כמה יגיעות יגעתי להוציא מלב הפתאים קצת מן האמונות הרעות ההן, ולהעיר לב השרים הסרבנים שהיו כובשים פניהם בקרקע כאשר כתבתי למעצת באגרותי מג' אדר, וכעת אין לי פנאי להאריך להיותי מטופל הרבה כי רוב משא העם הזה עלי, ומלבד צער גדול הבן יקיר לי יצ"ו, הן אני נשארת לבדי רופא חולי אחינו בני ישראל אשר אתנו פה וצרכי הצבור מרובים, ובקיצור מלין אומר שאחרי ראותי תשובת קשט אמרי אמת וכתב רבני ליוורנו ואגרות הרב מקובלנאף ושאר כת"י אחרים שנשלחו לי ממנוטובה, הנני מיחל ומצפה לראות מה שיוסיפו לגזור רבני שאר קהלות טורקיה וירושלים וכו' תוב"ב ושאר מדינת פולין וערי אשכנז, ובבואם כלם כא' מודפסים ויתפורו בכל תפוצות יהודה וישראל, יתהפכו פני שונאי האמת כשולי קדרה, יאלמו לא יפתחו פיהם, ולא יוסיפו בני עולה לענות בהלשנות וגירושים חכמי ישראל ורבניהם כאשר בתחלה. ולא יזידון עוד להדפיס דברי קנטורין ומינוח. והרב צבי נר"ו בשבתו על כסא ממלכתו לרעורר צאן מרעיתו יתקע בלב התושבים אהבת ה' ויראתו ויחודו האמתי ויסיר לב האבן מקרבם, בתתו להם לב לדעת ועינים לראות ואזנים לשמוע דברי אלקים חיים מפיו כימי קדם, ושאלתי ובקשתי ממעכ"ת בכל עת שישלח דפים מודפסים בענין זה אל מהררי"ב נר"ו ישלח עוד א' בעדי שלא להטריח את הצדיק להעתיקם כאשר ברוב טובו הגדול הגדיל חסדו עמי עד עתה. ותפלתי אל ה' בעת רצון ישלח עזרו מקדש ומאופל וממחשך עיני עורים תראנה ויעמיד ויתמיד שלום מעכ"ת וכל בני ביתו לאורך ימים ושנות חיים ושלום. — כעתירת אחד אחוז בעבותות אהבתו דורש שלומו וטובתו כל הימים יניק דלא חכים ולא טפש ולא סביר ולא קבל עוקר דלחות עזא ומחבק עמודי התוך חותם פה אנקונה ב' ניסן התע"ב ס' לשאת את עון העד"ה.

(1) עפ"י משפטים כ"א. י"ט.

כתב שלישי ששלח אלי הרב הנ"ל

אח נאמן נטע נעמן צנצנת המן אהובי בחירי רצתה נפשי הרב המופלג דמחדדן שמעתתיה אחינו ושרינו החכם השלם כמה"ר שמשון מורפורגו נר"ו יאיר ויזרח יציץ ופרח נס"ו שלום למר ולתורתו ושלום להרב הגאון מר חמיו ר' יוסף צדיק יסוד עולם ולכל אשר להם שלום מאדון השלום וממני הצעיר החותם בשולי היריעה שלום.

האמת לא אכחיש מאת אדוני כי כתבו מכ"ז טבת קבלתי בשעתו וזמנו. אמנם לא רציתי להשיב, כי ידעתי בנדון כזה דברי מעכ"ת היו צודקים לעיניי בשר אשר לנו והמה הרואות כי בחציפות גדול שש הנה שנא ה' ושבע תועבות⁽¹⁾ הדפיסו דברים הדברים שאינן אלא דברי הבאי ושל מה בכך. וכאשר מי יוכל להריע תרועה ולגלות האמת הנעברת לכל ישראל ברגע כמימרא, ומה גם כי החצופים הנז' היה במחשך מעשיהם. כי מאנשי הקהלה עצמם פחד קראם ורעדה פן ירגמו אותם באבנים על השקר שהיו מפרסמים בשם קשט אמרי שקר, קשר של רשעים שאינו מן המניין. ולכן לא היו עושים אותו הנבל הבער הר"ש איליון (וחבירו חיון והמסדר של שקר זה שהיה חתנו של המומר להכעיס איליון)⁽²⁾ כי הוא אשר כתב הכתבים מתחלה ושלחם בלי חתימת שמו לגלילות איטליה כדי לגנוב את לבו ביד (של ישראל) אלא כדי לשלוח לחוץ ע"מ שלא יתראה תוך לעיר. והרחוקים יחשבו כי מסורסם בעירם היה, ויאמין לי מעכ"ת כי הכתב הראשון שבא לידינו מכל דבר ודבר שאלו הרשעים הדפיסו מתחילה ועד סוף הוצרכנו להוציא בעבורו מה שלא הייתי מרויח תוך אמשטרדם בג' חדשים⁽³⁾. היאומן כי יסופר? וכל מה שמצדנו נדפס אני הייתי נותנו בחנם בלא כסף ובלא מחיר, ומחלקו תחלה על אנשי העיר ואח"כ משלחו לחוץ. כדי שאם יש אתם טענה שיעריכו אותה ויבחנו נא דברינו, תוך לעיר. הטענות שהיו טוענין לגזור בגזרות החרם שלהם שאין בו ממש ונשבר ואין לו תקנה. ששום יחיד לא יחזיק ולא ילמד ולא ישלח ולא יתעסק באותן הליבולוס ותיכף ישרפום ויביאום לידם, וכאלה רבות מאיומים וגיוזומים להבהיל את עין ההמון, כדי שלא יתחקו עיניהם ויבחנו בין טוב לרע בין צדיק לרשע בין עובד אלקים לאשר לא עבדו. וסוף דבר הביאו הדברים לפני הערכאות כדי שהם יאמרו אם הספר טוב או מאוס ויכריחו אותנו לקיים גזרתם הטובה להם. וכל הדברים הללו היו אצלם דרכי השלום עם ס"מ וסיעתו, ופירוד ביחודו של עולם ובני ישראל עם קרובו. וכאשר ידעתי כי הרחוקים מאתנו ואין מכירים אותם אעפ"י שמכירין אותנו לא נפלאה היא ולא רחוקה שאף אם לא יאמינו לכל דברי החצופי הנז' יאמינו במקצת או יחושו להם לפחות. וע"ז ודאי חם לבי בקרבי כי לא אוכל להרמא מחולי ומכה זו, ואם הייתי בא להשיב בשעת חימום היה קרוב לודאי

(1) משלי ז', ט"ז. (2) איני יודע למי הוא מכון.

(3) על המחיר הגדול שמתנגדיו שלמו בעד ספריו מעיד חיון בעצמו במחברתו הצד צבי: "והרצים יצאו רחופים... למצוא ספרי יעזו לאלהים" לקנות אותו בכל ממון שבעולם... ושמעתי אומרים שקנה אותו בס' זהובים ושכר הפאסט ט' וחצי זהובים".

שהייתי בא לידי טעות. ובהדי הוצא הוה לקי כרבא,⁽¹⁾ לכן יחדתי הדבור עם שר צבא ישראל. ושלחתי לידו קצת מקצת מטענות פטור שיש תחת ידינו לשעתו וזמנו כדי לבסס האמת. ועל צדיק זה הוא הגאון המופלא כמהרר'י בריאל נר'ו הנחנו ראשינו. כי הוא ישיב לכל מסתפק במעשה ידינו כטוב בעינינו, כי האמת אותו ראינו צדיק תמים חכם ומושל בתורה ויראה ואביר הרועים אשר לא ישא פנים בהלכה ויורד לעומקא דדינא ומאת ה' היתה נסיבה שמוה ימים נתקרבה דעתו אלי להכירני לא' מבני חילותיו וקדשנו במצותיו. והחכם עיניו בראשו עדיף מנביא ואע"ג דלא חזית' נפשי קשורה בנפשו. עד שנתגלגלו הדברים בעסק זה שאליו פי קראתי ומסרתי לו כמעט כל מסתורי' שבעסק זה. ועדין השרשים בידי מטעם שיש לו איסור להעלות בכתב העומד כל דיעות המזויפים הכופרים הללו על מה אדניהם הסבצו. ומתוך כחבי הגאון מר קשישא מר חמיו בין בכתב שכתב להר"ש איליין. בין באותו שכתב בגלוי לנו. רואה אני יודע ובקי במקצת אמונתם הנכונה מפי השמועה אך לא בכלה, מטעם כי הוא לא היה במדינותינו במקומות שנתהוה שמד זה ותכליתו. רואה אני כי יד ה' עשתה זאת שנתעוררו דברים אלה בימינו שבעינינו ראינו ובאזנינו שמענו את כל מה שנתהוה איך וכיצד ומה, שע"י זה מקום אנו בחסדיו ית' שהאיר עינינו ונגע את לבבינו שלא להתנהג עפ"י הסדר המוצנע שחשבו רבים שהיה ראוי לפי דעתם שנתנהג בו. לעקרו מן העולם ולגלות קלוננו בכתב העומד. למען הדורות האחרונים לא ימצאו כל הדברים סתומים וחתומים ויחשבו דברים אמתיים חלילה. כי לולי התמהמנו כדעת הרבים שהתרעמו עלינו לימים. עוד היו הדברים הולכים ונמשכים בין האומה הקדושה אמונה רעה זו הגרועה מצדוק ובייתוס. ולכן יאמין לי אדוני' שגם לנו לבב. והיינו יודעים שהדברים היו מגיעים אצלנו למה שהגיעו, להיותנו נרדפים ונעלבים מכופרים אלה ועכ"ז סברנו וקבלנו עלינו באהבה להחיות עם רב מישראל. צר לי המקום שאני רואה כי מצד רבני אישליא לא עשו כחוב המוטל עליהם. רק במקצת עשה את שלו הרב הגדול כמהרר' אברהם סגרי נר'ו אב"ד מקזאלי יע"א. שכתב קצת נגד הר"ש איליין ולא נשא לו פנים. כי עיקר תיקון זה באמת ובאמונה שאינו תלוי אלא דוקא במה שלא יהיו נושאים פנים למומר זה להכעיס, שסופו הוכיח על תחלתו. ולעשות בו כמשפט הכתוב ב"ד⁽²⁾ מהארור חיון. יען כי כל ספריו של חיון וכל מחלוקת זה לא נולד אלא מכח איליין, שעונות הקהל גרמו שאחר המעשים שעשה נתמנה פרנס על הצבור והסיתם והדיחם והסביר להם מה שענינו ראו ולא זר כדי לקיים דברי הכופר הנז', איכ' למה ועל מה נשא את פניו ופני בני קהלתו ולא נחרים אותו ואת כל המחזיק בידו עד אשר יחזרו בהם וישרפו הס' לעיני כל ישראל, ויכתבו וידפיסו ויפרסמו תשובתם ברבים כמו שחטאו בפרהסיא. וחוך מזה מאחר שהר"ש איליין הוא כלב ששנה באולתו. ראוי להענישו ולהורידו מגדולתו דלא בשם חכם יכונה ועד דור שלישי אחר שיעשה שריפת הס'. לא יתמנו בשום שררה על הצבור. ואם ארבע מיתות בטלו דין ארבע מיתות

(1) ב"ק צ"ב. ע"ב.

לא בטלוי¹). ולמה לא תהיה ע"ז שוה לג"ע. האם עדיף איליון מר' שילא שהורה להתיר דהיא אחתא דטבע בעלה באגמא דסמקי ולא אנסיבת² ועל ההוראה בלבד א"ל רב לשמואל תא נשמתי. האם עדיף ק"ק אמשטרדם ופרנסיה ממלכי יהודה ושריה ויושבי ירושלים שהיו הנביאים מכריזים עליהם ומגידים את כל מעשיהם ולא היו נושאים להם פנים. האם יאמרו חכמי ישראל דמומר להכעיס זה איליון וסיעתו עדיף מינן כי הוא רצה להכריח אותנו ע"י אוה"ע שנודה לדבריו, וכמעט הרשע החרים אותנו בכרוז שעשה שלא ידברו עמנו פעם ושחים ושלש ואף אחרי יציאתנו חזר להכריז שלא יכתבו לנו ולא יקבלו כתבים ממנו, הכל לתכלית המבוקש אצלו לקיים אמונה רעה זו באותה קהלה. ומדוע לא תהא כהנת כפונדקית³. ע"ז ודאי אין להחריש. כי אם נחריש ויחרישו חכמי ישראל ולא יענישו אותו ואת כל הנלוים אליו, כי היכא דלא לגררו עלמא בתרי⁴. ודאי שכל מה שהטריחו היתה טרחא על מגן, ושאינו שוה כלום לעתיד לבא. וייושר כחם וחילם של חכמי ורוזני ארגיל ואזמיר שלא שינו את דברינו. ובסדר שכתבנו להם מלאו את רצוננו. והן עתה חזרנו לכתוב להם דכאשר עדין במרדם הם עומדין שצריך להכות על קדקד הר"ש שלהם כדי שירעשו הספים⁵. ומובטחני אני בהם שככה יעשו וכה יוסיפו לעשות בחרמות ונדוי' חמורים. בנקבם שם המומר איליון ושם כל הנלוים עמו. שש הנה שנא ה'. ויתירו כל החרמים שעשו לבני הקק"י. ויחרימו למי שיהיה נוהג על פיהם. ויגזרו ויענישו אותם עונם הראוי. דלא סגי בלאו הכי. ובכן אין לי במה להאריך, כי מובטח אני במעכ"ת יעשה את שלו להביא הדבר לידי גמר טוב. ולקרב דעתו עם הרב מבי"ד של קזאל, כי רואה אני בו שהוא איש חיל ובקי במלחמה מלחמתה של תורה. ומאחר שהתחיל להתגרות ברשעים. דרך כלל ופרט. ודאי יגמור. ואתם עמם גדול הדור מר חמיו שיחי' והשר צבא ישראל שבמנטובה, הרי יש אגודה של התחלת מצוה זו. ולבי אומר לי שגם מלוורנו יסכימו. מה גם עתה כי התועב כותב נגדם ונגד פסק כמהר"י אירגאז נר"ו⁶ שודאי דבר זה שאנשי ליוורנו באו לעזרת ה' הוא דבר גדול. לפי שהם פורטוגיס"י שכמותם וטוב הדבר שמינייהו וביה אבא נשדי בהו נרגא. ולכן צריך מן הצד לקרבם אצלינו ולהיות נמשך עמהם בדברים. והעקר בזה הוא. שגם החכם ר' יוסף אירגאז שכתב. הוא עשיר ואינו נצרך. וגם הרב ר' אליעזר הכהן הוא מושלם תקיף ועשיר. ולפי הנשמע שזה שקבלו עליהם לחכם בקהלה נעשה עפ"י מ"ה גאון ישראל כמהר"א יצחקי נר"ו. ובודאי שיעשו את שלהם. כי בכתב האחרון זה שהדפיסו המנודים איליון וחיון וקראו אותו בשם "מודעא רבא"⁶. שם נתגרו גם עם הרב יצחקי נר"ו מלבד כמה כפירות מחודשות

1) סנהדרין ל"ז. ע"ב. 2) יבמות קכ"א. ע"א.

3) יבמות קכ"ב. ע"א. 4) עמוס ט', א'.

5) הכונה בודאי על כתב הפלסתר "כתובת קעקע", אמש' תע"ד.

6) מכאן אנו רואים שהמודעא רבא נדפסה בתחלת שנת תע"ד. ולא כמו שמשער

שטיינשניידר בהפטרות ההסטוריה' עמ' 143, שנדפסה בשנת תע"ה.

שהוסיפו בעיקר הנדון, שעליהם צריך לחדש את כל האמור לעיל, יען הם חידשו ג"כ כפירות ומינות דוקא, כמו שהמומרים מונין את ישראל במקראות ומאמרים שמורים אמונתם לפי דעתם הנכזב. ומי יאמין שמן הכתב ההוא עדין לא יכלתי להשיג כ"א א' מהם, ולפיכך איני שולחו ליד מעכ"ת, ובודאי שיבא לידם שם באיטליא והנה שוברו הולך תוקף זה כתב מפרנסי אמשטרדם עצמם שכתבו באותו פרק, ואני שולחו ליד מעכ"ת כי לא יבצר אצלם איזה ספרדי שיעתיקנו מלשון ללשון, וישלחנו מעכ"ת ליד אוהבי'. ולימים עוד אשלח ליד אדו' הכתב שכתב הר"ש איליון וחבריו לזכותי נגד אותם הכתבים שהדפיסו עתה⁽¹⁾. ומה נוחיל עוד כי אין להם סמני טהרה שהיא הבשת פנים⁽²⁾ ואין מן התימה אצלי כי מי שלא חס על כבוד קונו איך יחוס על כבוד בניו. מעכ"ת ימחול כי הדברים באו בערבוביה בלי תמרוק ומרקחת, ויקבל מתוכם האמת המבוקש. כי אני עדין טרוד בישיבת הארץ הלזן, כי איני יודע אם אתעכב אם לאו, ועדין אני עומד באושפזא. זה יוצא וזה בא. וכדי לכתוב כתב א' צריך עשרה פעמים לקחת הקולמוס בידי ולהניחו. וכדי שלא יחשדני אדוני בדבר שאין בי, אמרתי להשיבו מחציין של דברים ממש. לע"ע הגיעו לידי מאמשטרדם דוגמא מהפסקים שנכתבו בעסק זה שמדפיס אותם אשכנזי א'⁽³⁾ ואני שולח למעכ"ת טופס פסק מעלתו ומר חמיו הגאון נר"ו. אשר למעלתו אקוד ואשתחוה כראוי, ולאהבת מעלת אדוני אכרע על אפים בלב שלם ונפש חפצה. אתבשר תמיד ממעלתו בשורות טובות. ונא בבקשה יודיעני משלום הרב המובהק מר גיסי נר"ו. כי זה לי כמה ימים של צער זה שלא קבלתי ממנו כתבים, ואיני יודע טעם לדבר אם לא שהוא כפוף בעויה לבני קהלתו, אך ורק בידיעת שלומו חפצתי. והיה זה שלום מאת נאמן אהבתו. נאה דורש שלום תורתו, משה ועירא דירושלים חאגיו יצ"ו. מ"א למבי תע"ד לונדריש.

כתב חמישי ממני להרב הנ"ל

אל מול פני המנורה הטהורה, זכה וברה עוטה כשלמה אורה, נזר ועטרה. כתר שם טוב וכתר תורה. נאזר בגבורה, להרבות הישרה, אלופי ומיודעי אלוף בתורה ומסוגל בהלכות, סיני ועוקר הרים, אחד מיוחד שבשרים. הישרים המאירים לארץ ולדירים, כמהר"ר משה חאגיו נר"ו.

היום הזה ראיתי מכתב מעכ"ת וברכתי על הראיה ברכת הנהנין ועל בשורת טובת בריאותו שהחיינו, מחייה חיים הוא ברחמי יתמידה, ויעמידה בשפע שובע שמחות וגיל עוד רבות בשנים אכ"ר.

קדם מפעלי מאז⁽⁴⁾ שניתי את טעמי באגרות שתיים מג' אדר וי"ב ניסן.

(1) הכונה על המכתב האחרון (י"ב) שנדפס בסוף ספרו שבר פושעים.

(2) השוה יבמות ע"ט. ע"א. שלשה סימנים יש באומה זו הרחמנים והביישנים.

(3) הכונה על הקונטרסים הראשונים מהחוברת: 'מלחמה לה' חרב לה', 'אמש. תע"ה.

(4) משלי ח', כ"ב.

והודעתי נאמנה כי למן היום אשר נתתי אל לבי לענות נפש על מעל הנגלה בכתבי עמל החיון. נתמלאתי עברה על המחזיקים בידו. כי לולא הם שסייעוהו היו דבריו בטלים אצל המרובים ממנו בחכמה ובמנין, והאש היה משתקע מאליו. אמנם אחר שקמו בעזרתו במעשה ב"ד הראשון, ושנו בעבירה בקשט אמרי שקר, ולא עכבו על ידו בהדפסת המודעא רבא מלאה חרופים וגידופים נגד רבני איזמיר ופרנקפורט ונגד מוהר"ר נפתלי מהר"יב ומהר"ר יצחקי, ועוד ידם נטויה לסייעו ולתמכו בהדפסת דפים מזויפים, גלוי וידוע לכל שהם פתחו בעבירה תחלה, ועוד מחזיקים בטומאתם להבעיר את הבעירה זעם ועברה, מהאש יצאו והאש תאכלם, ומאתי לא נבצר ולא יבצר לעשות עד שידי מגעת לשרש אחר ע"ז זו ולהעביר גילולים מן הארץ. כי מלבד כתבי הראשון והסכמתי לכתב מ"ח נר"ו עוד חתמנו שמינו על החרם הכללי שסידר פאר דורנו וצבי ארצנו מהר"יב נר"ו, וצרפנו עמנו איש צדיק תמים מופלג בזקנה ובחסידות מוהר"ר אברהם אלקוטאנטיני נר"ו¹), ונתוכחתי עם אותם שהיו מחזיקים בדעות הזרות ההמה, עד שמקצתם הוצאתי כתבי הר"ן וצבי מודח והיו לשרפת אש. ומה יש לי עוד לעשות אם בני אמשטרדם לא שמעו לקול האות הראשון שעשו להם רבני איזמיר ופרנסיה ומנהיגיה, ולא יאמינו לקול האות האחרון שגזרו על הס' לשריפה רבני וגאוני קונשטאנדינה ואיזמיר ושלוחי ירושלים תוב"ב, והחמירו עליהם בחרמות ונדוים וקללות נמרצות, שולחו על פני חוצות בדפים מודפסים²), אנו מה נעני בתרייהו יתמי דיתמי. ובפרט להיותנו במדינת איטליא דקא צויחנא ולית דמשגח בן, כי אומרים עלינו שאין אנו בעלי סברא ולא בעלי חכמת האמת, ואין האמת כן כי שלי לא נפקד ממנו איש. ואם אין לי עסק בנסתרות הן אתנו מ"ח נר"ו שהוא בקי בהן ובשמותיהן, ולו עשר ידות בחכמה זו וידוע שרשן ועקרן של כפירות אלו שהדפיס החיון ומקומות שפקרו בהם המינים הללו, וגם ממני לא נעלמו רוב סברותיהם, כי הכרתי מהם שנשתמדו בשאלוניקי וכמעט נתגדלתי עמהם³). ואחרי שרבני וגאוני אשכנז ופולין דנו הספרים לשריפה, ורבני קושטאנדינה ואזמיר ושלחי ירושלים תוב"ב דנו מחברם לגירושין, והם הקשו את ערפם ולא אבו שמוע, ומאנו קחת מוסר, נתחיל ונקונן עליהם איכה, כי מה יעילו או מה יצילו רבני איטליא אם יחרימו ב"ד שבאמש' ואנשי קהלתם, או

(1) יצחק ב"ר אברהם אלקוטאנטיני חתום הרבה פעמים בין רבני אנקונה בסוד יצחק ללאמפרונטי. ע"י מזכרת חכמי איטליה למורטארה.

(2) רוב הכתבים האלה, שנדפסו מקודם על עלים בודדים נכנסו אח"כ לקבץ הכתבים שנקרא בשם "עדות לישראל". אמש, תציה. ובתורת הקנאות ליעקב עמדין אמש, תקי"ב.

(3) דבר חשוב מודיענו מורפורגו, והוא שהדומנים שנשתמדו בשנת תמ"ז בשאלוניק נפוצו גם באיטליה — אולי לאחר שחזרו בתשובה — באיזה מקום בא מורפורגו בנגיעה עמהם קשה להחליט. אפשר שאחדים מהם השחקעו באנקונה שבאו לשם לרגלי מסחרם, או, מה שיותר מתקבל על הלב, שנודמן עמהם בפאדובה בהיותו לומד שם חכמת הרפואה.

יגזרו עליהם. הלא כה עשו רבני מזרח ולא עשו פרי. ומי יתן שלא יפקרו המינים ספי ויעיזו פנים וירימו מצח כאשר עשו עד עתה להשיב על חד תלת והיה לנו לפוקה ולמכשול, להרבות האש ולהרחיב המדורה, כאשר אירע בהדפסת המודעא רבא שהוסיף איש צר ואויב המין הרע ההוא¹ על חטאתו פשע, וגילה לעין כל כפירותיו. לכן זאת העצה היעוצה ממני, הואיל והתחילו להדפיס כל הפסקים וכל הכתבים שנכתבו נגד ספרי החיון ונגדו, ישלימו ויביאו הכל בכרך א' עם הסכמת כל רבני אשכנז ופולין טורקיא ואיטליא. ואם מעט בעיניהם ויוסיפו להם זאת אשר יבוא באחרונה. ויפזרו אותם באגודה אחת בכל קהלות ישראל. כדי שיהיו דוגמא לדורות, ואם בני אמש' יעמדו במרדם ויתנו כתף סוררת – דמם בראשם ואנחנו נקיים. כי די לנו להעיר לבבות אחינו אנשי גלותינו שלא להאמין בדעות הזרות ההנה, והיה מחננו קדוש ולא יראה בנו ערות דבר.

תמיה אני איך תוך אגרת מעכ"ת לא נמצאו כ"א ה' דפים היינו מדף ח' עד דף י"ב וחסר מהם ראשית דבר ואחריתו אם לא ששלחם אלי לדוגמא בעלמא גם האגרת הספרדית שרמו באגרתו בקשתים ולא מצאתים ואולי היא שגגה היוצאת מלפני השליש דשכחה מצויה בפרט בענינים אלה המדאבים את הנפש. וצר לי מאד על אותם שבאו בדין עסק ביש דרך וכוח ופלפול להכרית קוצי החיון מכרם ה' צבאות בית ישראל, ולהשיב על כל קוץ וקוץ בתלי תלים של טענות וראיות. שהרי אפיקורס ישראל כות' כ"ש דפקר ספי² כאשר ענינו הרואות שעשה במודעא רבה, שהרבה אשמה והעיר קול חמתו³ חמת נחש, וידבר באלקים ובמשה עבדו בחציפותא כלפי שמיא ובאפקרותא דניחא ליה. וידיע להוי למר שכאשר גלו את אזני שמה"ר אברהם סגרי נר"ו היה מתעסק להשיב על ספרי החיון, לסתור כל ראיותיו ולגלות זיופו וכפירותיו בראיות אמתיות נלקחות מספרי המקובלים האמתיים, ולחבר מהם ספר ארוך. חליתי פניו לפרוש הימנו. לשבות ממלאכתו אשר היה עושה. כי הכרתיו זה ט"ו שנה בקירוב, וידעתי כמה יפה כחו וכמה רב חיליה לאורייתא, ויראתי שלא יתן פתחון פה למינים לטעות אם יסדר טענות התועב וטענותיו כאחד. כי מי יודע ליד מי יגיעו כתבים כאלה בדור יתום כזה, דרובא דמנכר הם ע"ה. והואיל וכל מגמת פנינו להתם החטאים מן הארץ, ולבער הגלולים עד תומם, אין לפרסם האמונות הכוזבות כדי לנגדם ולהשיב עליהם. והרבה נצטערתי על כתב שיצא מפירארה⁴ וממה"ר

(1) אסתר ז' ו'. המין הרע' מליצה. במקום 'המן הרע'.

(2) סנהדרין ל"ח, ע"כ. (3) מליצה מכל חמתו' (תחלים ע"ח ל"ח) והשוה תהלים נ"ח, ה'.

(4) גם זה דבר חדש בעיני, כי בין הכתבים השונים שנכתבו נגד חיון נפקד מקומה של פירארה. ולאמפרונטי שעמד בראש הישיבה שם. נראה שלא סייע את בריאל במלחמתו. אם איזה רב מפירארה יצא אז נגד חיון, אני משער שהיה או ר' מרדכי צהלון בעל מצ"ץ ומליץ. ויג' תע"ה, שבפולמוס נגד ישיבת לאמפרונטי והתומכים בידו (רבני וינציאה) הוא מרמז על קלות דעתם לתת הסכמה על ספרי חיון, או נחמיה הכהן, זה שלקח חלק אח"כ במחלוקת רמח"ל.

אירגאז מליוורנו⁽¹⁾ באו בדרך זה הואיל ומתוכם למד ופקר, כמסופר לי שעשה בקונטרס א' קראו שלהבת יה⁽²⁾ מלבד שני קונטרסים אחרים א' קראו כתובת קצקע⁽³⁾ ולשני פתקא מן שמיא⁽⁴⁾. והואיל ורשע זה הכבד הכביד את לבו ואולי שמה' היתה נסיבה שלא להספיק בידו לעשות תשובה, הדרך הישרה שנברר לנו, הוא מה שדרכו בה רבני ומנהיגי ויניציאה וליוורנו יע"א, שהכריזו בביהכ"נ שלהם החרמים והנדויים שהדפיסו בקושטאנדינה נגד הספרים, נגד מחבריהם ונגד המאמינים בסברותיהם ומחזיקים בדיהם. ואם כה יעשו גם בשאר הקהלות, וישלחו כל אותן ההסכמות מודפסות יחד בכל תפוצות יהודה וישראל, די לנו בזה לדורות הבאים שלא יכשלו עוד באמונות אלו, ובקשתי ממעכ"ת להתמיד אלי הגדת הדברים וספור המאורעות שיתחדשו בענין רע זה, כי לבי דואג וחרד עד שלא ישתקע הדבר לגמרי. ומן התימה הגדול שאחר נסיעת הרב צבי נר"ו מהתם, החרישו כל רבני אשכנז ופולין לא ענו עוד, וגם ארצות המערב שייעדו^(ז) רבני ארגיל בכתבם לא דברו ולא שמו על לב ואולי כתבו ועדין לא הגיעו הכתבים אלינו. אמת הדבר שעטרת תפארת שיבה מהררי"ב נר"ו בדרך צדקה ממציא לידי כל הבא לידו בהעתקה עכ"ז אחלה פני מעכ"ת לשלוח אלי כל הדפים שהודפסו. ואם שאר הקהלות יבחרו להם לכתוב לק"ק אמשטרדם גם אנו לא נסוג אחור ולא יבצר מצדנו כל דבר חכמה ומוסר, כי ת"ל אין אנו מן העוצמים עיניהם מראות ברע, לכבוש פניהם בקרקע, שלא להוכיח במקום שיש חלול ח', כי הלא משנאי ה' נשנא ובמתקוממיו נתקוטט, ומי יתן ויועילו דברינו. אבל האמת היא שערלה אונם משמוע אמירה רכה ודיבור קשה, ותפלתנו אל ה' עת רצון, לשים שלום בין חכמי ישראל, ולהשיב לב ההולכים אחר שרירות לבם הרע, לעבדו בלב תמים, ועל הכל יגדל וירומם וינשא כסא הדרת מעכ"ת למעלה למעלה, בנחלת ח' בנים ובני בנים עוסקים בתורה ובמצות, כתאות נפש מו"ח נר"ו המחזיר לו שלום רב, וכבקשת אחד אחוז בעבותות אהבתו, דורש שלומו וטובתו, משתחוה מרחוק לעומתו, חותם פה אנקונה יום שנתלו בו המאורות ז"ך תמוז התע"ד דורש טוב לעמו ודובר שלום.

כתב רביעי ששלח אלי הרב הנ"ל

ב"ה

שלום רב וישע יקרב לאהובנו הנאמן, נטע נעמן, עץ הדעת, קולע אל השערה, ה"ה הרב המופלג בהיר הוא בשחקים, גבור מפרק הרים, זה סיני, כמה"ר שמשון מורפורגו נר"ו יאיר ויזרה, יציץ ופרה, נסיו עם פקודת משמרת החיים

(1) הכונה על מחברתו יתוכחת מגולה והצד נחש', לונדון תע"ד.

(2) נגד מחברתו של ר"י אירגאז הנזכרת, נדפס באמש, תע"ד.

(3) גם זה נגד ר"י אירגאז נדפס ביחד עם המחברת הקודמת.

(4) הוספה לשתי המחברות הנז', מכונה נגד הח"צ, חאגיז ובריאל.

והשלום במותב תלתא כחדא בני סמיכי שורר ומורה צדק בישראל, וחי אריכי ומוזני רויחי. זאת אומרת איך.

כתב מעכ"ת מו"ך תמוז שעבר קבלתי, ושם ראיתי שדעתו מסכמת כי מה יועילו ומה יצילו רבני איטליא אם יחרימו לב"ד החצוף שבאמסטרדם ואנשי קהלתם, או יגזרו עליהם. הלא כה עשו רבני מזרח ולא עשו פרי, ומי יתן ולא יפקרו המינים ספי ויעיזו פנים, כאשר עשו לע"ע להשיב על תלת כמו שאירע במודעא רבה וכו', וגילה לעין כל כפירותיו, אלה הן דברי מעכ"ת ואחר המחילה איני יודע מה היה לנו להרויח יותר ממה שהרוחנו שגילה לעין כל כפירותיו. המעט בעיני מעלתו אותו גילוי שנתגלה לרבים. מי יתן והיה וכל כפירותיו שכתב היו מגולות לעיני ההמון כמו שהן אותן שגילה במודעא רבא. דאזי החרשנו ולא שמנו לב עליהן. כי כל הגלוי לעין כל הזיקו מועט ואינו צריך שמירה, כי שמור הוא מעצמו. ומכריז ואומר אל תגעו כי מות תמותון. אמנם על שוד ושבך שבגבולם וטמון תוך מורשי לבבם. מחויבים אנו לרדפם עד כלותם באופן זה שהם מעצמם יגלו את ערותן, וכאשר יהיו פוקרים כל עיקר נגד כל חכמי הדור אין לנו אות ומופת חותך גדול מזה בדור הזה ובדורות הבאים אחרינו, שיצאו הנה אלה רשעים מכלל הדת ובנו במה בפני עצמם. ועל מה שאומרים שרבני איטליא אינן בעלי סברא ולא בעלי חכמת האמת. מה בכך וכי על רבני איטליא לבד פערו פיהם. הלא כה דבריהם על כל חכמי ישראל שבדור הזה ושבדורות שקדמו. האם מפני מאמרם זה ניחו השופטים שבדור לעשות משפט כתוב ברשעים ולכוף אותם עד שישובו. ואם לאו שיהיו מובדלים מקהל הגולה למען ידעו כי יש אלהים שופטים בארץ ולא כמומר (צ"ל: למומר) א' להכעיס הוא הנואף צלמא איליין והתועב חיון ודכוותיהו נמסרה חכמת הקבלה, ועמהם תמות חלילה וחם. והם כי לא להזכיר. אף אמנם אם רבני איטליא בדרך ענוה ויראה מקטינין את עצמן לומר מה יועילו ומה יצילו דבריננו. לזה אני אומר דחובה עלינו להפוך על דלתינו, ומי שלבו שלם ויודע החוב המוטל על רבני הזמן יגש אלינו תחלה להחרים את חיון הכופר בקהלתם. ולשרוף את כל כתביו וחרופיו לעיני כל בני קהלתם. כדי שיתפרסם קלוננו וקלון הכ"ד החצוף. שזו היא מכה מן הצד שעשו בני ק"ק ליורנו מה שלא עשו עדיין כל שאר הקק"י. זולתי קול כתיבה שכתבו, אך לא באו לידי מעשה זה שהוא העיקר. וביני וביני חרם זה לב"ד החצוף ולכל מי שיחזיק בידו. אני מבטיח למעכ"ת בוא יבא ולא יאחר מפולין וטורקיא וכשיבא חובה על רבני איטליא ללקיים ולאשר אותו. והרב הירא ורך הלבב יכבד וישב בביתו, דכאשר יבא הדבר כאמור יתקיים על פי המרובים ויספיק במה שהכה המכה... שהיא מן הצד. כי כאשר יעשו אותה תהיה נדפסת ונעשית ספר, למען תעמוד ימים רבים, ותהיה לעדה לדורות אחרונים שעשו מעשי להעביר גלולים מן הארץ. ועל דבר כזה אני מחלה פני מעכ"ת שיורזו את כל שאר הקהילות, שיעבירו קול במחנה קק"י לעשות שריפה כמו שעשו בקק"י ליורנו וכרוז ברבים להבדיל את הסמא הנז' ומבלי הזכרת הב"ד החצוף יכולים להזכירו באמרם וכל מי שמחזיק בידו ומקיים דבריו וזה היא דרכה של תורה שהכרוז זו היא כמו התראה לב"ד החצוף לפי שעה.

וכשיבא הדבר משאר רבני הקהלות כאמור תסתיים לעשות משפט כתוב לחציפות כזו שלא נהיה ולא נברא מיום בראו ה' אלקים אדם, אני אם יגזור ה' ית' עלי בחיים מלבד מה שעשיתי. אעשה כל מה שבידי יד כהה מגעת ולא אשא פניהם כל עיקר, ואהיה להם לרצועת מרדות כל ימי היותי חי על פני האדמה. והדפים ששלחתי לא היו כ"א דוגמא בעלמא, מכח ההוצאות מרובות שיש בהולכת הכתבי ע"י הרצים. אמנם כבר שלחתי מהספר בשלמות לאיטליאה מה שיש בו די לפי שעה, וכן צויתי שישלחו ליד אהובנו הגאון מהר"ב גר"ו כדי שיחלקם ביעקב, וישלח לאדוני מהם. ספר זה לא גזרו עליו הבי"ד חצוף כי לא היה ביכלתם לאסרו, והוא כקוף מכאוב בין עיניהם גם מה שנדפס ללועזים בלשון לעז, כי זו היתה הסבה שלא שלחתי לאדו' כמו שרמזתי בכתבי, מה שכותב הרב הגדול כמהר"א סגרי גר"ו אם יכתוב לעצמו ולצנועים שכמותו טוב הדבר שכה יעשה וכה יוסיף, וכן אני עושה לדורות הבאים אחרינו. שידעו שרשן ועקרון של דברים אלו כיצד נתהוו. ויגיעו ליד מי שיגיעו אין בכך כלום וכי מפני שאר טענות הכופרים שנתפרסמו העלה או הוריד באמונתנו הקדושה שום דבר, וכל זמן שאנו בני ברית מחזיקים בברית ושבועה שנשבעו אבותינו במעמד הנכבד ההוא. אין נפקותא אם מעוטא דמעוטא יצא לחוץ מדבר? ומה שאמרתי במכתבי הא' אינו אלא שלא להכנס בויוכח התועב והבי"ד החצוף. רק כמספר הכפירה שאינו⁽¹⁾ כופר, ובוזה אדרבה יש תועלת וצורך לרבים, ובפרט בעו'ה שאנו רואים בני עליה והנם מועטים. ואני יסדתי דברי בדרך דרש וסיפור האמת במה שהוא אמת.⁽²⁾ בעבור תהיה לי לעדה, ולכן מעכ"ת יורו לרב הנז' שיגמור הדבר, ואל ישיב ידו אחור, רק שיהיה על האופן האמור. אך אמנם יוכוח עמהם או לכתוב אליהם כלל וכלל לא. אך עם אחינו בני ברית אנו מחויבים להודיע להם האמת, וכיצד טעו החצופים הללו. ודאי שאדו' יודע מספר א' שמו מגלה עמוקות מני חשך⁽³⁾ והמחבר כפי הנראה יודה פרץ⁽⁴⁾ שמו הוא תלמידו של התועב ומי שזייף לו חתימות רבני ויניציאה, וכתב לי הגאון הנז' שהולך סובב על קטב זה שהבורא אינו הסיבה הא'. אני עדיין לא ראיתי כשיבא לידנו אקיימנו עם השאר לשריפת אש, ואם שם

(1) כנראה צ"ל: "למי שאינו" וכו'.

(2) גם המחברת הזאת של חאגיז אינה ידועה לי ממקום אחר.

(3) לא מצאתי זכרו אצל הביבליוגרפים.

(4) הוא בודאי בעל המחבר יסרח לבנון שנדפס בברלין תע"ב. יהודה פרץ היה איפוא ביחד עם חיון בברלין, ובשעה שחיון הדפוס שם את ספריו גם פרץ הדפיס את ספרו. והוא בודאי "סופרו" של חיון מויניציאה, שמזכיר ר' נפתלי כץ במכתבו, וכותב עליו שהוא חכם. מענין, שגם יהודה פרץ התגורר מקודם בפראג, כמו שכותב בסוף ספרו, וגם כל הרבנים המסכימים על ספרו של פרץ הם גם מסכימים על ספרי חיון, וגם סגנון ההסכמות דומה, ויש רגלים לדבר, שפרץ היה המזייף ההסכמות בשביל חיון, ולקח לו לדוגמה ההסכמות שקיבל על ספרו. ויש עוד להעיר, שמרבה פרץ להביא הרבה רבנים בני זמנו, וביניהם מביא ג"כ חידוש משם הרב המובהק מוהר"ר משה חאגיז גר"י (קף ד', א').

נתפשט ראוי והגון הוא שבסבתו יתעוררו עוד להחזיק בדבריהם נגד הספר הסמא כי זה פריז. — דרך אמשטרדם שלחתי לגאון מהרי"ב נר"ו הכתבים שנדפסו⁽¹⁾ כדי לבטל שבושי הלעז שהחצופים הדפיסו עלי במודעא רבה ואגרת שבושין.⁽²⁾ שעם היום שתלי תמיד שחקתי והלעגתי עליהם. עכ"ז לע"ע בקעתי כרסם בסניהם כדי שיאמרו להם טלו חצופים מה שבחרתם. ואל יתהלל גרון עז החוצב בו. ועכשו תוך זאת יקבל מעכ"ת מפוררים ומפורדים קצת דפים מהדוגמא. עד שיהיו נגמרים. ואשלחם לאדוני דרך ים כל מה שיהיה נדפס בעסק זה. ובכן אין לי מה להאריך רק בקידה והשתחוויה ודרישת שלום הראוי להגאון הרב הגדול מר חמיו נר"ו. ויהיו דברי אלה לו. שכדי שלא להטריח צדיק שכמותו כחיבות הרבה. איני מיחד עמו הדבור כאשר עם לבבי. וזאת אודיע כי למחיה שלחו אליקים בדור הזה. להחיות עם רב בחכמתו ומתיקות כתיבתו שהיא ערבה לפני. עם מ"ש הרב מהר"א סגרי נר"ו בהסכמת הגזרה הכללית של מהרי"ב נר"ו. שבאותו מועט החזיק את המרובה ולא נשא פנים להם. כה יעשו מעכ"ת וכה יוסיפו לעשות בשעתו וזמנו. כי העולם צריך לכך. לא יניח התורה ביד המומר נואף שלמא איליון והתועב חיון וחביריו ימח ויעקר שמם מן העולם. ודבר זה להניחו בידם לא יקום ולא יהיה. ולא מפני חציפותם יצליחו ולא תעלה בידם. ודאי ובכח התורה שבידינו נעקר שרשם ועקרים ונשחית צורתם צורת אדם סמא דסימ וזוגתו. ובכן אין לי במה להאריך. כיא להתפלל תפלת משה על עדת קרח אם כמות וגו'⁽³⁾ שימותו מיתה משונה שלא מת בה אדם לא יספדו ולא יקברו לא מידן⁽⁴⁾ וכו' וכלפי מורי ורבותי הגו' הרב הגדול מר חמיו וב"ד הצדק אחלה פניו ית'. כסא מעכ"ת נכון יהיה לעולם. ויצו ה' את הברכה אתם ואת מע' אדו'. וסיעת מר חמוהי. שלומו יגדל. ולעד לא ידל. אורך ימים עולם ועד ברוב עוז ושלום. יחדיו יהיו תמים על ראשו. ככל אות נפשו החכמה והרמה גם חסידה. מלאה דעת ויראת ה'. וכאות נפש אחד אחוז בעבותות אהבתו ודתו. המושיבו תוך מורשי לבבו⁽⁵⁾. הטרוד ועלוב הוא משה בכמהריי חאגיו זל"ה מתגורר פה לונדון בס' מאלה נספרו איי הגוים וגו' שנת וזה החלם לעשות וע"ת"ה לא יבצר מהם וגו' לפ"ק.

כתב ששי ממני להרב הנ"ל

אריה דבי עילאי. נותן קולו ממעונתו. להוכיח במישור לענוי ארץ. בעומק

(1) הם הכתבים שנספחו לס' שבר פושעים.

(2) מכילה אגרת חכמי ליורנו נגד חאגיו משנת תס"ט, שנדפסה ביחד עם המודעא רבה באמש, תע"ב.

(3) במדבר י"ו, כ"ט. (4) כנראה שציל מלדמן. הכתוב ירמיה כ"ה, וג'.

(5) מענין שגם את מכתבו משנת תס"ד חאגיו חותם בפתגם דומה: 'המושיבך תוך מורשי לבבו'. סימן הוא שהיחסים שבין חאגיו ופורפורגו שבו למקורם הראשון.

שכלו ורוחב בינתו טורף זרוע אף קדקד אויבי ה' המפירים בריתו, רודף עד חרמה המינים והכופרים המפסקים באמונתו, מלחמת ה' הוא נלחם בכחו וגבורתו, והכרית מעיר ה' כל רשעי ארץ ומאסי תורתו, אליו גוים ידרושו ממזרח שמש עד מבואו ותקופתו, לשמוע ישמיע חכמתו, ויקר תפארת גדולתו, מתגרה ברשעים שהשעה משחקת להם, וזכות אבותיו מסייע אותו, בר אוריאן ובר אבהן, מזה בן מזה יזה, זה משה האיש גדול היהודים ורצוי לרוב אחיו, ידידי חביבי משיב נפשי עטרת ראשי כמהר"ר משה חאגיז נר"ו יהי ה' אלקיו עמו ויעל מעלה מעלה אנס"ו.

שמח לבי ויגל כבודי.⁽¹⁾ שכבדני מעכ"ת באמרותיו הטהורות מחדש חשון שעבר, אף בשרי ישכון לבטח עלי⁽¹⁾ על בשורת בריאותו שתתמיד עוד רבות בשנים, אמנם תעה לבבי, פלצות אחותני על פרטי הגלגולים וגלולים שאירעו והורעו בענין הרע, אשר נתנו אלקים אחרים בלב החטאים ההמה בנפשותם⁽²⁾, אחרי ראותי הספרים המתועבים והנחשים השרופים, אשר פזר נתן לאביוני הדעת⁽³⁾ המומר להכעיס, הן הנה שלהבת יה כתובת קעקע ופתקא מן שמיא, מלבד הקטטות והמריבות שסיבב באמשטרדם במצחו הנחושה ולבו לב האבן אשר בקרבו, ואני בעניי לא שבתי אחור ימיני מבראשית לעיני כל ישראל, ושניתי ושלשתי, ובעזר מר"ח נר"ו הכרזנו בביהכ"נ ביום ש"ק, זה לנו יותר מחמשה חדשים, שכל מי שיש בידו איזה כתב או ספר מהחיון יביאנו לביד כדי שיאבד זכרו מני ארץ, וקבצנו כל הרזא די חודא שהיו מפוזרים ומסודרים א' הנה וא' הנה, וביד השליח ביד נקברו בשוחה עמוקה זעום ה' יפול שם⁽⁴⁾, ולא שרפנו אותם בפומבי כמו שעשו בליוורנו, לפי ששם לב מלכים אין חקר⁽⁵⁾ ומכים ועונשים מן הדין, ופה הכהנים הנגשים נוגשים ואינם מניחים לדון דיני קנסות וד"ל, ואותם האנשים שהיו מזמרים פיוטיו וטפוטיו, הודענו להם שלא יזידו עוד לשיר בסירים וצירים צוררים כאלה לא יזכרום ולא ידברו עוד בשמם, שם רשעים ירקב, ובבא לידינו כתבי פולין וטורקייא שרומז מעכ"ת בכתבו, לא נחדל הקולות במקהלות קדושים בשבתא דרגלא, להזהיר את העם ולהודיעם מעשה ה' כי נורא הוא, שאסף לב כל ישראל כאיש א' חברים, לקנא קנאת שמו המחולל בין החצופים הללו, וכבר במחננו זה טף ונשים מזכירים את הרשע לגנאי, ויודעים בו היותו מובדל מקהל ה', ועלה באשו ותעל צחנתו⁽⁶⁾ בכל קהלות איטליא, איכ איפוא מה יש לנו עוד לעשות ולא עשינו, עכ"ז אם יצטרך נוסף שנית ידינו, ונכתוב ונחתום בדבור ובמעשה כל אשר יגזרו גאוני ארץ וחכמיה, ונגרר בתר רובא דמנכר, רוב בנין ורוב מנין, וכל מילי דשמיא, ולא נשא פני החולקים על האמת הגמור במקום שיש חלול ה', כי כך חובתנו וכך יפה לנו, ועלי מעתה חובה כפולה

(1) תהלים ט"ו, ט'. (2) עפ"י קהלת א', י"ג: במדבר י"ו, ג'.

(3) עפיה"כ תהלים קי"ב, ט'. (4) משלי כ"ב, י"ד.

(5) משלי כ"ה, ג'. חקר = חקירה = אינקוויזיציה. בליוורנו לא היתה כחה של

החקירה יפה, כבמדינת האפיפיור, כלומר מדינת ה"כהנים הניגשים".

(6) יואל ב', כ'.

ומכופלת. ליתן תודות ותשואות חן חן למעכ"ת על ס' מלחמה לה' (1) שנשלח אלי בשמו מפאר דורנו והדרנו כמהררי"ב נר"ו. ועל הדפים שמצאתי תוך האגרות לדוגמא. אשר מהם הכרתי בראיה ברורה חוצפת המלעיגים על איש צדיק תמים, ומוציאים לעז ודבה רעה על זרע אמונים זרע קדש. ולי לא נצרכו ראיות כאלה לידע ולהכיר ישרתו וצדקתו, כי ידעתי והכרתיו קדם מפעליו מאז. והעדתי עליו בעדות ראיה לא מאומד ולא משמועה, כשומע מפני שומע ומגיד מפני מגיד. וכאשר נתפזרה המודעה רבה במדינות אלו, הלכתי רכיל לגלות (שוד²) ושבר הזיופים בפני קהל ועדה, והשקטתי רגשת הקמים עליו לדבר תועה, והחשיתי תלונת המתאוננים רע באזני העם וידברו במשה עבד ה'. ואם יבא לידינו פה הדרש המתואר בשם מגלה עמוקות מני חשך דרש ידרש וישרף, וגם על זה אמתיק סודי עם מהר"א סגרי נר"ו ושאר מכירי ואוהבי, למען יהיו לנו מעיר לעזור, ויקומו לעזרת ה' בגבורים להזהיר את העם. ובקשתי ותחינתי למעכ"ת ישלח לי לשמי כל הספרים שהודפסו עד עתה ושיודפסו לעתיד בענין זה דרך אניה בלב ים לליוורנו, שלמים וגמורים, כדי שאקרא אותם ברבים וזכות הרבים יהיה תלוי בו, ואחיכ אניחם בבית ספרי למשמרת לדורות הבאים למען ידעו דרך ה'.

עוד אחת שאלתי אותה אבקש ממנו, נא בלשון בקשה שישלח לי ספר מט"ה דין ואש דת³) שחיבר הרופא המובהק מארי דהאי אתרא מומחה לרבים כמהר"ר דוד נייטו נר"ו כי אחרי שמעי את שמעו נכספה וגם כלתה נטשי לראותו ללמוד וללמד, ואם תצטרך הוצאה לקנותם מיד הסוחרים או המדפיסים, ילוני מעכ"ת ואני אפרע משכורתם שלמה ואתן שכרם בליוורנו ליד מי שיצוני, ובטובו הגדול ימחול לי אם הפרזתי על מדה זו, כי מרוב אהבתו ואהבת האמת, ועל הכל אהבת ויראת בוראנו וכבוד תורתנו הקדושה והטהורה וחזק אמונתנו, שתתעלה נגד הכופרים והפוקרים, דברתי עד הנה. ובצפיתי אני מצפה לראות הספרים ההם כלם, וגלילי ידיו הטהורות עם בשורת שלמותו ובריאותו כאשר עם לבבי. לב יודע מרת נפשו הרמה והנשאה. וכפי פרושות השמים לאל תפודה מכל צר, ירחיב את גבולו בתלמידים, בעושר וכבוד, הון עתק וצדקה. ויגדל כסא הוראתו ותורתו למעלה למעלה ברוב עוז ושלח, כתשוקת מו"ח נר"ו המחזיר לו שלום רב באהבת עולם, וכנפש נאמן ביתו עבד עצדים. ש מ"י⁴) כותב פה אנקונה בס' שמורים לכל בני ישראל לדורותם שנת עתה אקום יאמר ה' לפיך.

(1) מלחמה לה' וחרב לה', קובץ כתבי חרם נגד חיון וביה"ד של הספרדים שבאמש, מרכני איטליה ואשכנז, אמש, תע"ד.

(2) הלצה מן לגלות סוד.

(3) מט"ה דין' או כוזרי שני, בעברית וספרדית נדפס בלונדון תע"ד: יאש דח' פולמוס נגד חיון ג"כ בעברית וספרדית, לונדון תע"ד.

(4) = שמשון מורפורגו יצ"ו.

ספר

אשכלות מרורות והליכות שבא

חברו

הרב החכם הגביר הנכבד

ר' סלימאן שלום בן יחיא חבשוש מ"כ

יול עם הקדמה והערות

ע"י

שלמה דב גויטיין

ירושלם, שנת צ"ח

הקדמה

המאורע המתואר בספר זה היה קשה מכל מה שעדה על יהודי תימן במאה השנים האחרונות. ואם כי לא היתה כאן גזרה מכוונת באופן מיוחד נגד היהודים אלא צרת הכלל, הרי הצרה הזאת פגעה ביותר ביהודים, וקודם כל בקהלת צנעא המעטירה, וכמעט החריבה אותה ח"ו כליל.

ואלו הן מסיבות המאורע הזה: בשנת 1872 (1289 להגירה, עיין אלוואסעי 109 ולהלן הערה 71) כבשו התורכים את ארץ תימן המרכזית מחדש. שלטונם לא היה קבוע וכללי, אך הערים הראשיות כמו אלחדידה עיר הנמל, צנעא הבירה, ומנאכה העיר החוקה בדרך בין שתיים אלה (ושם קהלה יהודית גדולה), לא זזו מידם. בשנת 1891 תחילת 1309 להגירה, עיין אלוואסעי 139—146), הצליחו השבטים לשים מצור אפילו על צנעא, עיין הערה 62. הפעם גברו עליהם התורכים אחרי מצור של חרשים וחצי, כי הרבה מן השבטים עמדו בצד התורכים, ותושבי הערים הגדולות שחשבו את עצמם כיסוד ועיקר של כת הַיְּהוּדִים הנסוזה בתימן שנאו את הכפריים שואפי השד יותר מששנאו את התורכים. ואולם ביוני שנת 1904 (22 רביע א 1322) קם האמאם אלמַתּוּכַל יחיא בן אלמנצור חמיד אלדין, המולך בארץ תימן עד היום הזה, ומיד קרא את השבטים למרוד בתורכים ולשים מצור על הערים שנתכצרו בהן. השעה היתה שעת כושר, כי השמים נעצרו, האמאם אסף את כל התבואה וכלכל את הנאמנים לו. ואילו התורפים יותר משהרגה בהם החרב השמידם הרעב. בסוף השנה היה מצור צנעא שלם, ומה שקרה בעיר האומללה במשך החדשים הבאים מתואר בספר שלפנינו יותר טוב מבכל מקור אחר ידוע לי. רבים מן התושבים היהודיים ברחו על נפשם, אך מן הנשארים נספו אלפים ברעב, האוצרות הכמוסים נתבזבזו ביוקר המבהיל, ובתים נהרסו באין משים לב. כל נסיונות התורכים לשבור את המצור עלו בתוהו. בסוף הכרחו למסר את עצמם בידי האמאם, ובערב פסח תרס"ה באה רוחה, העיר נפתחה ושוך הוקם. מצור של רעב, שאולי לא ידעה המאה העשרים כמוהו, נסתיים.

עם השתלטות האמאם על צנעא הוקמה בתימן שוב מדינה מוסלמית במובן הדתי של המלה. לפי השקפה מוסלמית יהודים ונוצרים הם זרים שיש להם זכויות וחובות ידועות לפי חוזה בינם ובין המדינה המוסלמית. על כן אין להתפלא שהאמאם ניגש זמן קצר מאד אחרי כניסתו לצנעא לסידור עניני היהודים. התעודה שניתנה כאן בציון י"ד בתרגום עברי ובמקורה הערבי היא פלי ספק יחידה במינה במאתנו זו. היא עשויה לפי דוגמת החוזים הקדמונים שעשו המוסלמים בזמן כבושיהם ועל כן היא מכילה לפעמים דבר שאינו מתאים למצב היהודים בתימן, עיין הערה 88. היא קובעת שחיהם ורכושם של היהודים מובטחים באחריות דתית (של הנביא) בהנחה שהיהודים יקיימו תנאים ידועים. התנאים אפשר לחלק לסעיפים הבאים:

א) תשלום מס גולגולת ומעין מס תכנסה (אך אין עליהם המס העיקרי: מעשר

היבול, ועל כן יהודי בעל קרקעות בתימן צריך, דרך כלל, להחכיר את קרקעו למוסלם שישלם המס מיכול עבודתו). המס הראשון הוא יסוד לעמדת הדמי, בן החסות, בכל האסלאם. בנוגע לשני היו חלוקי דעות ומנהג.

(ב) הכרה באדנות האסלאם:

(א) בדת האסלאם, שלא ללעג לדת האסלאם ולשים בה דופי (בעוד שהמוסלם עושה לפנים משורת הדין, אם אינו מזלזל בדת בעל החסות), שלא להוציא ספרי תורה מחוץ לבהיכ, שלא להרים קול תפלה וקול שוטר. כל התנאים האלה עתיקים הם.

(ב) במוסלמים עצמם. בתי היהודים צריכים להיות נמוכים משל המוסלמים, עליהם לסור מן הדרך בפני מוסלם, אסור להם לרכב כמוהם בפסוק רגלים ובכלל להמנע מכל מעשה איבה נגדם. לא ברור, לפי דעתי, אם יש הגבלות כלליות. הלשון "לא ישיבו גבולם" (עיין הערה 87) אפשר שהיה מובנה, שלא יעסקו במקצוע שיעסוק בו מוסלם, כפי שבארנו יהודי צנעא למר יום טוב צמח (עיין בספרו על שליחותו לתימן ל"ח ואילך, בראואר, אתנולוגיה של יהודי תימן 269), אך איני בטוח שזה היה המובן המקורי (לפי ההמשך המובן יוכל להיות): שלא ימצאו במקומות שרגילים להיות מוסלמים).

לא נאמר כאן דבר על מלב בוש מיוחד ליהודים, אע"פ שדבר זה כ"כ מצוי בתקנות עתיקות. הסכה היא בלי ספק שהיהודי תימן שונים למעשה במלבושיהם כ"כ מן המוסלמים שלא היה צורך לשנן תנאי זה. כמו כן לא פורש אסור הרכיבה על סוס או אסור שמוש כלי נשק, בודאי גם כן מפני שבין כך ובין כך לא היו עוברים על אסורים אלה.

תנאי מיוחד במינו שאין לו אח בתקנות הקדומות הותנה בקשר עם הקלוקלים שבאו לרגלי השלטון התורכי. עיין הערה 89.

האמאם לא יכול להחזיק מעמד בצנעא. בימים ההם של סלטאן עבד אלחמיד תורכיה לא היתה מוכנה לותר ואחמד פנאי ששא ששחרר את צנעא כבר פעם אחת בשנת 1891 שב ושחררה עתה בשנת 1905. מלגתנו מסתיימת אמנם — אם היא שלמה — במסלה שנחלה אחמד פנאי, אך תימן נשארה כסופה לשלטון התורכי עד מלחמת העולם.

מחבר הספר, מאשכלות מרורות והליכות שבא' ר' סלי (מאן) הוא שלום בן יחיא חבשוש ז"ל היה מן הרבנים ראשי הישיבה דק"ק צנעא ואגפיה והוא אחד המסכימים על ס' תכלאל עץ חיים הגדס בירושלם תרנ"ד (ע"ש בסוף ההקדמה — בלי ציון דפים). הוא היה מחשובי העדה (עיין ציון י"ג, הערה 73), ואחיו היה ר' חיים חבשוש ז"ל התייר והמחבר המפורסם רעו של יוסף הלוי במסעו לגלילי תימן הרחוקים. ר' סלימאן נפטר בזקנה מופלגת בשנת תרפ"ב או תרפ"ג (כך כתב לי מר ישראל ישעיה ששאל את מר אהרן בנו של המנוח שחי עכשיו בתל אביב). ר' סלימאן היה מסותרי העיר (עיין ציון ח') ומשום כך הוא מרדקדק במסירת מחירים ומשקלים. בכלל הוא מדייק ומפרט הרבה יותר מן ההסטוריון הערבי של צנעא בימים ההם. עבד אלואסע אלואסעי בספרו "תאריך ימן" (נדפס בקהיר 1346). לפי דוגמת אחיו ודוגמת רעו ר' סעיד בן יוסף אלערוסי (עיין "אהל דוד" עמ' 2970) קם לכתב את מאורעות זמנו כשבאה הצרה הגדולה שלא נשמעה כמוה על קהל עירו, וכנראה כתב על דרך צורת יומן (השוה: היום ער"ח ניסן, בסוף ציון י') ועל כן לא ברור אם הפסיק לכתב אחרי ששב השלטון התורכי כסדרו (כלומר בחוסר סדרו; במלחמות הצבא

בשבטים לא היה משום חרוש) או אם ההענקות הנמצאות בידי חסרות כסף. על כל פנים אין כאן סיום מפורש ואפשר שרצה להמשיך ולא המשיך.

ר' שלום ז"ל הביט בעין סקוחה על כל הנעשה וספורו הוא מלבב וממשי. עמדתו היא: אוי לי מאדום ואוי לי מישמעאל, ואינה שונה הרבה מעמדת העירוני המוסלם אלואסעי ששונא את התורכים מחללי הדת אך סולד עוד יותר מפני אנשי השבטים הכפריים שהוא מאשימם אפילו שפגעו בכבוד הנשים (145), דבר שלא שמעתי מעולם מפי יהודים. ושניהם מכבדים את השלטון המתוקן, את האכאם, ובדליכא את הסלטאן יר"ה. ומאידך גיסא לכו של ר' שלום פתוח להבין גם את הערבי, למשל מה יעשו הערבים האמללים לעומת הנשק החדיש והאיום של אויביהם — וגם את התורכי — על חרפת מפלתו וגאות נצחונו. אין צורך לאמר שהוא רואה בצרה הגדולה שכאה על יהודי צנעא עונש על עוונותיהם הרבים. הם יורדים לחיים זל"ו, יש בניניהם פריצות ואין מוכיח ושלטון, הצעירים שרים שירי גויים, הממונים ואחרים מסייעים בידי השלטון המרשיע. לפי שכל עצמם של אנשי צנעא בעלי לחישות ומלשינות" (ציון ט"ו). יש להניח שאנשי צנעא לא היו גרועים משאר יהודיט ואין ספק שבימים ההם היתה צנעא מלאה תורה ואנשי מופת יותר מכמונים אחרים. הלשון של המחבר היא צחה ונוחה וכמעט לא ניכרת בה השפעת השפה המדוברת בפיו (השוה הערות 7, 31, 43 וכו'), מליצות כמו "במרץ וערץ" או "חמר ושכר" הן עצמיות ונדירות. כדאי ספר קטן זה שיתורגם לשפה אירופית, כי יש בו הרבה מה שיוכל לענין את חוקר תימן החדשה.

היו בידי שתי העתקות שלמות עשויות בידי אותו הסופר, ר' שלום בן יחיא קרח יצ"ו בעיר צנעא, הראשונה נשלמה בתמוז ברמ"א (תר"ץ) והיא נמצאת ברשותו של מר ש. קהתי. אני מודה למר קהתי גם במקום זה על טובו שהשאילני את כה"י. השניה יש בה תאריך של ל' ניסן תרצ"א, והיא נמצאת בבה"ס הלאומי והאוניברסיטאי מס' Heb 8° 599. (עיין על כ"י זה באריכות בקריית ספר" שנה י"ד ספר ב'). רביצית הספר נמצא בכ"י שהובא לאירופא ע"י התייר הגרמני ראתינגס ונקנה בהשתדלות מר שוקן בשביל האוניברסיטה. בסוף כ"י קהתי מתלונן המעתיק: "הספר שהעתיקתי ממנו הרבה טעויות וחסרונות יש בו... ניכר הדבר כי הכותב קטן חסר הבנה ולא הבין היטיב בכתיבת המחבר... ותקנתי קצת מן הקצת מהם אחר התבוננות גדולה והשאר לא יכולתי להלמם". חוץ מהשמטות קטנות (עיין למשל הערה 55, 62) ותמיהות פעוטות (עיין למשל הערה 65, 68) הנוסח שלפנינו נראה מובן ומתוקן. החלוקה לציונים היא מעשה ידי המעתיק.

בנוגע לשמות המקומות המרובים אני מעיר את הקורא על המפות הרצופות לספרם של C. Rathjens — v. Wissmann על מחקריהם בארץ תימן ח"ג. ואגב אומר שברוב המקומות הנזכרים יש קהלות יהודיות, והרבה מן השמות הנ"ל הם שמות משפחה של אחב"י החיים כיום בארץ-ישראל.

בדבר העתקת האותיות אעיר שגימל בלי נקדה היא גים ועם נקדה היא גין. הפך מכ"י תשובות ר' אברהם בן הרמב"ם שמוצאו לכאורה ג"כ מתימן ושנדפס וי"ל בזמן אחד עם הספר שלפנינו.

ערביים בספר זה פרושו בני השבטים כמו ערב בערבית.

אשכולות מרורות והליכות שבא

ציון א'

בחדש כסלו בתחלתו שנת ברס"ז⁽¹⁾ מרדו הערביים בממשלת תוגרמה ויצאו חיל תוגרמה אל ארץ אלח'ימה להלחם ביושביה ויבאו ערביים המונים המונים וילחמו עם חיל תוגרמה בכלי זין חדש שהוציאה ממשלת פרנצ'יך מחדש הג' אבו סך⁽²⁾ ויחריבו ערים רבים בלח'ימה. ויבאו הערבים לצור בערי אלכ'מיס לכבוש דרך אלח'דידה שלא יוכל אל צנעא מאכל כי גבר הרעב בארץ. ויזנחו החיילים ערי אלח'ימה ויחזרו לאלכ'מיס לשמור הדרך. ויוכל אל צנעא שתי שיירות דקי' ודרה ורז⁽³⁾ ובנפשותם הביאו ולא נמלטו הרוגים. מזה ומזה אכל אלמ'ת⁽⁴⁾ ואבו סך ויסגרו הערבי' את הדרך ואין יוצא ובא.

ויבאו שרי צבא מאצל אל'אמאם יח'יאן' חמיד אלדין וחיילים רבים עמם נוסף על תושבי הארץ ויצורו בעיר אלרוצה וקריה אל'קאבל וגבל אלנבי שע'יב וועלאן ונע'ץ ורגאם ואל'סר. ויחזק הרעב בצנעא עד הגיע קדח⁽⁵⁾ דרה יו' ריאל⁽⁶⁾ ויבוקש הלחם בכל המדינה⁽⁷⁾ ולא נמצא. ויצעקו היהודים אנשים ונשים וטף כל זאת באתנו מי ינוד לנו השוד והשבר והרעב והחרב בניך עולפו שכבו בראש כל חוצות כתוא מכמר המלאים חמת יי' גערת אלהיך. צעקנו לפני השי'ת בבית עלמי'ן⁽⁸⁾. צעקנו בבתי כנסיות, צעקנו

(1) לשטרות והיא תרס"ד.

(2) כפי שלמדתי ממר ישראל ישעיה. סך הוא חלק של המנעול התימני (עיין עליו אבן ספיר קב-קנ). מזה יש להבין שאבו סך הוא רובה המתמלא מאחוריו.

(3) קמח ודורא ואורו.

(4) לכאורה הרובה תנקרא מ'ת'יני. שמעתי מלה זו פעמים הרבה (ר' מרות).

(5) מדת היובש הרגילה בתימן. מתאימה בדיוק לשני פחים מפחי הנפט המצויים. וייין Ad. Grohmann, Südarabien als Wirtschaftsgebiet. כך II עמ' 98. — דורא היא, כמובן, וולה מן החטה.

(6) המטבע המצויה בתימן, התאלר של מריא-תריזא. מתאים בערך לשני שילינגים. אלא שכח הקניה שלו היה בזמנים כתקונם כמו לירה בא'י לכה"פ.

(7) בכל העיר, על דרך ל' ערב.

(8) מנהג מקובל מאד אצל המוסלמים. ואלואסעי, הערבי המספר את מאורעות הימים ההם מזכיר גם כן, עמ' 183. שהמוסלמים יצאו לבתי הקברות שלהם והתפללו שם. וכבר בא בחדית שרצוי שגם היהודים יתפללו בבית קברות שלהם כי תפלתם נשמעת בעת צרה.

בכל ימות השבוע ובשבתות ולא נענינו. צוחינן צוחינן ולית דמשגח בן. כי עונותינו רבו מלמנות וחטא. עצמו מלספר. בושנו מלהגיד אין מוכיח בשערינו. טול קיסם טול קורה. איש את אחיו שלום ידבר ובקר[בו] ישים ארבו. כתות כתות מספרי לשה"ר נוכלים חורשים רע. עין פוקחים בהון איש את אחיו. ובלילה גם ביום זוממי למשוך הון זה את זה ולכבוש כל הבא תחת ידו. ואם אחד יחנן קולו תן לי המחיר זה ירים קולו בעזות ובגאווה ותכף אומר אין לי. ואם יוסיף עוד לחנן ולתבוע לרע לו שאז ניתן רשות ולומר לך סוי עארץ חאל.⁹) והנה הנם מוכנים בעלי פסיות אלוכלא¹⁰) למצוץ דם ולמדוד כסף לאנשים אשר אין עוזר למו כדי למצוא לבוא לפניו עד השופט והקצין כי אין לבוא לפני שער המלך כ"א חציף אפיין והוא העד והוא הדיין. וכל הרוצה לטנף ידיו במלאכה הזו יבוא וימלא. ואם יראה שחבירו נוצחו אזי המורשה תכף מביא עדים ישרים בפניהם ומה גם גוים אשר לא ראו ולא שמעו. וזה בעל דינו ג"כ מוכרח לעשות זר מעשהו עד אשר נעשים בעלי דין ערומים¹¹) מכל. אוררים מכל. ומעשים בכל יום עד וינצלו את היהודים. ההיתה כזאת בכל תפוצות ישראל. זאת לא היתה ולא תהיה עד אשר נזנחה תורת משה ונאנחה כאלמנה אין לה מנחם.

ציון ב'.

בתחלת סבת ויכלא הלחם על אנשי הצבא מכל וכל ויחשבו מה לעשות וייהפכו שודדים ובוזזים ובמרץ ובערץ מוציאים מאכל להחיות נפשם. ויבאו אל האמללים נוגשים קשים ועזים ועימם מבני עמינו אשר לא מבני ישראל הם כי משורש נחש יצא צפע ופריו שרף מעופף. וישברו הדלתות ויכנסו ויחפשו בנרות מן המסתן ועד הספון לא נשאר חור וסדק אשר לא בדקוהו ויותר יותר חמור מליל י"ד בניסן ולא מצאו. ואח"כ מוציאים בעל הבית אל בית הסקלה¹²) כדין היוצא ליהרג ושם מוצא שבט חובלים ומכהו בלי חמלה וחנינה מכת אכזרי עד אשר תרפינה ידיו. אח"כ לוקחים המשרתים הכד אשר המים בו ויוצקים אותו מעל ראשו לקרר חומו ושונה ומשלש עד שיאמר בעה"ב הניחוני ואביא תבואה ומיד הולך שחוח עם משרת ונכנס אל ביתו ואשתו ובניו עטופים ברעב ישינים בתמהון ליבב מצפים לתשועת אביהם והנה בא ומדליק את הנר ונכנס לחדרי

9) הגש תלונה בפני השלטונות. — הסופר כותב (גם בכ"י קהתי וכן כ"י שוקן) עארץ במקום ערץ.

10) המורשים לגבות המסים. טובי הקהל היו נמנעים עד כמה שאפשר מלקבל עליהם משרה זו. עיין בספרי Jemenica מספר 138.

11) על פי רש"י בראשית ג. א.

12) כך נכתב גם בכ"י קהתי וחשבתי שיש כאן רמז למקום אחד בצנעא. אך לא מצאתי כזה. ובכ"י שוקן: הסקילה.

משכית ומוציא איזה תכשים מאשר הותר הרעב הראשון ומוכרו בשמיני דמותו או ממשכנו אם ישא חן בעיני שארו והולך ומחפש אצל הגוים בחצי הלילה בלבלקה וביר אלעזב¹³) ומשלם דמי התבואה ככל אשר יגזור הגוי בלב טוב ובנפש מרה מאימת מות ומוליך התבואה אל בית הסקלה ואם יראה הנוגש שהוא איש נהדר אזי כופר יוסת עליו לשלם קדח אחר. צרה על צרה ויגון על יגון על האיש אשר ישא חן בעיני המשרתים ובעיניהם מרמזים אל הנוגש ואומר לבעה"ב לך שנה ותן קדח והם אומ' לו מוכרח מוכרח. לך חפש ותמצא ותן שכרינו שלא יוסיף להכותך מכה רבה ומיד בוכה ולבו יתר ויחרד ומעיו חמרמ' ויצא לבקש עוד חצי קדח או קדח ותמיד כפל כסדרו ומוסף כהלכתו בכל שבוע¹⁴).

ציון ג'.

ובחצי החדש עלו השערים ולא נמצא ד' אנפאר¹⁵) בריאל ויראו הערביים כי חזק הרעב בצנעא וישבו ועלאן ויקחו את כל המלקוח ואת כל השלל וישבו אלזבטייה¹⁶) ויוליכום נעץ ויצורו על אלמסאגד וישבו אלזבטייה ויוליכום לולוה וישבו אלזבטייה¹⁶) אשר בקרית אלקאבל ויאסרום ויוליכום אל לולוה אצל אלסייד אחמד בן קאסם סיף¹⁷) אלכלאפה ויצורו על החיל אשר תוך קלעה מנד וישפכו סוללה ויקפצו אל תוך אלקלעה¹⁸) וישחטום שם וכל שללם שבו עם כלי זינם. ויבואו ויצורו על מתנה ארמון ומבצר תקיף וחזק ויש בו כלי זיין לרוב וגם שני רעמי תותח וימסרו ביד בני בלאד אלבסתאן ובראשם שיך בני מסר אלרמאח ויבזו כל אשר במתנה דגן ושמן וכלי זיין לרוב ושני קני רעם עם הכדורים וראש שר הצבא אלצמים שמו והוא ערבי מן אלמשרק השלים עמם ויצא לשלום וילך הוא ואלרמאח עם כל הכבודה אל כמר כי שם אלאמאם תקע אהליו. ויכבדם כבוד גדול וצניף מלוכה הושם על ראשם.

ויצורו על מבצר בן עאן אשר במרום הרים רומו ומכל עברים רואים אותו כעורב. מבצר תקיף וחזק אשר אין כמוהו. והיו עם אנשי החיל בתוך הארמון תחת המבצר שני אחים יהודים מן צנעא עיאל אלושצי נלכדו בתוך מצודת המצור עם אנשי החיל. ויאכלו אנשי החיל כל אשר אתם הצאן והבקר

13) שתי השכונות הגובלות לסרבר היהודים, הראשונה מדרום, והשניה ממזרח.

14) לפי אלואסעי 198 לא היו החפשים בבתי המוסלמים פחות אכזריים.

15) גֶסֶר הוא 64/1 קדח. (ע"ל הערה 5) ומדתו, כפי אלואסעי 200, כמלא החופן.

בימים כתקונם אין מוכרים, כמובן, בנפר תבואה אלא מלח וכירב.

16) השוטרים (התורכיים). הכתיב הראשון לפי המבטא התורכי, והשני לפי המבטא התימני (קרא אלזבטייה עם נקדה).

17) המלים "אחמד" ו"סיף" נשמטו בשעות מכה"י והן בכ"י שוקן וקהתי.

18) המצודה.

והגמלים והחתולים והסוסים והחמורים והכלבים והעכברים והשקץ והרמש עד אשר אכלו מנעליהם אשר ברגליהם, ושני היהודים עמהם אוכלים מאשר יאכלו אנשי החיל. וישכבו חללי רעב בתוך המבצר ויבאו הערבאי' בשלום אל תוך המבצר והנה כולם פגרים מתים וישבו את רכושם ויפילו עליהם קירות המבצר ושם היתה קבורתם ויקחו את כל השלל ויבואו אל ערי ע צ ר וישבו שמה. ויצאו חיל הממשלה מצנעא ויערכו אתם מלחמה בכל כלי קרב ויד יי היתה בם ותהי המלחמה איש באיש וחרב איש ברעהו ויפול מחיל התוגר' ביום ההוא כל איש שולף חרב רובם בתוך ע צ ר ומהערביים כנ' איש שולף חרב. ואף יי חרה בישראל ועוד ידו נטויה ובני יהודה דלים נעים ונדים ברחובות ובשווקים מושלכים כעפר חוצות ונתפזרו בכל פאות עטופי רעב אלמנות ויתומים אנשים ונשים בחורים ועוללים טף ויונקי שדים כולם כושלים מפני זלעפ' רעב ומפני חמת המציקים והנוגשים. ויצאו היהודים מן העיר המונים המונים כי מפני חרבות נדדו מפני חרון ומפני חרב היונה ויברחו מיגון אל יגון ומרעה אל רעה יצאו זאת גרם להם דרכיהם המקולק' אשר היו בחורי חמיר ושכיר מפנים עתותם לכל כלי עוגב¹⁹ בדברי חשק ודברי זמה ומכניסים בלבם אש התאוה, אש שלהב' היצר, אש הבערות והסכלות. וילמדו מדרכי האמורי ומתורתם ומחוקם וממעשיהם ומתוע' ארץ מצרים עד אשר היתה דרך כבושה כתורה חדשה וכל פה דובר נבלה. ויטמאו אשת איש בפרך²⁰ וגם ביד חזקה, כסדום היינו לעם עמרה דמינו ואין פוצה פה ומצטצף. כי בארזים נפלה שלהבת העבירה ומה יעשו איזובי קיר. לא בשמים היא. לנו לנו נתנה הארץ. ונגששה כעורים לאמר לנו ניתנה הארץ ונעשה ימים למדברות ומדברות לימים. את אשר הזמנו עשינו על כן ופקדתי בשבט פשעם וכל חטאתם. אוי לנו כי בדור הזה אין מוכיח וכל האומר טול קיסם אומר לו תכף טול קורה²¹). וכל זה כולנו נעשינו ראשים ולא נשאר רועים כי אם עורים.

ציון ד'.

בחדש שבט יצא מאמר מלכות אשר יתנו היהודים ל' אלף קרש צאג'²² לבית המלכות. ומאין יתנו האמללים האלו את הכסף הזה אם לא מגוייתם. לו ראו עיניך. קורא יקר, לו שמעו אזניך אז לא נותרה בך נשמה. אשרי האיש אשר לא ראה ואשר לא שמע ואוי ואבוי לאיש אשר היה במעמד הרע הזה. ויבאו נוגשים. חדשים חוץ מנוגשי התבואה מעמד של כל יום. נוגש התבואה שמו מחרם אל תקרי מחרם אלא מוחרם²³, תהי אחריתו להכריתו. ונוגש הכסף שמו 'ן חנש כשמו כן הוא שרף מעופף ישכנו נחש יאבד ויסח מן העולם. עתה

(19) גם בעל ספר דופי הזמן התעורר ביחוד על ששוררו בני דורו שירי הנכרים.

(20) כפה רך, לשון של פתוי. (21) גם זה כמו בס' דופי הזמן.

(22) קרש = ריאל (ע"ל הערה 6). צאג סהור. (23) מקולל ורשע.

עשה אונך כאפרכסת לשמוע ולבך אל יבהל להוציא דבר לפני האלהים. הנוגש האכזר הזה ן' חנש קודם כל משתכר עד אשר ישתגע ויצא מדעתו הוא ומחבליו, ואז מוציא הפינקס אשר בו רשומים החייבים בנפשותם הקטן רשום מאה ריאל והגדול ת"ק ריאל. וכששומע האיש אשר עליו הסך נדמה דומה לפניו וחרבו שלופה בידו ואימות מות יחדרו חדרי בטנו ותכף חטרף דעתו ויהיה כאיש נדהם ואומר זה המלאך המחבל ביום ומלאך השכור המחבל בלילה להוציא תבואה מן הקיר או מן האבנים. ואומר: הקב"ה ברא מחביל אחד, עכשיו נבראו שני מלאכים מחבלים אחד ליום ואחד לחצי הלילה. ואומר על מה אבדה הארץ ונשתנו עלינו סדרי בראשית וזה האות מחבלו של משיח. סימן טוב סימן רע נתקיים בנו והיה הנס מקול הפחד יפול אל הפחת.

מדוע יי' גיררו אנשים לחצר כניסת אלשיך⁽²⁴⁾ לשלם פרעות.
מדוע יי' הביאו נשים במקלות לחצר הזו, נשים אשר מקול רעש הזובים יפחדו.

מדוע יי' הפיקו רשעים זממם ומדוע מילאו אשפותם האנשים הרשעים כסף ויין וכל חמדה.

עד מתי יי' תמכור עמך ביד אדונים קשים.

עד מתי יי' בידם מכים ובלחיינו מורטים משך בוא הכסף והזהב.

ביום ההוא סחבו תגרים סחוב והשלך לאלחכומאת. ביום ההוא הובלו אנשים נכבדים לחצר המטרה לשלם במיטבא.

ביום ההוא יצא דבר מלכות לבל יצא איש מפתח העיר כדי להיות מוכן ומזומן לארוחה הבאה.

ביום ההוא שמים קדרות לבשו ושק הושת כסותם. ומן העת ההיא אין איש יוצא ממקומו למלט נפשו אם להרג אם לחיים אם לרעב אם למות. פגרים מתים מושלכים ברחובות ובשווקים ועל גבי הדרכים.

בחצי החדש הגיעה וקיה⁽²⁵⁾ תכשיט פתילים כסף טהור מצופה זהב בנפרין⁽²⁶⁾ תבואה ואין קונה. בעת ההיא היו יוצאים ד' אנשים לקבור המת ערום ולא נשאר לוייה למת ממבוכת הזמן ומטעם המלכות אל יצא איש. בעת ההיא החזיקו שתי נשים ושני אנשים במסת המת להוליכו לחצר מות עד הובילוהו לקברות. בעת ההיא המת מולן לילה ויום אחד או יום ולילה מפני אין משים על לב. בערר

(24) בית הכנסת העתיק והגדול של הנשיא וריש גולה מארי יחיא הלוי אלשיך' ע' אבן סטיר ק"א. ובס' דופי הזמן שנכתב לפני יותר ממאתים שנה נקרא על שם ר' חיים הלוי, והיינו הך.

(25) 31:2 g לפי גרוהמן בספרו הנ"ל 99, II — יש מלאכת מחשבת מיוחדת במינה בצפוי זהב של כלי כסף, ומאחר שאין מכירים היום את המלאכה ההיא אלא מועטים הכלים האלה יקרים ביותר.

(26) שני נטר. ע"ל הערה. 15.

ההיא נמצאים עוללים מוטלים סרוחים ארבעה או ה' ימים ואין מאספם לקברות. ובכל יום ויום עשרה או ט"ו נפשו' נקיים תפוחים תצא רוחם יגועון ואל עפרם ישובון. השם הוא היודע בשל מי הסער הגדול הזה.

ציון ה'.

בשלהי שבט אין דגן ואין ירקות כי אם אספסתא⁽²⁷⁾ והכסף אזל ונשלם וחלפה כל תקוה.

והגיע השער ג' נפר בריאל ואין נמצא מפני הערביים ששמו משמר על משמר ואורב על אורב לבל יובילו הגנבים אל תוך צנעא מאומה בכדי שימותרו החיילים ויוכלו ליכנס בחמה לעיר. וביום א' סדר יתרו ירו התוגרמים מראש הר נקם⁽²⁸⁾ ומן אלקצר וממבצרות המדינה בקני הרעם הגדולים על דאר סלם⁽²⁹⁾ ושעוב מן הצהרים ועד הערב להבריח השודדים ולא זעו ולא פחדו ממגור הרעמים. ביום ג' יתרו יצאו התוגרמים להלחם בערי עצר בכדי ליתן מחיה ליושבים תוך צנעא ויצאו חיילים רבים כל הנק' בשם תרכי וכל הנלוים אליהם מהערביים והנצרים וההודים⁽³⁰⁾ מסוחרי תרכייה. וילחמו מן הבקר עד הערב ויזעקו הערביים מכל עברים להלחם באויביהם ויעמדו מנגד מערכה לקראת מערכה ולא חתו ולא זעו מכדורי הרעמ' עד רדפם אחרי החיילים עד גבעת עצר וישובו לערב בכלימת.

ויחזק הרעב מאד מאד ויבואו הנוגשים בחצי הלילה כעלות אור הלבנה לחפש מזון בחדרי האמללים חיפוש אחר חיפוש ויבזזו שארית השארית אשר נמצא אצל הנשים והאלמנות והעניים בידעם מלוחשי לחישות כי בעלי בתים הפקידו אצל הנזכרים. לא אליכם כל עוברי דרך היו יוצאים מן הבתים שנים שלשה ארבעה ביום אחד, יום אחר יום, ומוליכין אותם לבית הקברות וחוזרין נושאי המטה ורואים שאין עוד בבית שום חי כי כבר הוליכו לחצר מות וספו תמו מן הבית ונועלים הבית והולכים להם.

ומהעת ההיא קדח תבואה קטנית ופול ועדשים בליב ריאל ולא נמצא. נתקיים בשונאי ישראל לבנים נפלו וגזית נבנה שקמים גודעו וארזים נחליף. הוה על הוה בהגיע נפלין תבואה בריאל ואין נמצא והיו בני אדם מעוטפים כנחש שפיפון על מים⁽³¹⁾ מזוית לזוית ומסנה לסנה ונפשם מעופפת ופורחת, חלליך לא

(27) הכונה לקצב, תחזיר המיוחד לתימן. (28) הנשקף על צנעא.

(29) כן בכ"י שוקן וקהתי, ובמסמך שכספרם של Rathjens-v. Wissmann על מסמך בתימן 1934, ובכ"י 599: סאלם.

(30) סוחרים הודיים מצויים בצנעא (הם נקראים ביאנגה ר' של ביניאן). ואולם בכ"י שוקן וקהתי: ויהודים, והכונה תהיה: לא יהודי צנעא התושבים אלא יהודים שבאו מחוץ לתימן לסחור עם החיילים.

(31) זהו תרגום של משל ערבי תימני שמשמעותו: הוא מסתובב כמו הנחש הצמא. כלומר אינו יודע מה לעשות, עיין בספרי Jemenica 1051.

חללי חרב ולא ממותי מלחמה כ"א חללי רעב. אימלאה החרבה מנפשו' אבינוי אדם בכל יום. נלאו שארית הנשארים להוליך פגרים מתים חללי רעב לחצר מות. פתחה הארץ פיה ותאמר הב הב ארורה האדמה כי לא שבעה. ועוד ידה נטויה לקבל בלב טוב ובנפש חפיצה ותבלעם כצאן חיים ולא ידעה השב ולא אמרה די. סאלם מִסֶּךָ ועיאלה³²). האדון מנצורה ואבנה. ועיאל דלאן לא יכלו להשביעה ולהשקיס רעבונה. מלעיסים אותה מדי יום יום. הנשים מובילות פגרים והאנשים מקברים והולכים.

ציון ו'.

נלאו עשתנות הממשל' מה לעשות וכל עצה אבדה מהם כי כבר השרישו אחר המעשקות והתחילו לאכול השקץ אחר אשר כלו עשבות הרים וירק דשא וישלחו לעזרת אחיהם החולים קודם מ' יום ליושבים באחדידה ואלחגאז ומכה וגדה ומאיי הים תימן ויעושו לעזרת אחיהם כנשרים ויבאו אל מנאכה כאלפים איש חיל. ויצר להם מה לעשות כי לא יוכלו להבקיע הדרך לבדם וגם גמלים אין וישלחו עוד לעזרת אחיהם אשר בערי בלאדאנס ויבאו אליהם ויקבצו כר' גמלים וישאו את שברם עליהם כלי זיין ודגן. ויצאו ממנאלה ויבקעו הדרך בה' ימים ויהי ביום הא' ג' שבטס' ואלה המשפס' כעוף השמים הוליך את הקול בבקר והנה נשמע קול הרעם מראש הרי עצר ותיהום כל העיר ויאמר הקול הזה הבאים לעזרתינו ולהחיות שאר פליטתינו ויתעוררו ממתתם ויצאו לקראתם בשמחה ובקולות ורעמים ובמיני זמר כי שימחם אל מיגונם.

ויכנסו אל צנעא רבת התלאות והמצוקות בצהרים עם כל הכבודה והארוחה והרווחה להם לבדם והיהודים טרודים בעסקיהם בקבורת מתים של מצוה ומניחים המטות הפנויות על פתח העיר מבחוץ והתוגרמים יושבים בקתדראות מעבר מזה לקדם שלום לאחיהם ויצעקו הנשים במצלותים וגם הרימו נס בני עמינו ויאמרו באה התשועה. ויואילו החיילים לחלות פני אויביהם הערבים אשר השקום כוס רעל ולנו סם המות ויצאו צפונה דרך אלגראף וינסו הערבים אל תוך בית ערהב ויערכו אתם מלחמה ביום ג' וד' בארבעה קני רעם ובליל ה' כבשו החיילים בית ערהב ויכו בשונאיהם מכת חרב והרג ואבדן והנשארים נפו אל עיר אלרוצה. וישבו את כל המלקוח יתר הבז מספוא תבן עלי קנים וקש. עצים דלתות וסוכת כרמים וכן נכון³³) ויובילום אל צנעא על הגמלים והצבים והפרדות והכרכרות מיום ג' עד יום ה'. ובו ביום רדפו אחר הערבאים אל עיר אלרוצה וילחמו בהם מהבקר עד בוא השמש ויכו בשונאיהם מכה רבה וביום ש' ק

(32) "ובניו". לשלש המשפחות הנזכרות יש צאצאים בא"י.

(33) וכן נכון: כך ב-3 כה"י.

הביאו אל צנעא כמו נ' ראשי אנשים ורובם מאנשי צנעא ויחר לערבאים ולאנשי צנעא מאד מאד.

וביום ג' כ"ט שבט שלחה הממשלה צירים אל שריף אלשויע שיך בלאד המדאן ואלסייד עלי שיך בלאד סנחאן ויחיא דודה אחי סעיד דודה הוא אחד הגבורים המורדים מן אלגהלייה ומכתבים בידם מהשררה להערבאים היושבים באלרוצה: מעכשיו ומכאן ולהבא תשוב חרב אל נדנה ושלוש ליוצא ולבא. ולא אבו שמוע ויתגודדו בכלי זינם כמשפטם. ויחר לראש הצבא זכרי באשה איש אכזרי ועל נער לא יחון גם בחור גם בתולה הוא אשר השחית וכלה יושבי בלאד אנס עד אשר אמרו די ויהי בחצי הלילה ויקם הוא ואנשי הצבא ויקרא הידד וימטר על אנשי אלרוצה עם המורדים בכדורי עופרת ובקולות ורעמים עד עלות השחר ויבקיעו אלרוצה ויגיעו אל תוך אלמסגד וקצת מהבתים ויהרגו רבים. ועכ"ז לא חתו הערבאים ועודם בתוך הבתים מורדים ומורים בקנה השריפה על אנשי הצבא וביום שלישי מבקר עד ערב ירו בקנה הרעמים על הבתים. ויקוצו אנשי חיל הממשלה וילכו להם ויחזרו אל צנעא. ובהשמע הדבר לאנשי הארץ כי לא עלתה ביד התוגרמ' ולא יכלו לכבוש אלרוצה עד גמירא ויתחזקו במאד מאד ויאמרו נתן אלהים בידינו אויבינו ויצורו על צנעא מאד מאד.

ציון ז'.

נכנס חדש אדר ב' וכלו כל הקצין ואנחנו לא נושענו צרה כמבכירה תחיל תועק בחבליה קינו לשלום ואין טוב לעת מרפא והנה בעתה. נפרין תבואה בריאל ואין. וה' אמר למלאך המשחית לטוש מגלך; אמר הנה היא שלושה ומעותדת לעת כזאת מימי בראשית. מבית החולים של הממשלה יוצאים חיילים לחצר מות תחת אשר יצאו לקראת מלחמה. ותחת מעולפת בספירים מבנות תוגרמה בחוצות עיר מעופפות וסובבות תפוחי רעב תבנית היכל. הם הם קורא יקר והגני חושך עטי מלספר. תחת אשר חיל הממשלה מאכלם בריאה על פי רופא מומחה עתה מסובכים בחוצות עיר אלרוצה לשרש אחר שרשי האספסתא ואין נמצא.

אוי ואבוי למי שיצא עליו שם תגר. בעת ובעונה הזאת הוציאה הממשלה ריאלאת מגידי³⁴ ליהודים ויתנו תמורתם ריאלאת פרנצאוי ואחר כל זה שיברו דלתות האוצרות אשר במדינה במקבת ובגרזן ובכל כלי ברזל לחפש ריאלאת וכ"ש תבואה. עתה קורא הגיע זמן אשר לא ידעו אבותינו ואבות אבותינו בחצי חדש אד' ב' ירד מחיר לירה עצמלי סתה³⁵ ריאל ועלה מחיר קדח קטנית

³⁴ כלומר הכריחה את היהודים לקבל כסף תורכי (מגידי מתאים בערך לריאל, ע' לעיל הערה 6), במקום הריאל האוסטרי הנקרא כאן פרנצאוי-צרפתי, אירופי.

³⁵ מתמני ששה. — הערך הרגיל היה כחשעה או עשרה ריאלים, ע' למטה ציון ח'.

1 לירה = 11 ריאל.

ו' לירה עצמלי. ובכסף צרוף מזוקק שבעתים מחיר קדח תבואה ג' ארטאל³⁶) ורבע אשר היה מחירו י"ו דרהם³⁷) בזמן הטובה ריאלין או ריאלין ורבע לכל היותר ואין קונה ועכשיו לא נמצא אחר כל היוקר הזה. וכיד³⁸) בתי כנסיות ננעלו אפי' בשבת ולא נשאר זולתי אצל מ"ו יחיא אלקאסח יצ"ו³⁹) ובבית כנסת אלא סטא⁴⁰) י' בצמצום לתפלת שחרית ודווקא בני אדם שיצאו מדינא דמלכא מכסף גולגולתא ובתנאי שאינם מהודרים. אפשר כי ברעב שומרון מי שיש לו כסף או זהב לקנות ילך ויקנה. עכשיו אם ימצא איש שיש לו כסף קודם כל ינתן לאוצר הממשלה ואם יוותר לו פליטה ישאר לאנשי החיל לשלול שלל ולבזוז בו בזוזי ובזוזי דבזוזי⁴¹) הן כסף הן זהב הן פריטי. מכ"ש וכ"ש אם המצא תמצא בידו תבואה או מיני מאכל מלבד המכות והפצעים תהי לו נסשו לשלל.

ציון ח'.

חזרנו על הראשונות. כ"ח אדר א' עדיין חיל התוגר' חונים באלרצה, אלה מעבר מזה והערכים מעבר מזה ובכל יום מלחמות ולא נצחו אלו את אלו זולתי המלאך דומה נוצח חיל הממשלה מחמת הרעב. ושאייה יוכת רחובות המושלמין בצנעא במדינה⁴²) ורחובות היהודים קאע ביר אלעזב מאין יוצא ובא כיא קאת וקפוד ולילית שם תקנן. והממשלה הוציאה לכל הנקר' בשם סוחר לירות זהובים לכל אחד די ספקו והותר. ומחירם י"א ריאל ולי אני הצעיר הגיע לידי ל' לירה ומכרתי אותם מהסוחר⁴³) הגדול אחמד עבד אל חראזי

(36) הרטל התיפני הוא בערך השתות של רטל איי. לפי גרוהמן בספר הנ"ל II עמ' 99 הוא $0,4544 \text{ g}$ ולפי ששמעתי מאיש בקי משקלו קצת יותר גדול. — כלומר כמעט שני קילוגרמים כסף נתנו בעד שני פחי תבואה!

(37) אין זה מטבע אלא משקל, קצת יותר משלושה גראמים. כלומר י"ו דרהם מתאימים לשני ריאלים או שני ריאלים ורבע.

(38) ר' יעקב ספיר מצא 20 ב"כ. עיין אבן ספיר צא א, ועיין בראואר בספרו אתנולוגיה של יהודי תימן עמ' 306 המזכיר שבשנת 1906 מנו 32 ב"כ שמהם נסגרו 28 מחוסר מתפללים אחרי שנת הצרה הגדולה המתוארה בספר שלפנינו.

(39) המיסד ומנהיג של כת 'דור דעה' (ע' לשוננו ג, 364, הערה 19), הנפטר — והוא זקן מופלג מאד — בשנת תרצ"א.

(40) כנוי לר' שלום בן אהרן הכהן אלעראקי (לפי ס' קורות הזמן סד, ואילו בראואר בספרו הנ"ל 40 מיחס כנוי זה לאביו של ר' שלום). ב"כ זה קיים קרוב למאתים שנה. (41) סנה' צ"ד ע"א.

(42) צנעא נחלקת לשתיים: לעיר עצמה וקבוצת פרורים הגדולה כמו העיר ומוקפת חומה כמות. קאע ביר אלעזב הנזכרת כאן כ"כ הרבה פעמים היא אחת הפרורים האלה.

(43) מהסוחר: כלומר לסוחר, לפי הערבית התימנית.

מסותרי אלחדידה בק"ל ריאל והוספתי על דמיהם ע' ריאל ושלמתי ליד אלמפתי אחר המחילה והסליחה בבית הכלא שני ימים ולילה.

ומהעת ההיא היו הקצבים של גויים שוחטים כלבים וחמורים בסתר ומוכרים אותם בדמי בשר גמלים וכבשים וכשיצטרכו עניי היהודים אזי קונים בשר טיגון וסוברים שהוא של שוורים או כבשים עיני ראו ולא זר. ויש מהגוים שהיו גונבים מילדי חביריהם ואוכלים אותם כשסע הגדי⁴⁴).

ובחצי חדש אדר א' חזרו חיל התוגרמים מן אלרוצה אל צנעא כי לא יכלו להשמיד הערבים ולא נשאר ממפריסי השקץ כי אכלום כלה ולא נשאר כי אם הפרדים והחמורים והכלבים והחתולים והיו לברות למו ויאכלו אותם מדי יום יום במספר במניין במשקל. והיו חיל התוגרמים משוטטים בכל רחובי הגויים והיהודים לצודד הכלבים והחתולים בכלי זינם ונלחמים בהם בכל כלי קרב ופשטו ידיהם להכנס לתוך הבתים והחנויות של גויים ושל יהודים ולחמוס כל אשר בתוכם ואם לא מצאו בהם כלום נותצים הבית או החנות ולוקחים הדלתות והתקרות לבשל מנתם הכלבים והחמורים ונעשתה עיר היהודים פרץ על פני פרץ ומי האיש אשר יעזי לדבר להם דבר בנפשו ועושים כרצונם ואין מוחה מטעם הממשלה. והוול הכסף ועלה יוקר התבואה והגיע קדה דרה מ"ג ריאל דהיינו נפר ונץ⁴⁵ בריאל שומו שמים וספדי ארץ מי שמע כזאת מי ראה כאלה. בעת ובעונה הזאת היו נשמות בנ"א יוצאות ברחובות ובשווקים והם מהלכים ואין מחריד ואין מאספם לקברות. ואם ימצא איש עובר נשמם והולך לו משתומם בצרת עצמו ועל עצמו לא חס כ"ש על אחרים. ואחר יום או יומים כשרואין אותו קצת בני אדם גוללין אותו בסמרטו אשר עליו ונושאים אותו לחצר מות על כתפיהם לאחוריהם כבול עץ ורגליו וראשו מדולדלים וחופרים עומק ד' או ה' טפחים⁴⁶ ומחזירים העפר עליו והולכים כאלו סמנו אבן או לבינה. ואם ימצא איש מהלך ברחוב העיר בעצם היום הרי הוא כיוצא בחצי הלילה בחשיכה ולא יחרץ כלב לשונו⁴⁷ כי כבר כילום והשמידום אנשי החיל ונשמו קוראי הגבר ונכרתו הנובחים שומרי העיר והיה כחשיכה כאורה.

וכלה כל ח' אדר א' ונכנס ר"ח אדר שני ושארית הפליטה מצפים בכליון עינים לאמר בבקר מי יתן ערב ובערב מי יתן בקר מרדיפות הזמן ותלאותיו ושמעות רעות מבהילות ולעינים מאפילות. עדח תבואה בח' לירות עצמלי ואין החי נושא המת על כתיפו בשכרו אלא כנושא כלכלה. ולפעמים שני מתים על כתיפו כאלו שתי קופות של עפר.

44) אלואסעי מספר שאכלו (שלא בצנעא — כמוכן) אפילו ילדי עצמם (בנות — כמוכן — לא בנים). 45) נפר (ע"ל הערה 15) וחצי.

46) בתימן קוברים את המת בכוך, כלומר חופרים שוחה ומעמיקים בה מן הצד ושם שמים המת, ועל כן קבורה מעין זו הנזכרת כאן בזויה ביותר בעיניהם.

47) בצנעא, כמו בקושטא בשעתה, ממלאים הכלבים את תפקיד הזבלים. על כן הם מצויים מאד והעדרם מורגש ביותר.

ציון ט'.

בִּיָּד לַחֲדָשׁ טַבַּת שֶׁר הַצָּבָא אֲשֶׁר נִשְׁלַח מִצְנָעָא לִפְנֵי שָׁנָה לַעֲרִי תַעֲזֹ מִיְהֵר וּבָא לַעֲזֹרָת אַחִיו אֵל צִנְעָא שְׁמוֹ עַלִּי רַצָּא אִיהָ אִישׁ אֲשֶׁר לֹא יִיחַת וְלֹא יִירָא מִפְּנֵי כָל פְּנֵי מַפִּיקִים אִימָה גּוֹיִיתוֹ כְּהַר תְּבוּר רֹאשׁוֹ כְּכַדּוּר. סוֹסו יֵתֵר וַיַּחֲרֹד בְּרַכְבוֹ עָלָיו מִפְּנֵי כְּבֹדוֹ. עַד כִּרְךְ דְּמָאָר הִגִּיעַ הוּא וּמַחְנָהוּ וַיִּנְהַג אֶת כָּל הַחֵיל אֲשֶׁר אִתּוֹ וְאֶת הַכֶּסֶף וְאֶת הַדָּגָן אֲשֶׁר הֵבִיא אִתּוֹ מִעֲרִי תַעֲזֹ וּמֵאָה אֶלֶף עֶמּוֹ. וְאֵת כָּל אֲשֶׁר בַּעֲרִי דְּמָאָר כָּל הַכְּבוֹדָה שֶׁל הַמַּמְשָׁלָה לָקַח צָאן וּבָקָר וְדָגָן וְכֶסֶף לְרֹב. וַיְבֹא אֶל מַעְבַּר וַיִּלְחַם עִמָּם וַיִּךְ בַּהֲעֲרִבִים מְכָה רַבָּה. וַיִּשֶׁם פְּנֵי דֶרֶךְ נִקְיִל יִסְלַח וַיְבֹא עַד צִלְעַ אֲלַנְקִיל⁽⁴⁸⁾ וַיִּזְעַקוּ עָלָיו כָּל הָעֲרַבִּי מִסָּבִיב וַיִּלְחֲמוּ עִמּוֹ בְּכָל כְּלֵי סָרֵב וְגַם הַנְּשִׁים מִקְּלָעוֹת בִּאֲבָנִים מֵרָאשֵׁי הָהָרִים עַד מְנוּחָם הַדְּרִיכוּהוּ לְמַעֲצִיבָה הַשְּׂכִיבֹהוּ. וַיִּשְׁבוּ הָעֲרַבִּים מִהַמִּלְקוֹחַ וְגַם קִנֵּי רַעַם מֵהַגְּדוּלִים לָקְחוּ וַיִּנֶּס עָלֵי רַצָּא בְּיוֹם הַהוּא הוּא וּמַחְנָהוּ לֵאחֹרֹר וַיֵּצֵא אֶל מַעְבַּר בְּבוּשָׁה וְכִלְיָמָה וַיֵּשֶׁב שָׁמָּה וְלֹא יָכֹל לַצָּאת וּלְבֹא. וַיְבֹאוּ הָעֲרַבִּים מִן בָּלְאֵד כּוֹלָאן וַיִּצְוּרוּ עַל הַמְּדִינָה דְּמָאָר וַיִּמְסְרוּ הַחֵיילִים בִּידָם וַיִּכְבְּשׁוּ הַמְּדִינָה וַיִּקְחוּ אֶת כָּל הַמִּלְקוֹחַ עִם כְּלֵי זִינָן. וְאֵת הַחֵיילִים וְשֶׁר הַצָּבָא הוֹלִיכוּהוּ כְּפָרָה לִפְנֵי אֱלֵאמָאָם אֶל עֵמְרָאן. כָּל אֶרֶץ תִּימָנָה עַד יָרִים פָּה אַחֲדָא יַעֲזֹ וַיֹּאמְרוּ ה' יְרוֹמֶם כּוֹכֵב אֱלִמְתּוּכָל אֱלֵאמָאָם. הוּא מוֹשִׁיעֵנו הוּא יוֹשִׁיעֵנו הוּא יִגְאֹלֵנו מֵאוֹיְבֵנו וּמִצְרִינוּ הוּא מַלְכֵנוּ וְהוּא מִשְׁיַחֲנוּ וְהַמַּמְלָכָה מִתְאַמֶּצֶת וּמִתְחַזָּקֶת בִּידוֹ מִיּוֹם לְיוֹם וּמַחֲדָשׁ לַחֲדָשׁ. וַיִּצְוּרוּ עַל עִיר אֱלִטּוּיָלָה אֶרְמוֹן תְּקִיף שְׁאִין כְּמִשְׁלוֹ בְּתִימָן וַיִּמְסְרוּ חֵיל הַתּוֹגֵרִים בִּידָם עִם הָאִישׁ מֵרָאשֵׁי וַיִּשְׁלִים עִם הָעֲרַבִּים אֱלִסִּיד עַלִּי נ' אֲב' אֶלְקָאֲצִי אֲשֶׁר שֵׁם וַיְהִי לְשֶׁר צָבָא וַיִּלֶךְ הוּא וַיֵּיב מֵאוֹת מַחֵיל הָעֲרַבִּים לְכַבּוֹשׁ אֶת שָׂאֵר נְפוֹת בָּלְאֵד אֱלִימָן⁽⁴⁹⁾ אֶלְחַגְרִיָּה וְתַעֲזֹ וּסְבִיבוֹתֶיהָ וַיִּקַּח עִמּוֹ אֶת כְּלֵי הַקֶּרֶב שֶׁל חֵיל הַתּוֹגֵרִם וְהַחֵיילִים הוֹלִיכֵם שׁוֹלָל לִפְנֵי אֱלֵאמָאָם וַיִּצְוּרוּ עַל מִסּוּר וּבֵית עֲדָאָה מִבְּצָר גְּבוּהָ וְתִלּוּל בְּשָׁמִי מְרוֹמִים עֲלִיתוֹי מְכָל עֲבָרִים מֵרָאשֵׁי וַיִּכְבְּשׁוּהוּ וְאֵת הַחֵיל וְשָׂרָיו עִם כָּל כְּלֵי מִלְחָמָתָם הוֹלִיכֵם שָׁלַל וַיִּצְוּרוּ עַל כּוֹכְבָאן אֲשֶׁר כָּל רֹאִיו יֹאמְרוּ אִיו. הוּא הִיָּה מוֹשֵׁב מַלְכֵי אֶרֶץ הַמַּעֲרָב אֲשֶׁר לֹא נִתְּנוּ צֹוֹאֵרִם תַּחַת מַלְכֵי צִנְעָא מִימּוֹת גִּירוּשׁ אַחֲרָךְ הָרָאשׁוֹנִים אֲשֶׁר בּוֹמָן אֱלֵאמָאָם מִסָּהָר בִּשְׁנַת אַתְתַּקְלִיג' לַשְּׁטִרוֹת.⁽⁵⁰⁾ יִזְכֶּה לָהֶם חֲלָקָם בְּכָר נִרְחַב בְּרָאשׁ הָהָר רַחֲב יָדִים שְׁמָה יִזְרְעוּ מֵאֲכָל מְדֵי שָׁנָה בִּשְׁנָה לְכָל יוֹשְׁבָיו וְהוֹתֵר וְגַם בְּרִיכוֹת מִים אֲשֶׁר לֹא יִיבָשׁוּ לְדוֹר וָדוֹר, כִּי יוֹצֵר הַכֹּל כּוֹנֵן מִתְחַלֵּת הַיִּצִּירָה לְאֶרֶץ בְּפָנֵי עִצְמוֹ וְגַם לְכָל סְבִיבּוֹ וּבְנֵי אָדָם בְּאַפִּיקִים וּבְגִיאוֹת עוֹבְרִים לִפְנֵי כְּבִי מְרוֹן⁽⁵¹⁾. וְהָהָר נַחֲלָק לְשָׁנִים מִיָּדִי

(48) המעלה (פאס בלשון אשכנז).

(49) יש מחזו דרומה מצנעא הנקרא באופן מיוחד ארץ ימן.

(50) שפ"ב 1622. לפי אלואסעי משל האמאם אלמטהר לפני זמן זה. התורכים יצאו

אח תימן בימי אלמואיד בן אלקאסם, בערך 1635-0 ('ע') אנצ. אסלאם ע' וידיה ו-G. W. Bury

בספרו Arabia Infelix עמ' 13.

(51) וגם עיר יהודים יש שם עד היום הזה.

הטבע ועוברים דרך גשר, ועת אשר כבשו חיל אלתוגר אלימן צרו עליו ז' חדשים ולא יכלו לו כ"א במרמה ואת התעלה מילאו עפר עד היום וילאו עתה חיל התוגר ויכבשו ביד הערביים. ויצורו הערביים על מדינת עמראן אשר בנו אותה מלכי שבא לפני אלפים שנה ונקרא שמה עמראן ע"ש מלך שבא עד היום, וימסרו חיל התוגר ד' טואביר⁽⁵²⁾ ביד הערביים וג' קני רעם נתנו לערביים עם כל כלי זיינם והוליכום שולל לפני אלמאם. וכאשר ראה אלמאם כי נכבשה מדינ' עמראן ויבא מן כמר עם כל מחנהו וצבאותיו ויתקע אהלו שם ויקרא שלום לכל אנשי העיר וליהודים ג"כ קרא שלום. תיגל ערותך עמראן גם תיראה חרפתך. ויצורו הערבים על פלך חגה ויועקו הערבים שכנותיה מכל עבריה חאשד. אלסודה, אלשרף, ואדעה וגם כפריה. ובתוכה ששה טואביר תופשי מגן וששה קני רעם וזיין לרוב ויהי חתת אלהים על חיל התוגרמה אשר בתוכה. תשכב בבשתה ותכלם העיר חגה כי נכבשה לפני הערביים עם כל הכבודה אשר בתוכה והוליכוה שולל עם כל פחותיה ושרי צבאותיה לא נמלט ממנה זולתי אלקמנטאר אשר הציל נפשו לשחת ויהרוג אלקאצי אלא כווע ואחר ירה החץ בידו על לבו ונפל שדוד לפני חרבו הוא ואלקאצי ואל יפול שדוד לפני הערבים. ועד היום לא נשאר במצור כי אם העיר רבתי עם צנעא רבתי בגויים שרתי במדינות כהניה ושריה במצור ובמצוק אשר לא נהיה מימי עלומה, תושביה בעיר גועו. כל ארץ תימן מצפון ומים ממזרח וממערב פה אחד אללה ינצר אלמנצור⁽⁵³⁾ זולתי בחראז לא יכלו מלט נפשם ולאמר אלמנצור כי מלאה חיל התוגרמה.

ציון י'

דרכך ומעלליך עשו אלה לך. זאת רעתך כי מר כי נגע עד לבך, שבר על שבר נקרא כי שודדה ברגע כל תימן פתאום שודדו אהלי שבא. ראיתי את אוול והנה תהו ובהו ראיתי ההרים והנה רועשים וכל הגבעו' התקלקלו ראיתי והנה אין האדם וכל עוף השמים נדדו הלכו. ראיתי והנה העיר נותצה מפני יי' מפני חרון אפו. על זאת תאבל הארץ ושמים קדרו ממעל לשוא הטיפית צנעא מאסו בך עוגבים נפשך יבקשו. קול בת צנעא תתייפח תפרש כפיה אוי נא לה כי עיפה נפשה על הרוגיה. שמה ושערורייה נהייתה בארץ, ככלוב מלא עוף כן בתייהם מלאים מרמה על כן גדלו ויעשירו שמנו עשתו. דין אלמנה לא דנו ומשפט אביונים לא שפטו. 'הצל אלה לא יפקוד יי' אם בגוי אשר כזה לא תתנקם נפשו. ולא אמרו בלבבם נירא נא את יי' הנותן גשם יורה ומלקוש בעתו עונותיהם הטו אלה וחטאתיהם מנעו הטוב מהם קוינו לאורה והנה חשיכה לעת רוחה והנה בעתה.

ביום ס'ו אדר א' יצאו מן מנאכה כמו אלפים חלוצים מחיל השלטון יריה הנקרא בשם רדיף ועמהם כלי זיין חדש הנק' מוזר יכיל יי' כדורי

(52) גודר הנקרא באטליון.

(53) אללה יושע את המלך הנושע

עופרת בכניסה אחת ומורים בה בבת אחת זה אחר זה ומרחק ירייתו כמו 1500 מטר באופן שהוא ככה איש והוא נורא ומבהיל וג' כני רעם וצבים ופרדים לרוב נושאים מזון ועמם שר צבא גדול מהשלטון שמו רצא באשא ועמו שר צבא גדול מגבורי הממשלה היושבים ראשונה במלכות שמו עזיז באשה אשר נלחם לפני שלש שנים ועמו 600 איש שלף חרב מן קבילת יאם מארץ נגראן ולהם גמלים נושאים בר ולחם ומזון וכלי זיין שבאו לעזרת אחיהם היושבים בואדי צהר בעיר טייבה אשר התנפלו עליהם שכיניהם הערביים כי הם שנואי נפשם מקנאת הדת⁽⁵⁴⁾.

ויבאו החיילים מכפר מפחק ויקחוהו מיד הערביים ויסעו עד⁽⁵⁵⁾ ויערכו מלחמה ויכו בהערבים מכה רבה וילכדו ויעלו דרך אלכמיס וילחמו עם הערביים ויעמדו הערביים על נפשם ויקבצו מכל עיר ופלך ובראשם בלאד אלבסתאן. ויערכו הערבי' מלחמה בהרי אלכמיס ויעמדו לפני החיילים לשטן בראשי ההרים כי ירט הדרך לנגדם ובכל שעל ושעל מלחמות עצומות ויפלו חיילים חיילי' חללים מזה ומזה ויגיעו עד. בועאן ויערכו עמם מלחמה וידרפום עד יאזל. וישבו את כל המלקוח בקר וגמלים ופרדים נושאים את כל הכבודה וכלי זיין ויצורו הערב⁽⁵⁶⁾ על יאזל אשר נכנסו לתוכה אנשי יאם ומאתים מחיל השלטון. ויצאו לפניהם וישבום ויוליכום שולל אל שבאם לפני אל אמאם. ויבאו החיילים לעיר אלמסאגד ויערכו הערב עמם מלחמה ויתנפלו חיל התוגרמים עלי אלמסאגד ויעמדו הערב על נפשם ויכו בהם מכדי רבה ובראשם שר הצבא עזיז באשה נתחהו הערביים לנתחים ויד החיילים הולכת וחלושה ונמס לבם בקרבם ויד הערב הולכת וחזקה ולבם היה לאבן. וינוסו החיילים הנשארים דרך אלכמיס ולא נשאר להם מאכל ולא כדורי עופרת לששת קני הרעם כי כילום בדרך ובביוזה. ויקראו הערב מכל פיאה ויעלו על ההרים ובנקיקי הסלעים ויערכו מלחמה חזקה ולבם כלב הארי ויכו בחיילים מכה רבה ובביוזה שלחו ידם ויבזו שארית השאר' ויפול מן החיילים בכל המלחמה ההיא כאלפים איש אחוזי מזור⁽⁵⁷⁾ ומהער' כ"ח מאות איש שולף חרב. ויכנסו שארית השארית ביום ר' אחר הצהרים בכ"ד באדר עם השר הגדול רצא באשה לתוככי צנעא בבושה וכלימה ויתמוגגו כל אנשי המדינה והשרים והחיילים ותושביה הגויים והיהודים על מה עשה ה' ככה לארץ הזאת מה חרי

(54) שבטי יאם בארץ נגראן הם אסמאעיליים, והם ענף של השיעה, ואם כי גם הוידיים תושבי הרי חימן הם שיעיים, שונאים אלו את אלו על דרך המשל מגירי דעבדין בישא למגיריהון עבדין.

(55) הסופר נהג לכתב בשני כה"י את שמות המקומות לעתים קרובות באותיות גדולות, ובכתי' 599 גם בצבע אחר. אפשר שכך נהג גם כה"י שהיה לפניו ועל כן נשמטו לפעמים שמות מקומות שבקש לכתבם בדיו אחרת ואח"כ שכח למלאות את הרוחים שהניח בשביל השמות הנ"ל.

(56) בני השבטים. (57) הרובה הנקרא מזור.

האף הגדול הזה ונהפכה כל שמחה לתוגה וכל משוש לאבל, צרה על צרה ויגון על יגון. ואנשי המשמר החיילים נהפכו לשודדים ובוזזים ושוברים דלתות הבתים ולוקחים כל הנמצא שם ועמם מבני עמינו כנהוג. וביום שי"ק נמלטו שארית החיילים חשופי שת ועל שתותם מחצלאות אוי לעינים שכך ראו. ויבאו אל ר"ד (58) אל צנעא רעבים גם צמאים כי לא אכלו לחם ג' ימים ויחפשו חפש מחופש בעד האוכל במה להחיות את נפשם ויפזרו זהב וכסף כדי לקנות דבר מהמאכל אשר ימצאו. והיו הערביים טוחנים תבן וסובין וקשין וקטנית ושעורים ולשין ואופים ומוכרים מהם שנים עשר ריקין רחבם מלא הסיט כפול ומשקל כולן נק' רטל (59) ברילה (60) עצמלי ועוד ועוד עד על זאת דוה לבינו. ויחזק הרעב עד למאד מאד ויגיע קדח דרה י"ו לירה וחצי. ולא נמצא מי יאמין לשמועתינו מי יקשיב לדברינו.

וביום א' כ"ו בו ריחם י"י בגשמי ברכה מהצהרים עד הערב וירד מטר סוחף כל היום וכל הלילה. והמים מפכים מג' סואיל (61). א' פ"א ל"ה. והב' מן באב כ"ז ימה, והג' מן שר ארה עד יום ד' עד אשר לא יכלו בני אדם לעבור בתוכו.

אבל כל ח' אדר ב' ואנחנו לא נושענו והננו שארית השארית היום ערב ר"ח ניסן מצפים ומיחלים בכליון עינים לרחמי שמים עד כמה נתמוגג בעונינו כמה וכמה הרפתקי עדו עלן מר"ח חשון שעבר עד היום ואנחנו לא נושענו. בהמצור של גירוש תוגרמה בשנת (62) הגיע יוקר התבואה משקל ס' שקל בשקל. ובזה המצור 12 וקיה דרה בריאל מגידי. מצאתי כתוב בס' כ"י ישן אן פי דולת אלמהדי וצלת אלדרה מיה חרף ואלשעיר 50 חרף ואלבר קי"ך (63) ע"כ. ואנחנו צערינו כפול ומכופל ועודף הרבה על של ראשונים. ונחזור לעניינינו. אהה על א' משרי חיל התוגרמים אשר נמלט ביום א'

(58) חיל המלואים. ע"ל. (59) חצי רטל תימני, בערך רבע קילוגרם.

(60) בלירה עתמנית. — בדבור אומרים רילה במקום לירה, וכאן נגרר הכותב אחרי הבטוי, שלא כדרכו הרגילה.

(61) רבים של סקל (סאילה). נחל המתהווה ממי גשמים.

(62) ע"ל הערה 55. והכוונה בלי ספק למצור התורכים שבצנעא בשנת 1309 להג'רה = 1891 = בר"ב לשטרות, וע' להלן ציון י"ב.

(63) שבזמן ממלכת האמאם אלמהדי הגיע הדורה למאה לירות זהב (על חרף עיין Jemenica 361-3) והשעורים לי-50 והחטה ק"ב. הכונה בלי ספק למצור ששמו השבטים המורדים על צנעא בשנת בקי"ט לשטרות 1808. וז"ל ס' קורות הזמן כ"י 599 מ"ז ע"א: ובשנת בקי"ט לשטרות היה רעב גדול והוסיף הרעב שבאו שבת בכ"ל חיל המלך אלמהדי עבטלה (שבוס בכונה במקום עבדאללה) לקחת מנתם ממנו ויחנו בסביבת אוזל (כלומר צנעא) וימנעו רגל ממנה... ויעל השער למעלה עד שהגיעו החטים קב א' בשקל כסף והשעורים קב ורביע בשקל וכ'. — עשר שנים לאחר מזה (1818) התנפלו השבטים שנית על צנעא והחריבו את שכונת היהודים חורבן גדול.

כ"ו אדר ב' ממלחמת יום כיז הנזכר ערום כאשר יצא מבטן אמו ותהי לו כלי זיינו אשר עליו וגם הזהב אשר במתניו כר' לירה מפלט לו ואת נפשו הציל ערום מלבד המכות והפצעים.

ציון יא

ויראו שרי הצבא כי כלתה אליהם הרעה מבית ומחוץ. מחוץ שכלה החרב ומחדרים רעב, כי כבר כילו והשמידו כל ירק דשא וכל עשב עם דהכלבים והחמורים והחתולים ורמש ועכבר וכל עוף השמים והיו מוציאים בכל יום על העגלות כקץ מבית החולים. ט"ו איש על עגלה אחת בבקר ובערב שלא יראו אותם הערביים ועל באשם עד למרחוק כשהיו מוליכין העגלות ומוליכים אותם אל כזימה וחופרים גומא ומשליכים ט"ו או ל' בגומא אחת ומכסים בעפר עד אשר לא יוכלו עוברים ושבים לעבר שם מפני הצחנה והחלאה. מלבד אשר היו מחיל המלך מתים בכל עיבר ופנה מושלכים תפוחי רעב ואין פונה ואין פוצה פה והיו על פני ארץ לקור ולחום והרואה אותם בפעם ראשונה נדמה לו שהם מכוסים בשמיכה שחורה ועצמותיהם ושיניהם יוצאים בולטים מגוייתם לבנים כשלג. וידענו תרגום יונתן בן עוזיאל בביאור מה שאמר אתחפיו אפיהון איכרום אוכמין כקדרא, אבל בעינינו ראינו ובאזנינו לא שמענו רח"ל.

ותכף שלחו השרים אל האמאם ה' שרים אל כוכבאן הננו בידיך אם להרג אם לאבדון אם לשלום. והישר בעיניך עשה ואל נאבדה אנחנו ונשינו וספינו עם שארית פליטי חיל השלטון יריה. וישב אותם דבר הוא ושרי הערביים אשר אתו אם תאבו ושמעתם והיתה נפשכם לבד לכם לשלל וכל כלי זיינכם עם כל הכבודה של הממשלה אשר מחוט ועד שרוך נעל ינתן לאוצר המלכות של האמאם ונתן להם זמן חדש ימים ולא ישאר מכם איש ועלינו ליתן לכם גמלים וחמורי' למשאכם עד מנאכה וגם אנשי חיל מהערביי' לשמרכם בדרך ואם תמאנו ומריתם חרב ורעב תאוכלו עד אשר לא ישאר מכם משתי' בקיר, והטוב בעיניכם עשו. וישובו חמשת השרים השלוחים וימסרו לאולאיה ואלמשיר⁶⁴ מכתב ותנאים להם כזה וכזה דיבר אל אמאם ושרי הערביים. ויצטערו כל השרים על זה וינהו⁶⁵ מה לעשות ויקבלו עליהם גזירת אל אמאם ושריו ויחזרו וישלחו ה' השרים הנזכרים והם אל שריף אל שויע ואל סייד עבד אללה ך עבד אל קאדר מחשובי צנעא ורגב אפנדי ומצפר ביה המזכירים של בית המשפט אשר כל דבר יוצא מתחת ידם ושני אמיר עליא⁶⁶ משרי החיל של השלטון. ויכתבו בידם כתבים עם החתימות כל השרים של הממשלה ויאמרו טוב הדבר אשר דיברת אדונינו אתה ושריך בתנאי קודם כל דבר תחוס עלינו ותשלח לנו דגן להחיות את נפשינו ונפש פליטי החיל. ויחס עליהם אל אמאם ותכף שלח

(64) לנציבי המדינות ולמצביא הראשי. (65) כן בשני כה"י.

(66) מפקדים עליונים. אלואסעי 200, הנותן דרך כלל הרבה פחות שמות מן המחבר

שלפנינו. מזכיר אחד מאלה.

קִין קדח דגן וּלְ בָקֶר וְכִי רָחִלִים לַחֲיוֹת נִפְשָׁם מוֹלַעֲפוֹת רָעַב אֲשֶׁר כִּלְּם חִי' חֲדָשִׁים בַּמִּצּוֹר וּמִצּוֹק וּגַם שָׁלַח לָהֶם עוֹד ג' כִּס קֶמַח מִשְׁלָם אֲשֶׁר שְׁלָלוּם חַיִּילוֹתָיו בַּדֶּרֶךְ.

ציון יב.

וַיְהִי בַיּוֹם י"ג נִיסָן בַּעֲרַב וַיֵּשְׁבוּ ה' הַשְּׂרִים הַשְּׁלוּחִים מִן וָאָדָּי צָהָר כִּי שָׁם בָּא אֱלֹאֲמָאם וַחַיִּילוֹתָיו וַשְּׂרִיו וַיִּשְׁלַח עִמָּם כְּתִיר אִישׁ חֵיל מִהָעֶרֶב שׁוֹנָאֵי בָלַע וְאֵת עֲרוֹבָתָם לָקַח שְׁלָא לְשֹׁאֵף חֵיל זָרִים. וַיָּבֹאוּ עַל בִּירַת הַמַּמְשִׁלָּה צִנְעָא אִם תִּימָן בִּטָּח אֶל מִבְּצָרֵי הַמְּדִינָה. מִן בְּלָאָד אֶל בִּסְתָאן יֵשְׁבוּ בַּמִּבְצָר חֵיל אֶלְרִמָּאָה. נֶאֱצַר מִבְּכוֹת אֱלֹאֲחִמֶּר וַחִילוֹ אֲשֶׁר פָּרַץ אֶת הָעִיר חָגָה יֵשֵׁב פִּי אֶלְעֲרִיאָן⁶⁷ הַתַּחְתּוֹן וְהָעֲלִיוֹן וּמִשְׁמֵרוֹת אֶל צִאֲפִיָּה מִן רִגָּאָם יֵשְׁבוּ בַּמִּבְצָר הַמְּדִינָה הַנִּקְרָא קֶצֶר גְּמֵדָאן עַל שֵׁם מֶלֶךְ מַמְלַכִּי שְׁבָא. מִן הַמֵּדָאן וְחֶאֱרֵת יֵשְׁבוּ בַּמִּשְׁמֵרוֹת וּבִפְתָחֵי הַמְּדִינָה.

וּבַלֵּיל י"ד נִיסָן נִשְׁמַע קוֹל תּוֹפִים וּמַחֲלוֹת קוֹל מַצְהָלוֹת הַנָּשִׁים קוֹל הַמוֹלָה קוֹל שֹׁאֵן בַּעֲזֵיר וַיִּכְנְסוּ חֵיל הָעֶרְבִיִּים וְעִמָּם סִיף אֱלֹאֲסִלָּאָם דוֹד אֱלֹאֲמָאָם שְׁמוֹ אֶלְסִיִּד מַחְמַד אֶלְקָאָסָם אֶל תּוֹכֵכִי צִנְעָא בְּשִׁלּוֹם וּבִשְׂמִיחָה וְעִנּוּהָ.

וּבַיּוֹם ב' נִיסָן נִפְתְּחוּ שַׁעֲרֵי הַמְּדִינָה לְכָל עוֹבֵר וּשֹׁב וַתִּקְנּוּ שְׁנֵי יְרִידִים חוּץ לַמְּדִינָה א' בַּשַּׁעַר בָּאָב אֶלִּימָן וְהַב' בַּשַּׁעַר בָּאָב שַׁעַר הָרַחֵק כַּמֶּטְחוֹ קֶשֶׁת וַיָּבֹאוּ בְּנֵי הַכִּפְרִים הַמוֹנִים הַמוֹנִים וַיָּבִיאוּ דָגָן וּשְׁמֵן וּבָקֶר וְצֹאֵן וְצִימוֹקִים וְכָל צִרְכֵי הַמְּדִינָה. וְלֹא נִתְכַּחֲסוּ⁶⁸ אֲלָא אֲשֶׁר הִבִּיאוּ עֲצִים לְהַסְקָה. בַּהַמִּצּוֹר שֶׁל שְׁנַת בְּרִ"ב הָרִוּיָּחוּ מוֹכְרֵי עֲצִים וּבֹזֵה הַמִּצּוֹר הִפְסִידוּ כִּי בַּצִּנְעָא מִצּוֹי לְרֹב עֲצֵי הַסְקָה מִהֲרִיסוֹת הַבָּתִּים וּבֹזֵל וְכָל הָרוּצָה לִיטוֹל יִטוֹל חֲנָם אֵין כֶּסֶף. וַיֵּצְאוּ כָל בְּנֵי הַמְּדִינָה אֲנָשִׁים וְנָשִׁים וְטָף וּגַם חֵיל הַמַּמְשִׁלָּה לִקְנוֹת מַחִיָּה וַיִּגְיעַ בַּיּוֹם הַהוּא שַׁעַר הַתְּבוּאָה קֶדַח ב'ר⁶⁹) בִּט' רִיָּאֵל תַּחַת אֲשֶׁר כָּבַר הַגִּיעַ מַחֲזִירוֹ 70 מִגִּידֵי דַהֲיִינוּ קִלִּיב רִיָּאֵל פֶּרְנָצָאִי כְּדִבְרֵי הַנְּבִיאָה כַּעַת מַחֲרֵי סָאָה סִלַּת בַּשֶּׁקֶל וְסָאָתִים שַׁעֲוִרִי בַשֶּׁקֶל. יוֹדוּ לָהּ חֲסֵדוֹ וְגו'.

וַיֵּצְאוּ שְׂאֵרֵי בְּנֵי עַמִּינוּ לִקְנוֹת קִידוּשׁ⁷⁰) לַלֵּיל פֶּסַח וְדָגָן וּבָקֶר וְצֹאֵן לְצוֹרֶךְ יוֹט וּבַלֵּיל שְׁמוֹרִים לַעַת צֹאֵת הַכּוֹכָבִים וְעֲדִיין בְּנֵי עַמִּינוּ מִשְׁוֹטְטִים עַל נִפְשָׁם לִשְׁחוֹט וּלְטַחֵן וּלְקַנּוֹת צִרְכֵי יוֹט וְנֶעֱשׂוּ לְנוֹסִים כִּימֵי צֹאֲתֵינוּ מִמִּצְרַיִם בַּחֲפֹזֵן מִשְׁאֲרוֹתָם צָרוּרוֹת בִּשְׁמֵלָתָם עַל שִׁכְמָם.

בַּיּוֹם בִּיָּד בִּנְיָן נִגְאָלוּ אֲבוֹתֵי וּבַיּוֹם ב' גִּאלֵנוּ יי' אֱלֹהֵינוּ וּפְדָה שְׂאִירֵתֵינוּ מִמוֹת לַחַיִּים. וּבַיּוֹם ב' יוֹם שִׁק אַחֲרָהּ דִּפְסַח בַּעֲצֵם הַיּוֹם יֵצְאוּ צִבְאוֹת חֵיל הַתּוֹגֵרְמִים כַּעֲשֵׂרָה אֲלָפִים אִישׁ רַגְלֵי גְדוּדִים בְּלִי כְלִי נֶשֶׁק מִהָעִיר לִלְכֹת לְדִרְכָּם

(67) שְׁנֵי חֲצֵרֵי הַמִּפְקָד', כִּךְ נִקְרָאִים הַקְּסֵרֶסֶתִים שֶׁבָנוּ הַתּוֹרֵכִים בִּדְרוֹם הָעִיר.

(68) כֵּן בַּשְּׁנִי כה"י. (69) חֲסֵה.

(70) יין, וּבִיחּוֹד יֵין צְמוּקִים. עֵיין לְשׁוֹנֵנוּ ג' 369. וְכֵן בַּלְשׁוֹן חוֹל מְגִילָה כ"ז ע"ב:

אִמָּא זְקִינָה הִיתָה לִי. פַּעַם אַחַת מִכְרָה כֶּפֶה שֶׁבְּרָאָה וְהִבִּיאָה לִי קִדּוּשׁ הַיּוֹם.

מגורשים דרך מנאכה ומשם לאלחדידה ומשם לארצם ארץ תוגרמה בתנאי בלי התמהמה ואיחור.

וראה פלא גדול שעשה בורא עולם כדי להודיע לבני אדם גבורותיו וכבוד הדר מלכותו וידעו כי הכל בהשגחה מלפניו ולא במקרה נעשה מה שנעשה אלא הוא מהעדא מלכין ומהקים מלכין זהו הפלא הגדול שביום שבאו התוגרמים לצנעא בו ביום היתה יציאתם כי הם באו בשנת בקפ"ג⁽⁷¹⁾ לשטרות ב"ז בניסן ובשנה זו ש' בריו' בי"ז בניסן נתגרשו מתוך צנעא ומכל תימן. לעושה נפלאות גדולות לבדו נמצא מספר השנים ששלטו בתימן בפעם זו ל"ג שנה. וילכו להם דרך מנאכה וישבו שם כל החיילים וכל השרים בנשיהם בטפם בעבדיהם באמהותיהם. ויפקידו כל רכושם וכל הונם בצנעא אצל מידועיהם ומכיריהם המוסלמין מלבד מה שקנו המוסלמין מן התוגרמים ממחמדיהם בזול ובלא דמים ואכלום בכל פה את אשר גנבו ואת אשר הסתירו ואת אשר לקחו בפה רך בפה רך. ועשאו כמצולה שאין בה דגה ותהי המדינה שואה ומשואה. ובחיה באו בני עמינו⁽⁷²⁾ מכל הכפרים בבניהם בנשיהם בטפם ומשארותם צרורות בשמלותם על שכמם וגמרו המועד בצנעא.

ציון יג

ובתחלת סיון יצאה שיירת התוגר' הנשארה מצנעא בלי כלי נשק עליהם כנשים ויגיעו עד קאע סהמאן ומתנה ויתגנבו הערביים מכל סביבות בלאד אלבסתאן האנשים והנשים ורועי הצאן ויקלעו במקלעות באבנים על חיל התוגרמ' ועל השרים ויבזו כל אשר נמצא אתם וישלחו לבושם מעליהם ויעשו בהם פרץ על פני פרץ.

וישמע אלמאם את כל אשר עשו הערביים יושבי בלאד אלבסתאן בבני החיל ובשריהם, ויחר לו מאד, ויבא מן ואדי צהר אשר הוא יושב שם ועמו כתיר איש תופשי מרת ומגן וייהן על פני הערים ההם ויוכיחם על פניהם ויאמר להם דעו לכם אחי ועמי כי אלהים מסרם והדימם לפניכם והנם כאסורים מפני מעשיהם הרעים עשה להם אלהים ככה ואנחנו מוסלמין מתפללים ומתענים יראי אלהים מחזיקים בדת מחמד ובהגיונו. ואיך תעשו הרעה הגדולה הזאת ומה יאמרו מלכי מזרח ומערב. וישב שם כט"ו יום וירוקנם הצאן והבקר והדגן וכל צרכי החיל אשר אתו וימסרו לו קצת מהאנשים עושי הרעה ויביאם בברזל ויוליכם צנעא ויאסרם וחמתו שככה. וישב ואדי צהר למקומו. וישמעו כל הערביים את אשר עשה וייראו מפניו ויתנו תודה לאלהים על כל אשר עשה לאויבי אלהים ותשקוט הארץ.

וילך אלמאם אל רוצה וישב שם כ"ה ימים ומשם בא אל צנעא דרך המבצר ומשם אל בית המשפט וישלח ויקרא לכל בני המדינה בעלי בריתו ויוכיחם

(71) כבוש תימן ע"י מוכתאר פשא 1872.

(72) כלומר תושבי צנעא שברחו מן העיר מחמת המציק.

כי יתנו תודה לאלהים וישמרו חוקיו ואותותיו כי לאלהים התשועה והמלחמה ואת אשר ירצה האלהים יעשה ולא בחרב וחנית נגרשו יושבי רומיה מן צנעא כי האלהים עשה. וישם שופטים ושוטרים על פי חוקי הדת ודקדוקיו וישמחו יושבי צנעא שמחה רבה ויתנו כבוד ותודה לאלהים ולמלכו ויאמרו כל אשר דיברת נעשה ונשמע. ויצא מבית המשפט בקולות וקולי קולות והנשים במצלחים בכל רחוב וישב בביר אל עזב ושם תקע אהלו הוא וצבאו ואנשי בריתו ויועציו. ובלילה ההוא קול ששון וקול שמחה קול הידד הידד בכל רחובות המדינה קול קני רובה וקני רעם והשיאו משואות בכל הסירות ועל ההרים והגבעות ויאמרו יחי אדוננו המלך יחיא אלמתו וכל יחי לעולם ובשלומו יהיה לנו שלום.

ואחר עבור ימים ג' ונלך⁷³ כעשרה אנשים לקדם ולחלות את פני אדונינו המלך ולדחתפלל בשלומו וכבר היכננו זבח שור מזבח כפרתינו.⁷⁴ ויקבל את פנינו בסנים צהובות על פתח הבית בשוכו מן הטיוול הוא וחילו כמנהגם. ויקרא לנו ויאמר היו בשלום ושמרו דתכם והזהרו בכבוד המוסלמין ובמצוותם והסירו הנאפופות והתועיבות⁷⁵ וכל אשר ימרה יומת בחרב. ונתחנן לפניו ונאמר לו יחי אדונינו המלך. אבל כבר כלו ומחו דיינינו ומנהיגנו ברעב הגדול הזה ואין מי ידריכנו ונבחר לנו מהנמצאים אשר באו לחלות פניו דיינים ונשיא ויתן להם רשיון תחת חותמו עם כל האזהרות והחייבים אשר אנחנו חייבים לשמור ולעשות ונעתיקהו בלשונינו לאות ולמופת.

וישם המלך שוטר בארץ אלשיך חזאם אל צער וגם הוא איש חמסים ויבער התועיבות והשקוצים מן הארץ. וגם נמצא שמך דבר מכוער בבני עמנו אשר יש יחידים מזויפים מטבע המלך ויבוקש הדבר וימצא ויאסרם בבית הסהר ויענום וירעיבום בבית הסהר ויגועו וימותו שם.

והשער בעת ההיא החסים רבאעי⁷⁶ ורבע בריאל. השעורים רבע קדח. קטנית רבאעי ונץ. אלסמן⁷⁷ רטלין. ושאר דברים שומתן ממוצעת. הבשר י"ו רטל. ועוברים ושבים דרך חראז ודרך נגבה ומפחד הערבאים⁷⁸ התהפכות התחבאו בני עמינו אנשי שם וילכו אל ההר חראז לגור שם ויחיו בניהם מפרי ידיהם איש איש ממעשיו. אבל בצנעא כלתה הפרוטה והפרנסה אין והנשארים מבני עמינו תוהים על מה עשה יי ככה לארץ הזאת ומה חרי האף הגדול הזה

73 כלומר גם הכותב היה בין חשובי הקהל שבאו לחלות את פני האמאם.

74 מאחר שהיה חשש שיאשימו את היהודים בהדבקות בתורכים היה צריך להכין זבח שלום. אם יחטא איש מאנשי הקהלה שוחטים פה. וראשי המוסלמים אוכלים מן הזבח וניכסר לעוברי העברה. עיין למשל בספרי Von den Juden Jemens עמ' 96-97 ולהלן רכ"ח.

75 הכונה למי שקלקלו עם אנשי חיל התורכים.

76 שמינית קדח (שמעתי כמה פעמים, וכן נכון לפי שיוצא מן ההמשך: רבע קדח. ואילו גרוהמן בספר הנ"ל II 98 כותב: רביעית קדח).

77 חמאה מבושלת.

78 אנשי השבטים שבצבא האמאם שתפסו העיר, עיין לעיל בתחילת ציון יב.

עלינו. אנשים ונשים עוללים ויונקים טובבים מעבר לעבר מבקשים לאוכל למו והאנשים מחפשים מה לעשות ובמה להתפרנס ונשים ועוללים מושלכים בכל רחוב תפוחי רעב וקול אנחה וקול מרעיד נשמע מגרונם ופני בני אדם נשתנו ונהפכו לירקון שחרחר וחליים רעים רבים מינים שונים. ויש אשר נתבלבלה דעתם. ויש אשר הוכו בגרב ובחרס ויש אשר העלו צמחים מכף רגלם. ועד קדקדם, ויש אשר הועלתה מכה על גבי רגליהם ותעלה צחנה וליחה סרוחה עד אשר לא יוכלו להרפא. והרבה מבני עמי נשתכרו בירושת הבתים. ויש קרובים אשר כבר המה רחוקים וירשו ה' או ו' בתים, המורשים⁷⁸ והיורשים לחצאים, ולמעמים נעשים המורשים יורשים ומי יאמר לו מה תעשה. אם יאמר היורש שלי הוא שקוי עצמותם⁷⁹ מלא חמסים כנודע. ואחרי אשר יזכה היורש או המורשה בבית אשר קאת וקפוד שם יקנן אז אין תועלת כי אין קונה ומחריבו והורסו עד היסוד ולוקח עציו והולך לו ומוכרם. ולמעמים אשר בעה"ב איש או אשה גדול או קטן ימות בדד בביתו עד אשר יסריח ב' או ג' ימים ואח"כ באים ע"א ל דכ"א וקובר אותו ולוקחים הבית בשכרם ונותצים את עציו ואת אבניו ואת כל אשר בבית והם היורשים האחרים. ויהי רחובות היהודים לשמה ולשאיה בכל עבר ובכל פנה. הזאת העיר שיאמרו כלילת יופי משוש אם תימן, איפוא חכמ"ך, אייה מנהיגיך, אייה סוחרייך, איפוא בחוריך, אייה חמדת בתוליך, איים עולליך, אייה טפוחיך, אייה לובשי מחלציך, איך משמים נפל עליך הגרון, איך משמים נפל גאון תפארתך, איך קידרים שמוך מטרה. ומדוע אכזרים שמו לאנשים נכבדים חשובי שח. איך ערביים חשפו צמתך, איך שבאים גלו סתריך, איך שכיניך עישו שדיך, איך פול ופוט ובול ירעוך קדקדך, איך נבלתך נפלה על פני השדה, מדוע שחקו על ישיש וזקן נער ובתולה, איך מלאה החרבה ונחרבה הבירה, איך נבנתה הבקעה ונהרסה הקריה, איך ששה שאל ואבלה ארץ, איך נשמו חבתיים ורבו המתים.

ציון יד

העתק פתשגן כתב הדת ליהודים מערבי לעברי.

ובזה הצעה, מוכרחים משפחות היהודים לקבלו⁸⁰ עליהם כאשר נצטוו בו ובחיובו⁸¹. ויתחדש החיוב אשר כבר שיקעוהו פחות תוגרמה ואשר לפנים היה כשלון מלכי תימן⁸² ואשר משלו מבלי שחר וידיעה כאשר נתחייבנו מספר המשמטים. וזהו סידורן:

78 = מורשה = וצי בל"ע. כלומר הממונה על הוצאה לפועל של הירושה. ואפשר שהיה צריך להיות מוסלם. אך אפשר גם כן שהמורשים הנזכרים כאן הם הממונים על הקהל. ע"ל הערה 10.

79) כן בשני כה"י. 80) המלה במקור הערבי היא ל' זכר.

81) המקור הערבי מוסיף: ומה הותנה עליהם שלא יעשו הפוכו.

82) איני רואה כיצד יהלם תרגום זה את המקור וע"ש בהערה 96.

היהודים בטוחים מכל עושק בשביל הבאת המס על כל איש אשר הגיע להיות לבן חיל והוא:

העשיר חייב לשלם מִיח דרהם כסף וערכו ד' ריאל פחות רביעית.

והבינוני כִּיד דרהם, ריאלין (שני ריאלים) פחות שמינית.

ועל העני יִב דרהם, ריאל פחות חצי השמינית.

וזה כופר נפושם ויתחייב כל הפוגע בהם. ואין ליהודים רשות שיסרקו המס

הזה מעליהם. ושישלח אותו כל אחד קודם תשלום השנה ליד מי אשר נצוה אותו.

חוקה חקוקה ירדה מאת ה' מבוארת ומפורשת בספר השם אשר ניתן לנביא⁽⁸³⁾.

ועוד מוכרחים לשלם חצי עישור נכסים אשר הושת עליהם בספר המשפטים⁽⁸⁴⁾

בכל ראש השנה ואין חיוב זה אלא על בעלי המסחר אשר מסחרם ידוע כך וכך⁽⁸⁵⁾.

וחייבים לשלוח הכופר והעישור של נכסים במיטבא בלי איחור.

ואין להם רשות שיתעלו ויתגאו⁽⁸⁶⁾ על בעלי דת מחמד וכִיש שלא יגביהו

בתייהם יותר מבתייהם ולא יאיצו למושלמין בכל הליכות, ולא ישיגו גבולם.⁽⁸⁷⁾ ולא

יוציאו שום דופי בדתם. ולא ילעגו על שום נביא מהנביאים. ולא יונו הישמעאלי

בדתו. ולא ירכבו כִּיא על הצד. שתי רגליו צבותות, ולא יליזו בעיניהם. ולא יביטו

בבזיון הגוי⁽⁸⁸⁾.

ולא יגלו ספרי תורה ברחוב כִּיא בבית הכנסת. ולא ירימו קולם בער

הקריאה. ולא ירימו קול השופרות כי יספיק הקול הנמוך.

ואיסור חמור לעשות התועבות אשר בעבורם ימשכו קצף ה' על בני אדם⁽⁸⁹⁾

ועליהם לרומם הגוי ולכבדו.

וכבר בחרו להם היהודים יושבי צנעא השפלים⁽⁹⁰⁾ ה ר ו ן א ל כ ה ן ו י ח י א

(83) הכונה לסורה ט' פס' כ"ט.

(84) כאן לא דקדק בתרגום מלת „נצאב" שאין מתאים לה בעברית. הכונה שאין צריך לתת (לא המוסלם ולא היהודי) אלא מי שיש לו למעלה מסכום ידוע, „נצאב", ולפי המשפט המוסלמי זהו מאתים דרהם דוגמת מאתים וזו שמי שיש לו אלה אינו נוטל מתנות העניים.

(85) ובמקור הוסיף: „אפשר שהם יִס ריאל". וכתב „אפשר" מפני ששווי „הנצאב" לא נקבע כנראה מיד מחמת הבלבול בערך הכספים בשעה ההיא.

(86) שיתעלו ויתגאו: ובמקור: יתעאונו, שאין פירושו אלא יעזרו זה לזה, יתחברו נגד.

(87) מלולי יותר: ילכו במקום שילכו המוסלמים.

(88) תרגום נכון יותר: ולא יראו (לאויב) ערות מוסלם. והוא נוסח קדמון מחוץ שלום שעשו הכובשים המוסלמים. ומאחר שאין התנאי הזה מתאים עוד למצב הדברים בלב חימן היום — שאין שם אויב לצבאות המוסלמים — תרגם המחבר מה שתרגם.

(89) עִיל הערה 75.

(90) מענין מאד שהמחבר מתרגם מלת דִּמְיוֹן, כלומר: הנמצאים תחת חסות המוסלמים (בטוי משפטי מלשון דמה = אחריות) באופן זה.

אלקאפח ויחיא אלאביץ ויחיא יצחק⁹¹ יורום הדרך ויסירו מהם העקשות ויוריקם במשפטי תורתם. וכל משפחות היהודים חייבים לכבדם ושיקבלו גזירותיהם. ועל הנבחרים שניהגו היהודים בדרכי הישר ולא בעול ולא יטום מדרכי תורתם ומצוותם ולא יענום בעד בצע הכסף ויצילו עשוק מיד עושק. ולא ימנעו המבקש לדון לו במשפט בדין דת מחמד⁹².

וכבר העמדנו על יהודי צנעא למנהיג⁹³ השפל יחיא דנוך יתמנה במה שהרשינוהו בנימוסי צנעא. ויעשה מה שצוינו אותו וירעה היהודים כראוי להם ויושיבם במושבותיהם וימנעם מכל מה שראוי שימנעו ממנו.

ומוכרח זה הפשתגן ויקובל המשפט הזה על כל החוסים תחרת צל המלך שליח השם⁹⁴. נכתב ונחתם בכ"ח רביע אוול סנת אשכ"ד שהוא כ"ז אייר ברי"ו. וזה נוסחו מלה במלה.

חותם אמיר אלמוגנין יחיא חמיד אלדין.

באסם אללה אלרחמאן אלרחים. ובעד. פי הדא וצעא⁹⁵ יגב אן ילתומה מעשר אליהוד כמי אמרו בה ובמלאומתה ובמא שרט עליהם אן לא יכאלפונה, ידכרהם הדי מא אכלתה אמרא אלדוול ומא כאן קבלהא מן אלמק⁹⁶ אלתי דפע פי כל אמאם ותאמר מעהא מן לא כברא לה במא יגב מן אלאחכאם.

והו אן הולאי אליהוד מאמנון עלא אדא אלגזייה מן כל רגל באלג והי עלי אלגני מנהם מ"ח קפלה סצה קדרת ד' ריאל אלא רבע, ועלי אלמתוסט כ"ד קפלה ריאלין אלא תמן. ועלי אלפקיר י"ב קפלה ריאל יעגו נץ אלתמן. חקנת⁹⁷ בהדה דמאהם ואדכלתהם אלדמה. פליס להם אן ימתנעו מנהא והי עלי כל ואחד קבל תמאם אלחול יסלמהא אלי יד מן אמרנאה בקבצהא מנהם. שריעה נזלת מן ענד אללה מצרחה פי כתאב אללה.

(91) יחיא יצחק הוא הרב הראשי שנפטר רק לפני שנתים. על יחיא אלקאפח ע"ל

הערה 39.

(92) מאז ומעולם התנו בשטרות ומעשי ב"ד שלא ללכת לערכאות של גויים, ע' למשל בתשובות ר' אברהם בן הרמב"ם סימן ק"ח. על כן נקבע כאן מפורש שאסור לעשות תנאי זה.

(93) עאקל, אחראי למסים ולהתנהגות טובה של מרעיתו, למשל שלא ימכרו יין למוסלמים.

(94) המלך שליח השם, כך כתוב בשני כה"י, אך זהו שבוש. והנכון: ותחת צל המלך כל מי שהוא תחת צל שליח השם, כלומר המלך אחראי ליהודים מפני שמחמד קבל על עצמו אחריות זאת. וגם במקור הלשון מקוצרת.

(95) כאלו היה כתוב: אן פי הדא וצעא. ועיין במבואי לתרגום תשובות ר' אברהם בן הרמב"ם.

(96) לא היה מחזור למעתיק, על כן הגיח בשני כה"י רוח של מלה אחרי מלת אלמק. וע"ל הערה 82.

(97) ובכ"י 599: חקנה.

ועליהם פי מתגארתהם פי כל מא בלג קימתה אלנצאב אלשרעי נצף אלעשר פי כל חול וליס עליהם פי מא דון אלנצאב ולא פי⁹⁸ שי ולא פי מא לם יבלג קדרה כך וכך (ימכן ייט ריאלאת). פעליהם ופא באלגזייה אלמדכורה ובנצף אלעשר אלמדכור. וליס להם אן יתעאוונו עלי מסלם. ולא ירפעו ביותהם עלא ביות אלמסלמין. ולא יזאחמונהם פי טרקאתהם. ולא ירדו מוארדהם. ולא יבכסו דין אלסלאם ולא יסבו נבייא מן אלאנבייא. ולא יגבנו מסלמא עלא דינה. ולא ירכבו עלי אלאכף אלא ערצא. ולא יגמזו. ולא ידלו עלי עורת מסלם. ולא יצהרו תוראתהם אלא פי כנאיסהם ולא ירפעו אציאחהם לקראתהם ולא ירפעו אצואת אלבוקאת בל יכפיהם אלצות אלכפי בהא. והם ממנועין מן אלמעאמלאת אלכריהה אלתי תסתגלב אלמגאצב אלסמאוייה. וואגב עליהם תעצים אלמסלם ואכראמה.

וקד אכתארו יהוד צנעא אלדמיין הארון אלכיהון ויחיא אלקאסח ויחיא יצחאק ויחיא אלאביץ יצלחון אפסאדהם ויגרון בינהם אחכאם שריעתהם, ומעשר אליהוד מאמורין בטאעתהם ואמתתאל אמרהם. ועלי הולאי אן ימשו בהם פי גיר טריקת אלגור ואן לא יכאלפו שי מן שריעתהם ולא יבאעדוהא עליהם באלטמע חתא לא ינתלף אלצעיף מן אלקוי ולא ימנע אלמטאלב מנהם שריעה מחמד.

וקד נצבנא עליהם עאקלא יחיא דנוך יתאמר במא אמרנאח אן יאמרה מא אמרנאח⁹⁹ עלא צנעא וירעא אליהוד מא יגב אן ירעא וינזלהם פי מנזלהם וימנעון מן כל מא ימתנעון מנה. פליעמד הדא ויגרא חכמה עלי גמיע מן תחת דמת אלנבי תחת דמתנא.

ציון טו.

ויהי בתחלת ח' תמוז ויצאו לאלחדידה חיל השלטון יריה כפ' אלף איש רגלי וכלי זיין חדש הנקרא מוזר וקני עופרת חדש מוזר וכל צרכם לרוב וכסף וזהב ובראשם שר הצבא איש החיל הארי הגבור אחמד פיצ'י באשה יריה אשר לא יבוש ולא ייחת מפני הערביים ועמם שני שרים מרואי פני המלך עבד אלחמיד יריה ובידם מכתבים אל האמאם לאמר רב לך ומעכשיו מה שהיה היה ותצא מצנעא בשלום ובתנאי שתשיב מה שלקחת מאוצר הממשלה כל כלי זיין וכן וכן. ויען ויאמר לא אצא מצנעא ולא אשיב שום דבר ואם רצונכם למגר החיילים של תוגרמה כמקודם תבואו ותערכו מלחמה נגדי כי כבר נשלם הקץ של ממשלת תוגרמה והנני נשען בנביא מחמד ובקראנה ובאלהי השמים והארץ וישלחם בשלום. ויצא עמם סוף אלסלאם אחמדן' קאסם דוד אלמאם ועמו אנשי חיל לשמור שלוחי הסלטאן בדרך וגם לסגור הדרך אשר לא יבואו התוגרמים לצנעא. וישב סוף אלסלאם בערי אלכמיס הוא וחילו. ויצאו שלוחי הסלטאן יריה אלחדידה ויאמרו כזה וכזה דיבר אלמאם. ויעורו

(98) ולא פי.— מא אמרנאח: ג'ל שזה מיותר.

ויעוררו חניתם וכלי מלחמתם בחימה שפוכה וברוגז גדול על הערבים ויסעו מן אלחדידה עם כל צרכם ואחמד פיצו עמם, ויצאו וישבו בערי חראז אחדש ימים. וישמע אלמאם וסיף אלמלאם כי בא אחמד פיצו וחילו אל חראז ויסגרו הדרך לחראז אין יוצא ואין בא כאשר עשו בצנעא מצור ולצור ולצורר על חראז. וכל המוביל אל חראז מיני מאכל ופירות דמו בראשו. ויכלו עוברים ושבים ותבוא חראז במצור מהערביים ויגיעו הערביי' עד אל חגילה וגבל לה אב. וישבו שבי מן אלחגילה. וישלח אלמאם לכל הערים והמדינות לאמר מי אשר לאלהים ולנביאו יבוא וילחם מלחמות ה' ויפול שדוד במלח' ואל יפול ביד אויבי אלהים. ויבאו אל צנעא המונים המונים מכל עברים במצות אלמאם וישתחוו לו ויאמרו יחי אדונינו המלך יחי שליח אלהים הננו הננו עבדיך אל כל אשר תרצה אם לחרב אם למות אם לחיים חזק ונתחזקה.

ובעת ההיא נהרג אלרמאח בצנעא לא נודע מי הרגו אפשר נהיה הדבר מבני המלוכה לבית חמיד אלדין כי היה אלרמאח מבזה ומהתל וג' לבו אינו עמו על בני חמיד אלדין ובקרבו ישים ארבו. ויכמנו לו ויהרגוהו באישון לילה ואפילה.

ויתבע אלמאם את כל הפקדונות אשר הפקידו אנשי תוגרמה אצל מידועיהם ומכיריהם בצנעא כל כלי חמדתם הון יקר לרוב ויעבר אלמאם קול בכל המדינה וגם ברחובות היהודים לאמר כל אשר נמצא אתו פקדונות תוגרמה בזמן ג' ימים יביאם אל גנזי המלך וכל אשר לא יחזירם דמו בראשו ויחריבו ביתו וכל רז לא אנס ליה כידוע מלוחשי לחישות לפי שכל עצמם של אנשי צנעא בעלי לחישות ולשינות. ויקח אלמאם את כל חמדת תוגרמה וישאום על הגמלים כבודה רבה משא מאתים גמלים ויובילום אל שהארה ביזה רבה אשר לא עמל בה הוא ואבותיו. וגם במחנה העברים חפשו חפש מחופש וגם החמירו היהודים על עצמם בדקדוקי דקדוקין שאם תמצא בדמות או תמונת תוגרמה יהיה מה שיהיה ולקחוהו במלחתם להוליכו לצאזל לבער הגלולים מן הארץ ולטהרה מכל תועבות התוגרמים.

ציון י"ו

וישמעו התוגרמים את כל אשר עשה אלמאם וכי שבה את כל חמדתם אשר הצניעו בצנעא ותבער במ אשר החימה ולהבה ליהטה בתוך חדרי לבכם ויצאו חיל התוגר' ממנאכה ועמם השר הגדול אחמד פיצו ושני לו שאכר באשה מרובי המלוכה וילחמו בכל ערי חגרת אלמהדי ויחריבו משכנות הערביים אשר שם וישבו אחדש ימים מחצי ח' תמוז עד חצי ח' אב עד אשר יובילו מזון וכלי זיין לרוב ויצאו מצנעא חיילים חיילים ערביים מכל תפוצות תימן להלחם באויביהם ויבואו עד מפחק ויצאו חיל התוגר' לקראתם בכלי נשק וילחמו בהערביים ויפלו מהערביים המונים המונים. וירדסו חיל התוגרמים אחריהם ויכו בהם מכה רבה. וישלח אלמאם אל כל נפות שבא מהרו חושו

לעזרת אחיכם ויבאו אליו מקצות הארץ ויחלק להם כלי זיין משל תוגרמים ויבאו אליו השודדי' הגדולים נאצר מבכות אלאחמר ואלמקדאד ועוד שודדי לילה נחשים צפעונים. ויאמר עתה לא עת לחשות ויוועץ המלך ושריו וימהרו ויקדמו פני אחד פיצ' וחילו למלחמה ויצאו בר"ח אב מצנעא כל אנשי הארץ כל אשר לאלאמאם ויצאו עמם נאצר מבכות ואלמקדאד ושרים אחרים נחשים צפעונים ויתן להם אלאמאם שני קני רעם וכלי זיין לרוב. ויבאו עד הרי אל כמיס ויבא לקראתם אחד פיצ' וחילו וילחמו בם ויכו בהם מכה רבה מאד והנשארם בהם ההרה בועאן נסו ושבו התוג' את שני קני הרעם ויבאו עוד מערי אלטוילה ועמהם מקדמי⁹⁹) מחמד אבו טאלב ועמו כאלפים איש ערב וייחר לאלשיך חזאם אלצער שר עמראן ויאמר לאלאמאם אלך אני וצבאי להלחם בתוגרמים וג"כ אחזק את לב הערביים. ויאמר לו צא והייתה איש חיל ותשלח הביוה מהרה חושה אל תעמוד. ויצאו לקראתם חיל התוגרמים מהרי בועאן וירדפו אחריהם עד בית רדם ואלמסאגד ושאר הערים ויברחו כל הערביים לנפשם וישבו אל צנעא בחרפה וכלימה ומהם הלכו לבתיהם בבהלה. וירא אלאמאם כי כלתה אליו הרעה ויחזק שערי צנעא ויבנה החומות ומבצרי המדינה ויעש מארבים ושומרים על החומות ומבצרי המדינה ויחלק לכל בני המדינה כלי זיין מאוצר הממשלה וישם נציבים ויצוה לכל העם חזקו והתחזקו בעד דת אלהינו ובעד העיר ובעד בתיכם וטפכם ואל תיראו מאויבי אלהים אלו הכופרים כי אלהים ילחם בעדכם.

ציון י"ז

וביום כ"ג לח' כסלו באו שארית עורכי המלחמה מן אלמסאגד ואלכסמה ושאר הערים לצנעא ועמהם איש החיל סיף אלאסלאם ואלשיך חזאם אלצער ונאצר מבכות אלאחמר ושאר גיבורי אלאמאם וימת לב האמאם בקרבו וירא לנפשו ובלייל כ"ה לחדש ברח לנפשו הוא וסיף אלאסלאם אל חצן אלגראס אל מבצר המדינה ועמו יועציו מבני המלוכה. ויהי בבקר ויראו חיל הערביים כי ברח אלאמאם ויועציו ויעשו הרע בתוך ביר אלעזב שללו ובזזו ושרפו והחריבו ועשו כל עלילה כאוות נפשם וגם בתוך המדינה ומה גם ברחובותינו. וישמע הדבר לאלאמאם ויחרד ויועץ וישב אל צנעא ביום ב' כ"ז לחדש. וישמחו כל אנשי צנעא מאד כי שב אלאמאם ובלייל כ"ח לחדש קראו הייד ויתגודדו בכלי זיין ובקני הרעם ובאורים וישיאו משואות בכל המדינה וקול חליל ותוף וקול קורא ומבשר נסו הכופרים אויבי יי' וגם מהרי חראז ברחו לנפשם.

ויהי ביום המחרת בשעה ג' והנה נשמע קול רעם מראש הר עצר ואחר שעה ד' והנה כל ההר והמסילה מליאה מחיל התוגרמים חיילים ופרשים ואתונות

וגמלים וקני רעם וכלי זיין לרוב. ויסגרו הנציבים כל השערים וייראו על נפשם ויתקעו חיל התוגרמים אהליהם על נחל עצר, ויורו עליהם הערביים מן המשמרות ומן החומות וגם ממבצר המדינה ירו בקני רעמים ויגיעו כדורי העופרת אל תוך אחלי התוגרמים וישמטו האוהלים למעלה. ויקומו התוגרמים ויערכו מלחמה עם הערב וגם ירו בקני הרעמים הגדולים החדשים אל החומות ואל המשמרות אשר לא נראו מעודם עד היום הזה ואשר כל שומען תצלילה ותחרשנה אזניה. וימהרו ויחזיקו במצודות אשר על דרך אלרופה וקרית צלע ושעוב ויורו במכונה החדשה אשר יורו בה ששת אלפים מעבר¹⁰⁰ מעדן ברגע אחד ומה יעשו עוד הערביים נגד זאת המכונה המרשעת אשר תמסיר אש ונזיקין¹⁰¹ על פני השדה גם הריסות משחית הנק' האון טב¹⁰². קולו כקול אלזעקה¹⁰³ וכדורי העופרת אשר לו כסדן השקמה משקל פ רטל ומתבקעת לרסיסים והופכת הבית עליונו למטה ותחתיתו למעלה ועוד ועוד כלי משחית חדשים.

וביום שני שהוא יום ד' ר"ח אלול מהנשף ועד הערב מורים חיל התוגרמים בכל כלי משחית על העיר צנעא ועל מגרשיה ומן קצר גמדין מורים הערביים על המחנה ונשתרבבו מכדורי העופרת למחנות העברים כי הערביים אינם מכוונים למטרה וג'כ הם ספנא מארעא¹⁰⁴. ותבוא אחת אל בית אב' אלסירי ותגע אל רחובות הבית¹⁰⁵ בתוך וירדו אנשי הבית לראות את הכדור ויחזרו אל המעון אשר הם יושבים בו ומספר אב' הנז' עם בני ביתו כנהוג, והנה כדור שנית באה מרוח מזרח ותכנס בחדר הראשון ותצא דרך חלון ותכנס לחדר המאפה ותצא ותבוא אל תוך החדר אשר יושבים בו אב' הנז' ובני ביתו ותבקע לפניהם ויבעתו ממנה וימהרו ויצאו. ותשב רוחם ויכנסו אל החדר ואברהם אביהם לא יצא כסברו שהוא שומר החדר ויאמרו לו אבי אבי ולא שת לבו ולא שמע אליהם ויראו והנה הוא פגר מת רחיל יצאה נשמתו בחנק ב'ם¹⁰⁶. וישאוו ויקברוהו בעיר במערה¹⁰⁷ הישנה אשר אצל באב אלרום. ויתקבצו בני עמינו אל בית כנסת אלשיך²⁴ לתפלה ויצעקו לפני השי"ת שיצילנו מכל צרה וצוקה.

וביום ה' ר"ח אלול לעת קריאת הגבר בנשף והנה נשמע קול רעם וצלצלים וזמירות תכופים לרוב ויועקו חיל התוגרמים עד נשמע למרחוק וייראו הערביים יראה גדולה ויכנסו החיילים בחמה אל תוך אלבלקה ויברחו הערביים מהחומות ומהמשמרות אשר במחנינו ובביר אלעזב ויבאו התוגרמים אל

(100) תרמיל, בית כדור (עם כדור).

(101) כן בשני כה"י, ואפשר שרופה לאמר: זיקין.

(102) עשרה תוחחים (תורכית). (103) הרעם. (104) עיי' ביצה ז' ע"א.

(105) כלומר התצר הפנימית. (106) בר מנן.

(107) מערה פרוש בית קברות בלשון התימנים, עיי' לשוננו ג' 367. בית הקברות

הישן נכלל בחומה המקיפה את הפרברים המערביים של צנעא, עיי' לעיל הערה 42.

תוך ביר אלעזב והערביים עמדו על המשמרות בחומות המדינה ובאב אלסבאח. ויכנס אחמד פיצ'י אל ביר אלעזב בשעה ג' חזק כראי מוצק והוא גבור חיל זקן ימיו פיה שנה וילחמו חיל התוגרמים עם הערביים אשר על משמרות המדינה ועל החומות ועל המצודות. וגם אנשי המדינה שורש ויסור דת זידי נתרבו עם הערביים⁽¹⁰⁸⁾ מכל חלאה וזוהמה וילחמו עם חיל התוגרמים כל היום ההוא.

ויהי בערב ליל ו' ויברחו כל הערביים אשר בהחומות והמצודות וישאו להם שלל רב מאוצרות אלאמאם אשר אצר לו דגן וצמוקים וכלי זיין לרוב וילכו להם. ובלילה הראשונה ליל ה' והנה אלאמאם ברח לנפשו באישון לילה הוא ויועציו וחמשים איש רצים לפניו ולא נשארו כ"א כל איש מיצר וכל מר נפש ויפלו מן הערביים במלחמה ביום ההוא כק"ן איש שולף חרב ומחיל התוגרמים ב' אנשים.

ויהי לעת ערב לעת צאת הכוכבים ויעלו אנשי המדינה על ראשי טירותם וישאו משואות ויצעקו בקולות גדולות ינצרו אלסלטאן ויתנו תודה וכאלו לא יצאה רעה מתוכם תחת אשר מקודם דהיו מלעיגים ומתחלים ומזלזלים ומלעיבים להמלך עבד אלחמיד יר"ה, וגם לחילו היו מבזים כדרכם וכעלילותם מכלים ומבלים הממשלות בהבל פיהם ובהזיות כזביהם ונכליהם. ובבקר באו יחידים מאנשי המדינה לחלות פני השר אחמד פיצ'י אחר אשר סיהרו ונקו מחמאות פיהם מכל חלאה וזוהמא ורוככו דבריהם משמן והמה חליפות. ובריש כל מרעין וכל בישין הם אנשי המדינה. ויקבל אחמד פיצ'י את פני הבאים לחלותו אבל לא בפנים צהובות. ויקם וירכב על העגלה ויעל מביר אלעזב אל המדינה לבקר את בית המשפט ואת המצודות ואת המבצר ואת אלערצי^(108a) ואת הדגן אשר אצר אלאמאם לרוב אשר הובילו יושבי הערים והכפרים והמדינות התרומות והמעשרות ומעשרות דמעשרות בשמחה ובטוב ליבב. ויבא אל הבכילייה אשר בנאה סנאן באשה לפני⁽¹⁰⁹⁾ שנה וילבש בגדי מלכות ויתפלל תפלת הצהרים וירעימו אחריו בקול רעם כמנהג ויכנסו אנשי החיילים איש איש למקומו ולמשמרתו לשערים ולחומות ולמצודות לאלערצי ולאצבטה. וישב אחמד פיצ'י אל ביר אלעזב כי שם ביתו. ויבשר בחוטי אלתגראף אל בירת המלך הגדול ומשם אל כל הממשלות את אשר עשה אחמד פיצ'י ואת אשר הוביש כל יושבי תימן וצבאיהם וכי נמוגו כל יושבי הארץ מסני אחמד פיצ'י וחילו.

(108) במובן אנשי השבטים כמו אלערב. (108a) הקסרקטין, ע' הערה 67.

(109) יש לחשב שהמחבר עצמו הניח מקום פנוי כדי לחקור על זמן הבנות המסגד אלבכיליה. אפשר שהכונה לסנאן פשא שכבש את צנעא ב-1569 או שהכותב התכוון לסנאן האריכל המפורסם במאה השש עשרה, אך ברשימת יותר משלש מאות בנינים של סנאן (ע' כאנצ' אסלאם) לא נמצאת הבכיליה. ואפשר שיש כאן אגדה מקומית. Rathjens — v. Wissmann כותבים (עמ' 145) שלפי השמועה נבנה המסגד הנ"ל לפני 300 שנים.

וישלח ויקרא אחמד פיצ'י אל כל הערים והכפרים לאמר שלום שלום וכל אשר לא יבוא לחצר הממשלה בזמן ג' ימים ויביא עמו מזבח כפרה שור או בהמה יקרא מורד במלכות ודמו בראשו. ויבאו כל שרי החיילים והכפרים ויחלו את פני אחמד פיצ'י וחילו ועמם מזבח כפרה לבני החיל שור ומריא על כל כפר וכפר וישובו לביתם לשלום. וישב אחמד פיצ'י כט' יום בצנעא בכדי להשקיט החרב והמלחמה וישלח לכל השרים והסגנים והפחות היושבים במנאכה שישובו לצנעא למקו' ולבתיהם לשלום וישובו אל צנעא הם ונשיהם וטפם וישובו באהליהם ותחי רוחם בקרבם ויתנהלו שני חדשים.

ואחר ט' ימים דהיינו בחצי חדש אלול אז יצאו החיילים דרך צפונה דרך עמראן ועמם איש החייל הזקן הנכבד אחמד פיצ'י יר'ה⁽¹¹⁰⁾ ויצאו לקראתם אנשי עמראן לשלום כי שמעו וכי ראו את אשר עשו החיילים בדרך עד בואם אל צנעא. ויבא אלישיך חזאם אל צער לקדם ולחלות פני אחמד פיצ'י ברחת וחלחלה כי לא זחה דעתו מהמעשה אשר עשו לו. וזהו בעת אשר באו חיל התוגרמים בכ"ז בחדש אב העבר להלחם בהערביים אשר בצנעא ויקם בן אלישיך חזאם הנז' הוא ועמו י' אנשי חיל מגבורי הערביים ממגרשי עמראן ויבוא בן השר חזאם איש בחור אשר לא נסה מנעוריו במלחמת התוגרמים ויגיע אל משמרות העיר השערה באב קאע אליהוד ויורה בקני אלמרת אשר בידו הוא והי' האנשים אשר אתו אל תוך מחנה החיל היושבים על נחל עצר ותכף שלחו לו ולאנשיו מנחל עצר מתנה אחת ראויה כדורי אש וברזל ותבוא אל דרך הגג אשר על השער ותבקע בחדר השער לפניהם ותבלעם כולם חיים הם וכל אשר להם ברגע אחד ובן אלישיך חזאם ניתחתו לנתחים איברים הראש והכתף והחזה השוק והירך וישאום גזרים ויביאום ויניחום על פתח השער באב אלסבאח אצל בית תפלות של המתוכל ויקברום שם. ראה אתה הקורא מפני מה לא זחה דעת אלישיך חזאם אל צער כשבא לחלות פני אחמד פיצ'י ברחת וחלחלה בענוה וכובד ראש.

ציון כ'

וילך אחמד פיצ'י הוא והחיילים דרך כוכבאן ושבאם ויבאש מה ויבאו כל השרים אשר בערים ההם ויחלו פני אחמד פיצ'י וחילו בשלום. ויסעו החיילים ובראשם אחמד פיצ'י דרך בית עזאקה ומסוור. וישמעו כל הערים הקרובות והרחוקות ויחתו מפניהם ויערכו עמם מלחמה. ויצורו חיל התוגרמ' על מסוור ד' ימים ויעשו בהערבים מכת חרב והרג ואבדן ויכבשו מבצר מסוור הוא המבצר היותר גבוה אשר אין למעלה ממנו זולתי השמים ונראה מכל עברים.

(110) המחבר מדבר בדרך כבוד יתר על אחמד פיצ'י כי איש זה כבר היה פעמים אחדות נציב בארץ והוא גם שחרר את צנעא הנצורה בשנת 1892 ועל כן הכירוהו מזמן. השוה אלאסעי 120, 146 וכו'.

ויצאו מתם ויבאו דרך אל מחוית ויקראו להם לשלום ויעלו אליהם אחיהם אשר באו דרך תהאמה מדברה צליל ועמם השרים יוסף באשה וסעיד באשה ויקבצו כולם ויבאו דרך העיר חגה. ויתנו להם הערביים כתף סוררת ויצאו לקראתם בכלי נשק ובראשם נאצר מבכות אל אחר כי משם הוא ועמו אנשים כפירים. ויערכו מלחמה ויתנו לנאצר מבכות הנזכר מנה אחת יפה כדור קני מזור ותשבור מפרקתו והנה הוא מוטל בתחלואים רעים. וילחמו בהעיר חגה ה' ימים ותכבש העיר והנשארים נסו. וישלימו כל אנשי ארץ המערב עד ארץ אל שרף עד חפאש וא' לחאמצה. וישב אחמד פיצ' אל צנעא וישב שם כחדש ימים ויקבץ את כל החיילים ועמם משא רבה.

ויצא הוא וחיליו בתחלת חדש חשון ביום ש' ק בשעה ג' מפתח באב שער והוא סר וזעף ויוכח את כל יושבי המדינה המסלמין ויאמר להם כי מאתם היתה כל זאת, האמאם מתוך צנעא. דוד אלאמאם סיף אלסלאם מתוכם. הקצינים והמינים והמקטרגים והמלשינים ובעלי חרב פיפיות מצנעא. וכל הנאצות אשר לממשלת תוגרמה כולם מצנעא. ויסב פניו הוא וחילו דרך אלקבלה⁽¹¹¹⁾ ארץ אלאמאם ויבא עמראן ומשם אל כמר ויצאו אנשי כמר לקראתו ויקרא להם לשלום ולא עשו עמו מלחמה כל ארץ חאשד ויצא משם דרך העיר שהארה בירק⁽¹¹²⁾ ממשלת אלאמאם שרי שוטני תוגרמה מדור דור מעת צמחה ממשלת אלעתמנייה בעולם כתיר שנה ויבא ויחן את פני העיר שהארה וה' נלחם בחיל בכלי קרב ביום ובלילה ויך בהם מכה על דרך משל הערבי אלימן מקברת אלרומ⁽¹¹³⁾ תימן שאל ואבדון לתוגרמה. שבא חצר מות לתוגרמה.

ציון כ"א

ויצורו על שהארה כחדש ימים והיא מוקפת מכל עבריה בהרים והעיר שהארה בתווך. ויחרפו החיל את נפשם ויעלו להר אנשי חיל כששים איש שולף חרב ואחריהם כ"ח אנשים שולפים חרב ויגיעו עד שער העיר ויארבו להם הערביים ויצאו לקראתם בחרבות ויכו בהם מכה רבה ולא נשאר בהם אחד. ויעשו הערביים בקעים ונקעים וימלאום אבק שריפה ויהי כי ראו הערביים כי באו עליהם אויביהם ויעשו מסלול מאבק השריפה אל תוך העיר ויציתו בהם אש ויבקעו ההרים ויפלו על החיילים וימותו מהם כאלפים איש וישובו אחורנית. וישבו במצור ויראו כי לא יכלו להם וישובבו החיילים דרך ארץ חבור. והשר מחמד עלי אל קרישי יושב חונה בהר אלגראף נוכח כמר כג' שעות. [כאן חסרו שטין].⁽¹¹⁴⁾ ויראו הערביים כי ניגפו אויביהם לפניהם וימרדו כל ארץ חאשד אחרי אשר כבר השלימו מקדם עם אחמד פיצ' ויסגרו הדרך עליהם ויצררו⁽¹¹⁵⁾ אותם ותכל מזונם

(111) צפון. (הרוח של מכה). (112) דגל ובירה.

(113) ומקום יש בצנעא. קרוב לשכונת יהודים, הנקרא מקברת אלרומ עד היום.

(114) אין הערה זו בכ"י קהתי. (115) כך בשני כה"י.

וימסרו נפשם להערביים ויתנו להם כל כלי זיין אשר עליהם וגם כל הכסף ורכושם נתנו להערביים וגם את לבושם הפשיטום וישחטום על אבן אחת לא נשאר מהם אחד.

ותכל אלזאנה¹¹⁶ עלי אחמר פיצ'י וחיליו בארץ חבור. וכבר יש עם האמאם אנשי חיל מתוגרמה אשר שבה קולעים אל השערה בקני הרעם ועתה הם קולעים במרמה, ויוכיחם אל אמאם על פניהם כי יורו בקני הרעם כהוגן אל אחיהם התוגרמים חיל פיצ'י וכיון שלא שמעו אליו צוה וישליכו מהם מראש ההר עד הגיא ויהיו לאיברים איברים. ויראו הנשאים על נפשם ויורו בקני הרעם על אחיהם באמת ויורו על המכונה המרשעת אשר זכרנו למעלה (ציון י"ז) וישברוה. ויראה אחמד פיצ'י כי כלתה אליו הרעה הוא וחילו ויסוגו אחור דרך עמראן וירדפו אחריהם הערביים ויפילו מהם חיילים חללים חללים, וגם יד ה' היתה בם לאלפים ויבואו עד עמראן ומשם עד צנעא. ויחזור אחמד פיצ'י וחילו רביעי י"ג אל קעדה טבת י"ב וישב שם. ויתגודדו הערביים כמשפטם בכל כלי זיין וישמחו וירגו כי כתתום מארץ חאשד.

שנויי נוסחאות ל"אגרת המוסר"

(קבץ על יד סדרה חדשה ספר א' עמ' מ"ג - צ').

יוצא על ידי

א. מ. הברמן

שנויי נוסחאות ל"אגרת המוסר"

(קבץ על יד סדרה חדשה ספר א' עמ' מ"ג—צ').

במבואי ל"אגרת המוסר" הודעתי בשמו של הפרופיסור ישראל דודסון על מציאות כתב־יד שני של האגרת הנ"ל שלצערי לא יכולתי להשתמש בו. ועתה היטיב החכם הנ"ל שוב עמדי ושלח לי, באדיבותו הנודעת לתהלה, את כל שנויי הנוסחאות שבכתב־יד זה. והנני לפרסמם כאן ברשותו של הפרופיסור דודסון לתועלתם של החוקרים.

כתב־יד זה הנמצא בספריית בית־המדרש לרבנים בניו־יורק, סימנו 59006, גדלו 8° והוא מכיל כ"ד דפי־נייר. רשמתי את כל שנויי הנוסחאות חוץ משנויי כתיב (מלא וחסר) שלא נרשמו מהם אלא מעט כיוצאים מן הכלל. המספרים העבריים הם מספרי הדפים ב"קבץ על־יד", והמספרים הערביים — מספרי השורות.

ויאמר המלך הנח לדבר מי;
6: ויאמר אדוני המלך; 9: תהי;
11: מאי זה... באי זה; 12: על סוהר
נפשך אמריך מוכיחים; 13:
הודעת; 14: צורת צלם.

נה 3: דע אשר די; 4: התראה; 7: וידבר
לפניו; 8: כל טוב שביחסים; "בן" חסר;
12: בלי מות; 16: שיר זה נדפס בכתאב
ורוד אל דאודייה, בגדאד תרפ"ו עמ' כ"ד;
17: בדפוס הראשון; ויגאה; 18: בדפוס
הראשון; ודע כי רב כבוד; כ"י נ';
וחכמותיו; 19: בדפוס הראשון; והאומר אני;
בכ"י נ'; ודי אמר... מיוחס; 20: לתמוה
האיש.

נר 1: ושאלו מה יתרון; 5: או הוא,
"הוא" חסר; 8: "אחד" חסר; 9: מצאתי
את; 11: "הזה" חסר;
12—13:

מעין חכמות / ומקור צינור / היה האיש / הזה הימן
אוכלי מליו / יעידו כי / מאוכליו לא / שבת המן;

מז 2: ויתן לו; 4: ובין; 8: וממוסרי; 11:
ולשון האוילים... תגער; 12: ויבזוז.
מח 4: בימי; 5: בתבונה; 10: בדרכי... ויחל;
15: לאנשי; 17: תורה; 18: וחרץ.
מט 1: "אם" חסר; 4: ובהבלי; 11: או כסיל;
12: רגליו; 15: ועקותיו.
נ 14: סכלות.

נא 1: נותנין אותו; 2: דברי... ממך ואל יוכל
ממך בל קרוב; 3: נפשו; 4: ואמרו לו; 7:
מי שהוא נפסד; 14: משונאיך... מאוהבך.
נב 1: היערים; 2: ומאיוזה; 3: לאן; 7: למח...
היתה; 12: יבא; 16: פעם אחת
ותדאג; 17: ועד.

נג 2: בשיר שלשה טורים והטור השני הוא:
ובקירותיו / היח יגון / יען יהיה / תמיד נגור;
3: נשאר; 5: ואין; 6: ואמרו חז"ל;
7—8: המעיטו נכסיהם והמעטו דאגותיהם;
12: שישפיקך ואם תרצה ממנו
יותר ממה שישפיקך כלו לא
יספיקך.

נד 2: "יהי" חסר; 4: שיש בו; 5: לדבר

המדה: 8: ולא; 9: ולא יהיה לשוב;
12—13: "המקום" חסר; התדע מי שלא
יהיה בו מום ויאמר מי שלא
יהיה בו מום לא ימות; תלמיד
אחר לתלמיד אחר; 14: שנקבל...
שנקבל; 19: ויאמר לו; 20: אחד
מהחסידים; 21: הרע בבני אדם; 22:
לשובו ואמרו מי שלא יסבול
חרפת דבור אחד יסבול חרפת
דבורים הרבה ואמרו לאחד.

סה 2: הוא נאה לא יחסר לו חבר
מכוער; 3: שתי; 6: נהלך; 7: על כן
שפה; 8: תליק(?) ועל; 11: בוגד בדוד...
ואחלימה; 12: אהבתיו; 13: זוהר; 16—17:
הנדיבות ויאמר לו דע כי
הנדיבות היא; "את" חסר; 18:
והנדיבות הוא; 20: לאויבו; 21: היית; 22:
אחר העושר; 23: אוהבי.

סו 3: והיאוש חירות ואמ' העושר
מכסה כל חרפה ואמר קניית
העושר; 4: בעולם; "המלוחים" חסר;
בשוקא ולא; 11: אומרים כי אין האדם; 12:
ויטילו אל הים; 17: למדת העניות; 18:
הבריאות.

סז 6—7: מעשי... למעשי; 9: "רע" חסר; 10:
הגמור; 13: שיוכלו; 15: ומאנקת;
18: מבושמות; 20: ויאמרו... ויועקו;
24: מסתפקים במה.

סח 3: במה שדברנו; 5: התענוגים
והמעדנים; 11: אין חסא...
ושנית... אם ישמך; 12: דברינו; 19:
וישאו עיניהם; 22: כן גדול... על
שמים.

סס 1: לאלהים; 2: אליהם; "להם" חסר; 4:
ובן; 5: "איש" חסר; 7: החסידים הקדמונים;
8: בספריהם... והעת שתעבור; 11:
שהשיגו מהשכל; 12: בעולם הבא; 16:
שירא; 17: סבה; 18: בשלום תמצאוהו;

15: בהצלחת... באבדן; 20: שימשול.
נו 3: ויאמר; 4: ויאמר... שתאותך
מושלת; 7: מות... דאגה וכנר
דק; 13: סכלות; 14: ויתאו...
מחלהו; 15: השתיקה רוב; 17:
משמחתך... ואמר אם הדבור;
18: משתוק בשמים; 19: ומהשבעה...
שנאמרו... שהוא; 20: במדותיך.

נח 2: מרבה לדבר... הבורא יתברך,
3: אונים ופה אחד; 7: היה; 9: האדם; 12:
העיקר; 14: ומה בצע בחכמתו;
18: שונגין... מזידין; 20: ואלה
המוסרים לחבר

נט 2: אמר כלכל; 6: המזונות; 11: אור
הענן, "אור" חסר; 14: וביניהם.

ס 1: מהמאכל; 2: ויאמר לו; 7: שתי; "את"
חסר; 9: האיזסומכא; "מקום" חסר;
שהיא; 10: מפני הגידין שבו; 16:
שיגמור... יהלך... ועל זה אמרו;
19: שיאכל שלשה פעמים.

סא 1: מהונגין; 3: לצאת בשדה... וישאל לו;
4: בחרת... ותקעת... והנחת
המדינות; 5: הוא טוב; 8: החכמים
הקדמונים; 9: מאזנים ויאמר; 10:
בזה למי שימות; 11: "ויאמר",
"הזה" חסרים; 14: ואמרו, מאמר זה כפול
בכ"י; 15: למרקוליס; 17: תבינהו;
21: יהא; 22: עאלת בקרתא עבד.

סב 1: בנימוסהא... והחכם אומר; 2:
רחוק מן; 8: ושיקבלו דבריו; 10:
ויאמר כשהם; 15: אדם פרנס
על... נעשה רשע; 18: שלשתם; 19:
כרוכב על הארץ; 20: מהמלת.

סג 5: רבינו ע"ה; 7: לסולית; 8:
וכתי; 9: ואמרו ולא תביא; 13: שים על;
14: ישיאו אותך אל תתגרה.

סד 1: היה; 3: בעצמו; 4: מלך אחד; 5:
מלך קמתי מלך שבת; 7: בזאת

19—20: הוא כשאר הבהמות; 23: ויבזום ויבא מהם... ולא יכנס עמם; 26: שנתן לו השם; 27: ושכלו מנהיג אותו; 30: אותו אחרי כן.

ע 2: האדם; 4: ויאמר אליהם; 6: הלילה... ולא אבה ויצאו; 10: והמאוס בהם; "שיקרה" חסר; 12: ממון גדול והוא חיי צער; 13: כמי שמכבה; "וכל" חסר; 14: והאדם אם לא יעשה... יהיה סבה; 16: מלאינקניאה; 17: יחלש אותו; 19: ואל זה; 23: יהיה יותר מהצורך... אחד מהחסידים; 24: איש על; 25: יהיה לו חולי שאין לו רפואה והיא כאש אשר; 27: המתעסקים.

עא 2: חרש... חרש; 5: והחכם יבין הנסתר; 7: הנמנע אפשרי; 8: שלמה ע"ה; 9: ובזמן מועט; 16: ושכחו; 18: ולשמוח לקול.

עב 1: אשר חזה; 5: מקדימין; 10: ולא יזיק לאשר הקן; 13: אכן אני נמשל אלי לי אשר; 14: "אחד" חסר; 20—21: ויאמר הבית נאה וכל השוכן בו מכוער; 23: תבונתם.

עג 1: על מעלו; 4: והגאון להשפילו; 11: בגורלו; 14: ובשמעם; 18: וצוה להרוג; 25: עינו בחבו; 26: אשר, כפול בכ"י; 27: למען אשר לא.

עד 3: ויאמר; 5—6: מ"ואמרו" עד "שישמרהו" חסר; "את" חסר; שישמרהו אחר; 10: קשט את עצמך; 11: כמו שאמר זה צריך; 12: כן המוכיח... מנהיג; 13: העם... ואם לא יהיה; 14: כל המאכל; 16: תראה ללבו; 18: בלכתי במדבר; 23: ואתה כי מאסת... בחיק הכסילים.

עה 2: ואמר החכם כעס המשכיל; 5: ואמר

החכם; 13: אחרי כן... אם היתה לו... ויאמר לו; 14: זמני וחדלי; 16: דמו; 21: יהיו נגדך.

עו 3: ויתנו כל פרי האילנות כפרי הזה; 4: רוב מן החכמה... ויאמר הלא תבטח; 9: ויאמר לו; 14: ויאמר לו הימן; 17: עד הנה... ועד הנה, שמא צ"ל: עד אנה... ועד אנה (הערת החכם יהודה פריסחורב).

עז 2: הלא שמעתם אם לא ידעתם; 4: כפעלהו; 8: יכלה... יכלה; 13: ורמה; 18: ואל תראו; 21: "וכל פעליו יכלו" חסר.

עח 1: כל העם יחדו ויאמרו; 2: ודרך האמת הורתנו; 3: וליסר את; 4: ייטב; 9: "יהיו" חסר; 10: מהקדמונים; מעץ אחד, "אחד" חסר; הנקרא אלכמי; 13: מדרך... מדרך; 14: לא תשים; 17: לא... הדבר במתון; 25: האדם... נגור; 26: "גורה" חסר; מה שראוי להיות חלי כי זה סכלות גמור.

עט 1: אל נא תהי; 6: והאדם אע"פ; 8: מפני שעצתו מעורבת עם תאותו; 10: מסמא... ושאלו לו; 12: לפי דרכו; 14: "זה" חסר; 17: לשים אבן; 20: יטרפמו; 22: ויישם; 24: ומעין השכל.

פ 2: לבנו יחרד; 3: אנחנו תולעים; 4: לנו להבין, וצידה לדרכנו להכין; 9: והקנאה; 11: שישנא מקנאה; 12: שהיה רואה; 13: מאויבו ויאמר; 17: על בעלי; 20: כך אשר.

פא 2: הראיה והמופת והאות; 3: נשבע לדבריו; 5: באיש כזב... האמת ואם; 6: ואם תקוה תועלתו; "של" חסר; 7: שוין; 11: ומה שהיה אומר... לעולם; 12: אשה לעולם; 13: והחכם אומר; 16: "נא" חסר; 19: יגדל ומי

אחר כן נביס אל; 30: על האמצעות
 פה 3: אחר כן; 8: נפשותינו; 11: איש ריב
 ומצה ודומה שהוא גבור והפזור הדומה אל
 הנדיבות; 12: הדומה אל; 14: אשר נשיגנו;
 20: לנו או בעולם והמוכרח לנו
 הוא דבר אשר בו קיום חיינו
 כמו המאכל והמשתה והמוכרח
 בעולם הוא הזרע; 24: אשר יש; 29:
 המצריך אותנו; 32: לעשות; 33: "הם" חסר;
 שהיו לנו; 35: וההזק הנסתר.
 פה 2: בהזק; 3: ואין בכל אדם יכולת להבין;
 5: "שחלה" חסר; 11: ותאיר באור...
 צמאתי; 12: "ע"ה" חסר; 14: דעה
 חסרת; 16: "החכמים" חסר; 18: הימן
 עם כלכל; 19: אחר כן... מבואותיהן; 20:
 שלש שנים אחרות תחזור... ש מא ש כ ח ת
 דבר והמשכיל; 21: "אמר" חסר;
 אחר אשר יורו לך הדרך הוא
 יהלך בה מעצמו; 24: הבורא שנתן
 לך; 25: ארץ אבותיך ולמולדתך;
 26: נזול דמעותיו... ויוצק; 27: זעקה;
 28: בנוד... בגי; 29: יימר.
 פה 1: "לך" חסר; 2: נתבאר; 4: שאין לו
 הפסק; 5: שנתברר לו זאת כמו
 שהוא אמת אצל החכמים; 8:
 וליראה; 9: לשום שמים; 11: למעלות; 16:
 ומהמדות הרעות; 18: לא יכחד מהבורא;
 20: בכל פועל; 23-24: ולא עצמך ברבנות...
 וכמו כן תוציאנו.
 פה 1: אתה ראשון; 2: ואתה אלוה; 3:
 מבלי אין ותכלית; 4: עד
 בלימה; 15: ויכתוב כלכל כל
 מוסריו... אחרי כן; 21: במקום
 "תם" שבכ"י אוקספורד נמצא בכ"י גיר'
 יורק סיום זה;
 נשלמה אגרת המוסר / ש ב ח
 לאל אשר הכל יצר.

שיוציא כמו שירויח דומה
 למי שהוא בן ארבעים שנה שלא
 יגדל יותר ומי שיוציא יותר
 ממה שירויח; 20: שיוזר; 21:
 ומהמנהג; 22: בצרתם והדומה לזה.
 פה 9: מפני... ושיתקן לו כל מה;
 10: על כן נתן; שיוכיח; 15: במדות רעות;
 16: ויהיה; לא יוכל; 18: שאם יודעין; 20:
 ובמשתיו; 22: עם מי שהוא גדול; 23: לו
 חברו; 25: כמו שמצטרך; 27: מתוק או
 הרבה; 29: יועילהו; 30: כסף וזהב; 31:
 בהם יותר משמרו אותו
 מהנחשים ומהשרפים; 32:
 וצריך שיגע ויתנועע ולא יישן.
 פה 1: דבריו; 3: לא יועיל לאדם; 9:
 קנאות; 10: שיעתק בצוננו; 18:
 טובת בעלי הכתיבה תבא מן
 האדם מתדודו בכתיבה וההדוד
 בכתיבה יהיה לאדם; 20: מנהג
 המדינות... שירגילום מעל
 הטוב; 23: שיהיה לנו צורך
 שנשמור אותו ואם לא יהיה
 לנו צריך שנקנה אותו וכמו
 שהבריות; 24: בעת שיהיו; 27:
 המדה טובה; 28: כמו כן בעת שיסו
 מהפעלים מהדרך האמצעי
 ויורגל לא תהיה מהם מדה
 טובה ואם יסו מהדרך האמצעי
 אל; 29: והחסרון (והסרון "טה"ד);
 "שהיו" חסר; 30: ממה שצריך או
 פחות ממה שצריך תסיר הכח.
 פה 2: שהאמצעות בדבר שיהיה ממנו; 7:
 הרפואות; 11: מאלו ואז יוכל; 12: בכלם;
 18: שהיו לנו כל הפעלים הטובים ונאמר;
 20: נמצא; 25: ואם יראה שהוא
 בריא ישתדל שיעמיד הבריות
 ואם הוא חולה... אם תהיה; 27: